

Revista Catalana de Ciències Socials

Catalan
Social
Sciences
Review

Segona època
2024

Volum

14

Institut
d'Estudis
Catalans

SECCIÓ DE
FILOSOFIA
I CIÈNCIES
SOCIALS

ISSN 2014-6035
<https://revistes.iec.cat/index.php/Cssr>

Revista Catalana de Ciències Socials / Catalan Social Sciences Review
Segona època

Institut d'Estudis Catalans (Secció de Filosofia i Ciències Socials)
Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona
Tel.: 933 248 581 · Fax: 932 701 180
Adreça electrònica: sfcs@iec.cat

Aquesta revista és accessible en línia des dels webs:

<https://revistes.iec.cat>

<https://publicacions.iec.cat/>

© dels autors dels articles

© Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició

Disseny de l'interior i de la coberta: Mireia Barreras. Estudi Disseny Gràfic
Text revisat lingüísticament per la Unitat d'Edició del Servei Editorial de l'IEC
Fotocomposició: Fotoletra, SL

ISSN: 2014-6035

Dipòsit Legal: B-7005-2012

Els continguts de la REVISTA CATALANA DE CIÈNCIES SOCIALS / CATALAN SOCIAL SCIENCES REVIEW estan subjectes —llevat que s'indiqui el contrari en el text o en el material gràfic— a una llicència Reconeixement - No comercial - Sense obres derivades 3.0 Espanya de Creative Commons, el text complet de la qual es pot consultar a <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/deed.ca>. Així, doncs, s'autoritza el públic en general a reproduir, distribuir i comunicar l'obra sempre que se'n reconegui l'autoria i l'entitat que la publica i no se'n faci un ús comercial ni cap obra derivada.

Revista Catalana de Ciències Socials

Catalan
Social
Sciences
Review

Segona època

2024

Secció de Filosofia i Ciències Socials
Institut d'Estudis Catalans

Revista Catalana de Ciències Socials / Catalan Social Sciences Review
Segona època

DIRECTORA / CHAIR OF THE EDITORIAL BOARD

Josepa Cucó i Giner

Vicepresidenta de la Secció de Filosofia i Ciències Socials, SFCS
(Universitat de València)

SECRETARI DE REDACCIÓ / EDITORIAL ASSISTANT

Eloi Camps i Durban

(Universitat Pompeu Fabra)

CONSELL DE REDACCIÓ / EDITORIAL BOARD

Consell de Govern de la SFCS

Jaume Guillamet i Lloveras

President de la SFCS (Universitat Pompeu Fabra)

Xavier Besalú i Costa

Tresorer de la SFCS (Universitat de Girona)

Andreu Domingo i Valls

Secretari de la SFCS (Centre d'Estudis Demogràfics, Universitat Autònoma de Barcelona)

CONSELL CIENTÍFIC / SCIENTIFIC COMMITTEE

Comissió de Recerca i Publicacions de la SFCS

Mercè Barceló i Serramalera

Àrea de Dret (Universitat Autònoma de Barcelona)

Josep Vicent Boira i Maiques

Àrea de Sociologia i Ciència Política (Universitat de València)

Albert Carreras de Odrizola

Àrea d'Economia (Universitat Pompeu Fabra)

Montserrat Castelló i Badia

Àrea de Pedagogia i Psicologia (Universitat Ramon Llull)

Josep Olesti i Vila

Àrea de Filosofia (Universitat de Girona)

Joana Maria Seguí i Pons

Àrea de Geografia i Demografia (Universitat de les Illes Balears)

Mònica Terribas i Sala

Àrea de Comunicació i Antropologia (Universitat Pompeu Fabra)

CORRECCIÓ LINGÜÍSTICA / EDITING

Unitat d'Edició del Servei Editorial de l'IEC

TRADUCCIÓ A L'ANGLÈS / ENGLISH TRANSLATION

Mary Black

Sumari

VERSIÓ EN CATALÀ

Presentació i objectius.....	11
------------------------------	----

DOSSIER

Presentació del dossier «Gènere i igualtat».....	15
--	----

Josepa Cucó i Giner

Aprovació del primer Pla d'Igualtat (2024-2027) per als membres de l'Institut d'Estudis Catalans.....	17
---	----

Maria Corominas i Piulats i Mercè Barceló i Serramalera

Masculinitats, gènere i igualtat: què fem amb els homes?.....	21
---	----

Begonya Enguix Grau

Polítiques públiques i violències masclistes. El Pacte d'Estat contra la Violència de Gènere al País Valencià.....	39
--	----

Monica Gil Junquero, Yolanda Jubeto Ruiz i Gabriela Moriana Mateo

Jets privats i sandàlies amb <i>brilli-brilli</i> : una anàlisi de la figura de la «dona rica» en la cultura audiovisual contemporània.....	57
---	----

Mercè Oliva

INTERVENCIONS

Què és i què pot fer la intel·ligència artificial?.....	75
---	----

Josep Domingo-Ferrer

Els reptes de la intel·ligència artificial des d'una perspectiva crítica i sociotècnica.....	79
--	----

Roser Pujadas

Si és artificial, no és periodisme.....	83
---	----

Josep Lluís Micó

Dret i intel·ligència artificial generativa. Dilemes sobre autoria, originalitat i atribució de drets de propietat intel·lectual.....	87
---	----

Antoni Rubí Puig

Transició, violència i anticatalanisme al País Valencià (1975-1982): una síntesi.....	91
---	----

Borja Ribera

RESSENYES

<i>La coartada demogràfica y el discurso de la involución en España</i> , d'Andreu Domingo (ed.).....	99
---	----

Carles Xavier Simó-Noguera

<i>Angoli salienti, angoli rientranti e linee rette. La descrizione geo-cartografica del Parco Naturale Regionale di Porto Conte nei Processi verbali e nel Sommarione dei beni rurali del Comune di Alghero,</i> de Marina Sechi Nuvole.....	103
Josep M. Panareda Clopés	
<i>Escriure en català. Un estudi del coneixement ortogràfic a tercer de primària,</i> de Joaquim Arnau i Querol.....	107
Josep González-Agàpito	
<i>Città e reti solidali. Il mutuo sostegno in tempo di Covid, d’Oriol Nel·lo, Ismael Blanco i Ricard Gomà (ed.).....</i>	111
Andrea Visioli	
<i>Provincianes, de Blaise Pascal. Traducció i edició a cura de Pere Lluís Font.....</i>	115
Josep Olesti	
<i>Guia de flora urbana de Barcelona, de Pere Barnola Echenique i Josep Maria Panareda Clopés.....</i>	119
Josep Gesti Perich	
<i>La recepció de l’obra d’Arnau de Vilanova. Actes de la IV Trobada Internacional d’Estudis sobre Arnau de Vilanova, de Jaume Mensa, Sebastià Giralt, Jon Arrizabalaga i Jaume de Puig (ed.).....</i>	123
Agustí Boadas Llavat	
<i>Antidotum contra venenum effusum per fratrem Martinum de Athecca, praedicatorum; Praesentatio facta Burdegaliae, de Jaume Mensa i Valls (cur.).....</i>	127
Maria Cabré Duran	
<i>Arnau de Vilanova a Lleida. La ‘Confessio Ilerdensis’. Estudi, edició i traducció, de Jaume Mensa i Valls....</i>	131
Sergi Grau	

ENGLISH VERSION

Introduction and objectives.....	137
----------------------------------	-----

DOSSIER

Introduction to the dossier “Gender and Equality”.....	141
Josepa Cucó i Giner	
Approval of the first Equality Plan (2024-2027) for the members of the Institut d’Estudis Catalans	143
Maria Corominas i Piulats and Mercè Barceló i Serramalera	
Masculinities, gender and equality: What to do with men?.....	147
Begonya Enguix Grau	
Public policies and violence against women. The State Pact against Gender-Based Violence in the Valencian Community.....	165
Monica Gil Junquero, Yolanda Jubeto Ruiz and Gabriela Moriana Mateo	
Private jets and blingy sandals: An analysis of the figure of the “rich woman” in contemporary audiovisual culture.....	183
Mercè Oliva	

INTERVENTIONS

What is artificial intelligence and what can it do?	201
Josep Domingo-Ferrer	
The challenges of artificial intelligence from a sociotechnical, critical perspective.....	205
Roser Pujadas	
If it's artificial, it's not journalism.....	209
Josep Lluís Micó	
Law and generative artificial intelligence. Dilemmas on authorship, originality and assignment of intellectual property rights.....	213
Antoni Rubí Puig	
Transition, violence and anti-Catalanism in the Valencian Community (1975-1982): A synthesis.....	217
Borja Ribera	

REVIEWS

<i>La coartada demogràfica y el discurso de la involución en España</i> , by Andreu Domingo (ed.).....	225
Carles Xavier Simó-Noguera	
<i>Angoli salienti, angoli rientranti e linee rette. La descrizione geo-cartografica del Parco Naturale Regionale di Porto Conte nei Processi verbali e nel Sommarione dei beni rurali del Comune di Alghero</i> , by Marina Sechi Nuvole	229
Josep M. Panareda Clopés	
<i>Escriure en català. Un estudi del coneixement ortogràfic a tercer de primària</i> , by Joaquim Arnau i Querol.....	233
Josep González-Agàpito	
<i>Città e reti solidali. Il mutuo sostegno in tempo di Covid</i> , by Oriol Nel·lo, Ismael Blanco and Ricard Gomà (eds.).....	237
Andrea Visioli	
<i>Provincianes</i> , by Blaise Pascal. Translated and edited by Pere Lluís Font.....	241
Josep Olesti	
<i>Guia de flora urbana de Barcelona</i> , by Pere Barnola Echenique and Josep Maria Panareda Clopés	245
Josep Gestí Perich	
<i>La recepció de l'obra d'Arnau de Vilanova. Actes de la IV Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova</i> , by Jaume Mensa, Sebastià Giralt, Jon Arrizabalaga and Jaume de Puig (eds.).....	249
Agustí Boadas Llavat	
<i>Antidotum contra venenum effusum per fratrem Martinum de Athecca, praedicatorum;</i> <i>Praesentatio facta Burdegaliae</i> , by Jaume Mensa i Valls (cur.).....	253
Maria Cabré Duran	
<i>Arnau de Vilanova a Lleida. La 'Confessio Ilerdensis'. Estudi, edició i traducció</i> , by Jaume Mensa i Valls....	257
Sergi Grau	

Versió en català

Presentació i objectius

La REVISTA CATALANA DE CIÈNCIES SOCIALS / CATALAN SOCIAL SCIENCES REVIEW (RCCS/CSSR) és editada anualment per la Secció de Filosofia i Ciències Socials (SFCS) de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), amb la finalitat de difondre les seves recerques i activitats en els mitjans acadèmics i la societat en general.

L'ús simultani de la llengua catalana i anglesa respon a l'interès d'adreçar-nos tant al públic de l'àrea lingüística pròpia de l'IEC com al públic internacional interessat en els nostres treballs en les disciplines que ens són pròpies: antropologia, ciència política, comunicació, demografia, dret, economia, filosofia, geografia, pedagogia, psicologia i sociologia.

L'IEC és l'acadèmia científica interdisciplinària comuna de les comunitats autònomes de l'est d'Espanya que tenen el català com a llengua oficial (Catalunya, el País Valencià i les Illes Balears), com també el té el Principat d'Andorra, a més d'una franja d'Aragó, el departament francès dels Pirineus Orientals i la ciutat de l'Alguer, a l'illa italiana de Sardenya.

Els objectius fundacionals de la RCCS/CSSR són:

- 1 Promoure, fomentar i estimular la producció científica i acadèmica catalana en filosofia i ciències socials.
- 2 Coordinar una plataforma de difusió internacional de la producció científica catalana en les diverses disciplines agrupades sota la categoria genèrica de ciències socials.
- 3 Participar en les iniciatives per a la difusió internacional de la ciència catalana en anglès per mitjà del catàleg de publicacions en línia de l'IEC.
- 4 Garantir l'accés a la recerca catalana d'alta qualitat en ciències socials a la comunitat científica mundial, emfatitzant que els treballs han estat escrits originàriament en català.
- 5 Contribuir a crear un sentiment de pertinença cultural de suport compartit entre els investigadors en filosofia i ciències socials de tots els països i territoris catalanoparlants.

Dossier

Presentació del dossier «Gènere i igualtat»

JOSEPA CUCÓ I GINER

Institut d'Estudis Catalans

Universitat de València

josepa.cuco@uv.es

Em complau presentar-vos el dossier «Gènere i igualtat», en què tenen la paraula professionals de reconegut prestigi dins i fora de l'acadèmia.¹ Des de les seues respectives àrees de coneixement —l'antropologia social, la sociologia, el treball social, l'economia i la comunicació—, totes elles investiguen l'ampli i debatut camp del gènere des d'una perspectiva feminista.

Es tracta d'un potent conjunt d'articles que indaga críticament sobre aspectes actuals i candents relacionats amb el gènere i la igualtat. El panorama que cadascun dibuixa presenta sovint un caire agredolç: les iniciatives teòriques i les accions polítiques feministes per entendre i promoure la igualtat, tot i ser nombroses i variades, topeten reiteradament amb contrarèpliques immobilistes i/o reaccionàries per part d'un patriarcat multifacètic que oscil·la entre la benevolència, la inacció encoberta i la toxicitat. Aquest és precisament el cas de tres dels treballs del

---

1. Es tracta de Mercè Barceló Serramalera (professora de la Universitat Autònoma de Barcelona i consellera del Consell de Garanties Estatutàries de Catalunya), Maria Corominas Piulats (professora de la Universitat Autònoma de Barcelona i vicepresidenta de l'IEC), Begonya Enguix Grau (professora de la Universitat Oberta de Catalunya i coordinadora del grup d'investigació MEDUSA), Monica Gil Junquero (professora de la Universitat de València), Yolanda Jubeto (professora de la Universitat del País Basc), Gabriela Moriana Mateo (professora de la Universitat de València i directora de l'Institut Universitari d'Estudis de les Dones de la mateixa universitat) i Mercè Oliva Rota (professora Serra Húnter de la Universitat Pompeu Fabra i coordinadora de la unitat d'investigació UNICA).

dossier: el de Begonya Enguix, que explora l'estat de la qüestió dels estudis sobre les masculinitats contemporànies —a través dels conceptes de *masculinitat hegemònica*, *masculinitats híbrides* i *masculinitat tòxica*—, per contrastar-los després amb les realitats que mostren les enquestes. Les anàlisis de Mercè Oliva sobre les representacions mediàtiques de certes imatges de dona —la dona «superrica»—, per la seua banda, ens revelen que aquesta figura tan popular de la telerealtat actual personifica nombroses tensions i ambigüitats lligades a la desigualtat i a la pervivència d'estereotips i opressions de gènere. Finalment, l'estudi de Monica Gil, Yolanda Jubeto i Gabriela Moriana mostra amb rigor el rerefons subjacent a les polítiques públiques relacionades amb la violència de gènere a escala autonòmica (País Valencià), que afecta fins a trastocar en profunditat les dinàmiques previstes pel Pacte d'Estat contra la Violència de Gènere.

En contrast, l'article que obre el dossier, signat per Maria Corominas i Mercè Barceló, representa una excepció a la tònica investigadora que marca els treballs anteriors. El seu objectiu no és altre que el d'observar de prop els continguts d'un corpus concret de disposicions institucionals en pro de la igualtat de gènere. Com a membres de la Comissió d'Igualtat de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) i ponents del primer Pla d'Igualtat de l'IEC 2024-2027, ens presenten de manera raonada i didàctica l'esmentat Pla, i detallen els eixos en què s'estructura i els objectius que planteja, tot partint del marc normatiu i d'una diagnosi prèvia.

Aprovació del primer Pla d'Igualtat (2024-2027) per als membres de l'Institut d'Estudis Catalans

---

MARIA COROMINAS I PIULATS

Comissió d'Igualtat de l'IEC i ponent del Pla d'Igualtat
maria.corominas@uab.cat

MERCÈ BARCELÓ I SERRAMALERA

Comissió d'Igualtat de l'IEC i ponent del Pla d'Igualtat
merce.barcelo@uab.cat

El propassat mes d'abril, el Ple de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) aprovà el primer Pla d'Igualtat¹ quadriennal per als seus membres, amb una participació del 78,05 % i en què s'imposà a bastament el vot afirmatiu amb un 85 % enfront del negatiu (1,9 %) i el blanc (13,1 %).

L'elaboració d'un pla d'igualtat de gènere «que es proposi avançar en l'equilibri entre dones i homes en el conjunt dels membres de l'IEC i en els equips de govern de les seccions i de les societats filials» era el primer objectiu assignat a la Comissió d'Igualtat, creada per acord del Consell Permanent del 9 de setembre de 2021 amb la finalitat de «posar en marxa una política que impulsi l'equilibri de gènere i sensibilitzi tots els membres de l'IEC en el foment d'una política d'igualtat», seguint el programa electoral de l'actual Equip de Govern de l'IEC.

Amb l'aprovació del Pla d'Igualtat —sobre el qual s'ha de fonamentar la reforma de les normes que vertebraren l'IEC, principalment, els Estatuts, el Reglament de règim interior, els reglaments de les seccions i els reglaments de les societats filials— es completava el corpus de directrius marc en la consecució de la igualtat entre gèneres: el Pla per als membres se suma al Pla

---

1. <https://igualtat.iec.cat/pla-digualtat-de-liec-aprovat-el-17-04-2024/>.

d'Igualtat d'Oportunitats entre dones i homes per al personal que presta serveis a l'IEC (febrer de 2022) i al Protocol d'actuació per a la prevenció i abordatge de l'assetjament sexual (setembre de 2022).

La Llei 17/2015, d'igualtat efectiva de dones i homes, emmarcà el que ha estat el Pla d'Igualtat per al personal que presta serveis a l'IEC. I la Llei 9/2022, de la ciència, obria un nou marc legal que obliga els agents del «sistema de recerca, desenvolupament i innovació», entre els quals esmenta l'IEC i les seves societats filials, a dotar-se d'un pla d'igualtat de gènere, ara en relació amb els seus membres, que «prevegi, pel cap baix, l'adopció de mesures específiques per a avançar cap a la igualtat de gènere en el sistema; la inclusió de personal expert en gènere en els òrgans d'avaluació i assessorament, i la composició equilibrada dels òrgans de govern». També els compelleix a establir mecanismes d'avaluació del compliment del Pla d'Igualtat de gènere, a incorporar un informe sobre la perspectiva de gènere al portal de transparència respectiu i a incloure en llurs codis ètics l'obligació d'actuar en contra de l'assetjament sexual, la revictimització i la violència masclista, així com mecanismes de protecció i suport a les víctimes (art. 7).

Partint d'aquests mínims, el Pla, que s'ha elaborat a la Comissió d'Igualtat, parteix d'una diagnosi prèvia, en què es detecten serioses desigualtats entre dones i homes en detriment de les primeres en la major part dels àmbits analitzats. Així, per exemple, en termes de composició de l'IEC i amb dades de 2022, les 72 dones membres representaven el 20,5 % del conjunt; amb diferències entre el 25 % de membres corresponents (22 dones de 66) i el 15 % de membres emèrits (22 dones de 134), passant pel 23 % del col·lectiu de persones numeràries (28 de 93). Per seccions, la proporció més alta de dones era a Filosofia i Ciències Socials (26 %) i la més baixa, a Ciències Biològiques (15 %). A les societats filials, les dones ocupaven el 32 % de les presidències, i a les juntes de govern la situació era propera a la paritat, amb el 39 % de dones i el 61 % d'homes.

En l'àmbit de publicacions periòdiques, en cap dels tres àmbits analitzats en el Pla —direcció/edició; consells de redacció / editorials i consells assessors/científics— no hi ha paritat i els homes són majoria en tots els casos.

El Pla s'estructura en cinc eixos diferents: «Cultura de la igualtat», «Composició de l'IEC», «Composició dels òrgans de govern de l'IEC i altres òrgans decisoris i representatius», «Projectes de recerca, publicacions i premis» i «Entorn lliure de violència». Un cop fet el diagnòstic, s'estableixen uns objectius específics per a cada eix i es preveuen un seguit de mesures per a assolir cadascun dels objectius. I, seguint plans d'altres centres de recerca, universitats i administracions públiques, per a cada mesura s'especifiquen els òrgans impulsors i responsables, el calendari d'aplicació i, si escau, els instruments d'implementació.

L'eix I, «Cultura de la igualtat», es concreta en tres objectius: fer visible el compromís de l'IEC amb la igualtat, tot integrant la igualtat de gènere com a principi transversal de l'organització; fer visible la contribució de dones membres de l'IEC en els diferents mitjans i eines de comunicació, i desenvolupar i millorar els coneixements del personal i habilitats per a abordar

qüestions d'igualtat de gènere. Objectius que es transformen en catorze mesures concretes que impliquen i responsabilitzen la Comissió d'Igualtat i altres òrgans de l'IEC (entre d'altres, els consells de govern o les juntes de les societats filials).

L'eix II, «Composició de l'IEC», així com l'eix III, «Composició dels òrgans de govern de l'IEC i altres òrgans decisoris i representatius», són els que, ateses les dades de la diagnosi prèvia tan descompensades entre els dos gèneres, requereixen una major concentració d'esforços en la reforma de les normes de funcionament de l'IEC per tal d'assolir, segons correspongui, una representació equilibrada —«la situació que garanteix la presència de dones en una proporció adequada en cada circumstància»— o paritària —«situació que garanteix una presència de dones i homes segons la qual cap sexe no supera el 60 % del conjunt de persones a què es refereix ni és inferior al 40 %, i que ha de tendir a assolir el 50 % de persones de cada sexe»— entre dones i homes, en els termes de l'article 2 de l'esmentada Llei 17/2015. En aquest sentit, l'eix II planteja un únic objectiu: «Assolir una normativa interna de l'IEC respectuosa amb el context normatiu vigent en matèria de gènere per tal de garantir una composició equilibrada de dones i homes membres numeraris i corresponents de l'IEC». I l'eix III n'estableix quatre: assolir una normativa interna de l'IEC respectuosa amb el context normatiu vigent en matèria de gènere per tal de garantir, d'una banda, una composició paritària de dones i homes en els òrgans de govern de l'IEC i de les seves seccions i, de l'altra, en els òrgans amb funcions decisòries i de representació de l'IEC i de les seves seccions; assolir una normativa interna de l'IEC respectuosa amb el context normatiu vigent en matèria de gènere per tal de potenciar la representació equilibrada de dones i homes en relació amb les societats filials, i impulsar un procés de reforma de la normativa d'aquestes darreres per tal que s'adaptin, pel que fa a la composició dels seus òrgans de govern, a una composició paritària de dones i homes. A tal efecte, a escala general, s'ha creat una comissió de reforma, que haurà de trobar rèplica en les seccions i en les societats filials, que proposarà als òrgans decisoris un projecte de reforma normativa de les normes de funcionament intern de l'Institut.

L'eix IV, «Projectes de recerca, publicacions i premis», estableix cinc objectius: adequar la recollida de dades de recerca de l'IEC als criteris de l'*Horizon Europe guidance on gender equality plans*; fer visibles les contribucions de les dones de l'IEC en l'àmbit de la recerca; augmentar el nombre de premis de l'IEC i de les seccions en honor de dones; promoure una presència equilibrada de dones en els consells editorials, de direcció i en els consells assessors de les publicacions periòdiques de l'IEC, de les seccions i de les societats filials, i assolir una normativa interna de l'IEC respectuosa amb el context normatiu vigent en matèria de gènere per tal de garantir una composició paritària de dones i homes en les comissions que resolen projectes de recerca i premis. Els òrgans impulsors i responsables, segons escaigui, seran, principalment, la Comissió d'Igualtat, el Consell Permanent, els respectius òrgans de govern de les seccions i la Comissió de Publicacions.

Finalment, l'eix V, en què es planteja la consecució d'un «entorn lliure de violència», preveu dos objectius: estendre la protecció de l'esmentat Protocol d'actuació per a la prevenció i abordatge

de l'assetjament sexual, que en el moment d'aprovar-se el Pla només brindava protecció al personal laboral, a tots els membres de l'IEC i als socis de les societats filials i vetllar per la implicació de tota la comunitat de l'IEC en la prevenció de la violència. A dia d'avui, el primer dels objectius ja ha estat assolit, amb l'ampliació de la cobertura del Protocol ja existent a les persones de l'àmbit acadèmic i, a més de la comissió d'investigació ja prevista per al personal, amb la creació d'una altra comissió per als casos en què la queixa o denúncia provingui de membres de l'IEC o de persones sòcies de societats filials. L'altre objectiu implica el concurs de l'Equip de Govern de l'IEC, dels respectius òrgans de govern de les seccions i de les juntes de govern de les societats filials.

Algunes mesures, per exemple les relatives a l'eix «Cultura de la igualtat» —entre les quals, la celebració institucional del 8 de març o accions per a fer visibles les aportacions de les dones de l'IEC, com ara la sèrie de pòdcasts *Pioneres del coneixement*—, han començat a acompanyar —tot i que incipientment— el funcionament ordinari de l'Institut. Però moltes altres, especialment les relatives als eixos II, III i IV, hauran d'atendre la reforma de les normes capçalera de l'Institut —els Estatuts i el Reglament de règim interior—, que, segons el calendari establert en el Pla d'Igualtat, haurà de ser aprovada, si escau, el desembre de 2024. Després, en els terminis establerts, hauran de seguir les normes de funcionament de les seccions, de les societats filials i d'altres normes de l'IEC ja esmentades. Tots els objectius previstos en el Pla d'Igualtat hauran d'estar assolits, en els terminis previstos en el seu calendari, l'any 2027, data en què caldrà redactar un segon pla.

Masculinitats, gènere i igualtat: què fem amb els homes?

BEGONYA ENGUIX GRAU

Universitat Oberta de Catalunya
benguix@uoc.edu

RESUM

En aquest article propose explorar les masculinitats contemporànies considerant els homes i les masculinitats com a subjectes de gènere i com a actors fonamentals per a la consecució de societats més igualitàries i democràtiques. Seguint l'empremta dels estudis crítics dels homes i les masculinitats (CSMM), l'article repassa les teoritzacions més significatives en el camp d'estudi de les masculinitats i se centra específicament en la masculinitat hegemònica, les masculinitats híbrides i la masculinitat tòxica, i entén les «noves» masculinitats com a alternatives a aquelles. Finalment, pose aquests conceptes en relació amb els estudis recents del Centre d'Investigacions Sociològiques (CIS) (*Percepciones sobre la igualdad entre hombres y mujeres y estereotipos de género*) i el Centre d'Estudis d'Opinió de Catalunya (CEO) (*Enquesta sobre valors a Catalunya*) per explorar què ens diuen les enquestes sobre la relació dels homes amb el feminisme i la igualtat de gènere hui.

PARAULES CLAU

Masculinitat, hegemonia, privilegi, igualtat, política.

Introducció

A la seua *TED talk*, Chimamanda Ngozi Adichie, cèlebre autora del supervendes *We should all be feminists* (2014),¹ es defineix com una feminista negra, feliç i que no odia els homes. Està bé saber-ho perquè aquesta posició contrasta fortament amb la de l'autora francesa Pauline Harmange, que amb el seu llibre *Hombres, los odio* (2020)² va aconseguir un gran èxit editorial.

Les dues dones em serveixen per mostrar que si el gènere és alguna cosa, és relació: relació entre homes, dones i altres perquè tothom forma part del conglomerat de gènere, entès, en el nostre context cultural, de manera binària i oposicional. Un home esdevé home mitjançant espesses xarxes de relacions que troben en el seu cos un node de relacions (Haraway, 2004) i una caixa de ressonància. Són també les relacions intergènere i intragènere les que donaran forma al tipus d'home que és i definiran si és prou home o no («un home de veritat» o *a real man / a man in full* en la seua accepció anglesa). Una dona també esdevé dona, com ja apuntava Beauvoir, enredada en extenses xarxes de relacions. En paraules de l'antropòloga Gayle Rubin (1975), una dona esdevé esposa en una relació, una dona esdevé oprimida en una relació. Sens dubte, la biologia és una forma de subjecció, però en cap cas pot esdevenir, com afirma Butler (2024), una forma de determinació. El binarisme i l'oposició entre el masculí i el femení donen forma encara hui —malgrat els molts canvis ocorreguts— a un marc excloent que no es correspon amb les nostres experiències o vivències concretes. Cal abandonar la idea, tant en l'àmbit teòric com en el de les anàlisis empíriques, que la masculinitat és una, uniforme i està oposada radicalment a la feminitat. A més a més, fins fa molt poc temps, els homes i les masculinitats han estat invisibles/invisibilitzades i aquesta invisibilitat no ha estat ni casual ni neutral: és política i forma part del privilegi masculí (Kimmel i Ferber, 2009: XIV).

Com a sistema de classificació social, el gènere és relació, organitza la producció i la reproducció, és a la base i impregna institucions socials bàsiques com la família, l'escola i l'Estat, distribueix (de manera desigual) drets, privilegis i poder, jerarquitzat, atorga més o menys valor a les persones i encara té molts més efectes en els quals ací no puc entrar. Les nostres classificacions de cossos, gèneres i sexualitats estan relacionades amb (sustenten) models econòmics i socials particulars. Howson (2008: 111) considera que existeix una masculinització de l'hegemonia d'Occident que es basa en els principis hegemònics d'heterosexualitat, provisió i agressió.

És tant o més important el que el gènere fa i pot fer que el que el gènere és. De fet, és més important entendre'n els efectes i les conseqüències que continuar debatent sobre què és, on es localitza i quin percentatge de «realitat» conté. De fet, per a les posicions antigènere actuals, el sexe és considerat com a real —i natural— però el gènere és considerat pura ideologia i manipulació. No podem entendre el gènere sense tenir en compte els homes i altres posicions de

---

1. Aquest llibre es va traduir al català amb el títol *Tothom hauria de ser feminista* (Barcelona, Fanbooks, 2018).

2. Aquest llibre es va publicar en català amb el títol *Jo, els homes, els detesto* (Barcelona, Destino, 2020).

gènere. El gènere és relació, classificació, valor, segmentació, cos, identitat i política, entre altres coses, però, tal com Butler comenta al seu darrer llibre (2024), no hi ha ni hi ha hagut mai una posició única ni unitària sobre el que és el gènere.

Tot i que el gènere no és «un problema» de dones (només) ni només afecta les dones, les prioritats de les primeres antropòlogues feministes es van centrar a visibilitzar i analitzar el problema més urgent que les relacions de gènere produeixen: la desigualtat, la subordinació de les dones i les violències, per preguntar-se per la seua universalitat (Ortner i Whitehead, 1989). Aquells estudis incorporaven un incipient estudi dels homes com a subjectes generitzats. A mitjans dels anys setanta les teories de rols socials inclouen els rols relacionats amb la masculinitat i, influenciades per les teories feministes, critiquen les explicacions tradicionals de les diferències de gènere. Alguns autors, com el psicòleg social Joseph Pleck, comencen a considerar les opressions que els rols de gènere amaguen i els costos que els ideals i rols socials masculins tradicionals suposen per als homes físicament, psicològicament i en les seues relacions amb les dones.

Als anys huitanta, als països anglosaxons, es produeix un distanciament del determinisme imperant en les teories dels rols sexuals i altres aproximacions funcionalistes i psicològiques. La teoria dels rols sexuals, essencialista, determinista i poc crítica, és substituïda per un construccionisme social que reconeix que els homes no són una categoria unitària amb idèntiques quotes de poder. Existeixen masculinitats múltiples però sempre estan travessades per les relacions de poder (Carrigan, Connell i Lee, 1985).

Carrigan, Connell i Lee (1985) proposen estudiar les masculinitats múltiples en relació amb el poder i introdueixen la idea de masculinitats dominants o hegemòniques, que són dinàmiques i relacionals. La masculinitat no és un ens fix, ahistòric i universal, sinó que incorpora possibilitats de canvi a la seua concepció i pràctiques.

El que hui coneixem com a *estudis crítics dels homes i les masculinitats* s'originen a finals dels anys huitanta i es consoliden als anys noranta.³ Els homes, com a referent de tot el que s'havia construït, de la raó, la productivitat, el valor i la humanitat (*mankind*), eren invisibles, com l'aire: testimonis modestos (Haraway, 1997), absents i silenciosos d'acord amb una masculinitat abstracta (Hartsock, 1983); és a dir, una masculinitat universal i descorporeïtzada, totpoderosa però inconcreta, tot i que ha servit per estructurar les societats, les cultures, els estats i les epistemologies occidentals. Hearn (1998: 787) afirma que «una de les formes dominants en què els homes teoritzen (o no teoritzen) els homes ha estat l'absència».⁴ En no parlar d'ells, són reafirmats perquè les absències oculten la centralitat implícita dels homes, ja que «la visió androcèntrica del món és el sentit comú del nostre món perquè és immanent al sistema de categories de tots els agents, incloent-hi les dones (i per tant les teòriques feministes)» (Bourdieu, 1994, a Bourdieu, 1996: 199).

---

3. Per a més informació sobre genealogies i idees principals sobre les masculinitats, vegeu Enguix, Nardini i Abril (2018).

4. Totes les traduccions d'aquest article són de l'autora.

La consideració dels homes com a subjectes de i amb gènere es produeix fa aproximadament trenta-cinc anys, esperonada per l'impacte crític i transformador del feminisme i altres moviments d'alliberament com el moviment de lesbianes, gais, bisexuals i transsexuals (LGBT). El problema és que molts homes encara no reconeixen que són gènere i no se saben marcats pel privilegi i pels diferencials de poder en relació amb el gènere, la classe, l'etnicitat, la sexualitat, la religió o l'edat. La invisibilitat és un dels trets hegemònics de la masculinitat dominant considerada com a norma inqüestionada i ha de ser criticada «en termes epistemològics» i també «ètics» (Braidotti, 2012: 22).

Estudiar les masculinitats és, per tant, una necessitat urgent per exposar les dinàmiques de gènere travessades per estructures de poder que operen simultàniament en diferents àmbits (personal, social, geopolític i epistemològic), també perquè la dominació masculina comporta opressió i limitació per als mateixos homes. Els homes i les masculinitats són actors necessaris del canvi social cap a societats més justes.

Masculinitat(s) i els seus límits

La masculinitat està en permanent (re)construcció i avaluació, però en canvi la feminitat existeix, es dona per fet i no és sotmesa a proves ni a rituals de consecució o superació (Vale de Almeida, 1996). Per això, l'antropòloga Elisabeth Badinter (1993) i l'antropòleg David D. Gilmore (1994) consideren que és molt més fàcil dir el que un home no és que el que un home és. No obstant això, Raewyn Connell es va atrevir a donar-nos una definició de la masculinitat al seu llibre clàssic *Masculinities*:

La masculinitat, en la mesura que la podem definir amb claredat, és alhora un lloc de relacions de gènere, el conjunt de pràctiques a través de les quals els homes i les dones se situen a si mateixos en relació amb el gènere, i els efectes de les pràctiques esmentades en les experiències corporals, en la personalitat i la cultura (Connell, 1995: 71).

A *Gender and power* (1987), Connell identifica com a substantives per a l'estructuració social de la masculinitat tres esferes: les relacions de producció (divisió sexual del treball segons la qual es considera l'home com a proveïdor i la dona com a reproductora), les relacions de poder (subordinació de les dones i dels homes que no encaixen en el sistema d'expectatives socials sobre la masculinitat hegemònica) i el que ara anomenaríem *afectes* o *cathexis*, el nivell emocional. Les masculinitats són configuracions de pràctica que es donen en l'acció social (Connell i Messerschmidt, 2005: 836), s'organitzen en la intersecció entre el poder, la producció i l'emoció, i donen lloc a una multitud de masculinitats —hegemòniques, subordinades, marginades i oposicionals— que coexisteixen i interactuen simultàniament i que es configuren, totes, en circumstàncies històriques específiques (Connell, 1987). El nivell emocional és ara considerat com un eix de canvi de les masculinitats tòxiques i violentes, de manera que

actualment es promou la pràctica de masculinitats curadores i emocionalment sanes (Elliot, 2015) com a alternativa.

Jeff Hearn considera que la masculinitat pot referir-se tant a pràctiques, configuracions de pràctiques, acoblaments de pràctiques, identitats, tipus, estructures, institucions, processos, psicodinàmiques i altres coses (Hearn, 2004 i 2015), i que, per tant, el concepte de *masculinitat* o *masculinitats*, en plural, és difícil de definir.

Gilmore va definir la masculinitat d'una manera molt més simple, com «la forma acceptada de ser d'un home adult en una societat concreta» (Gilmore, 1994: 15) i va evidenciar com són de relacionals els gèneres. Els ideals masculins i les formes acceptades de ser un home adult en una societat concreta no són objectius fàcils d'aconseguir, i més aviat els ideals de gènere funcionen com a mecanismes d'emmirallament estereotipats que, en realitat, no es corresponen amb cap realitat concreta:

Segons el consens general, als Estats Units l'únic home que no s'ha d'avergonyar de res és un jove casat, pare de família, blanc, urbà, del nord, heterosexual, protestant, amb educació superior i una bona feina, aspecte, pes i alçada adequats i amb un rècord recent en esports... Qualsevol home que no s'ajusti a aquests requisits pot, si més no ocasionalment, arribar a considerar-se indigne, incomplet i inferior (Goffman, 1968: 150).

Malgrat el pas del temps, els nombrosos canvis socials esdevinguts, els avenços feministes i els drets de gènere adquirits, aquesta afirmació no ha perdut validesa perquè segurament, quan pensem en la masculinitat (no les masculinitats) i la imaginem, la «identitat masculina» que pensem —presentada de manera essencialista, reduccionista i universalitzant— en realitat és la «masculinitat hegemònica»: una masculinitat que persegueix la reproducció del patriarcat a partir del repudi de la feminitat; una masculinitat que es mesura a través del poder, l'èxit econòmic, la riquesa i la posició social, i que té en el control de les emocions, la gosadia i l'agressivitat alguns dels seus atributs (Enguix, Nardini i Abril, 2018: 10).

Com he comentat, Badinter i Gilmore van considerar que és més fàcil dir allò que un home no és que dir el que és: bàsicament un home no és un nen, ni una dona ni és homosexual. La feminitat (efeminament o ploma), la sexualitat (l'homofòbia) i l'edat funcionen com a marcadors de masculinitat. Edat, sexualitat i gènere marquen els límits d'una categoria omnipresent, ubíqua, relacional i relliscosa que aprèn abans allò que no ha de fer que allò que ha de fer:

La idea d'identitat masculina s'ha construït principalment com a rebuig de la feminitat i dels valors que la configuren estereotipadament. Per això menysprea la sensibilitat i la tendresa en els homes, rebutja els valors de la cura i de la compassió i s'alça contra totes les manifestacions de debilitat i de necessitat de suport psicològic (Alberdi i Escario, 2007: 69).

D'hegemonies, hibridació, puresa i toxicitat

A l'article «Toward a new sociology of masculinity» Carrigan, Connell i Lee (1985) comencen a donar forma al concepte de *masculinitat hegemònica*, que uns anys més tard Raewyn Connell refinaria. Segurament siga el concepte més important, utilitzat i famós en relació amb les masculinitats.

Partint dels conceptes d'*hegemonia* i *blocs històrics* de Gramsci, la masculinitat hegemònica proposa explicar com i per què els homes mantenen rols socials dominants sobre les dones i altres identitats de gènere que són percebudes com a «femenines» en una societat determinada (Connell, 1987; 1995: 77). Es defineix com una pràctica o un patró de pràctiques de gènere que legitima la posició dominant dels homes a la societat i justifica la subordinació de les dones i altres maneres marginades de ser home (Connell, 1987; 1995: 77): «Sempre es construeix en relació amb diverses masculinitats subordinades, així com en relació amb les dones» (1987: 183). El concepte de *masculinitat hegemònica* és àmpliament utilitzat per capturar dinàmiques patriarcals de poder entre els homes i respecte de les feminitats i les masculinitats no hegemòniques. En estar basat en pràctiques que permeten el manteniment de la dominació col·lectiva dels homes, la masculinitat hegemònica pot incloure pràctiques tòxiques com la violència, encara que aquesta no és sempre una característica definitòria perquè l'hegemonia té moltes configuracions (Connell i Messerschmidt, 2005: 840).

Per a Messerschmidt, el concepte de *masculinitat hegemònica* ha estat la força motriu dels estudis crítics sobre masculinitats, s'ha convertit en omnipresent, ha demostrat ser crucial per a la conceptualització de les masculinitats a tot el món i ha tingut molta influència en la comprensió interdisciplinària de la masculinitat (Messerschmidt, 2019: 85).

L'hegemonia, la relacionalitat, la legitimació del patriarcat i la subordinació d'altres persones són elements fonamentals de la masculinitat hegemònica. No hem d'oblidar, però, que es tracta no d'una característica fixa o invariable, sinó d'una pràctica o de patrons de pràctiques que se sostenen gràcies a un altre element fonamental per a Connell: la complicitat tant de dones com d'homes per al sosteniment dels patrons d'hegemonia, una complicitat que pot ser entesa, perfectament, com una violència simbòlica (Bourdieu, 2012).

Com ja havia avançat Goffman, el model hegemònic idealitzat culturalment encaixa amb un percentatge petit d'homes (blancs, educats, heterossexuals i rics segons Carrigan, Connell i Lee [1985: 552]). Com que les relacions de gènere interseccionen amb el gènere, les relacions de classe i l'ètnia (Carrigan, Connell i Lee, 1985: 590-592), es poden donar situacions en què les hegemonies es moguen i canvien, i fins i tot algunes dones siguen hegemòniques. Però, en tot cas, els homes, com a homes, sempre es beneficien de la subordinació de les dones i d'altres grups pel que Connell anomena *dividend patriarcal*, és a dir,

l'avantatge que té per als homes com a grup el manteniment d'un ordre de gènere desigual. Els ingressos econòmics no són l'única classe de benefici. També hi ha l'autoritat, el respecte, el ser-

vei, la seguretat, l'accés a l'habitatge, al poder institucional, el suport emocional i el control sobre la pròpia vida. El dividend patriarcal, per descomptat, es redueix a mesura que augmenta la igualtat de gènere (Connell, 2009: 142).

En encunyar el concepte de *masculinitat hegemònica*, Connell (1995) va fragmentar la categoria *home* i va mostrar que els homes formulen eleccions discursives particulars a partir d'un inventari cultural disponible i acceptable de comportaments masculins.

Per a Vale de Almeida (1996: 5), la masculinitat hegemònica és un model central i ideal que és inassolible per als homes individualment i que exerceix sobre tots ells un efecte controlador mitjançant la seva internalització, la ritualització de les pràctiques quotidianes de sociabilitat i un discurs que exclou tot el camp emocional considerat com a femení. La masculinitat s'ha de veure com un procés construït i fràgil, no uniforme. Hi ha masculinitats subordinades i hegemòniques, sempre interseccionades per l'edat, el treball, l'estatus, la riquesa, la classe social, el nivell educatiu, l'orientació sexual, l'origen ètnic i altres factors. En qualsevol moment històric hi ha diverses masculinitats que competeixen entre si (Connell, 1987) perquè els homes comparteixen de manera molt desigual els fruits del patriarcat que principalment beneficien una masculinitat hegemònica que és blanca, de classe mitjana o alta i heterosexual.

Justament per ser tan famós, sovint el concepte de *masculinitat hegemònica* s'ha malinterpretat o utilitzat de manera esbiaixada. El 2005, en un article que és ara considerat una obra imprescindible d'aquest camp, la mateixa Connell juntament amb Messerschmidt van reavaluar el concepte per refinar-lo. Van reconèixer el seu regust essencialitzant i que inicialment estava emmarcat sols en una concepció heteronormativa del gènere. Afirmaren que la masculinitat hegemònica no és un patró unitari sinó un «bloc històric» en què s'entrellacen molts patrons, i que aquesta hibridació és resultat d'un procés constant de negociació, traducció i reconfiguració perquè aquesta és la millor estratègia per aconseguir l'hegemonia externa (Connell i Messerschmidt, 2005: 844). Aquests processos de negociació, traducció i reconfiguració tenen lloc tant intergènere com intragènere; la sexualitat i la performació del gènere són elements fonamentals en la constitució dels blocs. A més a més, ens alerten que «és desitjable eliminar qualsevol ús de la masculinitat hegemònica com un model fix, transhistòric. Aquest ús viola la historicitat del gènere i ignora les massives evidències de canvi en les definicions socials de la masculinitat» (Connell i Messerschmidt, 2005: 838).

Anys més tard, Messerschmidt ha parlat d'«aplicacions inconsistentes» del concepte per referir-se a les aproximacions que «principalment es van concentrar sobre a qui i quin tipus d'home de fet representa la masculinitat hegemònica». Aquestes aproximacions se centren en un tipus de masculinitat fixa o dominant en moments i llocs particulars. No tenen en compte la naturalesa relacional de la masculinitat hegemònica ni el fet que tothom que participa en les relacions de gènere desiguals som *collective orchestrators* de la masculinitat hegemònica (Messerschmidt, 2019: 87).

I no és així: cal entendre les masculinitats hegemòniques com a patrons de pràctiques i elements dinàmics en una xarxa social de relacions de gènere en què les desigualtats i la legitimació de

les relacions de gènere desiguals són fonamentals i no pensar en característiques masculines fixes o en certs grups d'homes —com polítics, directius o celebritats— senzillament perquè ocupen posicions de poder (Messerschmidt, 2019: 88). Són processos dinàmics, fluids, provisionals i basats en pràctiques que requereixen la complicitat de les subalternes per assegurar el manteniment de les posicions hegemòniques. Cal, per tant, atendre la naturalesa canviant, relacional i interseccional del concepte (classe, ètnia, nació, gènere, edat, sexualitat, etc.). Per refinar les anàlisis futures, Messerschmidt (2019: 89) proposa distingir entre masculinitats «hegemòniques» i «dominants» i analitzar les seues relacions i co construcció, una proposta encertada per poder treballar amb les pràctiques, afectes, discursos i materialitats masculines concretes.

En el camp de les masculinitats, en els darrers anys hi ha hagut una veritable explosió de termes i, al marge de les famosíssimes *noves masculinitats*, han aparegut conceptes com el de *masculinitats híbrides* (Demetriou, 2001; Bridges i Pascoe, 2014); *masculinitats polihegemòniques* (Scheff, 2006); *masculinitats inclusives* (Anderson, 2009; Anderson i McCormack, 2016); *hegemonia dels homes* (Hearn, 2004); *masculinitats tòxiques* (Boise, 2019; Harrington, 2021); *masculinitats curadores* (Elliot, 2015); *masculinitats alternatives* (Carabí i Armengol, 2014; Gutmann, 2014); *masculinitats igualitàries i alternatives* (Téllez, Martínez i Sanfèlix, 2019); *masculinitats hegemòniques múltiples* (Jefferson, 2002); *masculinitats dominants múltiples* (Coles, 2009); *masculinitats tradicionals dominants* (Flecha et al., 2013); *masculinitats positives* (Messerschmidt i Messner, 2018); *masculinitats saturades* (Mercer, 2017), i un llarg etcètera.⁵

Moltes d'aquestes etiquetes es defineixen per l'absència o alternativa als trets hegemònics, com, per exemple, és el cas de les masculinitats igualitàries, curadores i alternatives, que formarien part de l'espectre d'allò que coneixem com a *noves masculinitats*.⁶ D'altres es caracteritzen per la multiplicació de les pràctiques hegemòniques i/o dominants (com mostren Jefferson, Coles, Flecha i d'altres) o per l'eixamplament de la base de l'hegemonia, que inclou la desaparició de l'homofòbia i, sobretot, de l'homohistèria com a importants eixos de canvi en les masculinitats contemporànies (Anderson i McCormack, 2018). D'altres se centren en la saturació de les masculinitats atrapades entre significats sovint contradictoris i en conflicte (Mercer, 2017).

Entre les nombroses etiquetes disponibles, destaca el concepte de *masculinitats híbrides*, que ha esdevingut molt popular en els darrers anys. Les masculinitats híbrides, tal com han estat conceptualitzades, no consisteixen, com habitualment es creu, en la barreja de trets i pràctiques dispars, sinó en la incorporació d'elements dispars —cura del propi cos i dels altres, pràctiques homoeròtiques i d'altres— amb la finalitat d'assegurar l'hegemonia masculina i la reproducció del patriarcat. Demetriou (2001: 337), basant-se en Gramsci i també en Bhabha, va ser un dels primers crítics

---

5. Per evitar sobrecarregar l'apartat de referències només hi incloc les més destacades d'aquest punt. La resta es poden traçar fàcilment a partir de les autores i els conceptes.

6. Per a una anàlisi crítica d'aquesta categoria vegeu Enguix (2021).

de la primera definició de la masculinitat hegemònica en considerar que la masculinitat hegemònica és un bloc híbrid que vincula pràctiques de diverses masculinitats per assegurar la reproducció del patriarcat. El procés de formació dels blocs d'hibridació opera més mitjançant la negociació que mitjançant la negació, és a dir, mitjançant intents d'articular, apropiar-se i incorporar (més que negar, marginar o eliminar) elements diferents o aparentment oposats (el que Demetriou anomena *pragmatisme dialèctic*) (Demetriou, 2001: 349). En la revisió del concepte el 2005, Connell i Messerschmidt van incorporar aquests aspectes.

Segons Bridges i Pascoe (2014: 246 i 247), les masculinitats híbrides reproduïen, al mateix temps que amaguen, els sistemes de desigualtat basats en el gènere, l'ètnia i la sexualitat, i tenen conseqüències que modelen, reflecteixen i emmascaren les desigualtats. Poden distanciar certs grups d'homes de la masculinitat hegemònica; coexisteixen amb la idea que la masculinitat blanca i heterosexual té menys importància que altres formes de masculinitat més subordinades o marginals i reforcen les fronteres i desigualtats socials i simbòliques existents de maneres que sovint funcionen per ocultar sistemes de poder i desigualtat de maneres històricament noves. Les tres estratègies que utilitzen les masculinitats híbrides són el distanciament discursiu, els preséctes estratègics i l'enfortiment de les fronteres de gènere (Bridges i Pascoe, 2014).

Les masculinitats híbrides incorporen selectivament elements identitaris masculins o fins i tot femenins associats amb grups subordinats o marginalitzats. En la seua anàlisi dels discursos presidencials dels dos Bush sobre la Guerra del Terror, Messerschmidt (2010: 161) destaca la incorporació d'aspectes sensibles, empàtics i humanitaris, característiques femenines que difuminen les diferències de gènere però que no afecten la dominació de gènere sinó que reproduïen els sistemes existents de poder i autoritat. La popularitat actual del terme pot distanciar-nos de les pràctiques d'hegemonia i subordinació d'altres persones i fins i tot fer-nos creure que l'adopció de pràctiques igualitàries compensa les pràctiques hegemòniques: la flexibilitat del gènere en el patriarcat postmodern és perillosa perquè ens crea la il·lusió que el patriarcat ha desaparegut (Hennessy, 1995: 172). Cal, doncs, preguntar-se per la capacitat de les masculinitats híbrides per al canvi i l'erradicació dels sistemes de poder i desigualtat. El fet que les masculinitats hegemòniques es donen en circumstàncies específiques i estiguen obertes al canvi històric implica que pot existir una lluita per l'hegemonia en la qual formes antigues de masculinitat hegemònica siguen desplaçades per noves formes que també són masculinitat hegemònica (Messerschmidt, 2019: 87). De la mateixa manera, ens hem de preguntar on queden el poder, la subordinació i els privilegis en relació amb les noves masculinitats (Enguix, 2021).

Una altra etiqueta que s'ha popularitzat darrerament és *masculinitat tòxica*: és una categoria afectiva, poc concreta, insuficientment caracteritzada i que sempre és cosa de l'altre, perquè «en allunyar-se d'elements tan "tòxics" de la masculinitat, els homes poden representar-se el privilegi masculí heterosexual com una cosa del passat, fins i tot quan continua estructurant les institucions» (Harrington, 2021: 350). Harrington (2021: 350) considera que condemnar la masculinitat tòxica permet als homes posicionar-se contra la misogínia, l'homofòbia i la violència al mateix temps que accepten que la masculinitat té relació amb aquests problemes però la

violència i l'assetjament sexual són cosa del passat o d'homes amb problemes mentals. La cèlebre etiqueta *#notallmen* il·lustra aquesta posició. Al nostre país, un exemple d'això és el discurs sobre la violència de gènere de la ultradreta de Vox quan afirma, com va fer Macarena Olona, que els «homes no violen, violen els violadors», desvinculant els homes dels actes de violència i negant l'existència d'una violència estructural (Pichel Vázquez, 2024: 151) i del dividend patriarcal. La idea de la masculinitat tòxica és postfeminista (Gill, 2007) perquè relega el patriarcat al passat i «individualitza el sexisme com una qüestió d'actituds personals. Les acadèmiques feministes haurien de ser cauteloses amb l'ús de la masculinitat tòxica com una categoria analítica» (Harrington, 2021: 350).

Segons Sam de Boise (2019), el concepte de *masculinitat tòxica* es va crear als anys huitanta i es va generalitzar entre grups d'homes com el moviment mitopoiètic i els Promise Keepers, en principi per retornar a una masculinitat «eterna» basada en la cura, la compassió i la força, però que finalment va derivar en «una política fortament antifeminista i nocions obertament reaccionàries de retorn a uns rols de gènere mitjançant la promoció del “patriarca benivolent” com el proveïdor econòmic i espiritual de la família (nuclear)» (Boise, 2019: 147). La masculinitat tòxica sembla apuntar que, més que els homes, són només alguns aspectes del gènere els que són problemàtics. Al contrari que conceptes estructurals com el de *masculinitat hegemònica*, condemna una sèrie de comportaments sota una etiqueta ahistòrica i descontextualitzada i individualitza problemes socials (Boise, 2019: 149). De fet, és possible que la masculinitat mateixa siga el que és tòxic (Boise, 2019: 150).

(Alguns) homes i la igualtat

El 1995, Bourdieu va escriure:

Sembla com si la revolució feminista fos un fet consumat. S'enumeren els èxits de les dones i les posicions socials que ocupen ara que abans els eren inaccessibles. Sembla que aquest nou poder és vist com una amenaça pels homes fins al punt de fundar moviments de defensa dels seus interessos. *Els dominants sempre tenen tendència a sobreestimar les conquestes dels dominats, i a atribuir-se'n el mèrit, fins i tot quan se'ls ha arrencat* (Bourdieu, 2012: 1). (La cursiva és nostra.)

Després del *#metoo* i altres accions polítiques feministes tendim a creure que la «revolució feminista» és imparabile. Els mitjans de comunicació i l'acadèmia es fan ressò de l'avenç recent del feminisme. Però l'any 1995 la revolució feminista ja semblava un «fet consumat» que mobilitzava —en contra— els homes.

Arran dels resultats de les eleccions europees del 9 de juny de 2024, Sánchez Cuenca ha afirmat:

[...] les anomenades «guerres culturals» tenen efectes difícils d'anticipar. Els avenços en feminisme, ecologisme, etc., han produït una reacció iracunda en alguns sectors de la població, més acu-

sada entre els homes que entre les dones i especialment visible entre els homes joves (Sánchez Cuenca, 2024).

Segons diferents anàlisis, els homes joves són els principals votants de l'agrupació de Luis Al-*víse Pérez Fernández* Se Acabó la Fiesta, que ha aconseguit amb un discurs antimigratori i antifeminista entrar al Parlament Europeu amb tres eurodiputats i més de 800.000 vots (Viejo, 2024). Segons Grady (a Echarri, 2023), els homes ja no només aspiren a frenar en la mesura del possible els avenços de l'agenda feminista, sinó a recuperar la iniciativa, monopolitzar l'espai públic i silenciar les persones discrepants. Echarri comenta que als Estats Units el 62 % d'homes republicans i el 46 % de demòcrates consideren ara que el feminisme és més negatiu que positiu per al conjunt de la societat, quan fa tres anys prop d'un 60 % del total dels homes consideraven que el progrés de l'agenda feminista era «esperançador».

Al nostre país, en els darrers mesos s'han publicat dues enquestes que ens donen pistes sobre quin és el sentiment de la població en aquest sentit. El Centre d'Estudis d'Opinió de Catalunya (CEO) va elaborar l'*Enquesta sobre valors a Catalunya*,⁷ que es va publicar el 21 de febrer de 2024. Abans, el 15 de gener de 2024, s'havien publicat els resultats de l'enquesta del Centre d'Investigacions Sociològiques (CIS) *Percepciones sobre la igualdad entre hombres y mujeres y estereotipos de género*, la primera d'aquest tipus, que va crear un significatiu rebombori social perquè bona part dels mitjans de comunicació del país, si no tots, es van fer ressò que les dades obtingudes apuntaven que el 44,1 % dels homes creuen que la promoció de la igualtat ha anat tan lluny que ara són els homes els discriminats. Altres troballes de què es feien ressò apuntaven que les dones continuen dedicant el doble de temps que els homes a la cura dels fills.⁸

La pregunta 26 de l'enquesta del CEO demana per les desigualtats que existeixen actualment entre homes i dones a Catalunya i mesura les respostes en una escala del 0 al 10. Tal com podem veure a la taula 1, només un 18,9 % dels enquestats consideren que hi ha igualtat entre homes i dones (valor 5), un 2,1 % consideren que hi ha molta desigualtat en perjudici dels homes o que els homes estan en desavantatge (valor 0 de l'escala) i un 10,2 % consideren que hi ha molta desigualtat en perjudici de les dones o que les dones estan en desavantatge (valor 10 de l'escala). La posició majoritària és que existeix més o menys desigualtat en perjudici de les dones (53,1 %, valors 6-9 de l'escala), mentre que només un 14,2 % de les persones entrevistades consideren que la desigualtat va més o menys en perjudici dels homes (valors 1-4).

Si mirem les dades segons el gènere, els homes superen les dones en percentatges més o menys significatius en totes les posicions en què es considera el desavantatge masculí, però també en

7. L'estudi del CEO es pot consultar a l'enllaç següent: <https://ceo.gencat.cat/ca/estudis/registre-estudis-dopinio/estudis-dopinio-ceo/societat/detall/index.html?id=9088> (consulta: 1 març 2024).

8. Per exemple, vegeu <https://elpais.com/sociedad/2024-01-15/un-441-de-los-hombres-creo-que-se-ha-llegado-tan-lejos-en-la-promocion-de-la-igualdad-de-las-mujeres-que-ahora-se-les-discrimina-a-ellos.html> (consulta: 20 abril 2024). L'estudi del CIS es pot consultar a l'enllaç següent: <https://www.cis.es/es/detalle-ficha-estudio?origen=estudio&codEstudio=3428> (consulta: 20 gener 2024).

la percepció que ja hi ha igualtat, mentre que les dones superen els homes en les posicions inverses i, de manera bastant significativa, en l'afirmació que hi ha molta desigualtat. Tot i que la posició predominant amb molta diferència percentual és que sí que existeix desigualtat en perjudici de les dones, els homes són més proclius a afirmar el desavantatge masculí i també consideren més que les dones que ja existeix igualtat.

TAULA 1

Percepció de les desigualtats entre homes i dones a Catalunya (segons el gènere)

	Total	Homes	Dones
Hi ha molta desigualtat en perjudici dels homes o els homes estan en desavantatge (valor 0)	2,1	3,1	1,2
Existeix més o menys desigualtat en perjudici dels homes (valors 1-4)	14,2	21,3	10,6
Hi ha igualtat (valor 5)	18,9	22,6	15,5
Existeix més o menys desigualtat en perjudici de les dones (valors 6-9)	53,1	54,6	58
Hi ha molta desigualtat en perjudici de les dones o les dones estan en desavantatge (valor 10)	10,2	6,7	13,4

FONT: Elaboració pròpia a partir de dades del CEO.

Si mirem les dades segons l'edat, la idea que hi ha molta desigualtat en perjudici dels homes o que els homes estan en desavantatge (valor 0) és molt minoritària a totes les edats —els percentatges oscil·len entre el 3,3% dels enquestats⁹ d'entre 16 i 29 anys i el 0,5% dels més grans de 65—, tot i que val la pena destacar que, a mesura que augmenta l'edat, el percentatge descendeix (3,3% de 16 a 24 anys; 3,2% de 25 a 34 anys; 2,9% de 35 a 49 anys; 1,6% de 50 a 64 anys, i 0,5% entre les persones més grans de 65 anys). L'edat no afecta l'afirmació que ja hi ha igualtat entre homes i dones.

La pregunta 27c demana si «el moviment feminista ha anat massa lluny» sense cap més comentari: el 15,7% dels homes i l'11,4% de les dones hi estaven molt d'acord. Els homes que hi estan bastant d'acord són un 20,5% i les dones són un 17,6%; en conjunt, hi estan molt o bastant d'acord un 36,2% dels homes i un 29% de les dones. Per edats, el grau més elevat d'acord el trobem entre les persones de 16 a 24 anys (38,9%),¹⁰ però sense diferències gaire substantives amb els altres grups d'edat. En totes les franges d'edat el nivell de desacord amb l'afirmació supera el

9. En aquesta enquesta no hi ha dades encreuades per edat o simpaties polítiques segons el gènere.

10. De 16 a 24 anys, 38,9%; de 25 a 34 anys, 31,8%; de 35 a 49 anys, 34%; de 50 a 64 anys, 28,2%, i més de 65 anys, 32,5%.

nivell d'acord,¹¹ però entre els joves de 16 a 24 anys les dues posicions només estan a 0,3% de distància, la més petita de tota la mostra.

L'enquesta també inclou els encreuaments per simpatia de partit. Els percentatges més elevats d'acord amb la idea que existeix desigualtat en perjudici dels homes els trobem entre els votants del Partit Popular (4,4%) i Vox (12,4%), mentre que els percentatges més elevats d'acord amb la idea que la desigualtat existent va en perjudici de les dones els trobem entre votants de la CUP (17,6%) i d'ECP-Sumar (14,2%). La creença que existeix igualtat entre homes i dones adquireix els valors més elevats entre simpatitzants del PP (40,6%), el PSC (22,7%) i Ciutadans (36,8%), a molta distància de les altres formacions. Les simpaties polítiques també són rellevants per a la consideració de si el moviment feminista ha anat massa lluny: hi estan majoritàriament molt d'acord els simpatitzants del PP (37,5%) i de Vox (70,6%), en ambdós casos amb els valors més alts de la mostra. Entre els que hi estan molt en desacord trobem les simpatitzants de la CUP (59,2%) i ECP-Sumar (47,4%), també amb els valors més alts.

El CIS ens mostra els resultats de l'enquesta desagregats per sexe, de manera que ens centrarem únicament en les respostes dels homes. Les dades ens indiquen que el valor més baix de simpatia cap al moviment feminista (8,8%) el trobem entre el segment més jove de la mostra (16-24 anys) i el més elevat (19,9%) entre les persones de 65 a 74 anys. Un 12,7% dels entrevistats consideren que les desigualtats entre homes i dones al nostre país són molt grans; un 35,5%, que són bastant grans —en percentatge creixent a mesura que augmenta l'edat (40,9% entre els més grans de 65 anys i 40,1% entre els més grans de 75)—; el 30,6% consideren que són petites, i el 18,6%, que són inexistents. Són precisament els joves d'entre 16 i 24 anys els que creuen en major mesura que no existeix desigualtat (27,8%), mentre que els més grans de 65 anys representen el percentatge inferior més baix (11%).

La idea que el feminisme ha anat massa lluny i ara es discrimina els homes (un 44,1% dels homes hi estan molt o bastant d'acord, però un 54,6% no) coexisteix amb la idea que els homes també han de lluitar per la igualtat de gènere (74,2% dels homes hi estan molt o bastant d'acord) i amb la idea que la igualtat entre homes i dones contribueix a fer una societat més justa (96% dels homes hi estan molt o bastant d'acord).¹² Per edats (taula 2), el 51,8% dels joves d'entre 16 i 24 anys consideren que estan discriminats i el 48,2% que no ho estan. En aquesta franja d'edat trobem més implantació de la idea de la discriminació masculina i és l'única en què el percentatge d'acord supera el de desacord.

11. De 16 a 24 anys, 39,2%; de 25 a 34 anys, 43,9%; de 35 a 49 anys, 38,3%; de 50 a 64 anys, 42,5%, i més de 65 anys, 38,4%.

12. Les tres preguntes formen part de la pregunta 6.

TAULA 2

Grau d'acord amb la idea que s'ha arribat tan lluny en la promoció de la igualtat de les dones que es discriminen els homes (segons l'edat)

	Total	16-24 anys	25-34 anys	35-44 anys	45-54 anys	55-64 anys	65-74 anys	+75 anys
Molt o bastant d'acord	44,1	52,8	40,2	46,2	45,7	43	40,8	38
Poc o gens d'acord	54,6	48,2	58,4	52,6	53	55	57,6	59,2

FONT: Elaboració pròpia sobre dades del CIS.¹³

L'enquesta del CIS també ens mostra la importància de l'autoidentificació ideològica: els homes que es consideren més de dretes creuen que les desigualtats són petites o inexistents (72,9%), mentre que els homes que es consideren d'esquerres creuen que les desigualtats entre homes i dones són molt o bastant grans (71,8%). També la idea que les dones no aconseguiran la igualtat si no és que els homes lluiten pels seus drets està condicionada pel posicionament polític: entre els homes de dretes, hi estan molt o bastant d'acord un 42,6%, i entre els d'esquerres, un 86%. En canvi, no existeix gaire diferència respecte al fet que la igualtat entre homes i dones contribueix a fer una societat més justa: ho creuen un 99% d'homes d'esquerres i un 85,1% d'homes de dretes.

Com ja ens mostrava l'enquesta del CEO, com més a la dreta, més augmenta la tendència a pensar que el feminisme ha anat massa lluny i que ara es discrimina els homes (78%), mentre que s'observa la tendència oposada entre els homes d'esquerres (el 84% hi estan poc o gens d'acord). Cal afegir que el percentatge més alt de votants de Vox —un partit d'ultradreta clarament antigènere i antifeminista— el trobem entre els joves de 16 a 24 anys (19,6%).

Coda

Les bones notícies són que les enquestes ens diuen que la igualtat és un ideal democràtic instal·lat al nostre entorn, que mostren una sorprenent unanimitat d'opinió respecte a la igualtat com un valor i un requisit de les societats justes i democràtiques i que apunten la necessària implicació dels homes en la lluita per la igualtat. Les males notícies són les discrepàncies sobre si hi ha igualtat o no, el seu nivell d'assoliment i les seues repercussions —en forma de desavantatges o discriminació— en les relacions de gènere en funció del gènere de les persones entrevistades i la seua autoadscripció ideològica (més que de l'edat). No podem llegir les qüestions de gènere ni relatives a la igualtat amb independència del gènere i les simpaties polítiques, però tampoc de l'edat, sobretot pel que fa al grup més jove.

13. Per facilitar l'anàlisi traiem els percentatges de les respostes en blanc o dels qui han respost NS o NC.

Les posicions antifeministes dels populismes de dretes europeus i americans semblen estar calant de manera important entre els homes i particularment entre els homes joves, que consideren en major mesura que altres grups d'edat que el feminisme ara discrimina els homes. Si bé és una bona notícia que ja no és possible pensar seriosament en la democràcia i la política ignorant les qüestions de gènere, com ens recorden Graff i Korolzcuk, és una mala notícia que la dreta tingui èxit a l'hora de «capturar el terme *gènere*, redefinir els seus significats i demonitzar-lo, fent que la igualtat de gènere aparega com enemiga de la gent» (Graff i Korolzcuk, 2022: 4); l'antigènere/antifeminisme i els populismes de (ultra) dreta tenen nombrosos punts de contacte i d'uns es passa als altres amb facilitat. La rendibilització política de la por a la pèrdua del privilegi masculí no és nova, però sí recalcitrant, i troba en les xarxes socials un potent mecanisme d'amplificació.

A la llum de les enquestes, al nostre país la situació no sembla ser tan extrema com en altres llocs d'Europa. Les pràctiques masculines híbrides, noves i tòxiques conviuen i lluiten pel manteniment de l'hegemonia i coexisteixen posicions aparentment contradictòries. Al mateix temps que els homes tenen menys problemes que mai per identificar-se com a feministes i s'afirma que la igualtat és un valor, que les dones encara estan majoritàriament discriminades i que els homes s'han d'implicar en la lluita per la igualtat, alguns homes creuen que ja hi ha igualtat i que el feminisme ha anat massa lluny i els discrimina. Les dades apunten l'existència d'una separació entre igualtat i feminisme, més gran entre homes que entre dones però important també entre les dones, i també connectada amb l'edat i les posicions ideològiques de dretes. Sembla que es busquen polítiques i drets *a la carta*, per evitar «el greuge als drets masculins adquirits» (Kimmel, 2017) i agafar del feminisme i la igualtat només les peces que ens encaixen i/o ens interessin (a cadascú/cadascuna).

Connell pensava que, a mesura que la igualtat de gènere anés guanyant espai, el dividend patriarcal i les masculinitats hegemòniques en perdrien. Potser no va preveure com es podia afirmar i negar la igualtat al mateix temps, amb discursos afirmatius en un marc en què els canvis estructurals per assolir la igualtat efectiva es perceben, de vegades, com un atac als significats profunds, tradicionals i hegemònics de les masculinitats, al seu supremacisme i als seus privilegis. Les ideologies masculinistes —la «masclesfera» (Ging, 2019), els *red pillers*, etc.— que promouen el victimisme masculí (Botto i Gottzén, 2023: 3) no són només una expressió d'una reacció antifeminista, sinó que són la prova de les resistències masculines al canvi. Algunes masculinitats incorporen els discursos d'igualtat, però es resisteixen a perdre els privilegis i creen un vincle masculí que podem anomenar *hegemònic, híbrid, tòxic o nou*.

Referències

- ALBERDI, Inés; ESCARIO, Pilar (2007). *Los hombres jóvenes y la paternidad*. Madrid: Fundación BBVA.
- ANDERSON, Eric; MCCORMACK, Mark (2018). «Inclusive masculinity theory: Overview, reflection and refinement». *Journal of Gender Studies* [en línia], 27 (5), p. 547-561. <<https://doi.org/10.1080/09589236.2016.1245605>> [Consulta: 10 abril 2020].

- BADINTER, Elisabeth (1993). *XY: La identidad masculina*. Madrid: Alianza.
- BOISE, Sam de (2019). «Editorial: Is masculinity toxic?». *NORMA* [en línea], 14 (3), p. 147-151. <<https://doi.org/10.1080/18902138.2019.1654742>> [Consulta: 25 març 2021].
- BOTTO, Matteo; GOTZÉN, Lucas (2023). «Swallowing and spitting out the red pill: Young men, vulnerability, and radicalization pathways in the manosphere». *Journal of Gender Studies* [en línea], 33 (5), p. 596-608. <<https://doi.org/10.1080/09589236.2023.2260318Z>> [Consulta: 20 novembre 2023].
- BOURDIEU, Pierre (1996). «Masculine domination revisited». *Berkeley Journal of Sociology*, 41, p. 189-203.
- (2012). «Symbolic violence». *Revista Latina de Sociología*, 2, p. 1-4.
- BRIDGES, Tristan; PASCOE, Cheri Joe (2014). «Hybrid masculinities: New directions in the sociology of men and masculinities». *Sociology Compass*, 8 (3), p. 246-258.
- BUTLER, Judith (2024). *Who's afraid of gender?* Nova York: Farrar, Straus and Giroux.
- CARRIGAN, Tim; CONNELL, Raewyn; LEE, John (1985). «Toward a new sociology of masculinity». *Theory and Society*, 14 (5), p. 551-604.
- COLES, Tony (2009). «Negotiating the field of masculinity. The production and reproduction of multiple dominant masculinities». *Men and Masculinities* [en línea], 12 (1), p. 30-44. <<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1097184X07309502>> [Consulta: 5 febrer 2024].
- CONNELL, Raewyn W. (1987). *Gender and power: Society, the person and sexual politics*. Cambridge: Polity Press.
- (1995). *Masculinities*. Berkeley: University of California Press.
- CONNELL, Raewyn W.; MESSERSCHMIDT, James W. (2005). «Hegemonic masculinity. Re-thinking the concept». *Gender & Society*, (19) 6, p. 829-859.
- DEMETRIOU, Demetris Z. (2001). «Connell's concept of hegemonic masculinity: A critique». *Theory and Society*, 30 (3), p. 337-361.
- DOLPHIJN, Rick; TUIN, Iris van der (2012). «Interview with Rosi Braidotti». A: *New materialism: Interviews and cartographies*. Ann Arbor: Open Humanity Press, p. 19-37.
- ECHARRI, Miquel (2023). «Posmachismo: el furibundo movimiento que intenta destruir los logros feministas». A: *El País/ICON* [en línea] (6 març). <<https://elpais.com/icon/2023-03-06/el-amanecer-del-posmachismo-la-fuerza-que-intenta-desacreditar-al-feminismo-convirtiendo-en-victimas-a-los-hombres.html>> [Consulta: 10 maig 2024].
- ELLIOTT, Karla (2015). «Caring masculinities: Theorizing an emerging concept». *Men and Masculinities* [en línea], 19 (3), p. 1-20. <<https://doi.org/10.1177/1097184X15576203Z>> [Consulta: 23 gener 2019].
- ENGUIX GRAU, Begonya (2021). «Las (nuevas) masculinidades a debate: poder, privilegio, cuerpo y cuidado». A: TÉLLEZ INFANTES, Anastasia; MARTÍNEZ GUIRAO, Javier Eloy; SANFÉLIX ALBELDA, Joan (ed.). *Hombres, género y patriarcado: Reflexiones, cuerpos y representaciones*. Madrid: Dykinson, p. 35-54.
- ENGUIX GRAU, Begonya; NARDINI, Krizia; ABRIL, Paco (2018). «Hombres en movimiento, masculinidades en revisión». *Quaderns de l'ICA*, 34, p. 5-29.
- GILL, Rosalind (2007). «Postfeminist media culture. Elements of a sensibility». *European Journal of Cultural Studies*, 10 (2), p. 147-166.
- GILMORE, David (1994). *Hacerse hombre: Concepciones culturales de la masculinidad*. Barcelona: Paidós.
- GING, Debbie (2019). «Alphas, betas, and incels: Theorizing the masculinities of the manosphere». *Men and Masculinities* [en línea], 22 (4), p. 638-657. <<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1097184X17706401>> [Consulta: 20 febrer 2024].
- GOFFMAN, Erving (1968). *Estigma: La identidad deteriorada*. Buenos Aires: Amorrortu.
- GRAFF, Agnieszka; KOROLCZUK, Elzbieta (2022). *Anti-gender politics in the populist moment*. Nova York: Routledge.
- HARAWAY, Donna J. (1997). *Modest _Witness@ Second Millennium. FemaleMan _ Meets_ Onco Mouse: Feminism and Technoscience*. Londres: Routledge.

- HARAWAY, Donna J. (2004). *The Haraway reader*. Londres: Routledge.
- HARMANGE, Pauline (2020). *Hombres, los odio*. Barcelona: Paidós.
- HARRINGTON, Carol (2021). «What is “toxic masculinity” and why does it matter?». *Men and Masculinities* [en línia], 24 (2), p. 345-352. <<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1097184X20943254>> [Consulta: 10 maig 2024].
- HARTSOCK, Nancy (1983). «The feminist standpoint: Developing the ground for a specifically feminist historical materialism». A: HARDING, Sandra (ed.). *Feminism and methodology: Social science issues*. Bloomington: Indiana University Press, p. 157-180.
- HEARN, Jeff (1998). «Theorizing men and men’s theorizing: Varieties of discursive practices in men’s theorizing of men». *Theory and Society*, 27 (6), p. 781-816.
- (2004). «From hegemonic masculinity to the hegemony of men». *Feminist Theory*, 5 (1), p. 49-72.
- (2015). *Men of the world: Genders, globalizations, transnational times*. Londres: Sage.
- HENNESSY, Rosemary (1995). «Queer visibility in commodity culture». A: NICHOLSON, Linda; SEIDMAN, Steven (ed.). *Social postmodernism*. Nova York: Cambridge University Press, p. 142-183.
- HOWSON, Richard (2008). «Hegemonic masculinity in the theory of hegemony. A brief response to Christine Beasley’s “Rethinking hegemonic masculinity in a globalizing world”». *Men and Masculinities* [en línia], 11 (1), p. 109-113. <<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1097184X08315105>> [Consulta: 10 gener 2024].
- KIMMEL, Michael (2017). *Angry white men: American masculinity at the end of an era*. Nova York: Bold Type Books.
- KIMMEL, Michael; FERBER, Abby L. (2009). *Privilege: A reader*. Nova York: Avalon Books.
- MERCER, John (2017). *Gay pornography: Representations of masculinity and sexuality*. Londres: I. B. Tauris.
- MESSERSCHMIDT, James W. (2010). *Hegemonic masculinities and camouflaged politics*. Boulder: Paradigm Publishers.
- (2019). «The salience of “hegemonic masculinity”». *Men and Masculinities* [en línia], 22 (1), p. 85-91. <<https://doi.org/10.1177/1097184X1880555Z>> [Consulta: 1 febrer 2024].
- NGOZI ADICHIE, Chimamanda (2013). «We should all be feminists». *TEDxEuston* [en línia]. <https://www.youtube.com/watch?v=hg3umXU_qWc> [Consulta: 2 març 2024].
- (2014). *We should all be feminists*. Nova York: HarperCollins.
- ORTNER, Sherry B.; WHITEHEAD, Harriet (1989). *Sexual meanings: The cultural construction of gender and sexuality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- PICHEL VÁZQUEZ, Alexandre (2024). *Género ultra: Movilizaciones afectivas en la política de género de Vox*. Tesi doctoral. Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya.
- RUBIN, Gayle (1975). «The traffic in women: Notes on the “political economy” of sex». A: REITER, Rayna R. (ed.). *Toward an anthropology of women*. Nova York: Monthly Review Press, p. 157-210.
- SÁNCHEZ CUENCA, Ignacio (2024). «El PSOE aguanta, la izquierda baja en Europa». *El País* [en línia] (11 juny). <<https://elpais.com/opinion/2024-06-11/el-psoe-aguanta-la-derecha-baja-en-europa.html>> [Consulta: 11 juny 2024].
- TÉLLEZ INFANTES, Anastasia; MARTÍNEZ GUIRAO, Javier Eloy; SANFÉLIX ALBELDA, Joan (2019). *Masculinidades igualitarias y alternativas: Procesos, avances y reacciones*. València: Tirant lo Blanch.
- VALE DE ALMEIDA, Miguel (1996). *The hegemonic male: Masculinity in a Portuguese town*. Londres: Berghan Books.
- VIEJO, Manuel (2024). «El auge de Alvisé Pérez y por qué ha logrado tres eurodiputados y 800.000 votos». *El País* [en línia] (10 juny). <<https://elpais.com/espana/2024-06-10/el-auge-de-alvise-perez-y-por-que-ha-logrado-tres-eurodiputados-y-casi-800000-votos.html>> [Consulta: 10 juny 2024].
- WOLFMAN, Greg; HEARN, Jeff; YEADON-LEE, Tray (2021). «Hollow femininities: The emerging faces of neoliberal masculinities». *NORMA* [en línia], 16 (4), p. 217-234. <<https://doi.org/10.1080/18902138.2021.1996829>> [Consulta: 1 febrer 2024].
- ZAROV, Dubravka (2020). «Feminist fears». *European Journal of Women’s Studies*, 27 (2), p. 109-112.

Polítiques públiques i violències masclistes. El Pacte d'Estat contra la Violència de Gènere al País Valencià¹

MONICA GIL JUNQUERO

Universitat de València
monica.gil@uv.es

YOLANDA JUBETO RUIZ

Universitat del País Basc
yolanda.jubeto@ehu.eus

GABRIELA MORIANA MATEO

Universitat de València
gabriela.moriana@uv.es

RESUM

El Pacte d'Estat contra la Violència de Gènere (PECVG) involucra en la seva implementació els nivells estatal, autonòmic i local. El Govern central transfereix els recursos econòmics a les comunitats autònomes i als municipis. En aquest article analitzem la distribució dels recursos del PECVG realitzada pel Govern autonòmic valencià durant el període 2018-2023.

Des del marc dels pressupostos amb enfocament de gènere, contrastem si existeix adequació entre la distribució pressupostària autonòmica d'aquests recursos i les necessitats detectades en matèria d'atenció a les dones que pateixen violències masclistes. Per fer-ho, fem entrevistes semiestructurades a professionals de l'àmbit d'estudi, així com una anàlisi documental dels pressupostos autonòmics i altra documentació institucional.

Observem que hi ha un ampli marge per a millorar la proposta pressupostària d'inversió d'aquests recursos. Els mateixos recursos podrien esdevenir un *input* per a potenciar un canvi de paradigma del sistema d'atenció a les violències masclistes centrat en les necessitats i els interessos de les dones.

1. Aquest treball és fruit del programa «Seguiment participatiu dels compromisos assumits al III Pla Estratègic per a la Igualtat Efectiva de Dones i Homes (PEIEMH) 2022-2025» de la Plataforma d'Impacte de Gènere Ja!, finançat per l'Institut de les Dones (Ministeri d'Igualtat, 2023).

PARAULES CLAU

Pacte d'Estat, violència de gènere, violència masclista, pressupostos amb enfocament de gènere, País Valencià.

---

1. Introducció

La violència contra les dones és una violació dels drets humans i una forma de discriminació. El Conveni del Consell d'Europa sobre prevenció i lluita contra la violència contra les dones i la violència domèstica² reconeix com a tal tots els actes de violència basats en el gènere que impliquen o poden implicar per a les dones danys o patiments de naturalesa física, sexual, psicològica i econòmica, incloses les amenaces de realitzar aquests actes i la coacció o la privació arbitrària de llibertat tant en la vida pública com en la privada. Aquesta mateixa definició és la que assumeix l'Estratègia Estatal per a Combatre les Violències Masclistes (2022-2025) per a parlar de violències masclistes.

Les violències masclistes són conseqüència de la desigualtat històrica i de les relacions de poder dels homes sobre les dones. Integren les violències simbòliques o culturals, les violències estructurals i les violències directes. Les primeres són a la base i legitimen i possibiliten les violències directes. Aquestes són les visibles i inclouen tots els maltractaments físics, psíquics, sexuals i econòmics, independentment de la relació de les dones amb els seus agressors, que es produeixin en àmbit públic o privat, inclosa la violència institucional.

Per a fer-hi front, l'Estat espanyol disposa, principalment, de dues normes: la Llei orgànica 1/2004, de mesures de protecció integral contra la violència de gènere (LOMPIVG), i la Llei orgànica 10/2022, de 6 de setembre, de garantia integral de la llibertat sexual (LOGILLS). El Pacte d'Estat contra la Violència de Gènere (PECVG) recull, en un primer moment, el compromís públic de tots els partits polítics i institucions contra la violència de gènere i vol impulsar les polítiques públiques contra aquesta violència com a política d'Estat. Es va signar l'any 2017 per tal de donar compliment a la llei del 2004 i al Conveni d'Istanbul, alhora que tractava de donar resposta a les reivindicacions del moviment feminista.

Inicialment, el PECVG tenia una vigència de cinc anys (2018-2022). L'any 2022, la Conferència Sectorial d'Igualtat va aprovar-ne la pròrroga juntament amb la millora del finançament i l'establiment d'un marc d'actuació conjunta i de cooperació entre les comunitats autònomes (CA) i l'Administració general de l'Estat.

---

2. També conegut com a Conveni d'Istanbul, que va ser ratificat per l'Estat espanyol i que està en vigor des del 2014.

Els governs autonòmics, igual que els locals, implementen als seus territoris el PECVG a partir de les transferències que realitza el Govern central per tal de no interferir en la distribució competencial existent i garantir que les mesures adoptades s'ajustin a les particularitats i condicions de cada territori (Sierra i Garzón, 2023).

Amb aquesta finalitat, els pressupostos generals de l'Estat corresponents als exercicis compresos entre el 2018 i el 2022 han incorporat un import de 100 milions d'euros anuals destinats, via transferència finalista, a la implementació del PECVG a les CA i Ceuta i Melilla. En el pressupost corresponent a l'exercici 2023, a conseqüència dels acords aconseguits el 2022, l'import es va incrementar a 140.202.020 euros. Aquestes quantitats s'han distribuït entre les CA i Ceuta i Melilla a partir dels criteris establerts per la Conferència Sectorial d'Igualtat.

En aquest treball ens centrem en l'estudi dels recursos del PECVG gestionats pel Govern del País Valencià. Ens preguntem si la proposta d'inversió d'aquests fons recollida als pressupostos de la Generalitat Valenciana (GVA) 2018-2023 respon a les necessitats i contribueix a superar les debilitats que les professionals del sector de la violència masclista identifiquen en l'actual sistema d'atenció a les dones que pateixen aquestes violències. És important remarcar que el treball se centra en la previsió de despesa anual que el Govern valencià plasma al seu pressupost autonòmic, una previsió que fa abans que la Conferència Sectorial d'Igualtat aprovi la quantia exacta que assignarà, seguint els criteris establerts per a aquesta finalitat, a cada comunitat autònoma.

Per a assolir aquest objectiu, hem topat amb la dificultat que comporta descodificar el pressupost valencià, així com també amb la limitació que ens ha suposat la impossibilitat d'accedir a informació sobre el procés de presa de decisions amb relació a la distribució dels recursos del PECVG.

A les pàgines següents i després de l'exposició de la proposta metodològica en què s'emmarca aquest treball, els pressupostos amb enfocament de gènere (PEG), ens endinsem en la valoració que fan les professionals sobre el sistema d'atenció a les dones que pateixen violències masclistes. A partir d'aquesta identificació, visibilitzem quina ha estat la proposta de despesa dels recursos del PECVG traslladada als pressupostos de la GVA per als diferents exercicis objecte d'estudi. A continuació, contrastem la valoració feta per les expertes i professionals i les decisions del Govern valencià. Després d'aquest recorregut, tanquem l'article amb unes reflexions breus.

2. Metodologia

La metodologia utilitzada en aquest treball s'inspira en els PEG. Aquesta eina té com a primer objectiu analitzar des de la perspectiva de gènere totes les polítiques de despesa i totes les fonts generadores d'ingrés que tenen un impacte en les condicions de vida de dones i homes d'una societat.

Aquests estudis solen posar èmfasi, en primer lloc, en aquelles polítiques que explícitament pretenen avançar en la igualtat de drets entre dones i homes, per a després abastar l'anàlisi de la pertinència i la rellevància de la resta de polítiques públiques. L'anàlisi de les polítiques que directament fan front a les múltiples violències que pateixen les dones per viure en una societat sexista sol ser considerada un dels primers graons de les experiències de PEG, ja que són una política específica cap a l'equitat, que sol tenir uns objectius clars i pretén obtenir uns resultats mesurables. No obstant això, a la pràctica no és tan senzill, principalment pel caràcter estructural i multidimensional de les violències, la seva relació transversal amb altres polítiques i els múltiples obstacles a l'hora d'aconseguir la informació institucional i pressupostària necessària.

Entre les primeres eines definides per a analitzar els pressupostos públics des d'aquest enfocament, Diane Elson va plantejar l'avaluació de polítiques per part de les persones beneficiàries. Aquesta avaluació «pretén conèixer els punts de vista de les persones beneficiàries actuals i potencials. Això permet alhora observar en quina mesura les prestacions de serveis responen a la percepció de les seves necessitats» (Jubeto, 2008: 17). Assumim aquesta eina com a brúixola d'aquest treball, i l'apliquem a l'experiència valenciana.

Les principals tècniques de recerca que hem fet servir en aquest treball són l'entrevista semi-estructurada i l'anàlisi documental. La primera ens ha permès accedir a narratives de professionals de l'àmbit de l'atenció a les dones que han patit o pateixen violències masclistes, i ens ha apropiat així a una informació que no queda recollida a la documentació institucional. Gràcies a aquests espais de diàleg hem pogut conèixer la valoració i la identificació de les deficiències i necessitats del sistema d'atenció a les dones que pateixen violències masclistes. Hem fet quatre entrevistes completament anònimes a professionals amb una dilatada experiència: dues professionals d'entitats del tercer sector (ENT_3RS_1 i 2), una agent d'igualtat d'una entitat local (ENT_EL_1) i una professional vinculada a un recurs especialitzat i de referència, de titularitat pública (ENT_SE_1).

L'anàlisi documental, per la seva part, ens ha permès descodificar documents electrònics, entendre'n el significat i emprar les dades que proporcionen. El principal objecte d'anàlisi han estat els pressupostos de la GVA, així com també els continguts i documents inclosos a les pàgines web institucionals. Els pressupostos analitzats han estat els del període comprès entre els anys 2018 i 2023, ambdós inclosos.

En el procés hem trobat diferents nusos o moments d'especial dificultat per a poder seguir la pista als diners. El principal ha estat la manca de claredat en la identificació dels recursos procedents del PECVG en el pressupost de la GVA, ja que no s'hi inclou cap referència explícita. Per tant, hem hagut d'indagar en el pressupost d'ingressos de la GVA per a identificar quina transferència estatal es podia correspondre amb la del PECVG. Hi hem localitzat, entre les transferències del Ministeri de Treball, Migracions i Seguretat Social, una que inclou, entre les seves diferents finalitats, «la promoció i execució d'accions per a afavorir la prevenció i l'atenció de les dones víctimes de violència de gènere». Hem assumit que la part dels recursos d'aquesta transferència

que es destina específicament a lluitar contra la violència masclista es correspon amb els del PECVG.

Identificat el codi d'ingrés dels recursos del PECVG, hem traçat la línia o el vincle amb les despeses que, en el cas de cada any, es preveien finançar amb aquests recursos. El programa de destinació d'aquests recursos s'anomena Programa de Lluita contra la Violència de Gènere i s'inclou al programa pressupostari «Igualtat de gènere». A partir d'aquesta identificació, hem localitzat les línies pressupostàries de despesa en què es desplega aquest Programa de Lluita contra la Violència de Gènere. En el cas d'algunes d'aquestes línies, indagant en la documentació pressupostària, hem obtingut la informació relativa a la població beneficiària, la descripció i la finalitat de la línia, la forma de concessió i l'existència de cofinançament. En canvi, en el cas d'altres línies, al pressupost no s'hi incorpora més informació que un codi numèric o alfabètic, a partir del qual és impossible seguir la pista als diners i analitzar quin ha estat el seu destí més enllà de saber en quin capítol pressupostari s'inclouen.

La segona dificultat amb què ens hem trobat ha sigut la impossibilitat, malgrat haver-ho sol·licitat en reiterades ocasions i a través de diferents vies, de fer una entrevista a personal de l'Administració pública valenciana, concretament de l'organisme amb competències en matèria de violència de gènere, que ens pogués facilitar informació sobre el procés de presa de decisió en la distribució d'aquests fons.

3. Valoració del sistema d'atenció a les dones que pateixen violències masclistes

En aquest apartat recollim la valoració que fan les professionals entrevistades sobre els principals recursos i serveis del sistema valencià d'atenció a les dones que pateixen violències masclistes, concretament dels centres ambulatoris, els centres residencials i les prestacions econòmiques.

3.1. Centres ambulatoris: Xarxa de Centres Dona i Programa Alba

Xarxa de Centres Dona

Aquesta xarxa ofereix atenció integral a les dones que han patit violència de gènere, violència sexual o assetjament sexual, així com qualsevol altra manifestació de violència sobre la dona. També ofereix atenció psicològica a la seva descendència. Està integrada per centres amb diferents característiques: els de les capitals de província que obren 7 × 24 (és a dir, 24 hores cadascun dels 7 dies de la setmana) i ofereixen atenció social, psicològica i jurídica en situacions de crisi i seguiment. Des del 2018 hi ha dos centres a dues ciutats costaneres a Alacant que tenen la mateixa funcionalitat però amb horari de 7 × 14 en comptes de 7 × 24. A partir del març del

2019 s'han obert entre cinc i set centres Dona Rural i d'Interior (CDRI), ubicats a municipis de l'interior, amb horari de 6 × 12 i servei itinerant.

La Xarxa de Centres Dona pertanyia, durant els anys 2018-2023, al que s'anomenava Direcció General de l'Institut Valencià de les Dones.³ Actualment està externalitzada i la seva darrera licitació, publicada l'octubre del 2023, va quedar deserta. Les professionals que hi treballen denuncien la precarietat de les seves condicions laborals. D'acord amb les entrevistades, tot plegat acaba repercutint negativament en l'atenció que reben les dones.

Aquest és un recurs central del sistema d'atenció i possiblement per això les professionals entrevistades dediquen una especial atenció a valorar-lo. Fan una crítica rotunda a la dificultat que tenen les dones de les zones de l'interior per a accedir a aquests recursos. Consideren que, malgrat l'obertura dels CDRI, persisteix el problema, ja que s'hi han incorporat pocs recursos, amb poc personal i amb horaris reduïts (de dilluns a dissabte, de 9 a 21 h). Tot això suposa que les atencions siguin molt espaiades en el temps, cosa que repercuteix negativament en la qualitat del servei i el procés de recuperació de les dones.

La segona qüestió que apareix en reiterades ocasions i de manera contundent en els discursos de les entrevistades té a veure amb la competència d'acreditació de la condició de víctima de violència de gènere. Aquestes acreditacions són importants per a les dones, ja que els permeten o faciliten l'accés a diferents recursos públics (beques, renovació de prestacions, etc.), però no tenen un caràcter generalista sinó que l'han de sol·licitar per a cada nova ocasió o gestió.

En el cas valencià, el Govern autonòmic ha atorgat aquesta competència de manera exclusiva als centres Dona 24 hores (CD24H). Això ha provocat que el servei tingui una gran quantitat de sol·licituds de cites que únicament estan interessades en l'obtenció de l'acreditació, ja que l'atenció multidisciplinària i continuada la poden rebre en un altre recurs (privat, tercer sector, etc.). Com a conseqüència, es produeixen dos efectes negatius: la demora i la revictimització. Es produeix un col·lapse del recurs que genera retard en la gestió i, amb això, el retard en l'obtenció de l'acreditació, amb les conseqüències que pot comportar per als processos en què estan immerses les dones. D'altra banda, es produeix una revictimització de les dones, ja que hauran de tornar a explicar tota la seva experiència a la professional del CD24H.

Programa Alba

Aquest programa està dirigit a les dones que es troben en situació d'explotació sexual en contextos de prostitució i/o tràfic. La valoració que en fan les expertes i professionals resulta

---

3. En la primera legislatura del Govern del Botànic (2015-2019) es va denominar Direcció General de l'Institut Valencià de les Dones i per la Igualtat de Gènere, però en la segona legislatura de l'esmentat Govern (2019-2023) se'n va modificar la denominació. En aquest treball fem ús d'aquesta darrera denominació, oficial fins a les eleccions del maig del 2023: Direcció General de l'Institut Valencià de les Dones.

especialment contundent: «És fum perquè és irreal» (ENT_3RS_2). Principalment, qüestionen la dotació de recursos materials del programa per a fer front a les necessitats d'aquest col·lectiu tan ampli i alhora tan dispers al territori. Assenyalen que el programa disposa d'una única unitat mòbil —a més de la seu— a cadascuna de les tres províncies per a atendre la totalitat de les dones. Refereixen que aquesta atenció s'acaba reduint a l'acreditació de la situació de víctima d'explotació sexual, cosa que resulta útil a les dones per a poder empadronar-se i sol·licitar ajudes. Malgrat tot, qüestionen que això es pugui considerar una intervenció integral, tal com assenyalen la descripció i els objectius del programa.

3.2. Centres residencials o d'acollida especialitzats en l'atenció a dones víctimes de violència masclista

Aquests recursos ofereixen un allotjament temporal amb la finalitat de prestar un espai residencial alhora que, segons la Llei de serveis socials (2019), s'ofereix una atenció integral per a la promoció de l'autonomia personal. El sistema d'atenció a les dones que han patit violències masclistes incorpora places d'acollida en centres residencials privats concertats i places residencials públiques gestionades, majoritàriament, des de l'àmbit privat. Totes depenen de la Direcció General de l'Institut Valencià de les Dones i durant el període 2015-2023 se'n va incrementar el nombre. A més, al concert del 2019 es van diversificar les tipologies de recursos d'acollida per a perseguir l'especialització en l'atenció, en funció de les necessitats de les dones.

Les professionals entrevistades fan una important crítica general a la naturalesa d'aquests recursos perquè consideren que tenen un biaix destacat de classe, cosa que es tradueix en la institucionalització de dones en processos més o menys llargs i rígids d'exclusió social.

A partir d'aquesta crítica general, assenyalen dos aspectes específics: el nombre i perfil de les places d'acollida i la metodologia d'intervenció. Pel que fa al primer, consideren que hi ha una manca de places disponibles en relació amb les necessitats existents. A més, assenyalen que l'intent de l'Administració de perfilar les places en funció de situacions de violència i de processos d'exclusió social ha fracassat. Sobre això, subratllen tres qüestions: els ingressos depenen de les places lliures en el moment en què es produeixen les necessitats d'acollida, les dones que ingressen als centres per violència estan en situació d'exclusió social i aquestes dones molt difícilment no han patit violència. Les dones que hi ingressen presenten problemàtiques greus, també d'addiccions i problemes de salut mental no diagnosticats. Amb tot plegat, en aquests centres acaben convivint dones amb diferents perfils, cosa que dificulta enormement la ja de per si difícil convivència, en què també està immersa la seva descendència. El fet de no disposar de recursos especialitzats en funció de les necessitats o dels perfils de les dones repercuteix de manera negativa en els processos d'intervenció.

Pel que fa a la metodologia o el model d'intervenció, algunes professionals qüestionen el que es fa en determinats centres d'acollida. D'una banda, assenyalen les dinàmiques d'obligació i control que hi ha instal·lades en aquests recursos i que dificulten el treball de foment de l'autonomia.

Aquestes dones perden drets fonamentals com la llibertat de moviment i la intimitat; de fet, en alguns centres encara han de compartir habitació amb altres dones i la seva descendència.

Les entrevistades consideren que, en la majoria d'ocasions, les dones surten dels centres en les mateixes condicions que en van motivar l'ingrés, perquè els recursos residencials no tenen capacitat per a cobrir les necessitats que les van portar als centres, com ara la manca d'habitatge, ingressos econòmics i ocupació remunerada; tenint en compte que són dones que assumeixen càrregues familiars en solitari, han de compaginar el treball productiu amb el reproductiu i, de vegades, amb molt poca formació. Per tot plegat, les professionals consideren que cal problematitzar aquests recursos residencials.

3.3. Ajudes econòmiques

Les dones que han patit violència de gènere i que compleixen certs requisits socials i econòmics tenen dret a percebre diferents ajudes econòmiques. Les principals són la renda activa d'inserció (RAI), les ajudes d'emergència, l'ajuda de pagament únic de l'article 27 de la Llei orgànica de mesures de protecció integral contra la violència de gènere, i la indemnització per mort, gran invalidesa i incapacitat permanent absoluta per violència de gènere.

Les professionals entrevistades visibilitzen que, per a una part de les dones que pateixen violència, el fet de no tenir autonomia econòmica i residencial dificulta la ruptura amb els agressors. En aquest sentit, posen de manifest que les ajudes econòmiques que s'ofereixen al sistema d'atenció són insuficients. Assenyalen que la RAI és, des de tot punt de vista, insuficient per a cobrir les necessitats de les dones amb càrregues familiars. Aquesta és una prestació econòmica adreçada a les persones que compleixen les condicions següents: estan aturades, estan inscrites a l'oficina de LABORA i tenen un nivell de renda determinat. D'acord amb el seu nom, la RAI va acompanyada d'una programació i d'un seguiment d'actuacions dirigides a millorar les oportunitats d'inserció al mercat laboral d'aquelles persones que la perceben.

Així mateix, assenyalen que l'accés a l'ajuda de pagament únic de l'article 27 és molt restringit, ja que la majoria de les dones estan en edat de tenir una ocupació. Es tracta d'una ajuda específica per a les dones que han patit violència de gènere, que disposen de l'acreditació d'aquesta condició, i que compleixen, principalment, dues característiques: el seu nivell de renda no supera mensualment el 75% del salari mínim interprofessional i disposen de la justificació del Servei Públic d'Ocupació que tenen una dificultat especial per a obtenir una ocupació.

4. Distribució pressupostària dels recursos transferits pel Govern central per a lluitar contra la violència de gènere

La quantia que s'inclou als pressupostos de la GVA com a transferència del Govern central al Programa de Lluita contra la Violència de Gènere en el període 2018-2023 és de 48.722.690 euros. En

la seva totalitat s'incorpora al pressupost de despeses de la secció 16, «Vicepresidència i Conselleria d'Igualtat i Polítiques Inclusives».

Atenent als programes pressupostaris, tots aquests recursos es distribueixen de manera molt desigual entre tres programes. El 89,75 % es canalitzen a través del programa de despesa 323.10, «Igualtat de gènere», el segon objectiu del qual és «la promoció i execució d'accions per a afavorir l'atenció a les dones que pateixen violència de gènere». El 6,15 % dels recursos s'inclouen al pressupost del programa 313.30 «Infància i adolescència» (2019), que conté dues línies d'actuació que fan referència a la violència de gènere. Finalment, el 4,1 % dels recursos restants s'imputen al programa pressupostari 311.20 «Gestió i organització del sistema» (2021), vinculat a l'organització i la coordinació del sistema de serveis socials locals, en el marc del qual s'inclouen les unitats d'igualtat locals.

Pel que fa als capítols pressupostaris, els gairebé 49 milions d'euros es distribueixen, com es pot observar en la taula 1, majoritàriament en dos capítols: el 2, que inclou les despeses corrents en béns i serveis, i el 4, que es correspon amb les transferències corrents, tot i que també n'hi ha una part al capítol 7 (transferències de capital).

TAULA 1

Classificació econòmica dels recursos (2018-2023)

Destí del finançament	Quantia (euros)	Capítol
Programa de Lluita contra la Violència de Gènere	20.416.060,00	4
	28.006.630,00	2
	300.000,00	7

FONT: Elaboració pròpia a partir dels pressupostos de la GVA.

És important destacar que dels 28.006.630 euros classificats al capítol 2, únicament podem afirmar que es destinen a finançar despeses corrents en béns i serveis, cosa que també inclou la contractació de professionals per a realitzar determinades tasques. La manera com es presenta el pressupost de la GVA impossibilita identificar de manera més concreta en què s'inverteixen aquests recursos.

En canvi, per als recursos que es classifiquen als capítols 4 i 7 (que representen el 42,5 % del total de la transferència del PECVG), sí que és possible concretar amb més detall la descripció i la finalitat de les diferents propostes de despesa en què es reparteixen. Aquests recursos es distribueixen en tretze línies de despesa, les quatre primeres de les quals concentren el 74 % dels recursos. En la taula 2 es mostren les diferents línies i l'assignació pressupostària corresponent per al conjunt del període.

TAULA 2

Línies de despesa pressupostària finançades (2018-2023)

Denominació de la línia	Assignació del pressupost de despesa 2018-2023 (euros)
Ajudes per a dones víctimes de violència de gènere	5.700.000,00
Xarxa Valenciana d'Igualtat	3.990.000,00
Acció concertada centres d'exclusió social i violència de gènere (2020) / Acció concertada centres residencials violència de gènere i servei de prevenció i atenció especialitzada per a dones víctimes de tràfic i prostitució ⁴	3.061.060,00
Fons d'emergència contra la violència sobre les dones	2.600.000,00
Atenció primària de caràcter bàsic	1.995.000,00
Programa de Foment de la Igualtat i Inserció Laboral	1.025.000,00
Fons d'indemnització per mort, gran invalidesa i incapacitat permanent absoluta per violència de gènere	1.000.000,00
Foment de la igualtat i de l'associacionisme de dones	100.000,00
Conveni Universitats Públiques sobre Perspectiva de Gènere / Universitats Públiques sobre Perspectiva de Gènere (2023)	500.000,00
Inversió habitatges dones	300.000,00
Programes d'atenció a dones en situació d'exclusió social	265.000,00
Manteniment d'habitatges dones	100.000,00
Conveni UV Càtedra / Càtedra d'Innovació contra la Violència sobre les Dones (2023)	80.000,00
Total	20.716.060,00

FONT: Elaboració pròpia a partir dels pressupostos de la GVA.

4. La denominació d'aquesta línia el 2020 era «Acció concertada centres d'exclusió social i violència de gènere» i posteriorment s'anomena «Acció concertada centres residencials violència de gènere i servei de prevenció i atenció especialitzada per a dones víctimes de tràfic i prostitució». Aquest canvi pot respondre al procés enunciat pel Govern d'especialització d'aquests centres i que va suposar noves places per a atendre dones que es troben en situació de tràfic.

5. Anàlisi de les assignacions pressupostàries dels recursos del PECVG a partir de la valoració de les professionals i l'anàlisi documental

Les professionals entrevistades assenyalen unànimement que no hi ha transparència en l'ús que fa la GVA dels fons del PECVG: «Cap. No sabem en què es gasta els diners la GVA» (ENT_3RS_1). Fins i tot el personal vinculat als recursos de la GVA indica el següent:

La veritat és que a nosaltres, com a professionals, no ens arriba aquesta informació [...]. Jo no sé quina part del Pacte d'Estat va al Centre Dona ni sé quina part va al Programa Alba. Ni sé els habitatges residencials. No sé ni si van diners del Pacte d'Estat allà, a aquests recursos, la veritat, ni tan sols ho sé (ENT_SE_1).

A partir de l'anàlisi realitzada en els apartats anteriors, observem que una part dels recursos del PECVG es destinen a dos dels recursos o serveis identificats com a deficitaris per les professionals (els centres residencials i les prestacions econòmiques), però una altra part dels recursos es destinen a altres finalitats que no apareixen a les narratives de les professionals. A continuació, incloem una breu anàlisi de cadascuna de les línies pressupostàries finançades per al període 2018-2023.

5.1. Tres ajudes econòmiques principals

Ajudes econòmiques per a dones víctimes de violència de gènere

La quantia assignada als pressupostos de la GVA per a aquestes ajudes és de 5.700.000 euros, cosa que representa l'11,7% del total. Tal com es recull als pressupostos, aquestes són «ajudes econòmiques a les dones víctimes de violència de gènere amb insuficiència de recursos i especials dificultats per a l'obtenció d'ocupació, amb la finalitat de facilitar-ne la integració social». Amb aquesta definició, comprenem que es tracta dels ajuts socials de pagament únic que recull l'article 27 de la LOMPIVG.

A més de l'advertència de les professionals que l'accés a aquestes ajudes és molt restringit, és important apuntar que aquesta ajuda es finança amb càrrec als pressupostos generals de l'Estat, malgrat que la comunitat autònoma és qui les concedeix i abona. És a dir, es tracta d'un ajut que abans de l'existència del PECVG ja es finançava des del Govern central.

Fons d'emergència contra la violència cap a les dones

Aquesta línia pressupostària concentra 2.600.000 euros dels procedents del PECVG (el 5,3% del total dels recursos transferits). Atenent a la descripció que s'inclou als pressupostos per a aquesta línia, considerem que aquest fons d'emergència integra les ajudes que s'inclouen en l'article 55 de la Llei 7/2012, de 23 de novembre, de la Generalitat, integral contra la violència sobre la dona a l'àmbit de la Comunitat Valenciana. De pagament únic, aquestes ajudes estan

dirigides a cobrir necessitats bàsiques (alimentació i higiene), allotjament (lloguers o allotjament temporal), transport o desplaçaments o qualsevol altra necessitat que procuri la seguretat i la protecció de les víctimes. Igualment, cobreixen les despeses derivades de traspassos o repatriació en cas de mort (article 55 bis).

Cal assenyalar que aquest fons, d'acord amb la llei valenciana contra la violència sobre la dona, s'ha de carregar als pressupostos de la GVA (article 55.2). Per tant, la GVA s'havia compromès a cobrir aquestes despeses amb recursos de les seves arques prèviament a l'existència del PECVG.

Fons d'indemnització per mort, gran invalidesa i incapacitat permanent absoluta per violència de gènere

La quantia que s'assigna a aquesta línia pressupostària és d'1.000.000 euros, cosa que equival al 2% de la quantia total. Aquest fons té com a finalitat la cobertura o el finançament del dret a indemnització per causa de mort, gran invalidesa o incapacitat permanent absoluta, conseqüència de la violència de gènere (article 16 de la llei autonòmica contra la violència sobre la dona).

Com passava amb les ajudes econòmiques anteriors, en aquest cas també existia un compromís previ de l'Administració valenciana de sufragar aquestes despeses amb el pressupost autonòmic. Per tant, en el cas de les tres ajudes econòmiques, l'aportació del Pacte no suposa necessàriament un increment dels recursos destinats a la lluita contra la violència de gènere. Simplement es podria estar produint un desplaçament en la font de finançament.

5.2. Acció concertada centres residencials violència de gènere i servei de prevenció i atenció especialitzada per a dones víctimes de tràfic i prostitució

Aquesta línia té una assignació pressupostària de 3.061.060 euros (6,3% del total). La seva descripció i finalitat són:

Finançament dels concerts per a l'atenció de la dona en centres especialitzats d'atenció a dones en risc o situació d'exclusió social, així com dels centres residencials d'acollida a víctimes de violència de gènere, incloent-hi en tots dos casos filles i fills menors d'edat i als menors sota la tutela, o guarda i custòdia, víctimes d'aquesta violència, així com servei de prevenció i atenció especialitzada per a dones víctimes de tràfic i d'exploració sexual en àmbits de la prostitució.

Establim una relació directa entre aquesta línia de despesa i dues més que s'inclouen en la taula 2: «Manteniment d'habitatges dones» (100.000 euros) i «Inversió habitatges dones» (300.000 euros). Per això, conclouem que els recursos destinats a les places residencials disposen d'una assignació pressupostària total, provinent del PECVG, de 3.461.060 euros durant tot el període estudiat.

Aquests recursos es destinen a reforçar el sistema d'acolliment existent i mantenen una línia de treball completament aliena a la necessitat de canvi de paradigma que sostenen les professionals

entrevistades. D'acord amb elles, la intervenció amb les dones en situació d'exclusió social ha de consistir a acompanyar els processos des de la dependència fins a l'autonomia, intervenint des de l'àmbit comunitari i facilitant-los els recursos necessaris per a aconseguir-la, en lloc d'imposar com han de ser aquests processos. L'ingrés de les dones hauria de ser d'urgència extraordinària i molt breu, fins que se'ls proporcionessin les condicions econòmiques i d'habitatge normalitzades per a poder fer una vida independent, tant dels agressors com dels serveis socials.

5.3. Xarxa Valenciana d'Igualtat

La línia pressupostària anomenada Xarxa Valenciana d'Igualtat té assignats 3.990.000 euros durant el període objecte d'estudi (8,2% del total). Té com a finalitat la «contractació d'agents d'igualtat i promotores d'igualtat per les entitats locals de la Comunitat Valenciana amb la finalitat de promoure i integrar la igualtat a les polítiques municipals».

Observem una altra línia pressupostària que considerem que es destina a la mateixa finalitat: «Atenció primària de caràcter bàsic» (1.995.000 euros), part del programa 311.20 «Gestió i organització del sistema», ja que després de l'aprovació de la Llei de serveis socials inclusius de la Comunitat Valenciana (2019), les agents d'igualtat i les promotores d'igualtat se situen en les unitats d'igualtat de serveis socials de base.

D'acord amb la memòria institucional, la Xarxa Valenciana d'Igualtat està vertebrada per quatre programes, el tercer dels quals s'anomena «Detecció de la violència de gènere i altres violències sobre les dones». En aquesta memòria es reflecteix que aquesta àrea, que comprèn tant accions de prevenció com d'atenció a dones, és la segona en el nombre d'accions realitzades durant els diferents exercicis, sempre darrere, i amb gran diferència quant al nombre d'intervencions dutes a terme, del programa «Informació, orientació i assessorament personalitzat a dones».

5.4. Subvencions de concurrència competitiva

La suma d'1.390.000 euros es destina a tres línies pressupostàries de despeses vinculades a subvencions de concurrència competitiva (2,9% del total), totes cofinançades amb recursos propis de l'Administració valenciana. Dues d'aquestes subvencions estan dirigides a les entitats socials i s'anomenen «Foment de la igualtat i de l'associacionisme de dones» i Programa d'Atenció a Dones en Situació d'Exclusió Social. La tercera inclou subvencions adreçades a les entitats locals sota l'anomenat Programa de Foment de la Igualtat i Inserció Laboral.

Quan preguntem a les professionals per aquestes subvencions, es mostren crítiques. Pel que fa a les subvencions dirigides al tercer sector, qüestionen diferents elements. En primer lloc, la poca quantitat econòmica de les subvencions, cosa que condiciona directament les activitats que es poden realitzar. A més, assenyalen que la justificació de les subvencions concedides ha d'incloure la totalitat del cost del projecte presentat, independentment de la quantia finalment

subvencionada. En segon lloc, qüestionen la manca d'un requisit d'especialització en matèria d'igualtat o violència per a les entitats que poden sol·licitar aquesta subvenció. En tercer lloc, recalquen que no són subvencions específiques per a atendre la violència, de manera que resulta complex poder definir quants dels recursos que s'inverteixen es destinen a la lluita contra les violències masclistes. Finalment, assenyalen, per a les tres subvencions, l'escassetat de temps real disponible per a l'execució dels projectes finançats. La GVA pren molt de temps per al procés de gestió i resolució i, així, el temps real d'execució és pràcticament inexistent. En el cas de les subvencions adreçades a les entitats locals, la resolució s'ha anat publicant al llarg del mes de desembre, i s'ha establert el final del període d'execució per al 31 de desembre del mateix any.

Finalment, en l'anàlisi pressupostària realitzada, observem, en relació amb la subvenció adreçada a les entitats locals, una incoherència en el fet que la GVA transfereixi a l'àmbit local part dels recursos del PECVG destinats a l'àmbit autonòmic, ja que hi ha transferències directes del mateix PECVG dirigides als municipis.

5.5. Concessions directes a les universitats públiques

Aquesta concessió es plasma en dues línies pressupostàries: el Conveni UV Càtedra (Càtedra d'Innovació contra la Violència sobre les Dones el 2023), amb 80.000 euros, i el Conveni Universitats Públiques sobre Perspectiva de Gènere (500.000 euros). De la primera, ens crida l'atenció que aquesta càtedra no apareix al directori obert de càtedres de la Universitat de València. La segona línia pressupostària, d'acord amb allò establert als pressupostos, pretén «la incorporació de la perspectiva de gènere de manera transversal».

6. Reflexions finals

En aquest treball ens hem submergit en els pressupostos de la Generalitat Valenciana per a indagar, sota el marc metodològic dels pressupostos amb enfocament de gènere, sobre els recursos transferits des del Govern central en concepte de PECVG. Concretament, hem analitzat aquests recursos a partir de l'avaluació que fan professionals del sector d'atenció a les violències masclistes sobre l'actual sistema d'atenció existent. D'aquesta manera preteníem observar en quina mesura els recursos i serveis finançats amb aquests recursos responien a les necessitats detectades per les professionals del sector, entenent que són coneixedores de primera mà de les necessitats, mancances i fortaleces del sistema.

En el decurs del treball hem constatat deficiències en termes de transparència en la gestió autonòmica dels recursos del PECVG. Al pressupost no es visibilitzen aquests recursos com a tals i des de l'organisme amb competències en matèria de violència de gènere no ens han concedit una entrevista que hagués facilitat la comprensió del procés de decisió sobre l'ús d'aquests

recursos. Les professionals entrevistades corroboren en els seus discursos la manca de transparència sobre l'ús dels recursos del PECVG.

La valoració que fan les professionals sobre els recursos i serveis d'atenció a la violència masclista al País Valencià és especialment crítica. Consideren que són deficitaris ja que, asseguren, no són garantistes de drets: les dones i els seus drets no són l'eix a partir del qual s'articula el sistema. Juntament amb aquesta valoració general, destaquen els aspectes següents: *a)* mancances importants en la coordinació entre els diferents recursos i la delimitació de les respectives competències, *b)* absència de la perspectiva interseccional en les intervencions, *c)* recursos insuficients d'atenció ambulatoria i concentració excessiva a les capitals, *d)* necessitat de repensar la metodologia d'intervenció i fins i tot el paradigma als recursos residencials i *e)* manca de qualitat, vinculada directament amb l'externalització dels serveis i recursos, que afecta tant les condicions laborals de les professionals com els serveis prestats. En els discursos de les entrevistades es percep la importància del CD24H i els recursos residencials en el marc del sistema d'atenció.

Pel que fa a l'anàlisi pressupostària, cal assenyalar que, tal com es presenta el pressupost valencià, únicament hem pogut identificar l'ús del 42,5 % dels recursos. De la resta només sabem que es destinen al capítol 2, que inclou les despeses corrents en béns i serveis. Els recursos dels quals sí que hem pogut identificar la destinació, es distribueixen en tretze línies pressupostàries de despesa, totes vinculades a la secció pressupostària de la Conselleria d'Igualtat i Polítiques Inclusives i majoritàriament classificades al capítol de transferències corrents (excepte 300.000 euros classificats com a capítol 7 de transferències de capital).

L'encreuament de la valoració feta per les professionals i l'anàlisi pressupostària ens mostra una distància important entre totes dues. Els únics punts en què totes dues coincideixen són els centres d'acollida i les ajudes econòmiques. Pel que fa als primers, l'assignació pressupostària no es vincula amb la crítica professional que apel·la a repensar el model d'intervenció. En relació amb les ajudes econòmiques, l'anàlisi pressupostària i de les lleis corresponents ens indica que existia un compromís previ al PECVG per part de l'Administració central i el mateix Govern valencià d'assumir la inversió en aquestes ajudes econòmiques. Per tant, la inversió del PECVG no suposa necessàriament un increment dels recursos destinats a lluitar contra les violències masclistes, sinó un reajustament en la font de finançament dels recursos esmentats.

En canvi, a la Xarxa de Centres Dona, un recurs central en l'atenció a les dones que han patit violències masclistes, no s'hi destinen recursos del PECVG. El mateix passa amb el Programa Alba. Davant l'absència de finançament per a aquests serveis i recursos, observem que els recursos del PECVG financen altres línies pressupostàries com ara la Xarxa d'Agents d'Igualtat, programes de subvencions de concurrència competitiva dirigides al tercer sector i les entitats locals, i universitats, entre d'altres. De l'anàlisi d'aquest darrer conjunt de línies es desprèn que són qüestions allunyades de les prioritats detectades per les professionals entrevistades.

Observem, per tant, una bretxa important entre les necessitats detectades per les professionals i la proposta d'inversió dels fons realitzada pel Govern valencià. Concloem que la previsió de

despesa dels recursos procedents del PECVG que duu a terme el Govern valencià no se sosté sobre les necessitats i prioritats identificades per les professionals entrevistades. En aquest sentit, és important que el Govern valencià, com qualsevol govern, incorpori les professionals del sector i les organitzacions que treballen contra les violències masclistes en la definició de les línies de despesa que cal finançar amb els recursos del PECVG. Una gestió dels fons del PECVG que seguís aquesta lògica podria esdevenir un *input* per a potenciar un canvi de paradigma del sistema d'atenció a les violències masclistes centrat en les necessitats i realitats de les dones. Els pressupostos i les polítiques públiques han d'incorporar les dones i les seves organitzacions no únicament com a objecte d'intervenció, sinó com a part activa en la definició, el seguiment i la rendició de comptes, ja que incrementar la transparència i els processos participatius amb els col·lectius afectats serveix per a fer front de manera més eficaç a aquesta greu i estructural problemàtica social.

Referències

- CORONEL-RODRÍGUEZ, Erika M.; NARVÁEZ-ZURITA, Cecilia I.; ERAZO-ÁLVAREZ, Juan C. (2020). «Evaluación del proceso de planificación y del ciclo presupuestario para los Gobiernos Autónomos Descentralizados». *Revista Arbitrada Interdisciplinaria KOINONIA* [en línia], 5 (10), p. 63-91. <<http://dx.doi.org/10.35381/r.k.v5i10.688>> [Consulta: 5 març 2024].
- GENERALITAT VALENCIANA. VICEPRESIDÈNCIA I CONSELLERIA D'IGUALTAT I POLÍTQUES INCLUSIVES (2022). *Informe anual Red de Centros Mujer 24 Horas* [en línia]. <<https://links.uv.es/9M0H0os>> [Consulta: 1 març 2024].
- (s. d.). *Acciones en políticas de igualdad 2015-2021* [en línia]. <<https://links.uv.es/WJg7bh7>> [Consulta: 1 març 2024].
- (s. d.). *Resumen Informe anual 2022 Red Valenciana de Igualdad* [en línia]. <<https://links.uv.es/KJGb6Dy>> [Consulta: 1 març 2024].
- GOBIERNO DE ESPAÑA. MINISTERIO DE LA PRESIDENCIA, RELACIONES CON LAS CORTES E IGUALDAD (s. d.). *Documento refundido de medidas del Pacto de Estado en materia de violencia de género. Congreso + Senado* [en línia]. <https://violenciagenero.igualdad.gob.es/pactoEstado/Documento_refundido_PEVG.pdf> [Consulta: 15 febrer 2024].
- JUBETO RUIZ, Yolanda (2008). «Los presupuestos con enfoque de género: Una apuesta feminista a favor de la equidad en las políticas públicas». *Cuadernos de Hegoa*, 43, p. 5-33.
- JUBETO RUIZ, Yolanda; GIL JUNQUERO, Monica (2022). «Una mirada feminista a los presupuestos públicos municipales». A: JUBETO RUIZ, Yolanda; GIL JUNQUERO, Monica (coord.). *Economía feminista, políticas públicas y acción comunitaria: Brújulas y herramientas para la transformación local*. València: Tirant lo Blanch, p. 31-49.
- MORIANA MATEO, Gabriela (2022). «Disciplinamiento en roles sexuales tradicionales. La institucionalización de las mujeres en centros residenciales». *Asparkia: Investigación Feminista* [en línia], 40, p. 237-259. <<http://dx.doi.org/10.6035/asparkia.6176>> [Consulta: 15 abril 2024].
- SIERRA, Jeammy J.; GARZÓN, Yenny Y. (2023). «Evaluación del diseño para adaptar políticas públicas en territorios». *Administración y Desarrollo* [en línia], 53 (2), p. 1-34. <<https://doi.org/10.22431/25005227.vol53n2.9>> [Consulta: 1 març 2024].

Pàgines web

- GENERALITAT VALENCIANA. *Pressupostos anuals GVA. Exercicis 2018-2023* [en línia]. <<https://hisenda.gva.es/va/web/presupuestos/hacienda-presupuestosanteriores>> [Consulta: 15 maig 2024].

GENERALITAT VALENCIANA. *Rendició de comptes X Legislatura 2019-2023* [en línia]. <<https://rendiciocomptes.gva.es/>> [Consulta: 3 maig 2024].

Legislació i documents legals

CONSELL D'EUROPA (2011). *Conveni del Consell d'Europa sobre prevenció i lluita contra la violència contra les dones i la violència domèstica* [en línia]. <<https://rm.coe.int/1680462543>> [Consulta: 25 febrer 2024].

«Decret 20/2018, de 9 de març, del Consell, de modificació del Decret 63/2014, de 25 d'abril, pel qual s'aprova el Reglament per al reconeixement de les indemnitzacions i els ajuts econòmics a les víctimes de violència sobre la dona, a la Comunitat Valenciana». *Diari Oficial de la Generalitat Valenciana*, núm. 8260 (23 març 2018).

«Decret 170/2020, de 30 d'octubre, del Consell, d'aprovació del Reglament orgànic i funcional de la Vicepresidència i la Conselleria d'Igualtat i Polítiques Inclusives». *Diari Oficial de la Generalitat Valenciana*, núm. 8959 (24 novembre 2020).

«Decret 188/2021, de 26 de novembre, del Consell, de modificació del Decret 181/2017, de 17 de novembre, del Consell, pel qual es desplega l'acció concertada per a la prestació de serveis socials a l'àmbit de la Comunitat Valenciana per entitats d'iniciativa social; del Decret 59/2019, de 12 d'abril, del Consell, d'ordenació del sistema públic valencià de serveis socials; del Decret 38/2020, de 20 de març, del Consell, de coordinació i finançament de l'atenció primària de serveis socials; i del Decret 34/2021, de 26 de febrer, del Consell, de regulació del mapa de serveis socials de la Comunitat Valenciana». *Diari Oficial de la Generalitat Valenciana*, núm. 9238 (20 desembre 2021).

«Llei 7/2012, de 23 de novembre, de la Generalitat, integral contra la violència sobre la dona en l'àmbit de la Comunitat Valenciana». *Diari Oficial de la Generalitat Valenciana*, núm. 6912 (28 novembre 2012). [Publicat també a *Boletín Oficial del Estado* (en línia), núm. 297 (11 desembre 2012). <<https://www.boe.es/eli/es-vc/l/2012/11/23/7/con>>. Consulta: 5 març 2024].

«Llei 3/2019, de 18 de febrer, de la Generalitat, de Serveis Socials Inclusius de la Comunitat Valenciana». *Diari Oficial de la Generalitat Valenciana*, núm. 8491 (21 febrer 2019). [Publicat també a *Boletín Oficial del Estado* (en línia), núm. 61 (12 març 2019). <<https://www.boe.es/eli/es-vc/l/2019/02/18/3/con>>. Consulta: 10 març 2024].

«Llei orgànica 1/2004, de 28 de desembre, de mesures de protecció integral contra la violència de gènere». *Boletín Oficial del Estado* [en línia], núm. 313 (29 desembre 2004). <<https://www.boe.es/eli/es/lo/2004/12/28/1/con>> [Consulta: 5 març 2024]. [Versió en català a: <<https://portaljuridic.gencat.cat/eli/es/lo/2004/12/28/1>>]

«Llei orgànica 10/2022, de 6 de setembre, de garantia integral de la llibertat sexual». *Boletín Oficial del Estado* [en línia], núm. 215 (7 setembre 2022). <<https://www.boe.es/eli/es/lo/2022/09/06/10/con>> [Consulta: 5 març 2024].

ONU (1993). *Declaració de la violència contra les dones de l'Organització de les Nacions Unides* [en línia]. <<https://www.ohchr.org/es/instruments-mechanisms/instruments/declaration-elimination-violence-against-women>> [Consulta: 10 març 2024].

«Ordre 6/2016, de 21 de març, de la Vicepresidència i Conselleria d'Igualtat i Polítiques Inclusives, per la qual s'estableixen les bases reguladores de les ajudes per a programes de serveis socials especialitzats en l'atenció a dones en situació o en risc d'exclusió social». *Diari Oficial de la Generalitat Valenciana*, núm. 7751 (1 abril).

«Ordre 10/2019, de 31 d'octubre, de la Vicepresidència i Conselleria d'Igualtat i Polítiques Inclusives, per la qual s'estableixen les bases reguladores que regiran el procediment de concessió d'ajudes econòmiques destinades a entitats locals per al desenvolupament de programes que fomentin la igualtat entre dones i homes i/o la inserció laboral de les dones, i la convocatòria per a l'exercici 2019». *Diari Oficial de la Generalitat Valenciana*, núm. 8673 (8 novembre).

Jets privats i sandàlies amb *brilli-brilli*: una anàlisi de la figura de la «dona rica» en la cultura audiovisual contemporània

MERCÈ OLIVA

Universitat Pompeu Fabra
merce.oliva@upf.edu

RESUM

L'objectiu d'aquest article és analitzar la representació mediàtica de la figura de la «dona rica», una figura que s'ha situat al centre de la cultura popular contemporània. Seguint una aproximació pròpia dels estudis culturals, aquest article estudiarà, a través de l'anàlisi temàtica, una mostra de formats de telereality que s'han centrat en aquesta figura: *Bling empire*; *Soy Georgina*; *La marquesa*; *First class*; *Selling sunset*; *Sálvese quien pueda*; *Young, famous and African*, i *Dubai bling*. L'estudi identificarà com aquesta figura personifica tensions i ambigüitats vinculades a la idea de desigualtat. Així, aquests programes animen l'audiència a sentir a la vegada aspiració i menyspreu per aquesta figura, i posen en escena debats socials sobre formes legítimes i deslegítimes d'aconseguir ascendir socialment. L'article també explorarà la connexió entre aquestes representacions i un imaginari classista i colonial que, sota la voluntat d'establir una crítica a les desigualtats, manté estereotips a través dels quals les opressions perviuen.

PARAULES CLAU

Gènere, celebritat, telereality, classe, capital cultural.

Introducció

En els darrers anys han proliferat les representacions mediàtiques centrades en els anomenats «superrics»: des de films i sèries com *Triangle of sadness* (Ruben Östlund, 2022), *The white lotus* (HBO, 2021-2022) o *Succession* (HBO, 2018-2023) fins a *docu-realities*¹ com *Bling empire* (Netflix, 2019-). És precisament a Netflix on trobem una proliferació de formats de telerealtat centrats a explicar la vida de persones privilegiades, i en els quals les dones tenen un paper preponderant. Aquests formats acostumen a mesclar personatges l'origen de la fortuna dels quals és divers, així com el seu origen social, i estableixen un catàleg d'identitats de gènere i classe que animen els espectadors a identificar-s'hi, però també a menystenir-les.

L'objectiu d'aquest article és analitzar la representació mediàtica de la figura de la «dona rica» en els programes de telerealtat contemporanis per tal de saber com es vincula aquesta figura als estereotips de gènere i classe, des de quina posició aquests programes ens conviden a situar-nos com a espectadors i com es relacionen aquestes representacions amb els discursos antielitistes contemporanis, donat que són figures que ens mostren obertament que vivim en una societat profundament desigual.

Marc teòric

Els mitjans ofereixen representacions i discursos a través dels quals certes identitats es construeixen com a «normals» i d'altres com a «desviades», i ofereixen repertoris a partir dels quals construïm la nostra identitat (Lawler, 2008: 2-8) i la dels altres, a través de processos de classificació i denominació (Tyler, 2015). En aquests processos el gènere i la classe són clau.

Tot i que en els darrers anys la idea de classe ha perdut, aparentment, centralitat com a concepte explicatiu de les relacions socials a conseqüència de processos d'individualització i reflexivitat (Giddens, 1995), autores com Imogen Tyler (2008, 2013), Beverly Skeggs (2004; Skeggs i Wood, 2012) o Stephanie Lawler (2004, 2005, 2008) han defensat la importància d'aquest concepte per tal d'entendre com s'articulen i es mantenen les desigualtats. En aquest context, la noció de *capital* és clau (Bourdieu, 2012) per entendre com es construeixen aquestes identitats i com es distribueix desigualment la idea de valor. Pierre Bourdieu distingeix entre quatre formes de capital: capital econòmic (riquesa); capital cultural, que inclou els títols acadèmics, béns culturals, coneixements i gustos (1997: 47); capital social, és a dir, la «possessió d'una xarxa duradora de relacions més o menys institucionalitzades de coneixement i reconeixement mutus» (1997: 51), i capital simbòlic, entès com a prestigi, autoritat i tenir un «nom conegut i reconegut»

---

1. Els *docu-realities* són formats de telerealtat estructurats de manera seriada que mesclen elements del documental i la ficció. Acostumen a ser formats en què els fets estan parcialment guionitzats i sovint les accions que es posen en escena estan provocades pel programa (Oliva, 2013).

(1993: 75). Així, diferents posicions socials estan lligades a diferents configuracions de capitals i és al voltant del capital cultural que es construeixen les nocions de legitimitat i estatus. Per exemple, la figura del «nou-ric», central en aquest article, es caracteritzaria per l'acumulació de capital econòmic, però sense el capital cultural i simbòlic que s'espera de la posició ocupada, de manera que aquestes figures moltes vegades se situen com a risibles i ridícules.

Les figures mediàtiques personifiquen certes identitats de gènere i classe a les quals s'assigna un valor (Tyler i Bennett, 2010) i es configuren com a «tipus socials» que representen «formes típiques de ser, sentir i pensar» (Dyer, 2001), construccions discursives que acaben funcionant com a estereotips i «figures diagnòstiques» que ens permeten entendre el nostre temps. Així mateix, aquestes etiquetes i figuracions acostumen a projectar-se sobre determinats grups socials (Ege i Springer, 2023a) i actuen així com una forma de classificació i violència simbòlica.

Durant els anys de la recessió que van seguir la crisi econòmica de 2008, en l'imaginari popular van aparèixer dues figures que personificaven les tensions de l'època: per una banda, la figura de la *choni* (en l'àmbit anglosaxó coneguda com a *chav*), estereotip amb el qual es representava les dones de classe treballadora, i, per l'altra, la «dona rica» (*The real housewives of Beverly Hills* [Bravo, 2010-], *Mujeres ricas* [La Sexta, 2011] o Carmen Lomana com a celebritat). Però ràpidament va ser la *choni* la figura que es va convertir en el centre de l'imaginari popular.

No és casualitat que la *choni* guanyés protagonisme durant l'època de la crisi econòmica, les polítiques d'austeritat i les retallades a l'estat del benestar. Es tractava d'una figura que encaixava amb la ideologia neoliberal en què les desigualtats s'expliquen en termes individuals a través d'un discurs que responsabilitzava els ciutadans de la seva posició social i oblidava les causes estructurals de la desigualtat. Tal com afirmen Negra i Tasker, «la cultura popular ajuda a mobilitzar emocions i assignar culpes, freqüentment redirigint el ressentiment i la ira que generen els problemes estructurals de les elits cap a altres grups socials» (2014). La *choni* es va convertir en una figura que va ajudar a construir un consens contra l'estat del benestar, que era «reimaginat com un sistema que crea formes tòxiques de dependència en els ciutadans i que causa l'estancament del creixement econòmic i la prosperitat nacional» (Jensen i Tyler, 2015: 472), i que identificava la pobresa i la desigualtat com a conseqüència de «males eleccions (“estils de vida”), manca de feina i reproducció social» (Jensen, 2012).

Així, aquest estereotip representava les dones de classe treballadora com a figures vulgars sense gust ni educació, amb una estètica vinculada a l'excés i l'artificialitat (extensions, roba ajustada i cridanera, massa maquillatge i joies, aspecte sexualitzat), caracteritzades per menjar i beure en excés, no tenir disciplina i autocontrol, i per ser males mares (Lawler, 2004, 2005; Skeggs, 2004; Tyler, 2008, 2013; Oliva, 2014). Tots aquests arguments tenen a veure amb percepcions d'excés i mancança (Skeggs, 2004: 99-105) i amb una «incapacitat per interpretar correctament la feminitat» (Tyler i Bennett, 2010: 381).

Skeggs, Lawler i Tyler sostenen que utilitzar el gust, el coneixement i el comportament per menystenir aquest grup és una manera d'amagar el veritable argument en contra seva: la

classe. És en contra d'aquesta figura que es construeix la identitat de les classes mitjanes com a «normal», «universal» i «invisible». Aquí, el fàstic té un paper central, en ser una manera de mantenir les distàncies. A través de les expressions de fàstic s'individualitzen i es naturalitzen les distincions socials i es genera una identitat compartida: es genera un consens que manté l'ordre social i invoca reconeixement públic en tant que no estem sols sentint fàstic (Lawler, 2005).

En els darrers anys, però, la figura de la *choni* ha perdut centralitat, en part pel fet que ha estat reapropiada i reivindicada des de diferents àmbits. I és la figura de la «dona rica» la que actualment se situa en una posició central, i reemergeix després dels exemples esmentats anteriorment de principis de la dècada del 2010. Aquesta figura es pot vincular a l'emergència de discursos antielitistes i que vehiculen malestars vinculats a les desigualtats. Tal com afirmen Ege i Springer (2023b: 8), l'antielitisme contemporani és un discurs complex que s'articula de manera contradictòria amb idearis polítics oposats: des dels moviments que en l'era de la recessió s'agitaven en contra de l'«u per cent» o la «casta» (d'Ocuppy Wall Street al 15M i l'emergència de Podemos) fins a discursos de l'*alt-right*² en què les elits són personificades per les classes mitjanes amb estudis universitaris i ideologia progressista. En els darrers anys, diverses representacions s'han centrat en els anomenats *superrics*.

Si ens fixem en la recerca sobre mitjans de comunicació, les representacions mediàtiques dels «superrics» són habitualment contradictòries i ambivalents, i se situen entre la celebració i el menyspreu (Jaworski i Thurlow, 2017). I són especialment els «nou-rics» d'origen obrer els que són la diana d'aquest tipus de discursos de menyspreu. Aquesta figura, de fet, connecta amb la *celebrity chav*, és a dir, figures com Kerry Katona (Tyler i Bennett, 2010) o, a Espanya, Belén Esteban (Oliva, 2014). Es tracta de celebritats que, tot i haver accedit a una posició de privilegi econòmic i de visibilitat mediàtica, són representades encarnant l'estereotip de la dona de classe treballadora, remarcant el fet que es produeix un desalineament entre capitals econòmics i culturals. A través d'aquestes figures, el gust de la classe mitjana és reafirmat, a la vegada que serveixen com a personatges sobre els quals es dirigeixen els malestars provocats per una societat desigual i injusta. Una altra articulació d'aquesta figura la trobaríem en el que Lee i Moscovitz (2013) han anomenat *rich bitch* (concepte amb el qual es fa referència a dones riques representades com a desagradables, antipàtiques o egoistes), al·ludint a les protagonistes de la franquícia de sèries documentals *The real housewives*. En aquest cas, les protagonistes d'aquests programes de telerealitat estan representades com a dones que «no mereixen» la seva fortuna, de manera que es fa èmfasi en la idea que allò que fan està allunyat de nocions legítimes de «treball», i són representades com a males mares o mares absents que deixen l'educació dels fills en mans del servei domèstic, dones amb mal gust que fan gala d'ostentació i que transgredeixen els rols de gènere en posar en escena un «excés emocional» en baralles i discussions

---

2. L'*alt-right* fa referència a la dreta dita «alternativa», que vehicula un ideari llibertari i conservador combinat amb un discurs anti-establishment, del qual Donald Trump és un bon exemple.

acarnissades, i que incompleixen les expectatives de classe. De nou, el capital cultural és en el centre d'aquest tipus de representacions.

Finalment, altres autors han identificat com aquests discursos de classe s'uneixen a discursos colonials. Així, Smith Maguire (2019) assenyala com en la premsa han proliferat les notícies centrades en els «nou-rics» de països no occidentals, en especial la Xina i Rússia, que mostren una preocupació per un «nou ordre global» en què els països occidentals i les seves classes mitjanes poden perdre el seu domini. Així, de nou, aquestes notícies se centren en la seva manca de capital cultural i fan èmfasi en la seva vulgaritat i el seu mal gust, el seu gust per l'ostentació, la seva cobdícia i la seva manca d'escrúpols. En aquestes notícies es fa una vinculació entre capital cultural, classe mitjana, Occident i civilització, i es mantenen i reforcen les desigualtats i opressions existents.

Metodologia

L'objectiu d'aquest article és analitzar la representació mediàtica de la figura de la «dona rica» en els programes de telerealtat contemporanis. Ens preguntarem: quines són les característiques d'aquesta figura i com es vincula a estereotips de gènere i classe?; des del punt de vista de quina classe social es construeix el discurs en aquests programes?, i com es relacionen aquestes representacions amb els discursos antielitistes contemporanis?

Aquesta recerca se situa en el context dels estudis culturals, disciplina que s'interessa pel paper de la cultura en la «producció» i «reproducció» social (Fiske, 1992: 284-285) i, en particular, per mantenir o posar en dubte les relacions socials de dominació i subordinació. En aquest context, s'entén la cultura com «una forma de vida específica en un període i grup social, incloent-hi les pràctiques significants» (Williams, 2010). És a dir, els estudis culturals s'interessen per la generació i circulació de significats en les societats industrials i postindustrials i les relacions que estableixen aquests significats (vehiculats a través de representacions i relats) amb l'estructura social. Així, entenen que els conflictes i tensions socials existents no només es donen al voltant de qüestions materials i econòmiques (distribució de la riquesa), sinó també a escala cultural. Així, les representacions mediàtiques són un dels espais centrals en què es produeix aquesta batalla pel control social.

Per dur a terme aquesta anàlisi, s'ha seleccionat una mostra de vuit *docu-realities* emesos per la plataforma d'estríming Netflix entre 2019 i 2024. Aquests formats són: *Selling sunset* (2019-), *Bling empire* (2021-), *Young, famous and African* (2022-), *Dubai bling* (2022), *Soy Georgina* (2022-), *La marquesa* (2022), *First class* (2022) i *Sálvese quien pueda* (2023).

Aquesta mostra s'ha estudiat a través d'una anàlisi qualitativa temàtica (Braun i Clarke, 2012; Gibbs, 2007), mètode que ens permet identificar i organitzar patrons de significat. Per a la codificació de la mostra, s'ha dut a terme una anàlisi inductivodeductiva. En una primera fase, es

va analitzar la mostra per identificar-hi temes recurrents. Aquests codis es van comparar amb els conceptes clau de la revisió bibliogràfica i es van establir els temes principals. Posteriorment, en successives rondes d'anàlisi, es van identificar subtemes per a cadascuna de les categories. Finalment, els temes i subtemes s'han agrupat en quatre clústers de significat, a partir dels quals s'organitza la presentació dels resultats de l'anàlisi (vegeu la taula 1).

TAULA 1

Temes identificats

Clústers	Temes	Subtemes
Luxe	Mostra d'allò que permet acumular el capital econòmic: mansions, jets privats, cotxes de luxe i vaixells, indumentària	Excés i ostentació Desig i aspiració Capital cultural i manca de gust Elit global
Merèixer o no merèixer la posició de privilegi	Formes d'ascens socioeconòmic Pràctiques	Treball i <i>hustle culture</i> Competició Matrimoni <i>Old money / new money</i> Producció / consum
Relacions socials	Relacions d'amistat Maternitat	Conflicte i competició Judici moral Excés emocional Mares absents Bones mares Mares que lluiten pels seus fills
Mirada colonial	Racialització Elits del Sud Global	Excés i ostentació Mètodes poc honorats d'aconseguir ingressos Manca de moralitat

FONT: Elaboració pròpia.

Resultats

En aquest apartat presentarem els principals resultats de la nostra anàlisi, organitzats en quatre apartats, que corresponen als quatre clústers de significats o macrotemes identificats (vegeu la taula 1): la representació del luxe i el capital cultural, la idea de merèixer o no merèixer el privilegi, les relacions socials i la mirada colonial.

Luxe, gust i ostentació

Un dels temes principals dels programes analitzats és la representació del luxe, principalment a través de mostrar espais, vehicles i vestuari. En el cas dels espais, la mansió s'erigeix en el motiu visual central d'aquests programes: espais de grans dimensions i decorats amb fastuositat que són recorreguts amb amplis moviments de càmera que en subratllen l'amplitud i que donen a entendre que no poden ser captats amb un únic pla. En aquest sentit, tal com afirmen Thurlow i Jaworski (2012) en el seu treball sobre la semiòtica del luxe, l'abundància d'espai és un dels marcadors de la riquesa.

És a *Selling sunset* que els espais agafen un protagonisme clar, en ser una docuserie protagonitzada per les agents immobiliàries de l'Oppenheim Group, especialitzat en cases de luxe de Los Angeles. Una escena que es repeteix en cada episodi i que dona estructura a la sèrie són les visites a les cases en venda, que les protagonistes mostren a compradors i altres agents immobiliàries. Cases de diversos pisos amb grans salons, finestres amb vistes panoràmiques a la ciutat, piscines, gimnasos, sales de projecció privades i terrasses. Aquestes imatges sempre s'acompanyen de xifres que indiquen els metres quadrats de la casa, el preu de venda i la comissió per a l'agent immobiliària. D'aquesta manera, la sèrie anima l'espectador a situar-se en la posició de comprador, i crea així el desig d'accedir a aquests habitatges inabastables.

Els mitjans de transport privats també ocupen una posició central en aquestes sèries: cotxes de luxe, vaixells i jets privats es presenten com a marcadors de classe, especialment en les seqüències inicials de les sèries en les quals s'introdueixen els personatges (*Soy Georgina; Selling sunset; Young, famous and African; Dubai bling*) i en les quals, seguint el mateix dispositiu identificat anteriorment, un moviment de càmera ens acosta al vehicle i el connecta amb el personatge. L'èmfasi en els mitjans de transport serveix per representar les protagonistes d'aquestes sèries com a part d'una elit global que es mou d'un país a un altre.

Finalment, el vestuari és un altre dels elements que serveixen com a marcadors de classe i luxe. Sovint cada seqüència és introduïda amb una panoràmica que recorre les protagonistes des dels peus fins al cap, per mostrar-ne el cos i el vestuari, seguint el mateix tractament visual que s'aplica a les mansions, als cotxes i als jets privats. Les protagonistes, d'aquesta manera, es presenten com un espectacle visual, de manera que es fa èmfasi en la vinculació establerta tradicionalment entre la feminitat i el caràcter de «ser mirat» propi de la cultura visual (Mulvey, 1975). Al mateix temps, les protagonistes encarnen una hiperfeminitat característica de la sensibilitat postfeminista, en què l'atractiu i la joventut són marcadors de privilegi i poder (Gill, 2007, 2017).

La importància del vestuari no només es troba en les seqüències en què es desenvolupa la trama, sinó de manera especial en les «seqüències confessionals», en què les protagonistes parlen a càmera de la seva experiència i que serveixen per explicar els seus sentiments i pensaments. Tot i que aquest és un dispositiu vinculat a la idea de sinceritat i autenticitat (Balló i Oliva, 2024), en aquestes seqüències veiem un alt grau de performativitat subratllat pel fet que sovint les entrevistades porten un vestuari exagerat i teatral: vestits de gala amb grans escots, pentinats espectaculars, molt de maquillatge i joies.

La representació del luxe en els programes analitzats és profundament ambivalent. Per una banda, a través de la fotografia contrastada i saturada, els moviments de càmera i la música energètica, aquests marcadors de luxe es presenten com a quelcom per ser admirat i a què aspirar. Així, s'anima l'audiència a situar-se en una posició de «desitjar el privilegi». Però, per l'altra, al mateix temps, si ens fixem en els marcadors de capital cultural i en l'estètica mostrada (els brillants, la sexualització del vestuari, l'artificialitat dels pentinats i perruques), desafien els criteris de bon gust propis de la classe mitjana i s'escapen de l'ideal de la naturalitat pròpia del seu *habitus*. Aquest èmfasi en l'ostentació i l'excés situaria les protagonistes com a «noves riques» (és a dir, figures en les quals el capital cultural i econòmic no estan alineats) i l'espectador en una posició que facilitaria el distanciament i el menyspreu.

Merèixer o no merèixer el privilegi

Un dels aspectes clau dels programes de la mostra és com es representa l'articulació de capitals de les protagonistes, és a dir, quin tipus de capitals tenen i si es mostren com a «mereixedores» o «no mereixedores» de la seva situació de privilegi. Tal com hem vist en l'apartat anterior, les protagonistes són representades com a figures que acumulen capital econòmic, així com capital social i visibilitat i que, per tant, assenyalen el fet que vivim en una societat desigual. Ara bé, aquests programes legitimen aquesta desigualtat o la posen en qüestió?

Un aspecte fonamental d'aquests programes és l'equilibri (o desequilibri) que s'estableix entre la representació dels àmbits del treball i l'oci, en què les protagonistes posen en escena el seu capital econòmic (vacances, restaurants i, especialment, festes i celebracions). Ara bé, trobem diferències significatives entre programes. Per una banda, les protagonistes de *Selling sunset*, agents immobiliàries de cases de luxe, es representen vinculades explícitament a la noció de *treball*. El programa fa èmfasi en el fet que són assalariades i treballen a comissió, i en els seus discursos es presenten com a personificacions de la *hustle culture*, és a dir, la cultura del treball incansable i l'ambició. Així, són representades com a emprenedores que no només venen cases, sinó que també desenvolupen els seus propis negocis, encarnant i naturalitzant el «desig del privilegi». Són, per tant, figures a què aspirar, però també figures que aspiren a poder ascendir econòmicament. Per una altra banda, en altres casos (*Young, famous and African; Soy Georgina; First class*), les protagonistes formen part de l'àmbit de les indústries creatives (cantants, actrius, influenciadores, estilistes, dissenyadores, artistes), de manera que el discurs sobre el treball és més complex. Ara bé, en aquest cas, sovint són representades principalment en l'àmbit de l'oci i el consum, i no de la feina.

Al costat de personatges que són representats vinculats a la idea de treball en l'esfera pública, en programes com *Bling empire*, *Dubai bling* i *Young, famous and African*, l'origen de les fortunes d'algunes de les protagonistes està vinculat explícitament al matrimoni, un tipus de relat molt marcat pel que fa al gènere i que se situa fora de discursos legitimats d'ascensió meritocràtica. En aquest cas, el discurs del programa deslliga els personatges de l'àmbit del treball i els vincula obertament al consum, de manera que els deslegitima com a mereixedors del seu capital econòmic. De fet, en molts d'aquests programes s'uneixen personatges amb diverses característiques, de manera que la narració crea un conflicte entre aquelles dones que «s'han fet a elles mateixes» i les que han accedit a una posició de privilegi a través del matrimoni.

Una bona mostra de la complexitat de l'articulació d'aquests discursos és *Soy Georgina*, sèrie documental protagonitzada per Georgina Rodríguez, model i parella de Cristiano Ronaldo. Així, en els primers minuts de la sèrie, Georgina es presenta de la manera següent:

Gràcies a l'amor, ara la meua vida és un somni. He passat de vendre luxe a lluir-lo a les catifes vermelles. Tinc milions de seguidors [a Instagram] i soc la dona de l'home més seguit del món [...]. Sé què és no tenir res i sé què és tenir-ho tot.

Mentre sentim aquestes paraules en *off*, veiem imatges de Georgina en un vaixell, baixant d'un jet privat, en diverses catifes vermelles amb vestits de luxe i mirant a càmera amb mirada desafiant en un contrapicat. Així, podem veure com es posen en escena discursos diferents vinculats a la idea d'ascens socioeconòmic: en primer lloc, una narració de *rags to riches* (és a dir, de la misèria a l'opulència) habitual en els continguts de la cultura de la fama (Gamson, 1994); en segon lloc, s'identifica el matrimoni com la forma que ha permès aquest ascens socioeconòmic (Lawler, 1999), però també es destaca la seva feina com a influenciadora, que es presenta com una manera de reivindicar el fet de merèixer l'espai de privilegi en què està situada actualment.

Al llarg de la sèrie, veiem Georgina repetint i relatant el seu origen humil i performant la figura de la celebritat «que no oblida d'on ve» (Littler, 2003) a través del seu relat verbal i, sobretot, a través de contraposicions visuals: Georgina menjant embotits dalt del seu jet privat o passejant per Jaca, el seu poble natal, i entrant en una carnisseria. Així mateix, es presenta com una bona mare, en contraposició a la figura de la mare absent pròpia d'aquest tipus de sèries (Lee i Moscovitz, 2013). Així doncs, *Soy Georgina* se situa en un espai ambigu, en què per una banda es vol legitimar la figura de la protagonista (Georgina és productora executiva de la sèrie), però, per l'altra, el to còmic de les seqüències confessionals i l'excessiva sobreactuació de la seva representació la deslegitimen. Així mateix, Georgina se situa en una posició liminar, entre la *celebrity chav* i la celebritat que mereix ser-ho.

L'ús d'un to còmic és quelcom habitual en aquests programes, ridiculitzant en alguns casos les protagonistes, posant en evidència la seva manca de capital cultural o, en altres casos, la seva incapacitat per adonar-se del seu propi privilegi. És en aquests casos que veiem més clarament

l'articulació d'un sentiment antielitista, que busca ridiculitzar aquests personatges que personifiquen el privilegi extrem. Això connecta amb la idea de *Schadenfreude*, és a dir, alegrar-se de les desgràcies alienes, un sentiment central en la cultura de la fama contemporània que, tot i vehicular un sentiment de queixa i desassossec per la desigualtat, ho fa a través de l'atac personal (i habitualment dirigit a dones), en lloc de posar en dubte les causes estructurals d'aquesta desigualtat (Cross i Littler, 2010; Oliva i Pérez-Latorre, 2019).

Un altre d'aquests mecanismes de deslegitimació és el contrast, mitjançant el qual se situa gent rica en situacions que no els pertocarien. Per exemple, en un episodi de *First class* veiem els protagonistes vestits de gala caminant entre animals de granja mentre visiten la finca d'un dels protagonistes. Un altre cas és la representació dels protagonistes de *Sálvese quien pueda* buscant feina a Miami. Aquest darrer format se situa molt més clarament en l'àmbit del *Schadenfreude*. En aquest programa de telerealitat, els expresentadors de *Sálvame*, programa de Telecinco presentat habitualment com a exemple paradigmàtic de la teleporqueria, un cop cancel·lat el programa van a Miami a «buscar feina». Se situa així els protagonistes en diferents situacions vergonyants que serveixen com a forma d'humiliació pel fet d'haver acumulat capitals econòmics dels quals, aparentment, no són «mereixedors».

Per la seva banda, *La marquesa*, programa protagonitzat per Tamara Falcó, filla d'Isabel Preysler i el marquès de Griñón, és diferent de la resta de formats analitzats. Tamara Falcó, en formar part de l'aristocràcia espanyola, personifica l'*old money*, és a dir, la fortuna heretada, i s'allunya, per tant, de la figura de la «nou-rica», perquè té capital cultural i simbòlic. Ara bé, en el programa és representada des d'una lleugera mirada irònica, en subratllar el seu accent, marcadament de classe alta, i la seva desconexió de qüestions bàsiques de la vida quotidiana, amb un punt de vista que la situa com a pretensiosa i lluny de «tocar de peus a terra». Tanmateix, la trama de la docuserie l'acompanya mentre desenvolupa el projecte d'obrir un restaurant efímer a la seva mansió, per tal de posar en pràctica els seus coneixements de cuina, després d'haver estudiat a França i haver concursat a *Masterchef celebrity* (TVE1, 2016-). En aquest cas, doncs, ens trobem amb un relat que legitima la seva posició de privilegi a través de connectar-la a l'àmbit del treball i de l'emprenedoria, valorat positivament des d'una mirada de la classe mitjana.

La discussió sobre merèixer o no merèixer els privilegis ens porten de ple a l'àmbit dels discursos que negocien l'existència i el manteniment de les desigualtats. Tradicionalment, el discurs de la meritocràcia (Littler, 2013) ha servit per legitimar la desigualtat: en defensar la igualtat d'oportunitats i la desigualtat de resultats en funció del talent i l'esforç, aquest discurs ha presentat la desigualtat com a justa. D'aquesta manera, les figures que han acumulat diversos capitals sense aparentment «merèixer-ho» posen en crisi aquest discurs i, en conseqüència, creen malestar i són atacats simbòlicament per això. Ara bé, aquí ens hem de preguntar com definim treball, esforç i talent, i quines identitats i grups socials tenen accés a aquestes diverses configuracions de capital.

Relacions socials i excés emocional

A més de mostrar-nos els béns materials de què disposen les seves protagonistes, els programes ens mostren una representació (estilitzada i controlada) de les seves vides privades. En molts casos (*Bling empire*; *Dubai bling*; *Selling sunset*; *First class*; *Young, famous and African*) els capítols narren diversos encontres entre els personatges principals, moltes vegades marcats pel conflicte. Així, seguint el model establert per *The real housewives of Beverly Hills* i la resta de sèries de la franquícia (Lee i Moscowitz, 2013), veiem com la figura de la *rich bitch* és també central en aquests nous formats que formen part de la mostra. De fet, un dels dispositius narratius preferits per aquests programes és unir personatges que no es coneixien prèviament i que, en molts casos, tenen diferents configuracions de capitals (com hem vist en l'apartat anterior), cosa que porta inevitablement al conflicte obert. L'estructura narrativa es basa en l'ús de la focalització omniscient, pròpia de la telenovel·la, en què primer es narra un conflicte (habitualment una discussió o un comentari malintencionat) per després mostrar com, a través del diàleg, aquest conflicte ha impactat en les protagonistes i com és avaluat moralment per la resta de companyes en seqüències en què un mateix fet és explicat múltiples vegades.

Les relacions socials representades en aquests formats són principalment d'amistat, més que familiars o amoroses, cosa que suposa un element interessant, en mostrar potencialment estructures de sororitat. Ara bé, aquestes relacions acaben sent emmarcades en dinàmiques de competició, més que de cooperació o sororitat, connectant i aprofundint en estereotips de gènere propis de la societat heteropatriarcal contemporània. Així mateix, les participants apareixen sovint discutint desafortadament, posant en escena un «excés emocional» que contrasta amb la seva posició privilegiada i allò que s'esperaria de l'*habitus* de la classe a la qual pertanyen. D'aquesta manera, els programes situen aquests personatges en un espai contradictori, allunyat de la noció de *civilitat* i educació (amb les úniques excepcions de *La marquesa* i *Soy Georgina*), cosa que genera distància amb l'espectador, situat en una posició de «jo no soc així».

La mirada colonial

Finalment, el quart tema que destaca en la mostra analitzada és la mirada colonial, en què les representacions de gènere i classe que trobem en els programes interseccionen amb la raça. Aquí destaquen *Bling empire*, *Dubai bling* i *Young, famous and African*, tres programes en què les protagonistes són persones racialitzades.

Bling empire està protagonitzat per asioamericans, unint personatges de diversos orígens geogràfics (la Xina, el Japó, Corea del Sud i Indonèsia), sense tenir en compte diferències culturals o idiomàtiques. *Dubai bling* i *Young, famous and African*, per la seva banda, són dos programes de telerealtat situats a Dubai i Sud-àfrica, respectivament, en els quals també s'uneixen participants de diferents orígens geogràfics. En el cas de *Young, famous and African*, l'inici és revelador. El primer capítol comença amb una festa organitzada per l'actriu i model sud-africana Khanyi Mbau per presentar i posar en contacte els protagonistes de la sèrie, que venen de diversos països africans (Ghana, Tanzània i Nigèria). La protagonista, mirant a càmera, afirma que la

fiesta (situada en un sumptuós edifici) «és un homenatge al continent [africà] perquè és el nostre moment. Volem que el món sàpiga que també som el Primer Món, tot i que diguin que som el Tercer Món». És interessant veure com es construeix la mirada del programa, que, tot i ser produït a Sud-àfrica, clarament s'adreça a una mirada del Nord Global, desafiant els estereotips amb què es representa habitualment el continent a través de l'ostentació del capital econòmic dels protagonistes. Ara bé, al mateix temps, el programa representa els seus protagonistes vinculant-los amb alguns estereotips negatius, no només a través d'una posada en escena que clarament connecta amb la idea d'excés, fora de l'estètica i el gust normatiu, sinó també en presentar l'origen dels diners de la protagonista com a fora de l'àmbit del treball (en ser presentada com una «caçafortunes») i vincular-la a personatges amb pocs escrúpols («Potser soc una noia a qui li agraden els gàngsters»).

Així doncs, en aquests programes veiem representada la preocupació per l'establiment d'un «nou ordre global» en què els països occidentals poden perdre el seu domini, tal com havia identificat Smith Maguire (2019), mostrant la manca de legitimitat dels protagonistes a través de representar-los com a ostentosos, excessius i vulgars.

Conclusions

Si tornem a les nostres preguntes d'anàlisi, pel que fa a les característiques de gènere i classe de les representacions de la «dona rica» que trobem en els programes analitzats, podem veure que, en general, es fa èmfasi a mostrar el capital econòmic a través de marcadors de luxe, lligats a la idea d'excés i ostentació. En aquest sentit, hem de tenir en compte que l'excés es construeix en oposició a una identitat definida com a «normal» o «no marcada» i, per tant, invisible. Aquest èmfasi en l'excés i l'ostentació ens mostra, doncs, en el punt de vista de quina classe social ens situen aquests programes com a espectadors: el punt de vista de la classe mitjana, en tant que identitat que ha esdevingut invisible i universal (Lawler, 2004).

La classe mitjana, en tant que «la fracció dominada de la classe dominant», està situada en una posició ambigua amb relació als eixos d'opressió. Així, les representacions dels programes analitzats reflecteixen aquesta posició d'ambigüitat: per una banda, apelen a una idea d'aspiració i mobilitat social, però, per l'altra, ens conviden al distanciament i menyspreu en assenyalar les protagonistes com a mancades de suficient capital cultural o pel fet que la seva posició no es deu a formes legitimades de treball i talent.

Així, per una banda, la proliferació d'aquest tipus de programes pot connectar amb una certa irritació per la constatació de les profundes desigualtats socials que caracteritzen les societats contemporànies en els anys posteriors a l'era de l'austeritat. Però, al mateix temps, es tracta d'un tipus de representació que està profundament entroncada amb qüestions de gènere i classe. Allò que fa que els personatges siguin risibles és el fet que es construeixin com a

estereotípicament femenins (orientats a l'esfera privada i al consum, figures hiperfemenines que duen a terme un intens treball estètic, emocionalitat que es representa com a descontrolada) i el fet que són presentades com a persones que «no mereixen» el seu estatus, en ser sovint lligades a l'estereotip de la «nou-rica». De fet, l'excés uniria les representacions de les *chonis* o *chavs* en els anys de la recessió amb les representacions de les dones riques en l'era contemporània, en tant que es construeixen com «l'exterior constitutiu de l'existència de la classe mitjana» (Lawler, 2005: 431).

Ens hem de preguntar, doncs, fins a quin punt aquesta crítica de les classes altes es basa en un impuls igualitari o són representacions que en realitat no qüestionen la idea de desigualtat, atès que mesuren «qui mereix» el privilegi a partir de definicions tradicionals de capital cultural, mèrit i treball.

Agraïments

L'autora és professora Serra Hünter.

Referències

- BALLÓ, Jordi; OLIVA, Mercè (2024). *La imatge incessant: Anatomia dels formats audiovisuals*. Barcelona: Anagrama.
- BOURDIEU, Pierre (1993). *The field of cultural production: Essays on art and literature*. Cambridge: Polity Press.
- (1997). «The forms of capital». A: HALSEY, Albert H.; LAUDER, Hugh; BROWN, Phillip (ed.). *Education: Culture, economy, and society*. Oxford: Oxford University Press, p. 46-58.
- (2012). *La distinción: Criterio y bases sociales del gusto*. Barcelona: Taurus.
- BRAUN, Virginia; CLARKE, Victoria (2012). «Thematic analysis». A: COOPER, Harris; CAMIC, Paul M.; LONG, Debra L.; PANTER, Abigail T.; RINDSKOPF, David; SHER, Kenneth J. (ed.). *APA handbook of research methods in psychology*. S. II.: American Psychological Association, p. 57-71.
- CROSS, Steve; LITTLER, Jo (2010). «Celebrity and Schadenfreude». *Cultural Studies* [en línia], 24 (3), p. 395-417. <<https://doi.org/10.1080/09502381003750344>> [Consulta: 7 octubre 2024].
- DYER, Richard (2001). *Las estrellas cinematográficas: Historia, ideología, estética*. Barcelona: Paidós.
- EGE, Moritz; SPRINGER, Johannes (2023a). «Against hipsters, left and right: A figure of cultural elitism and social anxiety». A: EGE, Moritz; SPRINGER, Johannes (ed.). *The cultural politics of anti-elitism*. Londres: Routledge, p. 294-316.
- (2023b). «The cultural politics of anti-elitism between populism, pop culture and everyday life: an introduction». A: EGE, Moritz; SPRINGER, Johannes (ed.). *The cultural politics of anti-elitism*. Londres: Routledge, p. 3-45.
- FISKE, John (1992). «British cultural studies and television». A: ALLEN, Robert C. (ed.). *Channels of discourse, reassembled: Television and contemporary criticism*. Londres: Routledge, p. 284-326.
- GAMSON, Joshua (1994). *Claims to fame: Celebrity in contemporary America*. Berkeley: University of California Press.

- GIBBS, Graham (2007). «Thematic coding and categorizing». A: GIBBS, Graham (ed.). *Analyzing qualitative data*. Londres: SAGE, p. 38-55.
- GIDDENS, Anthony (1995). *Modernidad y la identidad del yo: El yo y la sociedad en la época contemporánea*. Barcelona: Península.
- GILL, Rosalind (2007). «Postfeminist media culture: Elements of a sensibility». *European Journal of Cultural Studies* [en línia], 10 (2), p. 147-166. <<https://doi.org/10.1177/1367549407075898>> [Consulta: 2 desembre 2024].
- (2017). «The affective, cultural and psychic life of postfeminism: A postfeminist sensibility 10 years on». *European Journal of Cultural Studies* [en línia], 20 (6), p. 606-626. <<https://doi.org/10.1177/1367549417733003>> [Consulta: 2 desembre 2024].
- JAWORSKI, Adam; THURLOW, Crispin (2017). «Mediatizing the “superrich”, normalizing privilege». *Social Semiotics* [en línia], 27 (3), p. 276-287. <<https://doi.org/10.1080/10350330.2017.1301792>> [Consulta: 2 desembre 2024].
- JENSEN, Tracey (2012). «Tough love in tough times». *Studies in the Maternal* [en línia], 4 (2), p. 1-26. <<https://doi.org/10.16995/sim.35>> [Consulta: 2 desembre 2024].
- JENSEN, Tracey; TYLER, Imogen (2015). «“Benefits broods”: The cultural and political crafting of anti-welfare common sense». *Critical Social Policy* [en línia], 35 (4), p. 470-491. <<https://doi.org/10.1177/0261018315600835>> [Consulta: 2 desembre 2024].
- LAWLER, Steph (1999). «Getting out and getting away». *Feminist Review*, 63, p. 3-24.
- (2004). «Rules of engagement: Habitus, power and resistance». *Sociological Review*, 52 (s2), p. 110-128.
- (2005). «Disgusted subjects: The making of middle-class identities». *Sociological Review*, 53 (3), p. 429-446.
- (2008). *Identity: Sociological perspectives*. Malden, MA: Polity Press.
- LEE, Michael J.; MOSCOWITZ, Leigh (2013). «The rich bitch: Class and gender on the real housewives of New York City». *Feminist Media Studies* [en línia], 13 (1), p. 64-82. <<https://doi.org/10.1080/14680777.2011.647971>> [Consulta: 2 desembre 2024].
- LITTLER, Jo (2003). «Making fame ordinary: Intimacy, reflexivity, and “keeping it real”». *Mediactive*, 2, p. 8-25.
- (2013). «Meritocracy as plutocracy: The marketising of “equality” under neoliberalism». *New Formations* [en línia], 80 (1), p. 52-72. <<https://doi.org/10.3898/NewF.80/81.03.2013>> [Consulta: 2 desembre 2024].
- MULVEY, Laura (1975). «Visual pleasure and narrative cinema». *Screen* [en línia], 16 (3), p. 6-18. <<https://doi.org/10.1093/screen/16.3.6>> [Consulta: 2 desembre 2024].
- NEGRA, Diane; TASKER, Yvonne (2014). *Gendering the recession: Media and culture in an age of austerity*. Durham: Duke University Press.
- OLIVA, Mercè (2013). *Telerrealidad, disciplina e identidad: Los ‘makeover shows’ en España*. Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya.
- (2014). «Celebrity, class and gender in Spain: An analysis of Belén Esteban’s image». *Celebrity Studies* [en línia], 5 (4), p. 438-454. <<https://doi.org/10.1080/19392397.2014.920238>> [Consulta: 2 desembre 2024].
- OLIVA, Mercè; PÉREZ-LATORRE, Óliver (2019). «“Celebrities also suffer from the economic crisis”: Broke celebrities and neoliberal narratives from Spain’s Great Recession». *Celebrity Studies* [en línia], 11 (2), p. 237-256. <<https://doi.org/10.1080/19392397.2018.1557533>> [Consulta: 2 desembre 2024].
- SKEGGS, Beverley (2004). *Class, self, culture*. Londres: Routledge.
- SKEGGS, Beverley; WOOD, Helen (2012). *Reacting to reality television: Performance, audience and value*. Londres: Routledge.
- SMITH MAGUIRE, Jennifer (2019). «Media representations of the nouveaux riches and the cultural constitution of the global middle class». *Cultural Politics* [en línia], 15 (1), p. 29-47. <<https://doi.org/10.1215/17432197-7289472>> [Consulta: 2 desembre 2024].
- THURLOW, Crispin; JAWORSKI, Adam (2012). «Elite mobilities: The semiotic landscapes of luxury and privilege».

- Social Semiotics* [en línia], 22 (4), p. 487-516. <<https://doi.org/10.1080/10350330.2012.721592>> [Consulta: 2 desembre 2024].
- TYLER, Imogen (2008). «“Chav mum chav scum”». *Feminist Media Studies* [en línia], 8 (1), p. 17-34. <<https://doi.org/10.1080/14680770701824779>> [Consulta: 2 desembre 2024].
- (2013). *Revolting subjects: Social abjection and resistance in neoliberal Britain*. Londres: Zed Books.
- (2015). «Classificatory struggles: Class, culture and inequality in neoliberal times». *The Sociological Review*, 63, p. 493-511. <<https://doi.org/10.1111/1467-954X.12296>> [Consulta: 2 desembre 2024].
- TYLER, Imogen; BENNETT, Bruce (2010). «“Celebrity chav”: Fame, femininity and social class». *European Journal of Cultural Studies* [en línia], 13 (3), p. 375-393. <<https://doi.org/10.1177/1367549410363203>> [Consulta: 2 desembre 2024].
- WILLIAMS, Raymond (2010). «Culture is ordinary». A: SZEMAN, Imre; KAPOSY, Timothy (ed.). *Cultural theory: An anthology*. Hoboken, Nova Jersey: Wiley-Blackwell, p. 53-59.

Intervencions

Què és i què pot fer la intel·ligència artificial?

JOSEP DOMINGO-FERRER

Institut d'Estudis Catalans
Universitat Rovira i Virgili
josep.domingo@urv.cat

Introducció

Segons Boden (2018), «la intel·ligència artificial consisteix a fer fer als ordinadors la mena de coses de les quals són capaces les ments». Aquesta definició té dos problemes. En primer lloc, no entra en la natura de la intel·ligència. En segon lloc, sembla que cobreix coses no necessàriament relacionades amb la intel·ligència. La qüestió rau, doncs, a saber de quina mena d'intel·ligència tracta la intel·ligència artificial (IA). Segons Bonnay (2022), la intel·ligència s'associa a reeixir a fer certs tipus de coses, a fer-les d'una certa manera i a alguna cosa en nosaltres que ens permet de fer-ho així.

Ja al segle XVII hi havia posicions contraposades sobre si la intel·ligència era exclusiva de l'home o no. Descartes (1637) sostenia que un autòmat no pot fer allò que sap fer un ésser dotat d'intel·ligència. En canvi, Hobbes (1651) deia que raonar no és més que calcular, amb la qual cosa obria la porta a un raonament artificial.

Història de la IA

El terme *intel·ligència artificial* fou encunyat en una trobada científica tinguda l'estiu de 1956 a Dartmouth College (Estats Units), en la qual participaren Shannon, Minsky i altres pares de la informàtica. Ara bé, la IA no partia de zero. Entre els seus fonaments cal esmentar la màquina analítica de Charles Babbage i de Lady Lovelace (1834), el model de neurona artificial de McCulloch i Pitts (1943) i també la màquina i el test de Turing (1950).

Ja des d'un primer moment hi ha hagut dues visions diferents de la IA. Els simbolistes representen la informació per símbols i per llurs relacions. Segons ells, la IA consisteix a manipular símbols per resoldre problemes. En canvi, els connexionistes no representen la informació de manera explícita, sinó que cerquen imitar els sistemes biològics naturals a partir de xarxes de neurones artificials.

Passat l'entusiasme inicial sobre les possibilitats de la IA, als anys seixanta va haver-hi pocs avenços pràctics (l'anomenat *primer hivern* de la IA). Durant els anys setanta i vuitanta el simbolisme donà resultats tangibles, com ara els llenguatges LISP i Prolog, i també els sistemes experts (per exemple, el cèlebre MYCIN, que reproduïa els raonaments dels metges per fer diagnòstics). Els anys noranta foren una nova època d'estancament (*segon hivern* de la IA). De l'any 2000 ençà, el connexionisme predomina clarament, gràcies a l'entrenament de xarxes neuronals artificials profundes amb dades massives i amb processadors gràfics.

La IA pensa?

Turing (1950) proposà un test per decidir si una màquina es comportava intel·ligentment. Bàsicament si una persona A no pot distingir entre les respostes escrites que li dona un ordinador B i les que li dona una persona C, es pot dir que l'ordinador B és *funcionalment* intel·ligent.

Searle (1980) presentà l'argument de la cambra xinesa per desmentir que els ordinadors pensen. La idea és que posem dins d'una cambra tancada una persona que no sap xinès. Per un forat a la paret li introdueixen missatges escrits en xinès. La persona disposa d'un llibre de regles que li permeten operar amb els símbols xinesos d'entrada per produir missatges de sortida que tenen sentit en xinès. Els missatges que produeix els treu per un altre forat de la paret. Tot i que funcionalment pot semblar que la persona de dins de la cambra sap xinès, la realitat és que no en sap, sinó que només manipula símbols. La cambra xinesa és una metàfora d'un programa d'ordinador, que també manipula símbols. La conclusió és que es pot *funcionar* com si es fos intel·ligent sense entendre res. Per tant, la definició funcional d'intel·ligència que donà Turing té problemes.

Què saben fer les màquines?

Les màquines, enteses com a ordinadors equipats amb intel·ligència artificial, poden fer diverses tasques.

- Predicció. En aquesta categoria entra la classificació (reconeixement de caràcters, concessió de crèdits, etc.) i també el diagnòstic mèdic (tant el que fan els sistemes experts de tipus MYCIN com el diagnòstic automàtic per la imatge).

- Traducció i transcripció. Aquestes capacitats ja són a l'abast del gran públic de fa anys (Google Translate, transcripció Word i d'altres).
- Jocs d'estratègia. El 1997 l'ordinador Deep Blue va guanyar als escacs el campió mundial Kaspàrov. El 2011 l'ordinador Watson va guanyar els campions del joc Jeopardy. El 2017 l'ordinador AlphaZero va aprendre de manera autònoma sol fins a esdevenir campió d'escacs, de *shogi* i de *go*. Ara bé, aquests ordinadors tenen limitacions en llur raonament. Per exemple, Watson diria que un cocodril no pot saltar obstacles perquè no ha vist a Internet que ho faci, mentre que una persona raonaria que no pot perquè té les potes curtes i és feixuc (Levesque, 2014).
- Creació de continguts. Aquí podem distingir la creació de continguts artístics feta amb models generatius (*generative artificial networks*, GAN) i la generació de discurs feta pels grans models de llenguatge (ChatGPT i d'altres). Hi ha un debat filosòfic sobre si les màquines poden ser creatives o no. Kant (1790) deia que «les belles arts només són possibles com a producte del geni [...]. No són un talent que es pugui aprendre amb regles». Kraus (1986), en canvi, concep la creativitat com a derivació i recomposició, amb la qual cosa seria automatitzable.

Els grans models de llenguatge

BERT (Google AI, novembre de 2018) és un model de llenguatge preentrenat que dona representacions numèriques per a frases i paraules, que es poden refinar per a tasques específiques. Les representacions numèriques (*embeddings*) són vectors que es basen en el fet que les paraules que tenen significats semblants ocorren en contextos semblants. D'aquesta manera, representen el significat com a coocurrència: com més coocurrència de dues paraules o frases, menys distància entre els vectors que les representen. Aquest procediment té el seu fonament en el treball dels lingüistes. Ja fa més de seixanta anys, Firth (1957) va afirmar que «coneixeràs una paraula per qui li fa companyia».

ChatGPT o Chat Generative Pre-trained Transformer (Open AI, 2022) és un robot conversacional basat en un gran model de llenguatge. Ha estat entrenat amb tot el contingut d'internet, en particular la Viquipèdia. Pot explicar conceptes amb paraules senzilles, donar idees per fer regals d'aniversari o fer programes d'ordinador. En una conversa, recorda el que l'usuari li ha dit anteriorment i adopta les correccions que aquest li fa. Ara bé, de vegades pot donar informació incorrecta, perjudicial o esbiaixada. Els investigadors de Microsoft sostenen que ChatGPT dona «espurnes» d'intel·ligència general artificial (Bubeck *et al.*, 2023). En efecte, ChatGPT pot fer una gran diversitat de tasques de manera competent: generació d'imatges, programació informàtica, ús d'habilitats matemàtiques, interacció amb el món, interacció amb humans, etc.

Conclusions

La IA té una història d'alts i baixos. L'actual abundància de dades i els processadors gràfics han permès entrenar xarxes neuronals profundes. Gràcies a això, som en un moment molt dolç de la disciplina. Els robots conversacionals han fet visible la IA al gran públic, però ja fa temps que la IA es fa servir per a moltes altres coses (traduir, seleccionar continguts, etc.). Malgrat tot, no és clar que siguem a prop de la intel·ligència general artificial, que s'assemblaria a la intel·ligència dels humans.

Referències

- BODEN, Margaret A. (2018). *Artificial intelligence: A very short introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- BONNAY, Denis (2022). «Que peuvent les machines ? Petite philosophie de l'IA par l'exemple». A: *Philosophie du langage ou de la logique* [en línia]. Descripció del curs de la Universit  de Paris-Nanterre. <https://formations.parisnanterre.fr/plugin/odf-web/odf/_content/course-philosophie-du-langage-ou-de-la-logique-fr/Philosophie%20du%20langage%20ou%20de%20la%20logique%20.pdf> [Consulta: 1 octubre 2024].
- BUBECK, Sébastien [et al.] (2023). *Sparks of artificial general intelligence: early experiments with GPT-4* [en l nia]. <<https://arxiv.org/pdf/2303.12712.pdf>> [Consulta: 22 novembre 2024].
- DESCARTES, René (2000 [1637]). *Discours de la méthode*. Paris: Flammarion.
- FIRTH, John R. (1957). «A synopsis of linguistic theory, 1930-1955». A: *Studies in linguistic analysis*. Oxford: Blackwell, p. 10-32.
- HOBBS, Thomas (2017 [1651]). *Leviathan*. Londres: Penguin Classics.
- KANT, Immanuel (2015 [1790]). *Kritik der Urteilskraft*. Col nia: Anaconda Verlag.
- KRAUS, Rosalind E. (1986). *The originality of the avant-garde and other modernist myths*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- LEVESQUE, Hector J. (2014). «On our best behavior». *Artificial Intelligence* [en l nia], 212, p. 27-35. <<https://doi.org/10.1016/j.artint.2014.03.007>> [Consulta: 22 novembre 2024].
- MCCULLOCH, Warren S.; PITTS, Walter (1943). «A logical calculus of the ideas immanent in nervous activity». *The Bulletin of Mathematical Biophysics* [en l nia], 5, p. 115-133. <<https://doi.org/10.1007/BF02478259>> [Consulta: 22 novembre 2024].
- SEARLE, John (1980). «Minds, brains, and programs». *Behavioral and Brain Sciences* [en l nia], 3 (3), p. 417-457. <<https://doi.org/10.1017/S0140525X00005756>> [Consulta: 22 novembre 2024].
- TURING, Alan (1950). «Computing machinery and intelligence». *Mind* [en línia], 59 (236), p. 433-460. <<https://doi.org/10.1093/mind/LIX.236.433>> [Consulta: 22 novembre 2024].

Els reptes de la intel·ligència artificial des d'una perspectiva crítica i sociotècnica

---

ROSER PUJADAS

University College London
r.pujadas@ucl.ac.uk

1. De la cosificació de la intel·ligència artificial als reptes de les tecnologies anomenades *intel·ligència artificial*

El terme *intel·ligència artificial* (IA) denota una ambició que alguns situen ja a la Grècia clàssica: la de desenvolupar una tecnologia capaç d'imitar o superar les capacitats cognitives humanes. Es tracta d'un enfocament qüestionable, donat que les intel·ligències humanes són múltiples i socials, però que ha esperonat tot un seguit d'innovacions al llarg dels anys. Tanmateix, la consciència col·lectiva sobre les tecnologies anomenades *IA* sembla que s'ha despertat arran del llançament amb accés obert del bot de conversa (*chatbot*) ChatGPT, d'OpenAI, a finals de 2022, que va anar seguit d'expressions alarmistes sobre els perills de la IA. En concret, experts en IA i líders del sector tecnològic —inclòs el mateix Elon Musk, un dels fundadors d'OpenAI— demanaven una moratòria per tal de preparar-se per afrontar els riscos que generarà la IA. Irònicament, els mateixos responsables del desenvolupament de la IA parlaven de riscos existencials, en un futur, això sí, en què la IA s'assumeix com a inevitable.

Clarament, la IA presenta oportunitats i reptes, però tal com suggereixen els estudis crítics de la IA (Crawford, 2021; Suchman, 2023) per entendre'ls val la pena reflexionar sobre la funció que fan certes concepcions i discursos sobre la IA, qui els produeix i amb quins efectes, i quines qüestions queden relegades. Per començar, el concepte mateix d'IA sembla donar coherència i estabilitat a un fenomen que, de fet, és força difús i distribuït. No és una tecnologia monolítica sinó que requereix diverses tecnologies i pràctiques socials, i es manifesta de manera diversa. Hi ha tecnologies anomenades *IA* que fa temps que s'usen en molts àmbits i, de manera més o menys visible, hi interactuem quotidianament —per exemple, en la detecció de malalties, la previsió del temps, la identificació de persones, la selecció de personal, en la producció i també en la detecció de notícies falses, o en la personalització i classificació de continguts i ofertes en

portals d'internet. Aquestes tecnologies són diverses, com ho són els seus àmbits d'aplicació, així que qualsevol generalització sobre els efectes, bondats o riscos de la IA amaga més que no pas ajuda a discernir, i tendeix a naturalitzar models dominants d'IA.

Aquesta reïficació tendeix a reduir la IA, els seus potencials i riscos, a qüestions estrictament tecnològiques, i a imbuir la IA d'agència pròpia (Suchman, 2023). A més, tant les visions utòpiques de la IA com les distopies de futur plantejades pels líders del sector tecnològic —predominantment, homes, blancs, adinerats i situats a Silicon Valley— poden distreure'ns dels problemes reals que la IA ja causa. Periodistes, activistes i acadèmics han aportat evidències empíriques, entre d'altres, de la implicació de la IA en l'erosió de la privacitat, el biaix i discriminació racial i de gènere, la perpetuació de desigualtats, la desinformació i la producció de notícies i imatges falses, la manipulació ideològica i de comportament, la concentració de poder o els efectes nocius per al medi ambient (Broussard, 2023; Crawford, 2021; Eubanks, 2018). Aquests problemes no són només estrictament tecnològics, sinó estructurals i ambientals i afecten de manera desproporcionada certs col·lectius, infrarepresentats en el sector tecnològic.

2. L'eticoontopistemologia de la IA: quan tecnologia i coneixement configuren realitats i valors

Els estudis de ciència i tecnologia (coneguts com a STS, de l'anglès *science, technology and society*) palesen que la tecnologia per si mateixa no té agència ni té una força intrínseca inevitable. Hi ha moltes versions possibles de les tecnologies i les implementacions que se'n fan. El disseny i l'ús s'han d'emmarcar en contextos socials específics. El desenvolupament tecnològic és el resultat de negociacions i relacions de poder, però també de condicions materials específiques i requereix tasques sovint invisibilitzades. Alhora, la tecnologia és un actor social i polític important, que incorpora i ajuda a reproduir certs valors i influeix de manera important en les pràctiques i estructures socials. Així que és important que com a investigadors i com a societat n'escrutelem el desenvolupament i les aplicacions.

El cas de la IA és particularment punyent, donada la capacitat performativa de la IA, és a dir, de (re)configurar la realitat, és significativa. D'una banda, tot i que la IA es pot fer servir per assessorar humans en tasques complexes, sovint es relaciona amb l'automatització de decisions. Particularment en aquest cas es produeix una delegació d'agència cap a una tecnologia cada cop més difícil d'escrutar. D'altra banda, malgrat que la IA es presenta sovint com una tècnica objectiva, cada versió de la IA incorpora una visió específica de la intel·ligència i de com generar prediccions. I és que, tal com suggereixen els estudis de STS i el feminisme, tot coneixement és situat i parcial. A més, les diverses pràctiques de coneixement formen assemblatges socio-tècnics (Latour, 2005) i són constitutives de certes configuracions de la realitat i sistemes de valors; per tant, tenen conseqüències ètiques i polítiques. Així, cal preguntar-se: quines són les eticoontopistemologies (Barad, 2007) de la IA? És a dir, quines són les epistemologies i

pràctiques de coneixement associades a la IA i quines realitats i valors ajuden a configurar? I amb quines conseqüències ètiques i materials?

3. El model d'IA basat en dades massives i en l'extractivisme

Actualment, el terme *IA* sol referir-se a diverses tècniques d'aprenentatge automàtic o *machine learning* (ML). De manera simplificada, el ML es desenvolupa usant un conjunt de dades d'entrenament per produir algoritmes i models matemàtics que representin algun aspecte de la realitat. L'ús del ML permet aplicar aquest model per analitzar de manera automatitzada noves dades i fer prediccions. La idea que una quantitat més gran de dades d'entrenament permet el desenvolupament de models cada cop més acurats, sumada a l'ambició de produir IA d'aplicació general, com ChatGPT, ha acabat provocant l'ús indiscriminat i massiu de dades. Això és problemàtic per diversos motius.

Malgrat les pretensions d'objectivitat i aplicació universal d'alguns models, és una fal·làcia que més quantitat de dades garanteixi una millor representació de la realitat. Qualsevol model d'IA és parcial, té limitacions i contextos específics d'aplicació que poden ser útils. Per exemple, el model de llenguatge extens de ChatGPT prediu estadísticament quina és la combinació de paraules més adient per respondre a una pregunta. Pot ser útil per millorar l'estil d'un text, però a l'hora de respondre una pregunta produeix text versemblant tot i que no necessàriament verídic.

A més, té implicacions ètiques i de justícia social. D'una banda, certes pràctiques d'extracció o compra de dades massives, per exemple del web o les plataformes, violen drets bàsics com la privacitat, o els drets d'autor, i deriven en l'apropiació de coneixement. D'altra banda, les dades recollides no són sempre representatives, es descontextualitzen i per tant perden qualitat o sentit, i alhora contenen els biaixos socials presents en els contextos d'extracció. Aquests biaixos i incorreccions es reproduïen en els models i prediccions de la IA. Si la IA s'usa en la presa de decisions, pot donar com a resultat decisions injustes i l'amplificació de desigualtats. Hi ha molts exemples d'aplicacions de tecnologies d'IA que reproduïen biaixos, amb implicacions perjudicials per a col·lectius vulnerables (Eubanks, 2018). Això es veu exacerbat en models de ML que requereixen l'etiquetatge de les dades d'entrenament (Crawford, 2021), com ara en la identificació d'imatges o vídeos, ja que suposen la imposició de categories no neutres i la classificació subjectiva per part d'una mà d'obra sovint precaritzada, i de vegades exposada a material pertorbador, com ara escenes de violència (Gray i Suri, 2019).

Aquest model d'IA no només reproduïx estructures de classe, sinó que també amplifica estructures de discriminació i distribució desigual de capital a escala global. La capacitat d'acumular i processar dades massives per generar aquests models de ML requereix molts recursos naturals, tecnològics, econòmics i capital intel·lectual a l'abast de poques empreses, amb tendències

monopolístiques. Aquestes companyies estan concentrades als Estats Units i a la Xina, on són afavorides per polítiques proteccionistes dirigides a liderar la innovació en IA (Rikap i Lundvall, 2021). Finalment, les implicacions mediambientals són significatives, ja que la gran potència de càlcul necessària per processar dades i generar models consumeix molta energia i cal molta aigua per refrigerar els centres de dades. A més, els components tecnològics contenen minerals que sovint s'extreuen de països del Sud Global.

La IA s'ha convertit en una altra manera de fer política tot i que gens democràtica, particularment perquè, en un model econòmic en què preval la llei del més fort, la inèrcia de la versió extractiva —de dades, treball i recursos naturals— de la IA sembla difícil d'aturar. Caldrien polítiques valentes i un activisme social determinat per afrontar els complexos reptes econòmics, epistèmics, ètics, socials, polítics i mediambientals que planteja la IA i repensar quines versions d'IA volem fomentar.

Referències

- BARAD, Karen M. (2007). *Meeting the universe halfway: Quantum physics and the entanglement of matter and meaning*. Durham, NC: Duke University Press.
- BROUSSARD, Meredith (2023). *More than a glitch: Confronting race, gender, and ability bias in tech*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- CRAWFORD, Kate (2021). *Atlas of AI: Power, politics, and the planetary costs of artificial intelligence*. New Haven: Yale University Press.
- EUBANKS, Virginia (2018). *Automating inequality*. Nova York: St. Martin's Press.
- GRAY, Mary L.; SURI, Siddharth (2019). *Ghost work: How to stop Silicon Valley from building a new global underclass*. Boston: Houghton Mifflin Harcourt.
- LATOUR, Bruno (2005). *Reassembling the social: An introduction to actor-network-theory*. Oxford; Nova York: Oxford University Press.
- RIKAP, Cecilia; LUNDVALL, Bengt-Åke (2021). *The digital innovation race: Conceptualizing the emerging new world order*. Cham, Suïssa: Palgrave Macmillan.
- SUCHMAN, Lucy (2023). «The uncontroversial “thingness” of AI». *Big Data & Society*, 10 (2), p. 1-5.

Si és artificial, no és periodisme

JOSEP LLUÍS MICÓ

Universitat Ramon Llull

joseplluisms@blanquerna.url.edu

La crisi dels mitjans de comunicació ha coincidit en el temps amb l'ascens del màrqueting de continguts, és a dir, de la comercialització de productes i serveis a través de la distribució de materials útils per a uns públics que s'intenten atraure amb aquests mecanismes. Les xarxes socials digitals —Instagram, YouTube, Snapchat, TikTok i un llarg etcètera— s'han erigit en el punt de trobada d'empreses periodístiques i altres companyies que assagen aquestes fórmules. Per aquesta raó, les marques s'estimen més que els professionals de la informació s'encarreguin d'aquestes tasques.

Encara que s'hagin educat com a periodistes, ningú no pot dur a terme aquesta missió promocional amb tanta solvència com ells. Firmes especialitzades en màrqueting de continguts i activitats anàlogues demostren minut a minut una habilitat enorme per resoldre dues tensions del mercat: com fer front a aquest tipus de producció i com ocupar una multitud de periodistes que, si no fos per aquesta solució, estarien condemnats a l'atur.

Semblava que aquesta remodelació laboral era un bon remei per al problema dels redactors que fins fa poc havien treballat en uns mitjans que els havien hagut d'acomiarar o que fins i tot s'havien vist forçats a tancar. En realitat, aquesta transformació amplia la que es va iniciar quan nombrosos reporters van començar a incorporar-se als gabinets de premsa i les agències de comunicació. Aquella transició corporativa, desenvolupada per vocació o simplement per necessitat, no va estar exempta de polèmica. I l'actual, amb la intel·ligència artificial i la resta de sistemes de les anomenades *quarta i cinquena revolucions industrials*, tampoc.

La digitalització ha desencadenat una sofisticació que encara introdueix més interrogants ètics (Shilton, 2018: 107-171). Els mitjans estan incorporant la intel·ligència artificial, l'aprenentatge

profund (*deep learning*) i l'aprenentatge automàtic (*machine learning*) a les rutines dels seus departaments: màrqueting, publicitat, redacció, infografia, fotografia... Gràcies a l'automatització de la recollida, l'anàlisi i el tractament de la informació comercial i periodística, el sector de la comunicació, que encara arrossega les greus conseqüències dels últims sotrats econòmics —del col·lapse de la bombolla immobiliària de 2008 a la pandèmia del coronavirus—, pretén assegurar-se el futur (Guzman, 2019: 83-96).

Molts dels responsables d'aquestes organitzacions han pensat que si els gegants tecnològics —Google, Meta, Apple, Amazon, Microsoft, IBM...— han apostat per aquesta tendència amb convicció i fortes inversions, ells també ho haurien d'intentar (Moran i Shaikh, 2022: 1756-1774). En el marc de la indústria 5.0, la intel·ligència artificial generativa, el funcionament de la qual consisteix a recopilar informació sobre diversos assumptes que després servirà per donar lloc a noves idees, està tan de moda que fins i tot la indústria audiovisual hi confia per assegurar-se el millor futur possible.

Aquest és un dels pronòstics que es poden llegir en un estudi recent elaborat pels experts de la companyia Dentsu, els quals sostenen que aquesta tecnologia serà fonamental a l'hora de revitalitzar les fórmules creatives sobre tots els suports: la televisió, l'ordinador, la tauleta tàctil, el telèfon intel·ligent, la consola i altres dispositius de la internet de les coses.

Els analistes afirmen que la intel·ligència artificial generativa transformarà la manera en què els usuaris accedeixen als continguts, tant a les plataformes com als motors de cerca (Pavlik, 2023: 84-93). A més, els publicitaris, els guionistes, els productors de continguts i els influenciadors disposaran d'un ajut inèdit en la història de la comunicació, capaç de saber quin efecte tindrà el seu material amb un marge d'error mínim. De fet, aquestes figures ja són conscients que la intel·ligència artificial generativa els permetrà fabricar imatges, sons i altres recursos que, sense la seva intervenció, mai no existirien. Alhora, els consultors estan convençuts que la competència entre les corporacions, els mitjans, els canals i els operadors d'estríming s'intensificarà en les pròximes temporades, entre altres factors, per la irrupció d'aquest puntal de la cinquena revolució industrial.

L'explicació del fenomen és ben senzilla: si els competidors fan servir màquines idèntiques, els resultats tendiran a assemblar-se. Potser massa... Per això, es multiplicaran les maniobres per individualitzar les propostes comercials, de Hollywood a Barcelona, de Bollywood a Estocolm. En aquest context, els anunciants estan buscant formats inèdits amb l'objectiu d'aconseguir captar l'atenció d'un públic sotmès a un volum d'estímuls creixent (O'Neil, 2017).

Sigui com sigui, les veus —humanes— més autoritzades alerten que l'audiència es cansarà aviat d'habitar en un ecosistema en què allò que és promocional serà gairebé omnipresent. Llavors, què podria preservar les marques de la manca d'interès dels espectadors, els oients, els lectors i els navegants? Doncs els especialistes ho tenen clar: l'autenticitat i el compromís amb els valors socials i ecològics, elements que, per cert, deixaran de ser aliens a la intel·ligència artificial generativa algun dia.

No en va, aquesta tecnologia acapara l'interès de les empreses i les institucions, monopolitza els titulars i fins i tot suscita recels entre el gran públic. Els acadèmics més crítics la conceben com la principal amenaça per continuar entenent l'economia, la societat i la cultura com han estat compreses fins ara. En qualsevol cas, la valoració general d'aquesta innovació és altament positiva (Stray, 2019: 1076-1097). És així fins i tot si es corre el risc que l'entusiasme per l'acollida d'aquesta tecnologia reveli una actitud acrítica i esnob.

Ara per ara, no abunden els estudis rigorosos que permetin passar de la intuïció i la cridòria de les tertúlies o els col·loquis a l'anàlisi freda i fonamentada de la ciència. Una de les poques excepcions en aquest aspecte es refereix a la utilització de la intel·ligència artificial per part dels productors audiovisuals. I la conclusió dels responsables de l'enquesta de Yahoo Entertainment i YouGov de la qual s'extreuen aquestes idees és tan contundent com desconcertant.

Aquí s'evidencia que al públic de la principal potència mundial, els Estats Units, no li ve de gust veure pel·lícules o programes de televisió generats mitjançant la intel·ligència artificial, en especial si als films hi apareixen personatges que no són de carn i ossos. En síntesi, l'audiència i els professionals estan d'acord en allò essencial. A l'hora de preparar un reportatge, entrevistar els principals actors de l'actualitat, construir una crònica sobre el terreny, dissenyar una anàlisi especialitzada o improvisar en directe a partir d'un succés inesperat, no hi ha discussió possible: allà han de ser-hi els informadors. I allà mateix seguiran, perquè si és artificial, no és periodisme.

Referències

- GUZMAN, Andrea L. (2019). «Beyond extraordinary: Theorizing artificial intelligence and the self in daily life». A: PAPACHARISSI, Zizi (ed.). *A networked self: Human augmentics, artificial intelligence, sentience*. Nova York: Routledge, p. 83-96.
- MORAN, Rachel E.; SHAIKH, Sonia J. (2022). «Robots in the news and newsrooms: Unpacking meta-journalistic discourse on the use of artificial intelligence in journalism». *Digital Journalism* [en línia], 10 (10), p. 1756-1774. <<https://doi.org/10.1080/21670811.2022.2085129>> [Consulta: 28 maig 2022].
- O'NEIL, Cathy (2017). *Weapons of math destruction: How big data increases inequality and threatens democracy*. Nova York: Broadway Books.
- PAVLIK, John V. (2023). «Collaborating with ChatGPT: Considering the implications of generative artificial intelligence for journalism and media education». *Journalism & Mass Communication Educator* [en línia], 78 (1), p. 84-93. <<https://doi.org/10.1177/10776958221149577>> [Consulta: 28 maig 2022].
- SHILTON, Katie (2018). «Values and ethics in human-computer interaction». *Foundations and Trends in Human-Computer Interaction* [en línia], 12, p. 107-171. <<https://doi.org/10.1561/11000000073>> [Consulta: 28 maig 2022].
- STRAY, Jonathan (2019). «Making artificial intelligence work for investigative journalism». *Digital Journalism* [en línia], 7 (8), p. 1076-1097. <<https://doi.org/10.1080/21670811.2019.1630289>> [Consulta: 28 maig 2022].

Dret i intel·ligència artificial generativa. Dilemes sobre autoria, originalitat i atribució de drets de propietat intel·lectual

---

ANTONI RUBÍ PUIG

Universitat Pompeu Fabra
antoni.rubi-puig@upf.edu

Els avenços en intel·ligència artificial (IA) generativa i la popularització als darrers anys de models i aplicacions com ChatGPT, Stable Diffusion o Midjourney han esperonat la recerca acadèmica sobre les seves conseqüències per als drets de propietat intel·lectual, han servit per a endegar iniciatives legislatives en diverses jurisdiccions i també han donat lloc a diversos litigis, la majoria dels quals pendents de resolució.

Els sistemes d'IA generativa permeten, a partir d'una entrada d'informació feta per un usuari —habitualment, un text o una indicació (*prompt*, en anglès)—, generar nous continguts, com ara una imatge, un escrit, un vídeo o el codi font d'un programa d'ordinador. Aquests resultats o generacions són molt semblants als tipus de continguts que són reconeguts amb drets d'autor: presenten les característiques usuales de les obres literàries i artístiques, que són l'objecte primari de protecció del dret de la propietat intel·lectual, com ara un poema, un dibuix, una fotografia o un programari. Per això, els sistemes d'IA generativa susciten diverses qüestions amb relació a aquesta branca del dret. En aquesta contribució, m'ocupo de la qüestió de si els resultats de la IA generativa poder ser protegits mitjançant drets d'autor, però hi ha més temes d'interès pràctic i teòric, com són les possibilitats d'entrenar-ne els models subjacents a partir d'obres protegides o els riscos d'infracció si les generacions són massa similars a obres preexistents (Lee *et al.*, 2024).

En dret europeu, les obres originals són protegibles per drets d'autor. D'acord amb una jurisprudència consolidada del Tribunal de Justícia de la Unió Europea (UE), per a ser original, una obra hauria de constituir una creació intel·lectual pròpia d'un autor o, en altres termes, hauria de reflectir-ne la personalitat a partir de decisions lliures i creatives (Rubí Puig, 2024). No és gens clar que una generació reflecteixi la personalitat de l'usuari de la IA o la d'un altre subjecte, com

ara un enginyer desenvolupador del model o el compilador de la base de dades que es va fer servir per a entrenar-lo. A més, hom també pot defensar que les generacions no són originals, atès que estarien determinades per consideracions tècniques o les mateixes regles de funcionament del model. En altres termes, no hi hauria expressió personal pròpiament dita, sinó l'obtenció d'un resultat a partir d'un model d'optimització estadística o probabilística.

En aquests moments, no hi ha cap sentència o resolució en un estat membre de la UE que s'hagi pronunciat sobre aquesta qüestió jurídica. Trobem, en canvi, resolucions en altres països influents, en especial als Estats Units d'Amèrica (EUA). Segurament, el cas més rellevant és l'assumpte *Kashtanova*, decidit el 21 de febrer de 2023 per l'Oficina del Registre de Propietat Intel·lectual: la senyora Kristina Kashtanova havia utilitzat Midjourney per a crear diferents imatges, que després va arranjar per fer un còmic titulat *Zarya of the dawn*. Va sol·licitar la inscripció del còmic com a obra protegida al Registre i quan l'Oficina descobrí que les imatges havien estat generades automàticament va denegar-ne la protecció. Més ben dit, limità la salvaguarda només a aquells aspectes contribuïts per la sol·licitant —el text del còmic i l'arranjament de les diferents imatges per a narrar una història—, però no les imatges individuals de cada vinyeta. La resolució recorre a una sèrie d'arguments per a negar la protecció dels continguts generats per IA que il·lustren molt bé els dilemes entorn de llur originalitat, autoria i atribució.

En primer lloc, assenyala que els sistemes jurídics de drets d'autor recullen un model antropocèntric en què només són protegibles creacions fetes per humans (Blaszczyk, 2023). Esmenta, en aquest sentit, *Naruto vs. Slater*, un cas en què un tribunal de San Francisco resolgué que aquest model antropocèntric impedia l'atribució de drets a obres generades per animals no humans. En el cas en qüestió es tractava d'una fotografia feta per un macaco crestat d'una illa d'Indonèsia. Una ONG defensora dels drets dels animals, People for the Ethical Treatment of Animals, va iniciar un plet en nom i representació del mico contra David Slater, el fotògraf que havia propiciat la foto i l'havia comercialitzat després. Sense entrar a valorar si els drets corresponien al demandat, el tribunal rebutjà, però, que el macaco pogués ser-ne considerat autor.

En segon lloc, la resolució apunta que els resultats de la generació no són suficientment previsibles per part de l'usuari de la IA generativa. En altres termes, quan un usuari escriu un *prompt* no pot anticipar l'expressió final que produirà el sistema. En aquest sentit, la resolució també esmenta una altra sentència, la dictada en el cas *Sarony*, un assumpte sobre un retrat d'Oscar Wilde resolt pel Tribunal Suprem dels EUA fa cent quaranta anys. En aquell cas, el tribunal entengué que una obra fotogràfica podia ser protegida per drets d'autor. El procediment tècnic emprat no era rellevant, segons el Tribunal, sinó que l'important era la concepció de l'obra i que aquesta concepció es veiés reflectida en el resultat final obtingut. El tribunal elaborà allí la doctrina denominada de la *master mind*: si un subjecte pot concebre i anticipar tots els aspectes expressius d'una obra, n'ha de ser considerat autor amb independència de l'execució final o del procés tècnic seguit. Si s'aplica aquesta doctrina al cas actual, la resolució nega que l'usuari d'una IA generativa sigui efectivament una *master mind*, ja que no pot preveure els aspectes expressius finals a partir de les seves instruccions.

En tercer lloc, la resolució remarca que els *prompts* introduïts per un usuari no són realment instruccions, sinó mers suggeriments, que s'assemblarien als que fa algú que encarrega a un artista pintar un quadre. Per això, l'originalitat derivaria de l'actuació posterior de l'artista i no dels suggeriments fets pel comitent, ni tan sols quan la informació fos molt detallada. Tanmateix, alguns autors han defensat que si les instruccions són molt prolixes, si atribueixen un veritable control de l'usuari sobre el resultat final i redueixen la imprevisibilitat del procés, hi hauria motius per a considerar les generacions com a obres protegibles i atribuir-li'n l'autoria (Hugenholtz i Quintais, 2021).

Un darrer argument emprat en la resolució incideix en el fet que la usuària de la IA generativa no feu modificacions significatives a les generacions obtingudes i, per tant, no va aportar-hi noves contribucions creatives. Si hagués utilitzat el sistema com una eina més en el seu procés creatiu, seria més fàcil atribuir-li drets d'autor. Aquesta ha estat, per exemple, la solució adoptada recentment per un tribunal xinès, que resolgué que una imatge generada per IA era protegible, atès que l'usuari del sistema havia anat modificant les instruccions, unes cent cinquanta vegades, per a transformar la imatge progressivament fins a obtenir un resultat que reflectís les seves preferències estètiques.

Es poden tenir en compte més arguments en contra de l'atribució de drets d'autor sobre generacions. Un d'ells assenyala que la societat demana poder distingir les obres produïdes directament per humans de les produïdes per màquines per a privilegiar les primeres (Friedmann, 2024). En el fons, hi ha una preferència marcada per la idea d'autenticitat: protegir mitjançant drets d'autor només les obres produïdes per humans pot servir com una eina de certificació en el mercat (Burk, 2023). De fet, aquesta preocupació es troba en el Reglament europeu d'intel·ligència artificial aprovat recentment, en el qual s'estableixen dues obligacions adreçades a garantir aquesta autenticitat. Per una banda, els sistemes d'IA han d'incorporar mecanismes tècnics que permetin identificar mitjançant metadades que un contingut ha estat generat automàticament. Per l'altra, si els continguts poden incloure hipertrucatges (*deep fakes*) —això és, reflectir veus, imatges o altres característiques d'un individu, que puguin estar manipulats o que puguin contribuir a la desinformació—, cal revelar obertament que es tracta de generacions produïdes per un sistema d'IA.

També hi ha arguments que defensen la protecció de les generacions per drets de propietat intel·lectual. Aquests solen recórrer a una lògica pragmàtica i destaquen que, atès que les generacions poden tenir un valor artístic i comercial, té sentit concedir-ne els drets d'exclusiva a aquell subjecte que les ha generat (Samuelson, 2020). Es tractaria de la persona més ben situada per a poder controlar i fer créixer aquest valor. D'altra banda, els proveïdors de serveis d'IA generativa ja reconeixen en les seves condicions generals que els usuaris són els titulars dels drets sobre les generacions que produeixin. S'estaria formant, per tant, un costum en el mercat que podria arribar a influir en el dret. Alguns autors han proposat també crear nous drets d'exclusiva diferents dels drets d'autor per a protegir les generacions: es tractaria d'un dret afí que protegiria les generacions per un temps molt més limitat i amb un abast més minso.

Els propers anys seran decisius per a l'establiment de criteris legals i jurisprudencials que aclareixin l'estatus dels continguts produïts per eines d'IA generativa i com incidiran en la creativitat que els drets d'autor persegueixen incentivar.

Referències

- BLASZCZYK, Matt (2023). «Impossibility of emergent works' protection in U.S. and EU Copyright Law». *North Carolina Journal of Law & Technology*, 25 (1), p. 1-55.
- BURK, Dan L. (2023). «Cheap creativity and what it will do». *Georgia Law Review* [en línia], 57 (4), p. 1669-1712. <<https://doi.org/10.2139/ssrn.4397423>> [Consulta: 10 abril 2024].
- FRIEDMANN, Danny (2024). «Copyright as affirmative action for human authors until the singularity». *GRUR International* [en línia], 73 (1), p. 1-2. <<https://doi.org/10.1093/grurint/ikad133>> [Consulta: 10 abril 2024].
- HUGENHOLTZ, P. Bernt; QUINTAIS, João Pedro (2021). «Copyright and artificial creation. Does EU Copyright Law Protect AI-assisted output?». *IIC* [en línia], 52, p. 1190-1216. <<https://doi.org/10.1007/s40319-021-01115-0>> [Consulta: 10 abril 2024].
- LEE, Katherine; COOPER, Feder; GRIMMELMANN, James (2024). «Talkin' 'bout AI generation: Copyright and the generative-AI supply chain». *Journal of the Copyright Society* [en línia], 71, p. 1-128 (en premsa). <<http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4523551>> [Consulta: 10 abril 2024].
- RUBÍ PUIG, Antoni (2024). «Originality in Spanish Copyright Law». A: GUPTA, Indranath; DEVAIAH, Vishwas H.; SINGH, Manveen (ed.). *Handbook on originality in copyright: Cases and materials* [en línia]. Singapur: Springer Nature, p. 1-15. <https://doi.org/10.1007/978-981-19-1144-6_22-1> [Consulta: 10 abril 2024].
- SAMUELSON, Pamela (2020). «Legally speaking AI authorship?». *Communications of the ACM* [en línia], 63 (7), p. 20-22. <<https://doi.org/10.1145/3401718>> [Consulta: 10 abril 2024].

Transició, violència i anticatalanisme al País Valencià (1975-1982): una síntesi

---

BORJA RIBERA

Universitat de València
borjariberac@gmail.com

Aquest text és un resum de la meua investigació sobre violència política al País Valencià en els anys de la Transició democràtica, la qual es va materialitzar en la tesi doctoral dirigida per Ferran Archilés i Anacleto Pons *La violencia política en la Transición valenciana (1975-1982)* (Universitat de València, 2021).¹

Partint del clar protagonisme de la violència d'origen d'ultradreta, la Transició valenciana es divideix en quatre etapes diferenciades. La primera, que va des de finals de 1975 fins a mitjan 1977, té unes característiques poc específiques, en no haver sorgit encara el moviment anticatalanista. Així, aquesta primera etapa concentra una part important de la trentena d'atemptats contra llibreries registrats. Els atacs a la cultura, però, no es limitaven a llibreries, sinó que també va haver-n'hi contra cinemes. A principis de 1976 destaca, a més, un atemptat amb bomba contra un centre educatiu on hi havia programada una conferència de Felipe González, el qual es va produir només tres dies després que l'obrer Teófilo del Valle —primer manifestant assassinat per la policia de la Transició espanyola— caiguera a Elda.

De la mateixa manera, eren freqüents els atacs de l'extrema dreta a bars on es reunien membres de l'oposició, així com les agressions al carrer. Tot açò, no cal ni dir-ho, ocorria enmig d'una clamorosa impunitat. A més, els immediatament posteriors a la mort de Franco foren mesos d'una intensa mobilització, tant al País Valencià com a la resta de l'Estat, la qual cosa va influir decisivament en l'ensorrament del govern pseudoreformista d'Arias Navarro. El canvi de govern,

---

1. Hi ha publicada una adaptació: Borja RIBERA (2023), *Una historia de violencia: La Transición valenciana (1975-1982)*, València, Tirant lo Blanch.

però, no va aturar la repressió; així, per exemple, una manifestació de commemoració del Nou d'Octubre va ser prohibida i reprimida amb duresa. També la campanya del referèndum sobre el Projecte de Llei per a la reforma política de finals de 1976 fou escenari de diversos episodis repressius i violents.

Aquesta primera etapa conclou tot just després de les eleccions de juny de 1977, les quals van suposar un rotund triomf per a les forces d'esquerra al País Valencià. El que havia estat l'oposició a la dictadura va sumar quasi el 60 % del vot a la província de València, el 55 % a la d'Alacant i poc menys del 45 % a la de Castelló. D'aquesta manera, les forces d'esquerra van sumar vint-i-cinc parlamentaris per tan sols setze de les dretes. Significativament, el País Valencià fou el territori on el PSOE va obtindre el seu major percentatge de vots (36,4 %), xifra que va superar en dues dècimes la d'Andalusia, mentre que Aliança Popular, partit que tenia el suport de bona part de les autoritats heretades del règim, va obtindre el seu segon pitjor resultat (5,9 %). Tan sols a Catalunya va recollir un percentatge inferior (3,6 %).

Comença ací la segona etapa, el tret més característic de la qual fou l'articulació del moviment anticatalanista o blaver. Tan sols tres dies després de les eleccions, el 18 de juny, es fundà l'anomenat Consell Valencià, més tard conegut com a Coordinadora d'Entitats Culturals del Regne de València, vertader nucli de l'associacionisme anticatalanista. Cap a finals de l'estiu es posà en marxa el Grup d'Acció Valencianista (GAV), organització de caràcter radical orientada cap a l'activisme —de vegades violent— i molt vinculada a l'esmentat Consell. En dates pròximes es va crear també la Unió Regional Valencianista, partit polític en un principi cridat a capitalitzar el moviment però que quedaria desplaçat per la Unió de Centre Democràtic (UCD).

Caldria esperar fins al 1978 perquè el blaverisme començara a expandir-se de manera significativa, cosa que va ocórrer gràcies a la cobertura d'UCD i del diari *Las Provincias*. Entre finals de febrer i principis de març, tant el diari com el partit centrista, en curiosa sintonia, feren seua la senyera tricolor, és a dir, la senyera amb franja blava reclamada pels anticatalanistes. Fins aquestes dates no era estrany trobar en les pàgines de *Las Provincias* la fórmula «senyera valenciana» referida a la quadribarrada sense franja, mentre que els centristes mantenien una posició ambigua al respecte. Per la seua banda, l'aprovació del règim preautonòmic a mitjan març va desencadenar una sèrie d'accions desestabilitzadores a mans del moviment blaver, el qual anava quasi sempre mimetitzat amb la ultradreta. Encara que ja s'havia produït algun episodi similar en dates anteriors, va ser a partir de llavors quan aquest tipus d'accions dirigides fonamentalment contra autoritats democràtiques d'esquerra i intel·lectuals es van convertir en un fenomen habitual.

És llavors, amb el moviment anticatalanista consolidat, quan es va encetar una tercera etapa, que va de mitjan 1978 fins a principis de 1980, i que podem qualificar com a *ofensiva blavera*. Així, en els últims mesos de 1978 hi hagué atemptats amb bomba contra dues figures clau del nacionalisme: l'escriptor Joan Fuster i el catedràtic universitari Manuel Sanchis Guarner, uns atemptats que molt probablement vingueren de l'entorn del partit d'extrema dreta Fuerza Nueva.

Aquesta persecució d'intel·lectuals és una de les grans singularitats de la Transició valenciana, l'escassa repercussió mediàtica de la qual va motivar aquest comentari mordaç de l'escriptor Manuel Vázquez Montalbán: «Le ponen una bomba a un intelectual orgánico del PCE o del PSOE y aún estaríamos comiendo bombas y sus señorías se habrían comido esa bomba en el Parlamento, para comer y para cenar. En cambio, la bomba de Fuster ha quedado como una molesta anécdota».²

Després de les eleccions generals i municipals de 1979 es desenvolupa una última fase d'aquesta tercera etapa, la qual va concloure quan, en desembre de 1979, els centristes van aconseguir la presidència del Consell Preautonòmic. Durant la segona meitat de 1979, els tumults protagonitzats per l'anticatalanisme i la ultradreta van assolir una virulència inusitada; el cas més paradigmàtic va ser el de les celebracions del Nou d'Octubre, quan diverses autoritats, entre les quals l'alcalde de València, foren repetidament agredides davant la passivitat de la policia. Hui sabem que Rafael Orellano, regidor d'UCD i dirigent del GAV, fou un dels autors intel·lectuals d'aquells incidents. Setmanes més tard, en un clima de duríssima confrontació, el PSOE abandonava el Consell i deixava l'organisme preautonòmic en mans d'una UCD que —cal assenyalar-ho— havia perdut totes les eleccions.

Amb el començament de 1980 s'enceta la quarta i última etapa, la qual va estar definida pel retraïment de l'esquerra i la contracció de la violència. La temptativa colpista del 23F no va fer sinó accentuar una dinàmica de replegament dels dos grans partits d'esquerra —socialistes i comunistes— que havia sigut empresa mesos arrere. Malgrat l'esmentada contracció de la violència, va haver-hi una breu fase de reactivació en els últims mesos de 1981, quan es produïren, d'una banda, atemptats amb bomba contra la Universitat de València i —una altra vegada— contra l'escriptor Joan Fuster, i, de l'altra, una sèrie d'atemptats de poca envergadura contra edificis oficials perpetrats per Terra Lliure. Però si, per un costat, presumptes militants de l'organització independentista eren detinguts, per l'altre, el terrorisme d'ultradreta continuava quedant impune. El març de 1982, davant les suspicàcies que despertava l'actuació de la policia i del governador civil, Rodolfo Martín Villa va arribar a València per mostrar suport al governador: «Es el mejor gobernador que ha tenido Valencia y no se va a ir». El vicepresident del Govern espanyol, a més, va aprofitar l'ocasió per a exhibir el seu alineament amb l'anticatalanisme: «Está claro que el término *País Valenciano* encubre un debate político que conduce a los Países Catalanes».³

Finalment, el 28 d'abril de 1982 fou aprovat al Congrés dels Diputats l'Estatut d'autonomia de la Comunitat Valenciana. Esta data marca el final de la Transició valenciana pròpiament dita, tot i que encara caldria esperar alguns mesos perquè els socialistes recuperaren la presidència de la Generalitat i un any per a les primeres eleccions autonòmiques. Malgrat algun matís, és

2. *La Calle*, núm. 37 (5-11 desembre 1978), p. 10.

3. *Diario de Valencia* (28 març 1982), p. 1-3.

difícil veure en el resultat del procés estatutari una altra cosa diferent d'una victòria de la dreta i l'anticatalanisme. Referent a açò, val la pena reproduir aquestes ratlles publicades en *Las Provincias* l'endemà de tancar-se el pacte estatutari: «El camino recorrido hasta llegar el acuerdo de ayer ha sido largo y difícil. En la larga marcha del pueblo valenciano han ido quedando por el camino la cuatribarrada, el país valenciano, la lengua catalana... y han sido muchas las conquistas. En la denominación es en lo único que no se ha conseguido un triunfo total».⁴ I és que no havien aconseguit imposar la denominació *Regne de València*, l'única concessió rellevant que entelava el «triomf total» de la dreta. No obstant això, sí que s'havia aconseguit proscriure la denominació fins al moment oficial: *País Valencià*.

---

4. *Las Provincias* (22 abril 1982), p. 5.

Ressenyés

La coartada demogràfica y el discurso de la involución en España

Andreu Domingo (ed.)

Barcelona: Icaria, 2023. 290 p. (Akademeia; 193)

ISBN 978-84-19778-41-3

CARLES XAVIER SIMÓ-NOGUERA

Universitat de València

carles.simo@uv.es

L'agenda involucionista de l'extrema dreta ha trobat en la demografia un brollador des d'on agafar fets i idees per a la manufactura dels seus discursos. L'ús que se'n fa no es fonamenta, ni tampoc ho pretenen els seus ideòlegs, en el debat ni en el mètode científics. Tanmateix, això no sembla cap obstacle per a l'expandiment del seu ideari. El llibre *La coartada demogràfica y el discurso de la involución en España* desemmascara els falsejaments i les simplificacions retòriques, i reconstrueix l'origen de les al·legories i metàfores del programa reaccionari mitjançant l'ús de la demografia. Es tracta d'un llibre important per a la demografia. És una obra coral on participen investigadors i investigadores de la demografia, la sociologia, la geografia i fins i tot del periodisme, alguns de pertanyents o vinculats al Centre d'Estudis Demogràfics, altres a la Universitat Pablo Olavide, a la Universitat de la Corunya, a la Universitat de Sevilla i al Centre Superior d'Investigacions Científiques.

El pròleg es construeix sobre la idea del lloc central que ha ocupat la demografia en l'ordenament polític de les societats humanes, sobretot pel que fa a qüestions com la grandària, la composició, la dinàmica i la reproducció de les poblacions. En un estil assagístic i des de la teoria de la població, Andreu Domingo hi assenyala que la gènesi d'aquestes consideracions sobre els temes poblacionals es troba tant en la revolució de les idees, i concretament en el liberalisme polític, com en l'extraordinària mutació que experimenten les poblacions en el seu pas de l'antic al nou règim demogràfic. L'autor segueix les petjades de la producció del discurs involucionista que, amb les seves elaboracions retrotòpiques i demodistòpiques, empra la demografia com a coartada a l'esquena dels professionals que conreen aquest camp d'estudi. Pel lloc clau que ocupa en aquesta producció discursiva al voltant de la demografia, la convergència actual de les idees neoliberals amb les neoconservadores rep una atenció especial ja en el pròleg.

El cos del llibre es divideix en tres parts. La primera reuneix tres treballs de recerca sobre el discurs polític. Julio Pérez Díaz enceta aquesta part amb una investigació sobre els orígens de l'ideari natalista a l'Estat espanyol i els seus fonaments europeus. L'autor, hàbilment, relaciona

l'evolució de la dinàmica de la població amb el recorregut de l'ideari natalista, amb especial atenció al natalisme franquista i el seu fracàs, al *baby-boom*, i a l'inici del declivi de la fecunditat en la segona meitat de la dècada dels setanta del segle passat. És d'especial rellevància el treball d'investigació sobre els grups d'interès al darrere de la propaganda natalista i la seva relació amb els partits i mitjans de comunicació conservadors, els quals no tenen en els seus quadres professionals competents de la demografia. La informació que aporta aquest capítol sobre els creadors de l'ideari natalista i la connexió amb els grups neoliberals i neoconservadors resulta decisiva per a entendre la deriva actual de la ultradreta.

Andreu Domingo és l'autor d'un capítol central del llibre, el segon. Funciona com una columna vertebral que sosté l'estructuració temàtica de l'obra col·lectiva. Es tracta d'un capítol substancial per a qui conrea la teoria de la població amb un fort interès per les consideracions epistemològiques de la demografia. S'organitza al voltant de tres metàfores demodistòpiques. Segons els valedors de la metàfora del *suïcidi demogràfic*, la persistència d'una fecunditat molt baixa ens portarà a l'extinció. La segona metàfora, l'*hivern demogràfic*, combina consideracions sobre la baixa fecunditat i sobre l'envelliment de la població. I la tercera s'obsessiona amb els fluxos migratoris com a causants del gran *reemplaçament de la població* al qual, segons els seus defensors, estem condemnats. Gran part del treball es dedica a esbrinar l'origen d'aquestes metàfores amb la intenció de conèixer les raons de la seva popularització, l'escàs o nul paper dels professionals de la demografia en la confecció d'aquests relats i les finalitats que poden tenir. S'hi defensa que, al darrere del discurs involucionista actual, hi ha la convergència en què s'han trobat el neoconservadorisme i el neoliberalisme en la defensa del capital i contra les polítiques distributives.

El tercer capítol de la primera part, elaborat en coautoría per María Aragón-Morales i Antonia María Ruiz-Jiménez, és un treball empíric que, mitjançant una anàlisi qualitativa de les intervencions parlamentàries dels diputats de Vox, estudia els relats distòpics sobre l'extinció de la nació espanyola o el *suïcidi demogràfic*. Les autores mostren especial interès en com integra Vox aquest concepte en les seves intervencions, quines causes i quines conseqüències n'assenyala, quines polítiques proposa i quin alineament tenen els seus relats amb els que articulen altres partits de la dreta radical europea.

La segona part del llibre duu el títol «Medios de comunicación y opinión pública». La formen també tres capítols, l'elaboració del primer dels quals ha estat a càrrec de Cora Cuenca Navarrete i Juan Manuel García-González. Es tracta d'un treball d'anàlisi dels discursos demogràfics apareguts en notícies de premsa en quatre mitjans periodístics (*ABC*, *El Mundo*, *El País* i *ElDiario.es*) entre gener de 2017 i juny de 2021. L'anàlisi s'organitza segons els canvis demogràfics al voltant dels quals se centren aquestes notícies, les expressions i les metàfores que hi apareixen, els experts que hi participen i els principals termes i conceptes que s'hi empenen. És fonamental, en aquest capítol, l'observació que les línies editorials dels periòdics estudiats decideixen i defineixen el llenguatge, els relats i els tipus d'experts i expertes que són consultats.

El segon capítol de la segona part versa sobre les faules i pors demogràfiques, i és obra d'Antía Domínguez-Rodríguez i Antía Pérez-Camarés. El seu objectiu és esbrinar les característiques dels qui s'acomoden en el catastrofisme poblacional i veure el lloc que ocupen les inquietuds demogràfiques en les preocupacions socials, amb l'interès de revelar si existeix un perfil alarmista. La matèria primera són les dades obtingudes a través d'un qüestionari en línia al qual han respost 394 estudiants del grau de sociologia de la Universitat de la Corunya entre maig i juny de 2021. A banda de preguntes pròpies, aquest qüestionari ha introduït preguntes del baròmetre del Centre d'Investigacions Sociològiques (CIS) del març de 2019 i de l'*Enquesta social general* espanyola del mateix centre. Entre els resultats destaca l'abast que està prenent el pessimisme demogràfic entre la població universitària entrevistada.

En el tercer capítol de la segona part, Jordi Bayona-i-Carrasco fa un estudi generacional sobre la importància que assoleixen els temes demogràfics en l'opinió pública a Espanya. L'autor reuneix microdades de diferents baròmetres del CIS, deu edicions de l'*Enquesta social europea* (*European social survey*) elaborades des de 2001 i cinc edicions (de 1981 a 2017) de l'*Enquesta sobre valors socials a Europa* (*European social values survey*). Amb aquestes dades s'hi reconstrueixen grups de generacions de deu anys, en què homes i dones s'analitzen separatament. S'estudien les opinions sobre el despoblament i l'envelliment, els límits eteris de la joventut i els llindars inicials de la vellesa, valors i actituds sobre la família, el matrimoni i el divorci, el nombre ideal de criatures per unitat familiar, la fecundació *in vitro*, els progenitors homosexuals i l'acceptació de les persones immigrades. Els resultats mostren una profunda escletxa d'opinions entre les generacions més distants.

La darrera part del llibre, titulada «Piedra de toque», està formada per dos capítols i se centra en la identificació de dues falsedats i l'aportació de les evidències que les desmenteixen. En el primer capítol d'aquesta tercera part, Pau Miret Gamundi se centra a provar que no és l'estructura per edats i, en concret, l'envelliment i la baixa natalitat el que ha amenaçat la solidaritat intergeneracional en què es fonamenta el sistema de pensions, sinó que més aviat ha estat l'evolució de la dependència laboral (relació entre les persones aturades i les ocupades) en el tram d'edats dels setze als setanta anys. Les evidències que aporta són suficients per a portar el debat cap a les disfuncions del mercat laboral.

Al darrer capítol, Joaquín Recaño es proposa desmentir mites i estereotips al voltant de la despoblació rural. S'hi mobilitza un generós conjunt de microdades censals, padronals, dades del nomenclàtor, a més de fonts secundàries elaborades per altres autors. S'hi prova sense embuts que el despoblament ja es detecta en els primers vint anys del segle passat i, per tant, no és un fenomen recent. Ocasionat per fluxos cíclics de migracions interiors i exteriors a l'Estat espanyol, aquest despoblament ha estat desigual en intensitat, temporalitat i localització. També són rellevants les evidències que mostren que la ruralitat no és sinònim d'espai agrari. Així mateix, és remarcable la confecció d'una tipologia d'espais rurals segons la capacitat de resiliència que l'autor fa mitjançant tècniques multivariants.

Definitivament, aquesta obra coral constitueix una lectura molt recomanable en una àmplia representació d'àrees del coneixement i no només en la demografia. Encerta en la identificació de problemes epistemològics, de debats (des)orientats des de posicions clarament acientífiques i aporta evidències de pes per a resistir l'empenta catastrofista. En la lectura es troben a faltar annexos, que s'anuncien i que no hi són, i es detecten algunes consideracions un pèl divergents sobre l'envelliment, com hom ha d'esperar en obres col·lectives. Algunes, però poques, pàgines podrien ser prescindibles i, de tant en tant, s'enyoren algunes referències i fonts que ajudarien a la reconstrucció del procés científic. Ara bé, tot això no resta de cap manera a aquesta obra col·lectiva l'èxit que assoleix en la concepció i en els resultats.

Angoli salienti, angoli rientranti e linee rette. La descrizione geo-cartografica del Parco Naturale Regionale di Porto Conte nei Processi verbali e nel Sommarione dei beni rurali del Comune di Alghero

Marina Sechi Nuvole

L'Alguer: Edicions de l'Alguer: Azienda Speciale Parco di Porto Conte, 2022. 215 p. (Biblioteca del Parco)
ISBN 978-88-99504-49-6

JOSEP M. PANAREDA CLOPÉS

Institut d'Estudis Catalans
jmpanareda@gmail.com

L'anàlisi de documents cartogràfics antics ofereix noves perspectives en el coneixement de les transformacions territorials des de plantejaments diferents, com els canvis en l'ús i ocupació del territori, les relacions entre els sistemes naturals i les activitats humanes, les crisis socials, l'evolució de les comunicacions i la toponímia, a més de les modificacions del paisatge natural, en especial en relació amb el relleu, la xarxa fluvial i la cobertura vegetal.

El llibre *Angoli salienti, angoli rientranti e linee rette*, de Marina Sechi Nuvole, n'és un bon exemple. A partir de la presentació i contextualització de diversos documents textuais i cartogràfics a gran escala, ens aporta una descripció molt detallada de l'organització territorial i dels usos de mitjan segle XIX del territori actual del Parc Natural Regional de Porto Conte (Alguer, Sardenya).

Marina Sechi és geògrafa, professora de geografia a la Universitat de Sàsser (Sardenya), coordinadora científica de projectes i seminaris educatius sobre cultura local i toponímia abans de la unificació d'Itàlia a diverses subregions del nord de Sardenya, membre de la Comissió de Toponímia del Municipi de Sàsser i coordinadora del grup de treball Toponomàstica de la Ciutat i del Territori de l'Alguer. Ha publicat diversos llibres i articles sobre el paisatge, la cartografia i el cadastre. El llibre ressenyat no deixa de ser un compendi dels seus rellevants treballs arxivístics i interpretatius de l'entorn de l'Alguer.

El llibre és encapçalat per un prefaci de Mariano Mariani, director del Parc Natural Regional de Porto Conte, i per una presentació de Raimondo Tilloca, president del Parc Natural Regional de Porto Conte i de l'Àrea Marina Protegida Capo Caccia Isola Piana, persones molt adients i que ens introdueixen còmodament a la temàtica del llibre. Ens donen a conèixer els trets

essencials dels continguts tot indicant-nos el nom dels documents principals que Marina Sechi utilitza. Amb aquest prefaci, el lector ja s'assabenta de què tracta el llibre, més enllà dels elogis del treball fet i de la utilitat científica i social.

El cos del llibre consta de cinc parts: l'exposició dels documents amb la bibliografia bàsica (p. 9-80), notes (p. 81-122), annexos (p. 123-140), cartografia (p. 141-189) i índexs (p. 195-215).

La primera part porta com a títol el mateix del llibre, inclòs el subtítol. Comença amb la justificació del treball. Afirmar que la cartografia i els documents consultats (*processi verbali di delimitazione dei territori i sommarioni dei beni rurali*) són instruments geoarxivístics que permeten investigar i conèixer les transformacions ambientals i territorials que han estat fruit d'actuacions antigues i avaluar-ne críticament la dinàmica evolutiva. Defensa la importància dels estudis arxivístics per a entendre l'economia, la cultura i el paisatge dels avantpassats, sobretot a escala local. Insisteix en els aspectes toponímics l'origen dels quals sovint és desconegut per la població actual.

Els primers documents comentats són la *Carta real* del 26 de febrer de 1839 i el *Regolamento per la ripartizione dei terreni* del 15 de març de 1839, que tenen com a objectiu millorar l'agricultura. S'hi donen les pautes per a l'elaboració del cadastre. Hi és prioritària la delimitació de les parcel·les, el tipus de propietat i el seu valor o categoria. Els treballs de triangulació permeten elaborar topografies força precises a diferents escales i la simbologia en la representació del relleu fa possible una representació més comunicativa. En un territori litoral tan abrupte calen mesures de posicionament molt precises, com també la fondària del fons marí proper a la costa. Les descripcions dels punts de referència, l'accessibilitat, les construccions i els usos constitueixen una informació de base de gran importància per a conèixer els canvis esdevinguts a mitjan segle XIX.

Marina Sechi comenta les dificultats per a obtenir tota aquesta informació i els canvis proposats per a millorar la informació obtinguda. Són els agrimensors amb els seus ajudants els qui efectuen les tasques de recollida d'informació que fou aplegada en els *processi verbali di delimitazione*. En el llibre es reproduïxen els resultats del territori de l'Alguer. Se segueix un itinerari en el qual s'estableixen punts numerats que serveixen per a obtenir la informació corresponent (per on seguir, distàncies, presència de construccions i estat, topònims, tipus de propietat i aprofitaments, construccions, etc.).

L'autora adjunta tres taules amb dades obtingudes referents al municipi de l'Alguer durant la campanya de 1847. En la primera hi ha informació sobre el nom dels diferents sectors establerts, la superfície i el tipus de terreny de cadascun en relació amb la seva utilitat. En la segona i tercera es presenten respectivament els càlculs provisionals i definitius amb dades més detallades segons els punts d'observació dels itineraris.

En la segona part s'inclouen els textos de les 121 notes consignades en la primera part. Es tracta d'anotacions i referències textuais relativament extenses que complementen el text principal.

Tanmateix, es tracta d'una informació bàsica per a entendre l'aportació geocartogràfica de Marina Sechi.

La tercera part conté dos annexos extensos amb les dades detallades obtingudes per parcel·la, com el nom del propietari, l'indret on es localitza, la qualitat agrícola, la superfície, el valor cadastral i observacions.

La quarta part consisteix en la presentació de mapes (ben reproduïts i en color) corresponents al territori de l'Alguer a escales diferents. Les figures 4a i 4b corresponen a fragments cartogràfics a escala 1:10.000. Les figures 5 i 6 són fulls del *Portolano dell'isola di Sardegna*. La figura 7 és el *Foglio d'unione del Comune di Alghero* a escala 1:50.000 amb l'esquema de la divisió de quaranta-set fulls cartogràfics. Les nou figures següents (de la 8 a la 16) corresponen a fulls d'aixecaments cartogràfics a escala 1:5.000. Les figures 17 i 18 inclouen fulls cartogràfics a escala 1:20.000. De la figura 19 a la 22 hi ha fulls semblants però sense indicació de l'escala. Les figures 23 i 24 corresponen a mapes més antics, el primer de 1742 i el segon, de 1360. Finalment, les figures 25-27 són reproduccions d'un document en el qual el rei atorga privilegis a la vila de l'Alguer.

La cinquena i última part del llibre inclou elements per a facilitar la lectura o consulta del llibre: abreviatures emprades, índex d'entitats civils i religioses referenciades, índex onomàstic, índex toponomàstic i finalment l'índex del llibre.

L'interès del llibre de Marina Sechi és múltiple. Ofereix una descripció geocartogràfica molt acurada de l'Alguer, i de manera especial del Parc Natural Regional de Porto Conte, i alhora aporta nombroses informacions que ha de servir de base per a futures recerques.

Escriure en català. Un estudi del coneixement ortogràfic a tercer de primària

Joaquim Arnau i Querol

Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2022. 104 p. (Treballs de la Secció de Filosofia i Ciències Socials; 54)
ISBN 978-84-9965-690-8

JOSEP GONZÁLEZ-AGÀPITO

Institut d'Estudis Catalans
correujga@gmail.com

Des de fa anys l'ortografia és un dels elements més problemàtics de l'aprenentatge de les llengües. Com assenyala Joaquim Arnau, l'ortografia és un instrument complex creat per a la representació de la parla, i l'alumnat ha de ser guiat a progressar en el domini de les convencions ortogràfiques, tot ajudant-lo a entendre la naturalesa d'aquest instrument.

Per una banda, és un element destacat de la necessària unitat normativa de qualsevol llengua per a assegurar-ne la funció d'eina de comunicació i cultura. Per l'altra, les formes d'intercanvi i informació actuals a través de telèfons mòbils i ordinadors han desterrat la secular correspondència epistolar com a forma de comunicació. Però no han fet disminuir la comunicació escrita; ben al contrari, ha augmentat en la vida diària i professional. En aquesta situació cal tenir present que l'ortografia no és només escriure correctament una paraula, sinó que inclou les normes i els usos per a la transcripció de les paraules d'una llengua parlada.

De tota manera, el domini ortogràfic continua tenint un cert valor de marcador social com ja gairebé fa un segle apuntava Alexandre Galí (1926). Però això no impedeix que socialment la seva adquisició hagi disminuït de manera preocupant. Només cal recordar el fet torbador que, el 2022, el Ministeri de l'Interior espanyol va eliminar la prova d'ortografia en la selecció dels candidats per a entrar a la policia, ja que la suspenien el 75% dels que s'hi presentaven.

Davant de fets com aquest cal deduir que als aspirants, i a bona part de la resta de població, no se'ls va ensenyar correctament i eficientment a escriure. Sense oblidar-nos que en la majoria de les nostres escoles primàries i instituts d'educació secundària la pràctica mostra que continuen pervivint els plantejaments tradicionals de la penalització dels errors ortogràfics i la memorització de les normes ortogràfiques o, potser, amb l'afegit d'exercicis fonotècnics.

També des del món acadèmic hi ha qui propugna mesures de facilitació com la simplificació ortogràfica, acció no absent de polèmica social i mediàtica com ara la sorgida entorn de les

reformes ortogràfiques del català aprovades el 2017 per l'Institut d'Estudis Catalans. Polèmica que també mostra l'interès social per la llengua i la seva ortografia.

Enfront d'aquestes situacions *Escriure en català. Un estudi del coneixement ortogràfic a tercer de primària* proposa un replantejament profund des del qual abordar la didàctica de l'ortografia. Un treball de recerca de gran interès, ja que hi ha escassíssims estudis sobre aquest aprenentatge. Els pocs existents majoritàriament tenen unes bases teòriques i metodològiques discutibles. Joaquim Arnau hi estudia el coneixement ortogràfic del català de seixanta alumnes catalanoparlants i castellanoparlants de tres aules de tercer de primària, a partir de l'anàlisi de sis textos que van escriure cadascun.

Així duu a terme per primer cop a Catalunya una avaluació analitzant fonema per fonema i establint categories d'errors. Un enfocament que obre una nova mirada singular que mostra els factors que expliquen el coneixement ortogràfic: processos d'aprenentatge, d'exposició a l'escrit, i factors fonològics i morfològics, així com la naturalesa dels errors, un fet molt rellevant perquè els mestres puguin proporcionar la retroacció necessària.

Joaquim Arnau mostra com els errors convencionals, tant fonològics com de naturalesa purament ortogràfica, constitueixen poc més del 80% del total. La resta responen a tres tipus de processos: de discriminació fònica, sublèxics i lèxics.

L'autor també remarca que la manera com l'aprenent emmagatzema les estructures ortogràfiques dels mots no és pas de naturalesa memorística ni purament associativa. Així mateix, indica els factors més destacats per a explicar els errors i encerts ortogràfics dels alumnes i mostra les àrees en què presenten més dificultats.

La investigació posa en relleu, com ja havia fet Alexandre Galí, que el nombre d'errors baixa si hi ha un contacte constant i sostingut dels aprenents amb les activitats de lectura i escriptura, un factor que té tanta rellevància com el coneixement de les regles i els ensenyaments escolars.

El professor Arnau Querol palesa com aprendre l'ortografia no és un procés visual. No és memoritzar la seqüència de lletres d'una paraula com es faria a l'hora de memoritzar una llista arbitrària. El que fan els aprenents és establir relacions cada vegada més precises entre fonemes i grafemes. A això cal afegir-hi que el procés d'aprenentatge significa, des d'un punt de vista evolutiu, convertir els lligams entre fonemes i grafemes que són dèbils en lligams cada vegada més forts.

Així mateix, és valorat el lloc de l'ortografia en l'ensenyament dels continguts del currículum, i quan ha de començar l'aprenentatge de l'ortografia. S'indiquen les concepcions errònies sobre l'aprenentatge ortogràfic, en què generalment no es tenen en compte el procés d'aprenentatge, la naturalesa dels errors que cometten els aprenents ni els factors que expliquen l'aprenentatge de l'ortografia. L'autor apunta les dificultats per a formar els docents en aquest camp i per a defugir situacions passives i avorrides tant per als alumnes com per al professorat. I, al contrari, encoratja a formar en el diagnòstic de la competència ortogràfica, tot enunciant uns

principis generals en què fonamentar les estratègies didàctiques per a un aprenentatge significatiu de l'ortografia.

Una segona utilitat notable de l'estudi és contribuir a mirar la qüestió ortogràfica des dels ulls dels nois i noies per tal que els docents percebin l'explicació que hi ha al darrere dels seus encerts o errors ortogràfics des de la lògica de cada alumne. D'aquesta manera, ajuda a reflexionar sobre el seu caràcter convencional i les raons que justifiquen les normatives que es proposen, guaitant també comparativament els sistemes ortogràfics i solucions que han pres altres llengües que la mainada també estudia a l'escola.

Així, doncs, aquesta recerca de Joaquim Arnau convida el magisteri i el professorat a trencar vells plantejaments i prejudicis sobre com aprenem l'ortografia. Tota una invitació a canviar la penalització habitual de les errades ortogràfiques per a bastir estratègies didàctiques més eficients en la pràctica, des del fet d'entendre en què es basen els errors i els encerts ortogràfics de cada discent. D'aquesta manera, s'ofereixen a l'alumnat pistes per a automillorar el seu aprenentatge de manera més personalitzada o grupal, treballant des de la premissa de Rosa Sensat i Vilà que, en educació, moltes vegades cal aprendre aparentment a perdre el temps per tal de guanyar-lo.

Referències

GALÍ, Alexandre (1926). *L'ensenyament de l'ortografia als infants*. Barcelona: Mentora.

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2017). *Ortografia catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

Città e reti solidali. Il mutuo sostegno in tempo di Covid

Oriol Nello, Ismael Blanco i Ricard Gomà (ed.)

Nàpols: Cooperativa Libreria Editrice Architettura Napoli, 2023. 235 p.

ISBN 978-987-813-190-0

ANDREA VISIOLI

Universitat Autònoma de Barcelona

andrea.visioli@uab.cat

Cartografies de la *com-presència* davant de les crisis. Apunts a partir de les experiències de suport mutu en temps de la covid-19

Jean-Luc Nancy (2005) ens recorda com la lectura és un camí asimptòtic cap a la generació d'una coherència entre el que el llibre proposa i la cosmografia del seu temps. Així, els temps d'un llibre són tant els que el llibre explica, com els temps de la seva escriptura, traducció, difusió i lectura. Per això, a l'hora d'abordar-ne la lectura, és particularment interessant recórrer el trajecte ofert pel volum *Città e reti solidali. Il mutuo sostegno in tempo di Covid*, publicat per la Cooperativa Libreria Editrice Architettura Napoli (CLEAN) el 2023.

El llibre constitueix l'edició italiana del text *El apoyo mutuo en tiempos de crisis. La solidaridad ciudadana durante la pandemia COVID-19*, publicat per Clacso i editat per Oriol Nello, Ismael Blanco i Ricard Gomà el 2022. El volum conté reflexions i balanços del projecte SOLIVID, nascut el març de 2020 davant l'evidència de la gravetat de la pandèmia que s'estava estenent a escala mundial i l'esclat d'un gran nombre d'iniciatives solidàries en resposta.

L'objectiu del projecte, impulsat pels mateixos editors del llibre, era doble. El primer propòsit era construir una cartografia col·laborativa de les iniciatives solidàries que s'estaven estenent als territoris afectats pel virus, per ajudar a difondre-les i reforçar-les. El segon objectiu era obtenir informacions sobre la naturalesa, els objectius i els *modus operandi* d'aquestes pràctiques, per tal de poder delinear tant les necessitats que estaven sorgint en els diferents territoris com les capacitats d'activació i resposta de les comunitats.

El punt de partida del projecte consistia, doncs, a entendre la *krisis* en els termes suggerits per la seva etimologia, és a dir, com el moment més adequat per comprendre allò que cal canviar respecte a les condicions de partida. Com proposa Edgar Morin (1976), la crisi implica tant un enduriment i un bloqueig dels dispositius d'organització, fet evidenciat en aquest cas per les

limitacions de l'acció pública durant les primeres etapes de la pandèmia, com el desbloqueig de potencialitats fins aleshores inhibides. Potencialitats que, observades i analitzades correctament, es poden capitalitzar en funció d'una necessària transformació evolutiva del sistema en crisi.

La columna vertebral del projecte fou el treball voluntari de trenta-quatre grups de recerca d'Europa i Amèrica del Sud, que, a través d'una plataforma digital, van construir les cartografies col·laboratives de les accions comunitàries i van compartir tant els anuncis de les diferents iniciatives de solidaritat com les principals notícies i articles útils al debat.

Tornant als «temps» dels llibres suggerits per Nancy, constatem com aquest volum de poc més de 230 pàgines tracta de contenir gairebé tres anys d'activitats, mapes, articles, anàlisis i reflexions i més de tres mil accions solidàries produïdes en més de trenta països del món, la informació de les quals s'ha fet pública i de lliure accés a través de la plataforma esmentada.

En concret, el volum analitza la distribució, l'operativitat i el potencial de les iniciatives solidàries que van sorgir en resposta a la pandèmia de covid-19 a partir de les experiències de set països: l'Argentina, Bolívia, el Brasil, Colòmbia, Espanya, Itàlia i Portugal. El text es divideix en dues grans parts. La primera està dedicada a l'anàlisi de la crisi i de les modalitats de resposta que s'hi va donar en aquests diferents estats, de tal manera que el text permet aprofundir en dinàmiques de contextos distribuïts en diferents continents i comparar-les. Així, el llibre mostra la tipologia d'actors solidaris que s'activaren durant la pandèmia, el nombre de participants de cada projecte, la seva propensió a col·laborar amb institucions públiques, els àmbits i temàtiques d'acció de les iniciatives, el seu caràcter innovador, l'escala geogràfica de l'acció i el seu grau de concentració en el territori. Segons el context, aquesta informació s'ha encreuat amb el patró de difusió del virus, l'anàlisi de la situació sociodemogràfica i econòmica de la població o del grau de vulnerabilitat en l'accés a l'habitatge i als equipaments públics.

La segona part del llibre es refereix a casos d'estudi d'especial interès, tant pels col·lectius com pels temes i territoris analitzats, com, per exemple, l'anàlisi de les condicions de les dones durant la pandèmia a la ciutat de Porto Alegre, la seguretat alimentària a la ciutat de Madrid o la complexa relació entre la vulnerabilitat socioeconòmica, la densitat demogràfica i la propagació del virus a la ciutat de Nàpols.

Es tracta, doncs, d'un llibre que conté múltiples temporalitats i amb nombrosos plans de lectura; un llibre que val la pena consultar tant si es busca un informe sobre la capacitat immunitària (Esposito, 2005) de les accions de solidaritat, com si se cerca entrar en contacte amb els treballs duts a terme en alguns territoris específics i aprofundir-hi, així com per poder observar les nombroses cartografies col·laboratives de l'activació comunitària. Finalment, el volum expressa l'originalitat de l'enfocament que el projecte SOLIVID ha proposat. Es tracta d'un enfocament similar al que els mateixos autors van proposar en l'anàlisi de les accions de solidaritat produïdes a partir de la crisi econòmica i financera de 2008, recollides en el volum *Barrios y crisis* (Blanco i Nel-lo, 2018) i en nombrosos articles. De fet, aquest llibre també s'alimenta dels resultats de

l'estudi sobre la crisi de 2008 i mostra analogies i desfasaments de les accions en resposta a la pandèmia.

Com es desprèn del fonamental capítol final, en resposta a les necessitats generades per la difusió del virus i per les restriccions instituïdes per les diferents administracions estatals, *com-pareixen*, en el sentit del terme que ens ofereix Nancy (2000), i es reforcen nombrosos nous col·lectius. En l'acció d'aquests col·lectius, la importància de la quotidianitat i de l'especificitat del lloc/hàbitat (Magnaghi, 2020) sembla superar definitivament els grans sistemes de valors i ideològics en els quals es basava la lluita capital-treball en el sistema fordista. Es tracta d'iniciatives que tornen a situar en el centre de l'acció qüestions socioeconòmiques (Fraser i Honnet, 2006) que, tant durant la crisi econòmica com durant la crisi pandèmica, van tornar a ser el repte fonamental. Emergeixen formes d'organització sovint rizomàtiques i un repertori d'accions definides pels autors com de «dissentiment creatiu», encaminat a prefigurar alternatives tangibles i directament viables en la vida quotidiana.

La versió italiana del llibre conté un pròleg signat per Michelangelo Russo en el qual es reflexiona sobre les relacions entre pandèmies i urbanística o, fins i tot abans en el temps, entre ciutat i contagi. Si la immunització de la comunitat, amb el seu doble potencial de *con-vivència* i de *con-tagi*, històricament ha estat tractada en el camp urbanístic a través de la higiene i, sovint, de la separació i l'aïllament dels individus que la componen, Roberto Esposito (2022) va afirmar durant la pandèmia de covid-19 la necessitat de buscar la immunitat en termes inclusivius i comuns. L'originalitat del llibre que ressenyem consisteix a buscar la *immunitas*, ja no en la institució de matriu hobbesiana, sinó en la mateixa vitalitat i capacitat d'acció performativa de la mateixa *communitas*.

Congruentment amb aquest gir epistèmic, el projecte de ciutat postpandèmica proposat en l'epíleg signat per Marina Albanese, Emanuela Coppola i Angelino Mazza abandona qualsevol referència als esventraments i demolicions típics de l'enfocament higienista per centrar l'atenció en el valor de la comunitat. Els autors reconeixen aquest *existir-en-comú* com a element fonamental de l'habitabilitat i de la *preparedness* (Lakoff, 2017) dels sistemes urbans, i s'interroguen sobre la manera de valorar les relacions socials i socioambientals en una ciutat que es pugui considerar, abans que res, com a infraestructura del comú.

Referències

- BLANCO, Ismael; NEL·LO, Oriol (2018). *Barrios y crisis: Crisis económica, segregación urbana e innovación social en Cataluña*. València: Tirant lo Blanch.
- ESPOSITO, Roberto (2005). *Immunitas: Protección y negación de la vida*. Buenos Aires: Madrid: Amorrortu.
- (2022). *Immunità comune*. Torí: Giulio Einaudi.
- FRASER, Nancy; HONNET, Axel (2006). *¿Redistribución o reconocimiento? Un debate político-filosófico*. Madrid: Morata.

- LAKOFF, Andrew (2017). *Unprepared: Global health in a time of emergency*. Oakland: University of California Press.
- MAGNAGHI, Alberto (2020). *Il principio territoriale*. Torí: Bollati Boringhieri.
- MORIN, Edgar (1976). «Pour une crisologie». *Communications* [en línia], 91, p. 135-152. <<https://doi.org/10.3917/commu.091.0135>> [Consulta: 5 juny 2024].
- NANCY, Jean-Luc (2000). *La comunidad inoperante*. Santiago de Xile: LOM Ediciones: Universidad ARCIS.
- (2005). *Sur le commerce des pensées: Du livre et de la librairie*. París: Galilée.
- NEL-LO, Oriol; BLANCO, Ismael; GOMÀ, Ricard (2022). *El apoyo mutuo en tiempo de crisis*. Buenos Aires: Clacso.

Provincianes

Blaise Pascal

Traducció i edició a cura de Pere Lluís Font

Martorell: Adesiara, 2023. 451 p.

ISBN 978-84-19908-00-1

JOSEP OLESTI

Institut d'Estudis Catalans

Universitat de Girona

josep.olesti@udg.edu

Amb la publicació de les *Provincianes*, Pere Lluís Font culmina la tasca, hercúlia, de traducció al català de la pràctica totalitat dels escrits no científics de Blaise Pascal. Després d'un primer tast, en forma de selecció de textos, dins de la seva *Introducció a la lectura de Pascal* (Barcelona, Cruïlla, 1996) i del recull epistemològic *Escrits de filosofia de la ciència* (Girona, Edicions de la Ela Geminada, 2017), han vist la llum les dues obres mestres, que són els *Pensaments* (*Pensaments i opuscles*, Martorell, Adesiara, 2021) i les *Provincianes*, que ara ens ocupen. En conjunt, Pere Lluís posa així a l'abast del lector català el gros del corpus pascalí, en traduccions exquisides i edicions acuradíssimes, fruit de tota una vida d'estudi i de reflexió sobre el personatge, de saviesa filològica a l'hora de moure's pel laberint dels originals (especialment inextricable en el cas dels *Pensaments*) i d'un sentit de la llengua que li permet de recrear sense violència l'elegància, el vigor i la ironia de la prosa pascaliana. Un monument per a la nostra cultura.

La traducció de les *Provincianes* ve acompanyada d'una introducció (sobre la gènesi, el context i el contingut principal de l'escrit), una cronologia, una bibliografia, uns índexs onomàstic i analític (aquest darrer, encertadíssim, un resum en forma de *morceaux choisis* de les divuit cartes que componen l'obra de Pascal) i més de cinc-centes notes: a peu de pàgina, les variants textuais entre les diferents edicions fetes en vida de Pascal; al final del llibre, les informatives, a fi de presentar al lector contemporani els personatges, citats o al·ludits, i d'orientar-lo en el debat (hauria estat més còmode a l'inrevés, les informatives al peu i les altres al final). En suma, una edició magnífica, també materialment parlant: cosida i no encolada, i pràcticament lliure d'errates (només n'he identificat dues, insignificants, perfectament identificables i rectificables pel context sense necessitat de recórrer a l'original: p. 115, l. 9: manca un *no*; p. 263, l. -9: manca un *que*).

Les *Provincianes* són un llibre singular. En realitat, no són un llibre (tampoc no ho són els *Pensaments*, encara que d'una altra manera), sinó un seguit de cartes, que Pascal va anar escrivint i publicant anònimament una rere l'altra entre el gener de 1656 i el març de 1657, fins que el

mateix any 1657 van ser editades en forma de llibre. Tot i ser inclòs a l'*Índex de llibres prohibits* (o potser per això?), encara en vida de Pascal va ser objecte de dues edicions més —tres, si hi comptem una traducció llatina.

L'èxit editorial s'explica per la qualitat de l'escrit, però també pel context que l'ocasiona i el calibre dels adversaris que s'hi veuen oposats. És que les *Provincianes* són una obra de combat. De combat teòric, contra la perversió que suposa la submissió de la veritat a la força (per exemple, a l'hora de decidir si determinades proposicions suposadament herètiques efectivament es troben en l'obra on es diu que es troben, l'*Augustinus* del teòleg flamenc Janseni), la desvirtuació del sentit moral de la consciència natural gràcies a les subtileteses d'una raó extraviada en els replecs del seu propi deliri (per exemple, la justificació de la mentida per la via de la restricció mental), la desnaturalització de l'esperit evangèlic com a resultat dels artificis de la casuística (per exemple, l'autorització del robatori o de l'homicidi a través de clàusules diverses o en virtut de la doctrina general de les opinions probables).

Però el combat teòric és també un combat contra els representants històrics d'aquests vicis, especialment els qui han fet bandera de tot el que Pascal denuncia: els jesuïtes. En efecte, les cartes de Pascal, que al començament s'adrecen a un amic de províncies (imaginari), a partir de l'onzena es dirigeixen directament als pares jesuïtes (i, les dues darreres, a un d'ells en particular, el pare Annat). És que són els jesuïtes els capdavanters en la denúncia, l'assetjament i, finalment, la destrucció d'aquells a qui Pascal decideix de defensar, per proximitat personal però sobretot per afinitat ideològica: els jansenistes. La contraposició entre l'espiritualitat jansenista (de mal definir amb precisió, però que Pere Lluís s'esforça eficaçment a caracteritzar en la introducció) i les maquinacions teològiques i polítiques dels jesuïtes són la columna vertebral de les *Provincianes*. Les discussions especulatives sobre la gràcia suficient i la gràcia eficaç, sobre la conformitat o no de Janseni o d'Arnauld amb l'ortodòxia catòlica, són moments d'aquella contraposició, que té el seu punt culminant (és el gros del llibre) en la reprovació de la laxitud moral dels jesuïtes, que Pascal exposa amb detall i sense misericòrdia, a fi de fer ben explícit el que interpreta com un sacrifici de la veritat evangèlica en benefici de l'èxit en aquest món.

L'adversari és terrible, perquè és poderós. A instàncies d'un nombrós grup de bisbes francesos, el 1653, la butlla *Cum occasione* del papa Innocenci X condemna com a herètiques cinc proposicions suposadament presents en l'*Augustinus*, i el 1657 en reitera la condemna la butlla *Ad sacrum* del papa Alexandre VII. A efectes pràctics, la batalla està perduda per als jansenistes. La bala final la dispararà el papa Clement XI amb la butlla *Unigenitus* (1713), que el 1730 esdevé a França llei de l'Estat. En segueix una depuració del clergat. Però ja el 1710, el centre espiritual del jansenisme, l'abadia cistercenca de Port-Royal des Champs, on professava una germana de Pascal i que ell mateix havia visitat sovint, havia estat destruïda fins als fonaments per ordre del Consell del Rei, fins a no deixar-hi pedra sobre pedra.

Però si el combat és desigual en l'ordre dels fets, també ho és, bé que en sentit invers, en el de les idees. Pascal mostra al seu lector tota la feblesa de la posició denunciada. L'estratègia

pascaliana consisteix a presentar les posicions jesuítiques, citades sovint al peu de la lletra i amb referència precisa a les obres en què se sostenen, i mostrar-ne el ridícul. Un exemple bastarà: no hi ha subtilesa que pugui ocultar a un esperit sa que una mentida no ho deixa de ser quan la part de la frase que la convertiria en vertadera es pronuncia però només en veu baixa, a fi que l'oient no la senti. L'artifici denunciat seria risible si no fos indignant. Pascal és conscient del fet que aquesta mena de procediments jesuítics, que pretenen respectar la lletra de l'Evangelí tot traint-ne l'esperit, per tal de fer les exigències religiosomorals del cristianisme menys severes i menys feixugues, i per tant més fàcils de maridar amb les passions mundanes, provoca en el lector adés hilaritat, adés indignació, l'una o l'altra en funció, segurament, del seu lllindar de sensibilitat religiosa. El mateix Pascal s'adona del risc que el riure s'imposi («no voldria donar l'ocasió d'aquesta lectura a aquells que no hi buscarien sinó la diversió», p. 193), però al mateix temps coneix perfectament la força de l'humor i de la burla com a arma de denúncia, que reivindica expressament a la carta onzena. Sigui com sigui, el potineig que els jesuïtes fan de la moral, i fins del sentit comú més elemental, a còpia de subtileses, equívocs, malentesos, referències a autoritats tretes de context, citacions manipulades o directament inventades, és exposat en tota la seva nuesa. S'entén que Pascal s'hi enfurismés, però fa la impressió que, en redactar les seves cartes, també s'hi devia divertir força. A tres-cents cinquanta anys vista, i encara que el context sigui tot un altre i el debat teològic ens quedi molt lluny, gràcies a la finor de la seva ironia, ens hi continuem fent un bon tip de riure.

Guia de flora urbana de Barcelona

Pere Barnola Echenique i Josep Maria Panareda Clopés

Barcelona: Cossetània: Ajuntament de Barcelona, 2023. 132 p.

ISBN 978-84-9156-537-6 (Ajuntament de Barcelona)

ISBN 978-84-1356-301-5 (Cossetània)

JOSEP GESTI PERICH

Botànic i investigador independent

josepgesti@tutamail.com

Les guies, sigui quina en sigui la temàtica, són una porta d'entrada cap a mons als quals, d'altra manera, sovint no tindríem accés. Ens faciliten un punt de partida per endinsar-nos en nous camps de coneixement d'una manera amable i són —el nom ja ho diu— un guiatge per descobrir-ne els elements més rellevants, per aprendre sobre quins aspectes cal parar atenció i per perdre la por a la descoberta autodidàctica del que ens envolta.

No sorprèn gens que una ciutat com Barcelona disposi d'una munió de guies dedicades a explicar i posar en valor el seu patrimoni, en el sentit més polièdric del terme (arquitectònic, artístic, històric, immaterial, etc.). I el patrimoni natural no en pot ser una excepció, sobretot en els nostres dies, en què cada vegada es fa més palès el paper de la biodiversitat —també la urbana— com a element de riquesa local, de proveïment de serveis ecosistèmics, de benestar i qualitat de vida i de conformació de l'entorn, del paisatge urbà.

La *Guia de flora urbana de Barcelona*, editada per l'Ajuntament de Barcelona i Cossetània dins de la col·lecció «Barcelona Ecologia i Natura», posa el focus precisament en una part extraordinària i alhora poc coneguda d'aquest patrimoni natural: la flora. I més concretament es fixa en les plantes que creixen a la ciutat de manera espontània, és a dir, sense que hi hagin estat plantades ni sembrades intencionadament. Ens parla, doncs, de la flora que ocupa els espais menys urbanitzats de la ciutat, però també de la que es troba als solars, als parcs, als espais entre les mates cultivades als jardins, als escocells, als murs vells o fins i tot a les minúscules esclotxes del paviment. Un conjunt de vegetals molt més divers del que podria semblar d'entrada, que pot arribar a sumar més d'un miler d'espècies diferents, i que inclou arbres, arbusts i sobretot herbes de famílies molt diferents. En tractar-se d'ambients tan intervinguts per la mà humana, aquesta flora inclou tant vegetals autòctons com també una nodrida representació d'espècies al·lòctones procedents d'arreu del món. Al llarg de la història aquestes plantes exòtiques han arribat a Barcelona pel seu ús com a ornamentals o bé de manera accidental com a polissons del transport

de mercaderies o de persones, i, de mica en mica, s'han anat naturalitzant i han passat a formar part de la flora urbana. Totes tenen en comú que es troben ben adaptades als ambients influïts per l'acció antròpica, de manera que viuen bé en espais alterats, remoguts, freqüentats, trepitjats, etc.

El llibre entronca perfectament amb l'interès d'una part important de la ciutadania a reconnectar amb la natura, després de dècades d'allunyament progressiu que han comportat un greu desconeixement dels organismes vius que ens envolten, de les seves interaccions i del paper que tenen a escala local però també global. I també encaixa de ple amb el moviment de la «ciència ciutadana», que situa la ciutadania com un actor rellevant en la construcció del coneixement científic, que —afavorit per les tecnologies digitals— creix ràpidament. En aquest sentit, aquesta guia serà la companya de viatge ideal per a totes aquelles persones que senten curiositat per totes aquestes plantes que ocupen tossudament els racons de la ciutat. I també per als qui ja són observadors habituals i volen anar una passa més enllà en el coneixement de la flora barcelonina.

Els autors, Pere Barnola i Josep Maria Panareda, formen un tàndem immillorable per escriure una guia com la que ens ocupa. Els uneixen la passió i un coneixement extraordinari de les plantes del nostre país, que s'han traduït en nombrosíssimes contribucions i iniciatives de caire científic, divulgatiu, didàctic i social al voltant del coneixement de la flora. Però alhora representen dues aproximacions a la botànica ben diferents, l'un arribant-hi de manera autodidàctica i l'altre des de l'àmbit acadèmic, la qual cosa fa que es complementin perfectament i que siguin capaços de trobar el punt just per a una guia que va dirigida a tots els públics.

D'aquesta col·laboració entre ambdós autors en resulta un llibre molt complet, amb una selecció acurada d'espècies i del qual cal destacar que utilitza un llenguatge planer i entenedor però alhora precís i rigorós. Gràcies a aquest equilibri ben trobat, la guia la fruïran tant els més novells que s'inicien en el reconeixement de les plantes com els qui volen aprofundir en el coneixement de la flora de Barcelona.

El gruix de la *Guia de flora urbana de Barcelona* el formen les fitxes de més de cent vint-i-cinc espècies de tot tipus que hom pot trobar a la ciutat. De cadascuna ens ofereix un conjunt d'informacions breus que inclouen, entre d'altres, el nom (català, castellà i científic), la família, el tipus de planta, l'època de floració i tot de curiositats com ara els usos, les propietats remeieres o aspectes històrics i culturals. D'altra banda, cada fitxa conté una descripció detallada de la morfologia de la planta (el port, les fulles, les flors, els fruits, etc.), del seu origen geogràfic i dels ambients on es pot trobar. Cada fitxa s'acompanya d'una o més fotografies, que faciliten el reconeixement de l'espècie.

Així doncs, el llibre ofereix diversos nivells de lectura en funció dels interessos del lector: en primer lloc, una guia gràfica per facilitar la identificació de les espècies més habituals; en segon lloc, un conjunt d'informacions «ràpides» de cada planta, i, finalment, una descripció detallada per a un coneixement precís de les característiques de cada espècie.

Complint el seu propòsit de facilitar l'aprenentatge de les plantes, la guia també conté diversos apartats dedicats a descriure els ambients, les característiques generals i els valors de la flora urbana. Així mateix, ofereix un glossari dels termes més emprats en les descripcions, unes recomanacions per aprendre a reconèixer les plantes i els índexs dels noms catalans, castellans i científics de les espècies descrites.

Val molt la pena, doncs, tenir a mà aquesta *Guia de flora urbana de Barcelona* en qualsevol passejada per la ciutat, ja que ens descobrirà aquest món vegetal que queda ocult a plena vista si hom no hi posa atenció. I portar-la a la bossa, fullejar-la, mirar-ne les fotos, tractar d'identificar les espècies que trobem o obrir alguna pàgina a l'atzar per descobrir-hi detalls apassionants d'aquest patrimoni viu de Barcelona.

La recepció de l'obra d'Arnau de Vilanova. Actes de la IV Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova

Jaume Mensa, Sebastià Giralt, Jon Arrizabalaga i Jaume de Puig (ed.)

Barcelona: Institut d'Estudis Catalans: Universitat Autònoma de Barcelona: Ateneu Universitari Sant Pacià, 2023. 368 p. (Treballs de la Secció de Filosofia i Ciències Socials; LV)
ISBN 978-84-996569-3-9

AGUSTÍ BOADAS LLAVAT

Ateneu Universitari Antoni Gaudí
aboadasllavat@gmail.com

Si, passejant per Lleida, hom pregunta qui és Arnau de Vilanova, la majoria de respostes seran el nom de l'Hospital General. Si, anant un pas més, indaguem el perquè d'aquest nom, algú potser dirà fins i tot que es tracta d'un metge important. Ambdós queden honorats: l'hospital i el metge. Ambdós formen part de la recepció de mestre Arnau avui. Però, naturalment, l'un no esgota l'altre.

Perquè el mestre medieval també era un savi i, com a tal, el 1303 llegia davant els bisbes reunits en concili provincial tarraconense i a la mateixa ciutat del Segrià la seva obra *Confessio Ilerdensis*. Per cert: la Universitat de Lleida i Jaume Mensa ens ofereixen una excel·lent edició i traducció d'aquesta obra a la col·lecció «Polyeideia» l'any 2023 (apareguda, doncs, després de la Trobada). En la seva introducció, Mensa ens informa de la mútua relació i ens mostra com Arnau, metge de papes i reis, és convidat per Bonifaci VIII a dedicar-se a curar i a no fer teologia. Tots nosaltres li donaríem el mateix consell si estiguéssim malalts i haguéssim de jutjar el seu pensament, que topava sovint amb els teòlegs professionals, en concret, dominics. Jutjar el teu galè és enutjós, però més ho seria quedar-se sense metge.

Exemple d'això darrer, per cert, és l'obra amb títol mèdic i contingut teològic titulada *Antidotum contra venenum effusum per fratrem Martinum de Athea, praedicatorum*. Felicitment, el 2023 ha vist la llum de la curiosa mà i expertesa de Jaume Mensa en la col·lecció «Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia», volum XII, edició feta per al Corpus Scriptorum Cataloniae i sota els auspicis de l'Institut d'Estudis Catalans, la Universitat Autònoma de Barcelona i l'Ateneu Universitari Sant Pacià. Són aquestes tres institucions les que ens donen per escrit les *Actes* sobre la recepció de l'obra de mestre Arnau.

Aquesta és la quarta trobada d'aquestes característiques i palesa la maduresa que han assolit els estudis arnaldians. Tant Jaume Guillamet, president de la Secció de Filosofia i Ciències Socials de l'Institut d'Estudis Catalans, com Armand Puig, rector de l'Ateneu Sant Pacià, ens recorden, d'entrada, que l'impulsor i l'ànima d'aquestes trobades és el doctor Josep Perarnau: «El doctor Perarnau ha contribuït a unir i reunir els especialistes en la figura del gran pensador i metge. Sense la seva tenacitat, competència i esforç, aquestes trobades probablement no s'haguessin celebrat» (p. 11-12). I ha deixat bons deixebles. Tant, que han constituït el nou Centre de Filosofia i Teologia Medievals Catalanes, com ens expliquen els seus responsables, Jordi Gayà, Jaume Mensa i Alexander Fidora (p. 17-20).

També en aquest primer apartat, es fa balanç de l'edició de les obres arnaldianes mèdiques, teològiques i digitals, per passar després a una crònica breu sobre què ha estat aquesta IV Trobada.

Una sèrie d'estudis interessantíssims forneixen el gruix del volum que presentem. Comença l'estimulant contribució de Francesco Santi sobre Arnau i el seu temps. Si diem que es captènia com a profeta, de seguida planarà l'ombra d'un individu estrafolari en el seu temps i en el nostre. Si, com Santi, el situem en la tradició de l'Església com a comunitat profètica, la cosa canvia... Avui diríem que les connotacions de la seva posició són estranyament actuals: preeminència del laïcat davant la crisi de la vida religiosa, reforma de les institucions corruptes o, fins i tot, prevalença de la subjectivitat tres-cents anys abans de la modernitat racionalista.

Segueixen una sèrie d'aportacions sobre els escrits arnaldians, publicats o no. Per exemple, Sebastià Giralt estudia i edita els aforismes de l'obra *Medicationis parabole*. Sergi Grau i Celia López Alcalde estudien el *Libellus de conformitate visus*, atribuït a Arnau. Fernando Salmón aborda l'autoria del *De morbo ert accidenti*. Jordi Bossoms s'apropa a l'*Abbreviacio Regiminis Acutorum*. I, en fi, Josep Alanyà repassa els documents arnaldians de València i Morella, dels quals és especialment interessant el seu testament. Maria Cabré, més endavant, però, ens presenta el *De mysterio cymbalorum*.

A continuació, el volum recull una sèrie d'estudis esparsos. L'article de Theo H. M. Falke ens apropa a un fet cabdal en la vida de l'insigne metge: la censura de París de l'agost del 1300 i el seu sojorn amb el rei de França Felip IV, com a enviat del seu parent Jaume II d'Aragó. Segueix Rafael Ramis recollint trenta-dues referències a Arnau en autors entre 1518 i 1737, entre l'alquímia i la polèmica religiosa. I, a continuació, Jaume Mensa reprèn el fil de l'any 1300 i la polèmica escatològica, centrada en l'escotista Henry of Harclay, horroritzat per les tesis arnaldianes sobre la vinguda de l'Anticrist. Reprenent el títol de la trobada, la recepció d'Arnau de Vilanova, Antoine Calvet analitza un manuscrit del segle XV que conté obres pseudoarnaldianes d'alquímia i ens endinsa així en el fascinant món de les atribucions. Els dos articles finals, de Jaume de Puig i de María Cristina Pascerini, se centren en el segle XIX. L'un, bussejant en els medievalistes francesos, per bé que Barthélemy Haréau sobresurt com a figura capdavantera. L'altre, precisament centrant-se en un representant cabdal de la historiografia medieval espanyola:

Marcelino Menéndez Pelayo. Clou el volum un destacable article de Michael McVaugh sobre el llegat, que ell anomena *Nachgasse*, de mestre Arnau a partir de les informacions recollides des de València, Montpeller i Nàpols.

El volum de la IV Trobada —no és cap sorpresa— acaba amb taules detallades: de referències bíbliques, manuscrits, íncipits, antropònims i obres d'autors antics o medievals i anònims. Un detall, doncs, de la seva qualitat i de la feinada que s'hi amaga al darrere per capir i valorar millor aquest *medicus theologizans*, un dels noms més sobresortints de la cultura catalana medieval.

Ben segur que el doctor Perarnau se sentirà orgullós que els nans a l'esquena de gegants com ell també estiguin creixent. Perquè agegantant mestre Arnau també nosaltres creixem. La Trobada, com Lleida, no esgota Arnau, però mútuament són honorats si examinem amb atenció aquest volum, mentre esperem, amb deler i agraïment, la celebració de la V Trobada.

Antidotum contra venenum effusum per fratrem Martinum de Atheca, praedicatorem; Praesentatio facta Burdegaliae

Jaume Mensa i Valls (cur.)

Barcelona: Institut d'Estudis Catalans: Universitat Autònoma de Barcelona: Ateneu Universitari Sant Pacià, 2023. 242 p. (Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia [AVOThO]; XII)

ISBN 978-84-9965-657-1 (Institut d'Estudis Catalans)

ISBN 978-84-19333-33-9 (Universitat Autònoma de Barcelona)

ISBN 978-84-124990-9-4 (Ateneu Universitari Sant Pacià)

MARIA CABRÉ DURAN

Universitat Autònoma de Barcelona

maria.cabre@uab.cat

Celebrem l'aparició d'un nou volum de la col·lecció «Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia» (AVOThO), que des de l'any 2002 es dedica a publicar les obres teològiques del metge i teòleg català Arnau de Vilanova. Aquesta col·lecció, que recull els fruits de la investigació de la Secció Arnau de Vilanova del Centre de Filosofia i Teologia Medievals Catalanes, compta amb el finançament i reconeixement de la prestigiosa Unió Acadèmica Internacional, que l'ha inclòs en el Corpus Philosophorum Medii Aevi.

En aquesta ocasió, el professor Jaume Mensa i Valls (Institut d'Estudis Catalans i Universitat Autònoma de Barcelona), responsable actual de la col·lecció, ha editat l'obra *Antidotum contra venenum effusum per fratrem Martinum de Atheca, praedicatorem*, juntament amb la *Praesentatio facta Burdegaliae*. Es tracta del volum XII de les AVOThO, encara que constitueix el sisè volum de la col·lecció, car en el seu pla d'edició es respecta la cronologia històrica de les obres arnaldianes.

L'*Antidotum*, de la qual tan sols s'havien publicat alguns fragments, s'ha conservat en dos manuscrits: el *Vat. lat. 3824*, de la Biblioteca Apostolica Vaticana, i el *Canon Misc. 370* de la Bodleian Library d'Oxford. Es tracta del text que clou la polèmica que Arnau va sostenir amb els professors de París i els teòlegs dominics entre els anys 1300 i 1305 entorn de les seves tesis escatològiques. Com explicita el títol, es tracta d'un antídoto teològic contra les afirmacions del frare dominic Martí d'Ateca en el *Tractatus contra denuntiationes Gerundenses*, obra que malauradament no s'ha conservat. L'aragonès Martí d'Ateca, que segons el mateix Arnau havia sigut el seu amic —i que, de fet, arriba a anomenar «confessor meus» (p. 78, 499)—, s'havia dedicat a atacar la doctrina escatològica que Arnau havia defensat en obres com el *De tempore adventus Antichristi*

(AVOThO; V, 2014) o el *De mysterio cymbalaorum* (AVOThO; VI, en procés d'edició). Tot i que, segons Arnau, l'objectiu de l'*Antidotum* no és contestar-ne les objeccions, en l'obra comenta i desqualifica capítol per capítol el *Tractatus* del dominic, indicant-ne les incoherències i els arguments mal raonats. El resultat, al contrari del que podríem esperar en tractar-se de la darre-ra obra doctrinal i de confrontació que va escriure el metge, és un text fragmentari i sense un ordre expositiu prèviament concebut, en el qual, a més de presentar els arguments de Martí com a contraris a la raó, Arnau arriba a afirmar que la possible causa d'aquest deliri podria ser un trastorn mental («egritudo sue mentis», p. 109, 1067-1068).

La publicació, tal com esdevé en la resta de volums de la col·lecció, té un prolix estudi introductor (p. 9-45), en el qual Jaume Mensa presenta el context històric de l'obra, la data i circumstàncies de la seva composició, i el resum i anàlisi del seu contingut. En aquest estudi destaca una part dedicada a reconstruir la polèmica doctrinal entorn de l'escatologia d'Agustí d'Hipona, car la interpretació arnaldiana d'alguns fragments d'aquest autor és un dels nuclis o fonaments de la seva proposta escatològica. De fet, el debat doctrinal entre Arnau i els seus detractors entorn de la possibilitat i la conveniència de conèixer i calcular la vinguda de l'Anticrist i dels temps finals amb anterioritat gira entorn de la interpretació d'alguns textos augustinians. Agustí i la seva lectura de certs passatges bíblics fou, per tant, l'autoritat que cada autor va interpretar de tal manera que la seva tesi es veïés reforçada, tot i conduir sovint a posicions contraposades. Arnau, en l'*Antidotum*, en tractar-se del darrer escrit polèmic, ofereix la seva interpretació més desenvolupada, sòlida i definitiva al respecte, motiu pel qual el text ja havia rebut l'atenció prèvia del curador de l'obra que presentem (cf. *SVMMA. Revista de Cultures Medievales*, 18 [2021], p. 39-59).

El text de l'*Antidotum* ocupa les pàgines centrals del volum (p. 49-111), en les quals, a més del text, l'editor afegeix l'aparat de variants (dels diversos manuscrits i, també, de les edicions), l'aparat de fonts i un extens aparat de comentaris. A continuació, la publicació inclou la taula de mots (p. 113-139), una altra característica distintiva de les edicions de les AVOThO que cal reconèixer.

La segona part de l'edició l'ocupa l'estudi (p. 145-167) i text (p. 171-189) de la *Praesentatio facta Burdegaliae*, amb la seva pròpia taula de mots (p. 191-203). Es tracta de l'acta notarial i del text que Arnau de Vilanova va llegir davant el papa Climent V el 24 d'agost de 1305 —poc després de la redacció de l'*Antidotum*— al palau arxiepiscopal de Bordeus. En aquest acte, al qual assistiren bisbes, abats i priors de notable prestigi, Arnau va presentar totes les seves obres teològiques a la Santa Seu. En el text, Arnau reitera la seva protesta i súplica, és a dir, explica els antecedents que han dut el conflicte fins aquell punt; refereix i ataca algunes tesis dels teòlegs professionals, cosa que constitueix l'aportació més interessant en l'àmbit doctrinal, i, fonamentalment, ofereix i descriu el contingut de les seves obres de teologia, les quals ja feia cinc anys que eren combatudes i perseguides. Aleshores el papa respon: després de lloar la ciència d'Arnau, afirma que es reserva el judici i examen de les seves obres teològiques per a ell i la Santa Seu (p. 188, 373-374). Aquesta decisió, molt transcendent per a la vida d'Arnau de Vilanova, va

implicar una aturada del conflicte entre ell i els teòlegs professionals, que des de la publicació del *De tempore* havia anat escalant en intensitat argumental i commoció personal —tal com testimonia l'*Antidotum*. La campanya de deslegitimació i desqualificació que els teòlegs parisencs havien emprès contra Arnau, després d'aquella resposta, es va aturar de cop. De fet, si l'*Antidotum* és el darrer text doctrinal immers en la polèmica teològica, la *Praesentatio* és el document oficial que en marca el final, almenys durant un temps.

El volum el tanca la llista de la bibliografia citada en ambdues edicions (p. 213-232), les taules finals —que són de citacions bíbliques, d'antropònims i d'obres anònimes, i de manuscrits—, i la taula o índex general. Amb tot, el volum omple dos buits en els estudis arnaldians, car cap de les dues obres havia sigut objecte d'edicions crítiques ni d'estudis monogràfics complets. Felicitem el curador de l'obra per la feina feta i a tots aquells que fan possible la col·lecció, de la qual esperem que aviat ens sorprengui amb un nou volum i així poder anar configurant i reconstruint el pensament teològic arnaldia i l'entrellat històric de la seva composició i difusió.

Arnau de Vilanova a Lleida. La 'Confessio Ilerdensis'. Estudi, edició i traducció

Jaume Mensa i Valls

Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida, 2023. 91 p.

ISBN 978-84-9144-445-9

SERGI GRAU

Universitat Autònoma de Barcelona

sergi.grau@uab.cat

Arnau de Vilanova fou un dels metges més importants de l'edat mitjana, amb una excepcional obra mèdica en llatí que va abraçar la gran majoria de gèneres literaris mèdics del seu temps. Però també va impulsar una reforma del cristianisme que el va portar a mantenir aferrissades discussions teològiques contra alguns dominics. En aquest context de polèmica religiosa s'inscriu la *Confessio Ilerdensis de spurcitiis pseudoreligiosorum*, un text que Arnau va llegir el 1303 a la ciutat de Lleida per exposar les seves tesis sobre els «falsos religiosos» i enumerar els seus vicis perquè poguessin ser identificats.

Un dels grans especialistes sobre Arnau de Vilanova, el professor de la Universitat Autònoma de Barcelona Jaume Mensa, presenta en aquest llibre l'estudi de la *Confessio Ilerdensis*, l'edició del text llatí i la seva traducció al català. El gènere literari de la confessió és un text que surt de la lectura pública davant d'una autoritat religiosa o civil per deixar testimoni d'alguna cosa. Aquesta confessió fou llegida per Arnau de Vilanova a Lleida el 1303 (probablement el dissabte 6 d'octubre) davant de l'arquebisbe de Tarragona i els prelats que s'havien reunit en un concili provincial —concili que coneixem únicament per la referència del text, ja que les fonts conciliars no en donen testimoni— i versa sobre les maldats, els vicis o les perversitats dels falsos religiosos. L'objectiu és el de confessar el seu pensament per assegurar que ningú no el pugui tergiversar.

Exposats els motius i els antecedents, el contingut de l'obra es divideix en dues parts. La primera dona a conèixer les vint-i-dues maleses que identifiquen els falsos apòstols o predicadors, per les quals es manifestarà llur perversitat. Aquests vicis comporten actituds tan variades com que vagaran pels carrers i per la cort dels poderosos, plomaran i despullaran els simples i badocs dels seus béns, es vantaran entre ells del seu percaç, ambicionaran grans honors i dignitats, enganyaran les vídues amb ginys, visitaran els malalts per interès i no per caritat o mentiran dient que poden absoldre els morts del purgatori, entre d'altres. A continuació, també anota un

conjunt de perversions de caràcter més doctrinal que es poden identificar en la discussió teològica.

Després d'aquest apartat dedicat als falsos religiosos, s'inicia una segona part en què Arnau confessa o exposa un seguit de tesis que tenen com a objecte el pastor o el bisbe d'una diòcesi. Arnau ja havia afirmat amb anterioritat que la responsabilitat de la predicació evangèlica en qualsevol diòcesi recau en el pastor o bisbe i que li correspon a ell vetllar perquè els predicadors només proposin al poble allò que serveix per a l'edificació en Crist. També emfatitza que tot catòlic que confessa de paraula la seva fe en Crist, però no l'imita de fet, demostra tenir una fe falsa. Per això Arnau va insistir tant en els actes i no només en les paraules. L'obra conclou amb el prec a l'arquebisbe perquè faci enregistrar la confessió a la seva cúria i al notari perquè n'estengui acta.

Quan Arnau va llegir la seva *Confessio*, feia pocs anys que havia iniciat la polèmica teològica contra alguns dominics. La importància d'aquest tractat rau en el fet que, com apunta l'editor, marca un punt d'inflexió en l'estratègia de la defensa d'Arnau en la seva polèmica contra els teòlegs, ja que eleva les seves queixes a les instàncies més altes de l'Església. Tot i que Arnau evita personalitzar i no els menciona directament, Mensa ha posat en relleu que el cos d'aquesta obra té a veure o amb les tesis defensades per Bernat de Puigcercós o amb l'actuació del mateix bisbe de Girona, Bernat de Vilamarí.

El conflicte no era nou i ja venia de lluny. Aquesta *Confessio* ve precedida per un text que va escriure poc abans, les *Denuntiationes Gerundenses*, adreçades al bisbe de Girona. En aquest text, Arnau exhortava al bisbe que notifiqués la denúncia que el mateix Arnau havia presentat contra el dominic Bernat de Puigcercós per la polèmica que els enfrontava i que el convoqués en audiència a la Seu de Roma. També havia amenaçat el bisbe que si no actuava com calia (com ell creia que havia de fer), es veuria obligat a recórrer a l'arquebisbe de Tarragona. I així va ser. Poc després, Arnau va llegir la *Confessio* quan l'arquebisbe de Tarragona es trobava a Lleida, cosa que explica la lectura del text a la ciutat del Segre i el to que adopta no només en enumerar els vicis dels falsos religiosos, sinó també la responsabilitat que atribueix al bisbe en la predicació evangèlica.

L'edició inclou una introducció biogràfica d'Arnau de Vilanova en què s'aborda la discussió sobre el seu polèmic lloc d'origen, el seu projecte de reforma cristiana i la seva relació amb Lleida. També inclou un estudi acurat de l'obra que reuneix una síntesi de tot el material publicat anteriorment en articles, un estudi indispensable que aclareix el context, la probable data de lectura, les idees que s'hi expressen, les citacions bíbliques i els manuscrits que transmeten l'obra. A continuació, proporciona l'edició crítica a partir del text llatí més antic i fidedigne de l'original (el còdex *Vat. lat.* 3824, que recull la totalitat de les obres de temàtica religiosa escrites per Arnau abans de l'estiu de 1305), i n'ofereix la traducció al català perquè arribi al gran públic. A més, cal tenir present que Arnau de Vilanova va traduir al català una part del text de la seva *Confessio* i la va incloure en una altra obra escrita en català, la *Confessió*

de Barcelona. Aquest text en català també s'inclou en les notes de la traducció catalana d'aquest volum.

Aquesta obra és, sense cap dubte, una contribució fonamental per entendre un episodi de la polèmica religiosa que va viure Arnau de Vilanova contra els dominics. És en aquest context que el text cobra tot el sentit. A més, la traducció al català de les obres d'Arnau de Vilanova és una tasca molt necessària per difondre el seu pensament, ja que gran part de la recerca sobre Arnau sovint queda limitada a l'àmbit acadèmic i això afavoreix que, encara avui, perdurin determinats mites sobre la seva figura que tenen poc a veure amb la realitat. L'edició de tractats com aquest que ressenyem són importants per donar a conèixer el seu pensament i contextualitzar la seva obra per al gran públic sense perdre el rigor acadèmic.

English version

Introduction and objectives

REVISTA CATALANA DE CIÈNCIES SOCIALS / CATALAN SOCIAL SCIENCES REVIEW (RCCS/CSSR) is published every year by the Philosophy and Social Sciences Section (SFCS) of the Institut d'Estudis Catalans (IEC) in order to disseminate its research and activities in the scholarly community and society at large.

The simultaneous use of Catalan and English reflects our interest in addressing both members of the IEC's linguistic community and the international public interested in our work in the fields encompassed in our section: anthropology, political science, communication studies, demographics, law, economics, philosophy, geography, education, psychology and sociology.

The IEC is the interdisciplinary scholarly academy common to the three autonomous communities in Spain where Catalan is an official language (Catalonia, the Region of Valencia and the Balearic Islands), as well as the Principality of Andorra, a strip of Aragon bordering Catalonia, the French department of the Pyrénées-Orientales and the city of L'Alguer/Alghero on the Italian island of Sardinia.

The founding objectives of the RCCS/CSSR are:

- 1 To promote, foster and stimulate Catalan scientific and scholarly production in philosophy and the social sciences.
- 2 To coordinate an international platform in order to disseminate Catalan scholarly production in the different categories falling within the general aegis of the social sciences.
- 3 To participate in initiatives in order to internationally disseminate Catalan scholarship in English by means of the IEC's online catalogue of publications.
- 4 To guarantee the global scholarly community access to high-quality Catalan social sciences research, focusing on works that are originally written in Catalan.
- 5 To contribute to creating a sense of cultural belonging and shared support among philosophy and social sciences researchers from all the Catalan-speaking countries and territories.

Dossier

Introduction to the dossier “Gender and Equality”

JOSEPA CUCÓ I GINER

Institut d'Estudis Catalans

Universitat de València

josepa.cuco@uv.es

I am pleased to introduce the dossier “Gender and Equality”, where prestigious professionals from both inside and outside academia have their say.¹ From their respective fields of knowledge – social anthropology, sociology, social work, economics and communication – they all research the broad, hotly debated field of gender from a feminist perspective.

Here one finds a powerful set of articles that critically inquire into current, topical issues related to gender and equality. The scene that each author sketches is often somewhat bittersweet: although there are many, varied theoretical initiatives and feminist political actions to understand and promote equality, they repeatedly come upon unbudging and/or reactionary responses by a multifaceted patriarchy that fluctuates between benevolence, concealed inaction and toxicity. This is precisely the subject of three of the articles in the dossier. The one by Begonya Enguix explores the current status of studies on contemporary masculinities through concepts

---

1. They are Mercè Barceló Serramalera (professor at the Universitat Autònoma de Barcelona and member of the Council for Statutory Guarantees of Catalonia), Maria Corominas Piulats (professor at the Universitat Autònoma de Barcelona and vice-president of the IEC), Begonya Enguix Grau (professor at the Universitat Oberta de Catalunya and coordinator of the MEDUSA research group), Monica Gil Junquero (professor at the Universitat de València), Yolanda Jubeto (professor at the Universidad del País Vasco/Euskal Herriko Unibertsitatea), Gabriela Moriana Mateo (professor at the Universitat de València and director of the Interuniversity Women's Studies Institute at the same university) and Mercè Oliva Rota (Serra Hünter professor at the Universitat Pompeu Fabra and coordinator of the UNICA research unit).

like *hegemonic masculinity*, *hybrid masculinities* and *toxic masculinity*, and later compares them to the realities shown by surveys. Mercè Oliva's analysis of media representations of certain images of women – the “super-rich” woman in particular – reveals that this popular reality-TV figure personifies numerous tensions and ambiguities related to inequality and the survival of gender stereotypes and oppressions. Finally, the study by Monica Gil, Yolanda Jubeto and Gabriela Moriana rigorously reveals what underlies public policies related to gender violence on an autonomous-region scale (Valencian Community), which contradicts the dynamics provided for in the State Pact against Gender-Based Violence.

By contrast, the article that opens this dossier, by Maria Corominas and Mercè Barceló, is an exception with respect to the research approach followed by the preceding studies. To be precise, it takes a close look at the contents of a specific corpus of institutional rules conceived to favour gender equality. As members of the Equality Committee of the Institut d'Estudis Catalans (IEC) and referees of the IEC's first Equality Plan (2024-2027), they present this plan in a reasoned and enlightening way, discussing in detail its main lines and its objectives, based on the regulatory framework and a prior diagnosis.

Approval of the first Equality Plan (2024-2027) for the members of the Institut d'Estudis Catalans

---

MARIA COROMINAS I PIULATS

IEC's Equality Committee and referee of the Equality Plan

maria.corominas@uab.cat

MERCÈ BARCELÓ I SERRAMALERA

IEC's Equality Committee and referee of the Equality Plan

merce.barcelo@uab.cat

Last April, the plenary of the Institut d'Estudis Catalans (IEC) approved the first four-year Equality Plan¹ for its members, with 78.05% voter turnout. Those who voted were overwhelmingly in favour of the plan, with 85% for it compared to 1.9% against it and 13.1% abstentions.

The drafting of the Gender Equality Plan, “which aims to work towards a balance between men and women in total IEC membership and in the sections’ governing bodies and affiliates”, was the first assignment given to the Equality Committee created by the resolution of the Permanent Council of 9 September 2021 for the purpose of “launching a policy that promotes gender balance and raises all IEC members’ awareness of the importance of fostering an equality policy”, according to the electoral agenda of the IEC’s current governing team.

With the approval of the Equality Plan – on which the reform of the regulations governing the IEC (primarily including its bylaws, its internal regulations, the regulations of its various sections and the regulations of its affiliates) is to be based –, the corpus of the framework guidelines for the achievement of gender equality was completed. The Plan for IEC members joins the Plan

---

1. <https://igualtat.iec.cat/pla-digualtat-de-liec-aprovat-el-17-04-2024/>.

for Equal Opportunities between Women and Men for IEC staff (February 2022) and the Action Protocol to Prevent and Address Sexual Harassment (September 2022).

Law 17/2015, on Effective Equality Between Men and Women, served as the framework of the Equality Plan for IEC staff. Furthermore, Law 9/2022, on Science, ushered in a new legal framework that obligates agents in the “research, development and innovation system”, including the IEC and its affiliates, to develop a gender equality plan for their members that “at least provides for the adoption of specific measures to work towards gender equality in the system; the inclusion of experts in gender on the assessment and evaluation bodies; and the balanced composition of the governing bodies”. It also compels them to set up mechanisms to assess compliance with the Gender Equality Plan, to include a report on the gender perspective in the respective transparency portals and to include the obligation to take action against sexual harassment, revictimisation and gender-based violence, as well as mechanisms to protect and support victims, in their code of ethics (Art. 7).

Based on these minimums, the Plan, which was drafted in the Equality Committee, starts with a prior diagnosis which detected serious inequalities between women and men, at the expense of the former, in most of the areas analysed. For example, in terms of the composition of the IEC, using data from 2022, the 72 women members accounted for 20.5% of the whole; broken down into categories, this means that women account for 25% of corresponding members (22 out of 66 total), 15% of emeritus members (22 out of 134) and 23% of full members (28 out of 93). By section, the Philosophy and Social Sciences section has the highest proportion of women (26%), while the Biological Sciences section (15%) has the lowest. In the IEC’s affiliates, women held 32% of the presidencies, and the situation was close to parity on the governing bodies, with 39% women and 61% men.

In the sphere of periodical publications, there is parity in none of the three areas analysed in the Plan (direction/editing, editorial boards and advisory/scientific councils), with a majority of men in all of them.

The Plan is organised into five different areas: “Culture of equality”, “Composition of the IEC”, “Composition of the IEC’s governing bodies and other decision-making and representative bodies”, “Research projects, publications and awards” and “Violence-free environment”. Once the diagnosis had been performed, a series of specific goals was set for each area, along with a set of measures for each goal. Following the plans of other research centres, universities and public administrations, the bodies in charge of promoting and taking responsibility for each measure, the implementation calendar and the implementation instruments, if applicable, were specified for each measure.

The “Culture of equality” area takes shape in three goals: to bring visibility to the IEC’s commitment to equality by making gender equality a cross-cutting principle in the organisation; to make the contributions by the IEC’s women members visible in the different media and communication tools; and to develop and improve the staff’s knowledge and skills in addressing

gender equality issues. These goals are transformed into 14 specific measures which involve the Equality Commission and other IEC bodies (including the affiliates' governing councils or boards) and hold them accountable for them.

Area II, "Composition of the IEC", and Area III, "Composition of the IEC's governing bodies and other decision-making and representative bodies", are the ones that, given the information from the prior diagnosis which showed such disparities between the two genders, require greater efforts to reform the IEC's operating rules in order to achieve either balanced representation ("the situation that guarantees the presence of women in an appropriate proportion in each circumstance") or parity ("a situation which guarantees the presence of women and men such that neither sex accounts for more than 60% or less than 40% of the whole, and which tends towards 50% of each sex") between men and women under the terms of Article 2 of the aforementioned Law 17/2015. In this sense, Area II has a single goal: "To achieve internal IEC rules that are respectful of the regulatory context on gender matters in force in order to guarantee a balanced composition of women and men among full and corresponding members of the IEC". Area III has four goals: to achieve internal IEC rules that are respectful of the regulatory context on gender matters in force in order to guarantee an equal composition of women and men on the governing bodies of the IEC and its sections, and in the decision-making and representatives bodies of the IEC and its sections; to achieve internal IEC rules that are respectful of the regulatory context on gender matters in force in order to foster the balanced representation of men and women in the affiliates; and to promote a reform of the affiliates' rules so that the composition of their governing bodies shows parity between women and men. To this end, a general reform committee was created – a step that should be echoed in the sections and affiliates – which shall propose to the decision-making bodies a project to reform the IEC's internal rules of operation.

Area IV, "Research projects, publications and awards", has five goals: to adapt the IEC's research data-collection to the criteria of the Horizon Europe Guidance on Gender Equality Plans; to make the research contributions of the IEC's women members visible; to increase the number of awards honouring women offered by the IEC and its sections; to promote a balanced presence of women on the editorial boards, management boards and advisory councils of the periodicals of the IEC, its sections and its affiliates; and to achieve internal IEC rules that are respectful of the regulatory context on gender matters in force in order to guarantee parity in the representation of women and men on the committees that decide on research projects and awards. The bodies in charge of promoting and taking responsibility for these measures are primarily the Equality Commission, the Permanent Council, the respective governing bodies of the sections and the Publications Committee.

Finally, Area V, which aims to achieve a "violence-free environment", has two goals: to extend the protection of the aforementioned Action Protocol to Prevent and Address Sexual Harassment to all members of the IEC and its affiliates, given that at the time the Plan was approved it only provided protection to staff; and to ensure that the entire IEC community is involved in

preventing violence. As of today, the first goal has already been met with the expansion of the existing Protocol to IEC scholars and the creation of another committee for cases in which the complaint or report comes from IEC members or members of its affiliates, in addition to the creation of the Investigation Committee planned for staff. The other goal will require the involvement of the IEC's governing teams, the sections' respective governing bodies and the governing boards of the affiliates.

Some measures, like those in the "Culture of equality" area – including the institutional celebration on 8 March and actions to make IEC women members' contributions visible, like the *Pioneres del coneixement* podcast series – have only just begun to be part of the IEC's day-to-day operations. However, many others, especially those related to areas II, II and IV, will have to await the reform of the IEC's overarching regulations, namely the bylaws and internal regulations, which should be approved in December 2024, according to the calendar established in the Equality Plan. After that, the operating rules of the sections and affiliates and the IEC's other rules should be followed within the timeframes stipulated in its calendar, which states that all the goals contained in the Equality Plan should be achieved by 2027, when a second plan will be drawn up.

Masculinities, gender and equality: What to do with men?

BEGONYA ENGUIX GRAU

Universitat Oberta de Catalunya

benguix@uoc.edu

ABSTRACT

This article sets out to explore contemporary masculinities, regarding men and masculinities as gender subjects and fundamental actors in achieving more egalitarian, democratic societies. Following in the footsteps of critical studies of men and masculinities (CSMM), this article surveys the most significant theorisations in the field of masculinities, focusing specifically on hegemonic masculinity, hybrid masculinities and toxic masculinity, and viewing the “new” masculinities as alternatives to them. Finally, it relates these concepts with recent studies by the Centro de Investigaciones Sociológicas (CIS) (*Percepciones sobre la igualdad entre hombres y mujeres y estereotipos de género* [Perceptions of equality between men and women and gender stereotypes]) and the Centre d’Estudis d’Opinió de Catalunya (CEO) (*Enquesta sobre valors a Catalunya* [Values survey of Catalonia]), to explore what these surveys tell us about men’s relationship with feminism and gender equality today.

KEYWORDS

Masculinity, hegemony, privilege, equality, politics.

Introduction

In her TED talk, Chimamanda Ngozi Adichie, the celebrated author of the bestseller *We Should All Be Feminists* (2014), defines herself as a happy Black feminist who does not hate men. That is good to know, because this position contrasts starkly with that of the French author Pauline Harmange in her book *Hombres, los odio* (2020),¹ which also sold well.

Both women show that if gender is anything, it is relation: the relation between men, women and others, because all are part of the gender conglomerate, which is binary and oppositional in our cultural context. A man becomes a man through dense networks of relations in which his body is a node of those relations (Haraway, 2004) and a sounding board. Inter- and intra-gender relations also shape the type of man he is and define whether or not he is man enough (a real man/a man in full). As Beauvoir noted, a woman also becomes a woman enmeshed in dense networks of relations. In the words of the anthropologist Gayle Rubin (1975), a woman becomes a wife in a relationship; a woman becomes oppressed in a relationship. Biology is clearly a form of subjugation, but under no circumstances can it become, as Butler (2024) claims, a form of determination. Binarism and the opposition between male and female even today – despite many changes – give shape to an exclusionary framework which does not match our specific lived experiences. The idea that masculinity is one uniform thing which is radically opposed to femininity has to be abandoned both theoretically and in empirical analyses. Furthermore, until recently men and masculinities were invisible, and this invisibility is neither coincidental nor neutral: it is political and part of male privilege (Kimmel & Ferber, 2009: XIV).

As a social classification system, gender is relation; it organises production and reproduction; it is at the foundation of and permeates basic social institutions like the family, school and state; it (unequally) distributes rights, privileges and power; it hierarchises; it assigns more or less value to people; and it has even more effects which we shall not get into here. Our classifications of bodies, genders and sexualities are related to (and underpin) particular economic and social models. Howson (2008: 111) believes that there is a masculinisation of the hegemony of the West based on the hegemonic principles of heterosexuality, breadwinning and aggression.

What gender does and can do is equally or more important than what gender is. In fact, it is more important to understand its effects and consequences than to continue debating what it is, where it is located and what percentage of “reality” it contains, even though current anti-gender positions view sex as real – and natural – whereas gender is considered pure ideology and manipulation. We cannot understand gender without bearing in mind men and other gender positions. Gender is relation, classification, value, segmentation, body, identity and politics, among other things, but as Butler states in their latest book (2024), there has never been a single, unified position on what gender is.

---

1. This book was published in English with the title *I Hate Men* (London, 4th Estate, 2020).

Even though gender is not (only) women's "problem", nor does it only affect women, the priorities of the early feminist anthropologists were to shed light on and analyse the most pressing problem that gender relations produce, namely inequality, women's subordination and violence, in order to question their universality (Ortner & Whitehead 1989). Those first studies included an incipient study of men as genderised subjects. In the mid-1970s, social-role theories included roles related to masculinity; under the influence of feminist theories, they criticised the traditional explanations of gender differences. Some authors, like the social psychologist Joseph Pleck, began to consider the oppressions that gender roles conceal and the costs that the traditional male social ideals and roles entail for men on a physical and psychological level and in their relationships with women.

In the 1980s, the English-speaking countries started to veer away from the prevailing determinism of sex-role theories and other functionalist and psychological approaches. Sex-role theory, which was essentialist, deterministic and somewhat acritical, was replaced by social constructionism, which recognises that men are not a unitary category with identical power shares. Instead, there are multiple masculinities, but they are always permeated by power relations (Carrigan, Connell & Lee, 1985).

Carrigan, Connell and Lee (1985) proposed studying the multiple masculinities in relation to power and introduced the idea of dominant or hegemonic masculinities, which are dynamic and relational. Masculinity is not a fixed, ahistorical and universal entity but instead incorporates possibilities of change in its conception and practices.

What we call *critical studies of men and masculinities* today originated in the late 1980s and gained traction in the 1990s.² Men, as a referent of everything that had been constructed, including reason, productivity, value and humanity (mankind), were as invisible as the air: modest, absent, silent testimonies (Haraway, 1997) based on an abstract masculinity (Hartsock, 1983), that is, a universal, disembodied masculinity that is omnipotent yet nebulous, even though it has been harnessed to organise Western societies, cultures, states and epistemologies. Hearn (1998: 787) claims that "one of the dominant ways in which men theorise (or do not theorise) men has been through absence". By not talking about themselves, they are reaffirmed, because absences conceal the implicit centrality of men, given that "the androcentric vision of the world is the commonsense of our world because it is immanent to the system of categories of all agents, including women (and thus feminist theorists)" (Bourdieu, 1994 in Bourdieu, 1996: 199).

The view of men as subjects of and with gender arose around 35 years ago, spurred by the critical and transformative impact of feminism and other liberation movements, like the lesbian, gay, bisexual and transsexual (LGBT) movement. The problem is that many men still do not recognise that they are gendered or realise that they carry privilege and power differentials in

---

2. For more information on the genealogies and main ideas about masculinities, see Enguix, Nardini and Abril (2018).

relation to gender, class, ethnicity, sexuality, religion or age. Invisibility is one of the hegemonic features of dominant masculinity considered an unquestioned norm, which has to be criticised “in epistemological terms” as well as “ethical” terms (Braidotti, 2012: 22).

Therefore, studying masculinities is an urgent need in order to expose the gender dynamics permeated by power structures that operate simultaneously at different levels (personal, social, geopolitical and epistemological), and because male domination entails oppression and limitations on men themselves. Men and masculinities are necessary actors in the social shift towards fairer societies.

Masculinity/masculinities and its/their limits

Masculinity is in constant (re)construction and assessment, whereas femininity exists, is taken for granted and is not subject to tests or attainment rituals or feats (Vale de Almeida, 1996). This is why the anthropologists Elisabeth Badinter (1993) and David D. Gilmore (1994) believe that it is much easier to say what a man is not than what a man is. However, Raewyn Connell ventured to provide a definition of masculinity in her classic book *Masculinities*:

Masculinity, to the extent the term can be briefly defined at all, is simultaneously a place in gender relations, the practices through which men and women engage that place in gender, and the effects of these practices in bodily experience, personality and culture (Connell, 1995: 71).

In *Gender and Power* (1987), Connell identifies three spheres as substantial in the social structuring of masculinity: production relations (sexual division of labour, in which the man is considered the provider and the woman the reproducer), power relations (subordination of women and of men who do not fit the system of social expectations about the hegemonic masculinity) and what we will call *affect* or *cathexis*, the emotional level. Masculinities are configurations of practice that occur in social action (Connell & Messerschmidt, 2005: 836); they are organised at the intersection of power, production and emotion and give rise to a host of masculinities – hegemonic, subordinate, marginalised and oppositional – which coexist and interact simultaneously and all arise in specific historical circumstances (Connell, 1987). The emotional level is now considered an axis of change for toxic and violent masculinities, as the practice of caring and emotionally healthy masculinities (Elliot, 2015) is currently being promoted as an alternative.

Jeff Hearn believes that masculinity can refer to practices, configurations of practices, clusters of practices, identities, types, structures, institutions, processes, psycho-dynamics and other things (Hearn, 2004 and 2015), given his contention that the concept of *masculinity* or its plural, *masculinities*, is difficult to define.

Gilmore defined masculinity in a simpler way, as the “approved ways of being an adult male in a specific society” (Gilmore, 1994: 15), revealing how relational genders are. Masculine ideals and the accepted ways of being an adult man in a specific society are not easy objectives to achieve; instead, gender ideals operate as stereotyped mirroring mechanisms which in reality do not correspond to any specific reality:

There is only one complete unblushing male in America: young, married, white, urban, northern, heterosexual, Protestant, a father, with a university degree, working, of good complexion, weight and height, and a recent record in sports... Any male who fails to qualify in any of these ways is likely to view himself – during moments at least – as unworthy, incomplete, and inferior (Goffman, 1963: 128).

This statement is still valid despite the years that have gone by, the many social changes that have transpired, the advances in feminisms and the gender rights acquired, because surely when we think about and imagine masculinity (not masculinities), the “male identity” we think about – presented in an essentialist, reductionist and universalising way – is actually “hegemonic masculinity”: a masculinity that seeks to reproduce the patriarchy by repudiating the feminine; a masculinity that is measured by power, monetary success, wealth and social standing, some of whose attributes are emotional control, boldness and aggressivity (Enguix, Nardini, Abril, 2018: 10).

As mentioned above, Badinter and Gilmore believe that it is easier to say what a man is not than what a man is: basically, a man is not a boy, a woman or a homosexual. Femininity (effeminacy or the limp wrist), sexuality (homophobia) and age serve as markers of masculinity. Age, sexuality and gender mark the boundaries of an omnipresent, ubiquitous, relational and slippery category that learns what it cannot do before it learns what it should do:

The idea of masculine identity has primarily been constructed as a rejection of femininity and the values that stereotypically shape it. This is why it scorns sensitivity and tenderness in men, rejects the values of care and compassion and stands against all expressions of weakness and the need for psychological support (Alberdi & Escario, 2007: 69).

On hegemonies, hybridisation, purity and toxicity

In their article “Toward a New Sociology of Masculinity”, Carrigan, Connell and Lee (1985) began to shape the concept of *hegemonic masculinity*, which Raewyn Connell refined years later. It is unquestionably the most important, widely used and famous concept related to masculinities.

Based on Gramsci’s concepts of *hegemony* and *historical blocs*, hegemonic masculinity sets out to explain how and why men maintain social roles that are dominant over women and other gender identities perceived as “feminine” in a given society (Connell, 1987; 1995: 77). It is defined

as the configuration of gender practice which embodies the currently accepted answer to the problem of the legitimacy of patriarchy, which guarantees (or is taken to guarantee) the dominant position of men and the subordination of women (Connell, 1987; 1995: 77): “It is always constructed in relation to various subordinated masculinities as well as in relation to women” (1987: 183). The concept of *hegemonic masculinity* is broadly used to capture patriarchal power dynamics among men and in relation to femininities and non-hegemonic masculinities. Because it is based on practices that enable men to maintain collective dominance, hegemonic masculinity may include toxic practices like violence, even though that is not always its defining feature because hegemony comes in many forms (Connell & Messerschmidt, 2005: 840).

Messerschmidt believes that the concept of *hegemonic masculinity* has been the driving force behind critical studies of men and masculinities, that it has become omnipresent, has proven crucial for the conceptualisation of masculinities all over the world and has had a great deal of influence on the interdisciplinary understanding of masculinity (Messerschmidt, 2019: 85).

Hegemony, relationality, the legitimation of the patriarchy and the subordination of others are the essential features of hegemonic masculinity. However, we should not forget that it is not a fixed, unvarying characteristic but a practice or patterns of practices which remain in place thanks to another factor Connell deems essential: both women and men’s complicity in upholding the patterns of hegemony, a complicity that can easily be understood as symbolic violence (Bourdieu, 2012).

As Goffman hinted, the culturally idealised hegemonic model fits a small percentage of men (white, educated, heterosexual and wealthy, according to Carrigan, Connell & Lee, 1985: 552). Just as gender relations intersect with gender, class and ethnicity (Carrigan, Connell & Lee, 1985: 590-592), hegemonies can shift and change; in fact, some women may even become hegemonic. Nonetheless, men, as men, always benefit from the subordination of women and other groups, a notion that Connell calls the *patriarchal dividend*, i. e.

the advantage to men as a group from maintaining an unequal gender order. Money income is not the only kind of benefit. Others are authority, respect, service, safety, housing, access to institutional power, emotional support, and control over one’s own life. The patriarchal dividend, of course, is reduced as overall gender equality grows (Connell, 2009: 142).

By coining the concept of *hegemonic masculinity*, Connell (1995) broke down the category of *man* and showed that men make particular discursive choices based on an available, acceptable cultural inventory of masculine behaviours.

In the opinion of Vale de Almeida (1996: 5), hegemonic masculinity is a central, ideal model that is unattainable by men individually and exerts a controlling effect over all of them through their internalisation of it, the ritualisation of everyday sociability practices and a discourse that excludes the full range of emotions, which is considered feminine. Masculinity should be seen as a constructed and fragile, not uniform process. There are subordinated and hegemonic

masculinities, always intersected by age, job, status, wealth, social class, education, sexual orientation, ethnic background and other factors. At any point in history, different masculinities are competing against each other (Connell, 1987) because men share the fruits of the patriarchy very unequally, most to the benefit of a hegemonic masculinity that is white, middle or upper class and heterosexual.

The concept of *hegemonic masculinity* has often been misinterpreted or used in a biased way, precisely because it is so famous. In a 2005 article now considered seminal in this field, Connell and Messerschmidt reassessed the concept in an effort to fine-tune it. They acknowledged its essentialising undertone and the fact that it was initially framed only within a heteronormative conception of gender. They claimed that hegemonic masculinity is not a single pattern but a “historical bloc” in which many patterns are intertwined, and that this hybridisation is the outcome of a constant process of negotiation, translation and reconfiguration because that is the best strategy to ensure external hegemony (Connell & Messerschmidt, 2005: 844). These processes of negotiation, translation and reconfiguration take place both inter-gender and intra-gender, and sexuality and the performance of gender are essential factors in the construction of the blocs. They also caution that “it is desirable to eliminate any usage of hegemonic masculinity as a fixed, transhistorical model. This usage violates the historicity of gender and ignores the massive evidence of change in social definitions of masculinity” (Connell & Messerschmidt, 2005: 838).

Years later, Messerschmidt spoke about “inconsistent applications” of the concept when discussing approaches that “primarily concentrated on who and what type of man actually represents hegemonic masculinity”. These approximations are focused on a fixed or dominant type of masculinity at particular times and places. They do not take into account the relational nature of hegemonic masculinity or the fact that all the participants in unequal gender relations are “collective orchestrators” of hegemonic masculinity (Messerschmidt, 2019: 87).

Instead of focusing on fixed male features or certain groups of men – like politicians, executives or celebrities – simply because they occupy positions of power, hegemonic masculinities should be viewed as patterns of practice and dynamic elements in a social web of gender relations where inequalities and the legitimation of unequal gender relations are fundamental (Messerschmidt, 2019: 88). They are dynamic, fluid, provisional processes based on practices that require the subalterns’ complicity in order to ensure that hegemonic positions are maintained. Therefore, we have to understand the ever-changing, relational and intersectional nature of the concept (class, ethnicity, nation, gender, age, sexuality, etc.). In order to fine-tune future analyses, Messerschmidt (2019: 89) proposes distinguishing between “hegemonic” and “dominant” masculinities and analysing their relationships and co-construction, a suitable way to work with specific male practices, affects, discourses and materialities.

In recent years, there has been a veritable explosion of terms in the field of masculinities, and apart from the famous *new masculinities*, concepts like *hybrid masculinities* (Demetriou, 2001;

Bridges & Pascoe, 2014), *polyhegemonic masculinities* (Scheff, 2006), *inclusive masculinities* (Anderson, 2009; Anderson & MacCormack, 2016), *the hegemony of men* (Hearn, 2004), *toxic masculinities* (Boise, 2019; Harrington, 2021), *caring masculinities* (Elliot, 2015), *alternative masculinities* (Carabí & Armengol, 2014; Gutmann, 2014), *egalitarian and alternative masculinities* (Téllez, Martínez & Sanfèlix, 2019), *multiple hegemonic masculinities* (Jefferson, 2002), *multiple dominant masculinities* (Coles, 2009), *traditional dominant masculinities* (Flecha et al., 2013), *positive masculinities* (Messerschmidt & Messner, 2018), *saturated masculinities* (Mercer, 2017), *porous masculinities* and many others have appeared.³

Many of these labels are defined by the absence of or alternative to hegemonic features, such as egalitarian, caring and alternative masculinities, which are part of the spectrum called the *new masculinities*.⁴ Others are characterised by the multiplication of hegemonic and/or dominant practices (as shown by Jefferson, Coles, Flecha, and others) or by the expansion of the base of hegemony, including the disappearance of homophobia and especially homophobia as major axes of change in contemporary masculinities (Anderson & McCormack, 2018). Yet others are focused on the saturation of masculinities trapped among meanings that are often contradictory and in conflict (Mercer, 2017).

Among the many labels available, the concept of *hybrid masculinities* stands out and has become increasingly popular in recent years. As they are conceptualised, hybrid masculinities consist not in the mixture of disparate traits and practices – as is often believed – but in the incorporation of disparate elements – care of one's own and others' bodies, homoerotic practices and others – with the purpose of ensuring male hegemony and the reproduction of the patriarchy. Drawing from Gramsci and Bhabha, Demetriou (2001: 337) was one of the earliest critics of the first definition of hegemonic masculinity by considering hegemonic masculinity a hybrid bloc that associates practices from different masculinities in order to ensure the reproduction of the patriarchy. The process of forming blocs of hybridisation operates more through negotiation than negation, that is, through attempts to articulate, appropriate and incorporate (more than negate, marginalise or eliminate) different or apparently opposing elements (what Demetriou calls *dialectical pragmatism*) (Demetriou, 2001: 349). Connell and Messerschmidt incorporated these aspects in their 2005 review of the concept.

According to Bridges and Pascoe (2014: 246 and 247), hybrid masculinities both reproduce and conceal systems of inequality based on gender, ethnicity and sexuality and have consequences that give rise to, reflect and shroud inequalities. They may distance certain groups of men from hegemonic masculinity; they coexist with the idea that white, heterosexual masculinity is less important than other more subordinate or marginal forms of masculinity and reinforce the

---

3. To avoid overloading the references section I have only included the most prominent citations. The others can easily be found through a search of authors and concepts.

4. For a critical analysis of this category, see Enguix (2021).

existing social and symbolic boundaries and inequalities in ways that often serve to conceal systems of power and inequality in historically new ways. The three strategies used by hybrid masculinities are discursive distancing, strategic borrowing and fortifying gender boundaries (Bridges & Pascoe, 2014).

Hybrid masculinities selectively incorporate elements of male and even female identity associated with subordinate or marginalised groups. In his analysis of the presidential discourse of the two Bushes on the “war on terror”, Messerschmidt stresses that the “appropriation of traditionally defined ‘feminine’ traits (sensitivity, empathy and humanitarianism) blurs gender differences but does not undermine gender dominance” (2010: 161). In fact, it actually reproduces the existing power and authority systems. The current popularity of the term may distance us from practices of hegemony and the subordination of others and even lead us to believe that the adoption of egalitarian practices offsets hegemonic practices: gender flexibility in the post-modern patriarchy is dangerous because it creates the illusion that the patriarchy has disappeared (Hennessy, 1995: 172). Therefore, we have to question the hybrid masculinities’ capacity for change and for eradicating systems of power and inequality. The fact that hegemonic masculinities occur in specific circumstances and are open to historical change implies that there may exist a struggle for hegemony in which the old forms of hegemonic masculinity are being displaced by new forms, which are, however, also hegemonic masculinity (Messerschmidt, 2019: 87). Likewise, we have to question where power, subordination and privilege lie in relation to the new masculinities (Enguix, 2021).

Another label that has recently become popular is *toxic masculinity*: it is a somewhat blurry affective category that has been insufficiently defined and is always about someone else because “by distancing themselves from such ‘toxic’ elements of masculinity, men may represent heterosexual masculine privilege as a thing of the past even as it continues to structure institutions” (Harrington, 2021: 350). Harrington (2021) believes that condemning toxic masculinity enables men to take a stand against misogyny, homophobia and violence while also accepting that masculinity is related to these problems but that violence and sexual harassment are a thing of the past or of other men with mental problems. The celebrated hashtag #notallmen illustrates this position. In Spain, one example of the ultra-right-wing Vox party’s discourse on gender violence is when Macarena Olona stated that “men don’t rape; rapists rape”, thus disassociating men from these acts of violence and denying the existence of structural violence (Pichel Vázquez, 2024: 151) and the patriarchal dividend. The idea of toxic masculinity is post-feminist (Gill, 2007), because it relegates the patriarchy to the past and “individualizes sexism as a question of personal attitudes. Feminist scholars should thus be wary of using toxic masculinity as an analytic category” (Harrington, 2021: 350).

According to Sam de Boise (2019), the concept of *toxic masculinity* was created in the 1980s and first spread among groups of men such as the mythopoetic movement and the Promise Keepers, originally to go back to a “timeless” masculinity based on care, compassion and power. However, it ultimately led to “strongly antifeminist politics and overtly reactionary notions of a return

to gender roles through promoting a vision of the ‘benevolent patriarch’ as the (nuclear) family’s economic and spiritual provider” (Boise, 2019: 147). Toxic masculinity seems to say that what is problematic is just certain aspects of gender and not men themselves. Unlike structural concepts such as *hegemonic masculinity*, it condemns a series of behaviours under an ahistorical, decontextualised label, thus individualising societal problems (Boise, 2019: 149). In fact, masculinity itself may well be what is toxic (Boise, 2019: 150).

(Some) men and equality

In 1995, Bourdieu wrote:

The feminist revolution seems to be a done deed. Women can list many successes and occupy many social positions which were previously off-limits to them. This new power seems to be viewed as a threat to men, to such an extent that movements to defend men’s interests are being founded. *The dominant always have a tendency to overestimate the conquests of the dominated and to take credit even when these conquests have been wrested from them* (Bourdieu, 2012: 1). (The italics are ours.)

After #MeToo and other feminist political actions, we tend to believe that the “feminist revolution” is unstoppable. The media and academia report on the recent advances of feminism. However, back in 1995, the feminist revolution seemed like a “done deed” that already mobilised men against it.

Sánchez Cuenca has stated the following about the results of the European elections scheduled for 9 June 2024:

[...] the so-called “culture wars” have effects that are difficult to anticipate. The advances in feminism, environmentalism and the like have prompted a bristly reaction in certain population sectors, which is more noticeable among men than among women and is particularly visible among young men (Sánchez Cuenca, 2024).

According to different analyses, young men are the main voters of the political group led by Luis Pérez Fernández, AKA Alvisé Pérez, called Se Acabó la Fiesta (The Party is Over), which has managed to win more than 800,000 votes and three seats in the European Parliament with its anti-migratory and anti-feminist discourses (Viejo, 2024). According to Grady (in Echarri, 2023), men no longer aspire to stop the advances of the feminist agenda as much as possible but instead aim to regain initiative, monopolise the public space and silence dissenters. Echarri states that in the USA, 62% of Republican men and 46% of Democratic men believe that feminism today is more negative than positive for society as a whole, whereas three years ago almost 60% of all men believed that the progress of the feminist agenda was “hopeful”.

In Catalonia and Spain, two surveys have been published in recent months that provide us with clues about what the population feels about his issue. The Centre d'Estudis d'Opinió de Catalunya (CEO) conducted the *Enquesta sobre valors a Catalunya*⁵ (Values survey of Catalonia) which was published on 21 February 2024. Prior to that, on 15 January 2024, the results of the first survey by the Centro de Investigaciones Sociológicas (CIS) *Percepciones sobre la igualdad entre hombres y mujeres y estereotipos de género* (Perceptions of equality between men and women and gender stereotypes) had been published. These results caused a significant stir in society, because many of the country's media, if not all of them, reported that the data showed that 44.1% of men believe that the promotion of equality has gone too far and that now men are facing discrimination. Other findings reported were that women continue spending twice as much time as men on childcare.⁶

Question 26 on the CEO's survey asks about the inequalities between men and women that currently exist in Catalonia and measures responses on a scale of 1 to 10. As Table 1 shows, only 18.9% of the respondents believe that there is equality between men and women (rating of 5 on the scale), 2.1% believe that there is a great deal of inequality that favours women or that men are at a disadvantage (rating of 1 on the scale) and 10.2% believe that there is a great deal of inequality that favours men or that women are at a disadvantage (rating of 10 on the scale). The majority position is that there is some degree of inequality that favours men (53.1%, ratings of 6-9 on the scale), while only 14.2% of the respondents believe that there is some degree of inequality that favours women (ratings of 1-4 on the scale).

If we look at the data by gender, men respond affirmatively more or much more than women on all the positions that claim a male disadvantage, as well as on the perception that there is equality in society today, whereas women respond affirmatively more to the opposite positions; in fact, a significant number of them are of the opinion that there is a great deal of inequality. Even though the most predominant position by far is that there is inequality that favours men, men are more likely to claim a male disadvantage and are more likely to believe that there is already equality.

---

5. The CEO's study can be found at the following link: <https://ceo.gencat.cat/ca/estudis/registre-estudis-dopinio/estudis-dopinio-ceo/societat/detall/index.html?id=9088> (retrieved: 1 March 2024).

6. For example, see <https://elpais.com/sociedad/2024-01-15/un-441-de-los-hombres-cree-que-se-ha-llegado-tan-lejos-en-la-promocion-de-la-igualdad-de-las-mujeres-que-ahora-se-les-discrimina-a-ellos.html> (retrieved: 20 April 2024). The CIS study may be consulted at the following link: <https://www.cis.es/es/detalle-ficha-estudio?origen=estudio&codEstudio=3428> (retrieved: 20 January 2024).

TABLE 1

Perception of inequalities between men and women in Catalonia (by gender)

	Total	Men	Women
There is a great deal of inequality that favours women, or men are at a disadvantage (rating of 0)	2.1	3.1	1.2
There is some degree of inequality that favours women (ratings of 1-4)	14.2	21.3	10.6
There is equality between men and women (rating of 5)	18.9	22.6	15.5
There is some degree of inequality that favours men (ratings of 6-9)	53.1	54.6	58
There is a great deal of inequality that favours men, or women are at a disadvantage (rating of 10)	10.2	6.7	13.4

SOURCE: Author, based on data from the CEO.

If we look at the data by age, the idea that there is a great deal of inequality that favours women or that men are at a disadvantage (rating of 0) is in the vast minority at all ages, with the percentages fluctuating between 3.3% of the respondents⁷ between the ages of 16 and 29 and 0.5% of those over the age of 65. However, it is interesting to note that the percentages drop as the respondents get older (3.3% at ages 16 to 24; 3.2% at ages 25 to 34; 2.9% at ages 35 to 49; 1.6% at ages 50 to 64 and 0.5% among people aged 65 and older). Age does not affect the belief that there is already equality between men and women.

Question 27c asks if “the feminist movement has gone too far”, without any further elucidation; 15.7% of men and 11.4% of women strongly agree with that statement, while 20.5% of men and 17.6% of women say that they somewhat agree with it. Those who agree and somewhat agree with it together account for 36.2% of men and 29% of women. By age, the highest level of agreement can be found among people aged 16 to 24 (38.9%),⁸ but there are no substantial differences with the other age groups. More people disagree with the statement than agree with it at all age brackets,⁹ but these two positions are only separated by 0.3% in the 16 to 24 age group, the smallest gap in the sample.

The survey also includes data crossed by party sympathy. The highest percentages of agreement with the idea that there is inequality that favours women is found among voters for the Partido Popular (PP) (4.4%) and Vox (12.4%), while the highest percentages of agreement with the idea that the existing inequality favours men is found among the voters of the CUP (17.6%) and ECP-Sumar (14.2%). The belief that there is equality between men and women reaches the

7. This survey provides no data crossed by age or political sympathies by gender.

8. Age 16-24, 38.9%; age 25-34, 31.8%; age 35-49, 34%; age 50-64, 28.2%; 65 and over, 32.5%.

9. Age 16-24, 39.2%; age 25-34, 43.9%; age 35-49, 38.3%; age 50-64, 42.5%; 65 and over, 38.4%.

highest levels of agreement among PP (40.6%), PSC (22.7%) and Ciutadans (36.8%) sympathisers, far from the rates among the sympathisers of the other parties. Political sympathies are also relevant regarding opinions on whether the feminist movement has gone too far: the strongest support for this statement comes from PP (37.5%) and Vox (70.6%) sympathisers. We find the highest level of disagreement with the statement among CUP (59.2%) and ECP-Sumar (47.4%) sympathisers.

The CIS shows the results of the survey broken down by sex, so we shall solely focus on men’s responses. The data reveal that the lowest level of sympathy with the feminist movement (8.8%) is found in the youngest segment of the sample (ages 16-24), while the highest (19.9%) is among men aged 65 to 74. Around 12.7% of the respondents believe that the inequalities between men and women in Spain are very large, 35.5% believe they are fairly large, and the percentages go up as the age increases (40.9% among men aged 65 and older and 40.1% among men over the age of 75); 30.6% believe that these inequalities are minor and 18.6% believe there are no inequalities. Precisely young men aged 16 to 24 are the most likely to believe that there is no inequality (27.8%), while men aged 65 and older are the least likely to believe this (11%).

The idea that feminism has gone too far and now discriminates against men (44.1% of men agree or somewhat agree, but 54.6% disagree) coexists with the idea that men also have to struggle for gender equality (74.2% of men strongly or somewhat agree) and with the idea that equality between men and women contributes to making a fairer society (96% of men strongly or somewhat agree).¹⁰ By age (Table 2), 51.8% of young men between the ages of 16 and 24 believe that they face discrimination, while 48.2% do not. The idea of discrimination against men reaches the highest percentage in this age bracket, the only one where more respondents agree than disagree.

TABLE 2

Degree of agreement with the idea that promoting women’s equality has gone so far that men are now facing discrimination (by age)

	Total	Age 16-24	Age 25-34	Age 35-44	Age 45-54	Age 55-64	Age 65-74	Age 75 and up
Strongly or somewhat agree	44.1	52.8	40.2	46.2	45.7	43	40.8	38
Strongly or somewhat disagree	54.6	48.2	58.4	52.6	53	55	57.6	59.2

SOURCE: Author, based on data from the CIS.¹¹

10. All three questions are part of question 6.

11. We have eliminated the responses “I don’t know” and blank responses in order to facilitate our analysis.

The CIS survey also reveals the importance of ideological self-identification: men who lean more to the right believe that there is little or no inequality (72.9%), while men who lean to the left believe that the inequalities between men and women are somewhat or very large (71.8%). Likewise, the idea that women will not achieve equality unless men fight for women's rights is also conditioned by the respondent's political stance: 42.6% of right-leaning men strongly or somewhat agree with this, while 86% of left-leaning men do. In contrast, there is little difference regarding the belief that equality between men and women contributes to making a fairer society: 99% of left-leaning men and 85.1% of right-leaning men believe this.

As the CEO survey already showed, the further to the right the respondents are, the more they tend to believe that feminism has gone too far and that now men are the ones who face discrimination (78%), while the opposite trend is found among left-leaning men (84% somewhat or strongly disagree). We should add that the highest percentage of Vox voters – a far-right party that is clearly anti-gender and anti-feminist – can be found among young men aged 16 to 24 (19.6%).

Coda

The good news is that these surveys tell us that equality is a democratic ideal that is deeply embedded in our society. They also show a surprising degree of unanimity regarding equality as a value and necessity in fair and democratic societies and point to the fact that men must be involved in the fight for equality. The bad news is the discrepancies between whether or not equality exists, to what extent it exists and its repercussions – in the guise of disadvantages or discrimination – in gender relations according to the gender and ideological self-affiliation of the interviewees, more than their age. We cannot interpret the questions on gender or equality independent of the respondents' gender and political sympathies, yet nor can we ignore age, especially among the youngest group.

The anti-feminist positions of far-right populism in Europe and the United States seem to be taking root significantly among men, particularly among young men, who are more likely than other age groups to believe that feminism now discriminates against men. Even though it is good news that it is no longer possible to think seriously about democracy and politics while ignoring gender issues, as Graff and Korolzcuk remind us, it is bad news that the political right is successful in its bid to “capture the word ‘gender’, to redefine its meaning and demonize it, making gender equality appear like an enemy of the people” (Graff & Korolzcuk, 2022: 4); anti-gender/anti-feminism and far right-wing populism have many points in common and easily connect back and forth. Political capitalisation of the fear of losing male privilege is nothing new, but it is recalcitrant and has found a powerful mechanism of amplification in the social media.

In light of these surveys, the situation in our country does not seem to be as extreme as elsewhere in Europe. Hybrid, new and toxic male practices coexist and struggle to maintain hegemony, and seemingly contradictory positions coexist. While men have fewer problems than ever self-identifying as feminists, claiming that equality is a value, that women face the most discrimination and that men should get involved in the fight for freedom, some men also believe that equality already exists and that feminism has gone too far and now discriminates against them. The data point to a gap between equality and feminism which is larger among men than women, although it is also significant among women and connected to age and right-wing ideological positions. Individuals seem to be seeking à-la-carte politics and rights to avoid “men’s aggrieved entitlement” (Kimmel, 2017) and are cherry-picking only the pieces from feminism and equality that fit and/or interest each of us.

Connell thought that as gender equality gained traction, the patriarchal dividend and hegemonic masculinities would lose ground. Perhaps she did not predict how one can affirm and deny equality at the same time with affirmative discourses within a framework in which structural changes to achieve effective equality are sometimes perceived as an attack on the profound, traditional and hegemonic meanings of masculinities, their supremacism and their privileges. Masculinist ideologies – the manosphere (Ging, 2019), the Red Pillers, etc. – that promote male victimisation (Botto & Gottzén, 2023: 3) are not only the expression of an anti-feminist reaction but also proof of male resistance to change. Some masculinities incorporate discourses of equality but resist losing privileges, creating a male bond that we can call *hegemonic, hybrid, toxic or new*.

References

- ALBERDI, Inés; ESCARIO, Pilar (2007). *Los hombres jóvenes y la paternidad*. Madrid: Fundación BBVA.
- ANDERSON, Eric; MCCORMACK, Mark (2018). “Inclusive Masculinity Theory: Overview, Reflection and Refinement”. *Journal of Gender Studies* [online], 27 (5), pp. 547-561. <<https://doi.org/10.1080/09589236.2016.1245605>> [Retrieved: 10 April 2020].
- BADINTER, Elisabeth (1993). *XY. La identidad masculina*. Madrid: Alianza.
- BOISE, Sam de (2019). “Editorial: Is Masculinity Toxic?”. *NORMA* [online], 14 (3), pp. 147-151. <<https://doi.org/10.1080/18902138.2019.1654742>> [Retrieved: 25 March 2021].
- BOTTO, Matteo; GOTTZÉN, Lucas (2023). “Swallowing and Spitting out the Red Pill: Young Men, Vulnerability, and Radicalization Pathways in the Manosphere”. *Journal of Gender Studies* [online], 33 (5), pp. 596-608. <<https://doi.org/10.1080/09589236.2023.2260318Z>> [Retrieved: 20 November 2023].
- BOURDIEU, Pierre (1996). “Masculine Domination Revisited”. *Berkeley Journal of Sociology*, 41, pp. 189-203.
- (2012). “Symbolic Violence”. *Revista Latina de Sociología*, 2, pp. 1-4.
- BRIDGES, Tristan; PASCOE, Cheri Joe (2014). “Hybrid Masculinities: New Directions in the Sociology of Men and Masculinities”. *Sociology Compass*, 8 (3), pp. 246-258.
- BUTLER, Judith (2024). *Who’s Afraid of Gender?* New York: Farrar, Straus and Giroux.
- CARRIGAN, Tim; CONNELL, Raewyn; LEE, John (1985). “Toward a New Sociology of Masculinity”. *Theory and Society*, 14 (5), pp. 551-604.

- COLES, Tony (2009). "Negotiating the Field of Masculinity. The Production and Reproduction of Multiple Dominant Masculinities". *Men and Masculinities* [online], 12 (1), pp. 30-44. <<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1097184X07309502>> [Retrieved: 5 February 2024].
- CONNELL, Raewyn W. (1987). *Gender and Power: Society, the Person and Sexual Politics*. Cambridge: Polity Press.
- (1995). *Masculinities*. Berkeley: University of California Press.
- CONNELL, Raewyn W.; MESSERSCHMIDT, James W. (2005). "Hegemonic Masculinity. Re-thinking the Concept". *Gender & Society*, (19) 6, pp. 829-859.
- DEMETRIOU, Demetris Z. (2001). "Connell's Concept of Hegemonic Masculinity: A Critique". *Theory and Society*, 30 (3), pp. 337-361.
- DOLPHIJN, Rick; TUIN, Iris van der (2012). "Interview with Rosi Braidotti". In *New Materialism: Interviews and Cartographies*. Ann Arbor: Open Humanity Press, pp. 19-37.
- ECHARRI, Miquel (2023). "Posmachismo: el furibundo movimiento que intenta destruir los logros feministas". *El País/ICON* [online] (6 May). <<https://elpais.com/icon/2023-03-06/el-amanecer-del-posmachismo-la-fuerza-que-intenta-desacreditar-al-feminismo-convirtiendo-en-victimas-a-los-hombres.html>> [Retrieved: 10 May 2024].
- ELLIOTT, Karla (2015). "Caring Masculinities: Theorizing an Emerging Concept". *Men and Masculinities* [online], 19 (3), pp. 1-20. <<https://doi.org/10.1177/1097184X15576203Z>> [Retrieved: 23 January 2019].
- ENGUIX GRAU, Begonya (2021). "Las (nuevas) masculinidades a debate: poder, privilegio, cuerpo y cuidado". In TÉLLEZ INFANTES, Anastasia; MARTÍNEZ GUIRAO, Javier Eloy; SANFÉLIX ALBELDA, Joan (eds.). *Hombres, género y patriarcado: Reflexiones, cuerpos y representaciones*. Madrid: Dykinson, pp. 35-54.
- ENGUIX GRAU, Begonya; NARDINI, Krizia; ABRIL, Paco (2018). "Hombres en movimiento, masculinidades en revisión". *Quaderns de l'ICA*, 34, pp. 5-29.
- GILL, Rosalind, (2007). "Postfeminist Media Culture. Elements of a Sensibility". *European Journal of Cultural Studies*, 10 (2), pp. 147-166.
- GILMORE, David (1994). *Hacerse hombre. Concepciones culturales de la masculinidad*. Barcelona: Paidós.
- GING, Debbie (2019). "Alphas, Betas, and Incels: Theorizing the Masculinities of the Manosphere". *Men and Masculinities* [online], 22 (4), pp. 638-657. <<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1097184X17706401>> [Retrieved: 20 February 2024].
- GOFFMAN, Erving (1968). *Estigma: La identidad deteriorada*. Buenos Aires: Amorrortu.
- GRAFF, Agnieszka; KOROLCZUK, Elzbieta (2022). *Anti-Gender Politics in the Populist Moment*. New York: Routledge.
- HARAWAY, Donna J. (1997). *Modest _Witness@ Second Millennium. FemaleMan _ Meets_ Onco Mouse: Feminism and Technoscience*. London: Routledge.
- (2004). *The Haraway Reader*. London: Routledge.
- HARMANGE, Pauline (2020). *Hombres, los odio*. Barcelona: Paidós.
- HARRINGTON, Carol (2021). "What is 'Toxic Masculinity' and Why Does it Matter?". *Men and Masculinities* [online], 24 (2), pp. 345-352. <<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1097184X20943254>> [Retrieved: 10 May 2024].
- HARTSOCK, Nancy (1983). "The Feminist Standpoint: Developing the Ground for a Specifically Feminist Historical Materialism". In HARDING, Sandra (ed.). *Feminism and Methodology: Social Science Issues*. Bloomington: Indiana University Press, pp. 157-180.
- HEARN, Jeff (1998). "Theorizing Men and Men's Theorizing: Varieties of Discursive Practices in Men's Theorizing of Men". *Theory and Society*, 27 (6), pp. 781-816.
- (2004). "From Hegemonic Masculinity to the Hegemony of Men". *Feminist Theory*, 5 (1), pp. 49-72.
- (2015). *Men of the World: Genders, Globalizations, Transnational Times*. London: Sage.
- HENNESSY, Rosemary (1995). "Queer Visibility in Commodity Culture". In NICHOLSON, Linda; SEIDMAN, Steven (eds.). *Social Postmodernism*. New York: Cambridge University Press, pp. 142-183.

- HOWSON, Richard (2008). "Hegemonic Masculinity in the Theory of Hegemony. A Brief Response to Christine Beasley's 'Rethinking Hegemonic Masculinity in a Globalizing World'". *Men and Masculinities* [online], 11 (1), pp. 109-113. <<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1097184X08315105>> [Retrieved: 10 January 2024].
- KIMMEL, Michael (2017). *Angry White Men: American Masculinity at the End of an Era*. New York: Bold Type Books.
- KIMMEL, Michael; FERBER, Abby L. (2009). *Privilege: A Reader*. New York: Avalon Books.
- MERCER, John (2017). *Gay Pornography: Representations of Masculinity and Sexuality*. London: I. B. Tauris.
- MESSERSCHMIDT, James W. (2010). *Hegemonic Masculinities and Camouflaged Politics*. Boulder: Paradigm Publishers.
- (2019). "The Saliency of 'Hegemonic Masculinity'". *Men and Masculinities* [online], 22 (1), pp. 85-91. <<https://doi.org/10.1177/1097184X18805555Z>> [Retrieved: 1 February 2024].
- NGOZI ADICHIE, Chimamanda (2013). "We Should All be Feminists". *TEDxEuston* [online]. <https://www.youtube.com/watch?v=hg3umXU_qWc> [Retrieved: 2 March 2024].
- (2014). *We Should All Be Feminists*. New York: HarperCollins.
- ORTNER, Sherry B.; WHITEHEAD, Harriet (1989). *Sexual Meanings: The Cultural Construction of Gender and Sexuality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- PICHEL VÁZQUEZ, Alexandre (2024). *Género ultra: Movilizaciones afectivas en la política de género de Vox*. Doctoral thesis. Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya, UOC.
- RUBIN, Gayle (1975). "The Traffic in Women: Notes on the 'Political Economy' of Sex". In REITER, Rayna R. (ed.). *Toward an Anthropology of Women*. New York: Monthly Review Press, pp. 157-210.
- SÁNCHEZ CUENCA, Ignacio (2024). "El PSOE aguanta, la izquierda baja en Europa". *El País* [online] (11 June). <<https://elpais.com/opinion/2024-06-11/el-psoe-aguanta-la-derecha-baja-en-europa.html>> [Retrieved: 11 June 2024].
- TÉLLEZ INFANTES, Anastasia; MARTÍNEZ GUIRAO, Javier Eloy; SANFÉLIX ALBELDA, Joan (2019). *Masculinidades igualitarias y alternativas: Procesos, avances y reacciones*. Valencia: Tirant lo Blanch.
- VALE DE ALMEIDA, Miguel (1996). *The Hegemonic Male: Masculinity in a Portuguese Town*. London: Berghan Books.
- VIEJO, Manuel (2024). "El auge de Alvisé Pérez y por qué ha logrado tres eurodiputados y 800.000 votos". *El País* [online] (10 June). <<https://elpais.com/espana/2024-06-10/el-auge-de-alvise-perez-y-por-que-ha-logrado-tres-eurodiputados-y-casi-800000-votos.html>> [Retrieved: 10 June 2024].
- WOLFMAN, Greg; HEARN, Jeff; YEADON-LEE, Tray (2021). "Hollow Femininities: The Emerging Faces of Neoliberal Masculinities". *NORMA* [online], 16 (4), pp. 217-234. <<https://doi.org/10.1080/18902138.2021.1996829>> [Retrieved: 1 February 2024].
- ZARKOV, Dubravka (2020). "Feminist fears". *European Journal of Women's Studies*, 27 (2), pp. 109-112.

Public policies and violence against women. The State Pact against Gender-Based Violence in the Valencian Community¹

MONICA GIL JUNQUERO

Universitat de València
monica.gil@uv.es

YOLANDA JUBETO RUIZ

Universidad del País Vasco /
Euskal Herriko Unibertsitatea
yolanda.jubeto@ehu.eus

GABRIELA MORIANA MATEO

Universitat de València
gabriela.moriana@uv.es

ABSTRACT

The implementation of the State Pact against Gender-Based Violence (PECVG) involves the state, regional and local levels: the Spanish Government transfers of economic resources to the autonomous communities and municipalities. In this article, we will analyse the way the Government of Valencia distributed the PECVG resources during the period 2018 to 2023.

From the gender budgeting framework, we determine whether there is a suitable match between the regional budget's distribution of these resources and the needs detected to serve victims of violence against women. To do so, we conduct semi-structured interviews with professionals in this field and perform a document analysis of the regional budget and other institutional documentation.

We found that there is broad room for improving the proposed budgetary investment of these resources to make them an input that could foster a paradigm shift in the system that attends to victims of violence against women to ensure that it focuses on women's needs and interests.

---

1. This study is the result of the programme "Participatory tracking of the commitments undertaken in the 3rd Strategic Plan for Effective Equality between Women and Men (PEIEMH) 2022-2025" of the Ja! Gender Impact Platform, financed by the Institute of Women (Ministry of Equality, 2023).

KEYWORDS

State Pact, gender-based violence, violence against women, gender budgeting, Valencian Community.

---

1. Introduction

Violence against women is a human rights violation and a form of discrimination. The Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence² acknowledges that this encompasses all acts of gender-based violence that do or may cause women physical, sexual, psychological or economic harm or suffering, including threats of undertaking these acts, coercion and the arbitrary deprivation of freedom in both public and private life. This is the same definition accepted by the Spanish State Strategy to Combat Gender-Based Violence (2022-2025).

Violence against women is the outcome of historical inequalities and men's power relations over women. It includes symbolic or cultural violence, structural violence and direct violence. Symbolic/cultural and structural violence underpin and legitimise direct violence and make it possible. Direct violence is the visible kind and includes physical, psychological, sexual and economic abuse, regardless of the woman's relationship with her aggressor and whether it takes place in public or in private. Institutional violence is also considered direct violence.

Spain has two main regulations for handling this kind of violence: Organic Law 1/2004, on Comprehensive Measures to Protect against Gender-Based Violence (LOMPIVG) (Ley orgánica 1/2004), and Organic Law 10/2022, dated 6 September 2022, on the Comprehensive Guarantee of Sexual Freedom (Ley orgánica 10/2022). The State Pact against Gender-Based Violence (PECVG) first contains all political parties' and institutions' public commitment to combat gender-based violence and aims to promote public policies to counter this violence as state policy. It was signed in 2017 in fulfilment of the 2004 law and the Istanbul Convention, while also seeking to respond to the claims of the feminist movement.

The PECVG initially lasted five years (2018-2022); however, in 2022, the Sectoral Conference on Equality approved its extension along with an improvement in its financing and the establishment of a joint framework of action and cooperation between the autonomous communities (ACs) and the General State Administration.

The regional governments and their local counterparts implement the PECVG in their spheres of influence based on the Spanish Government's transfer of power in order to avoid interfering

---

2. Also known as the Istanbul Convention, which was ratified by Spain and has been in force since 2014.

with the existing distribution of powers and to ensure that the measures taken fit the particular features and conditions of each region or area (Sierra & Garzón, 2023).

With this purpose in mind, the General State Budgets for the financial years 2018 to 2022 included 100 million euros per year earmarked specifically to the implementation of the PECVG in the ACs, Ceuta and Melilla. In the 2023 budget, which resulted from the agreements reached in 2022, the amount was raised to 140,202,020 euros, which were distributed among the ACs, Ceuta and Melilla based on the criteria stipulated by the Sectoral Conference on Equality.

In this article, we focus on studying the PECVG resources managed by the Valencian Community. We will inquire into whether the proposed investment of these funds outlined in the 2018-2023 budgets of the Government of Valencia (GV) meet the needs and help to overcome the weaknesses that the professionals in the sector identify in the current system that attends to women who suffer from gender-based violence. It is important to note that the study focuses on the annual spending forecast that the GV stipulated in its regional budget, a forecast that was made before the Sectoral Conference on Equality approved the exact amount to be allocated to each AC following the criteria established for this purpose.

While seeking to achieve our purposes, we have come upon two limitations: the difficulty entailed in decoding the Valencian budget, and the impossibility of gaining access to information on the decision-making process on how the PECVG resources are allocated.

In the pages below, after outlining gender budgeting (GB), the proposed methodology framing this study, we examine the way professionals view the system that attends to women who have suffered from gender-based violence. Based on this identification, we outline the proposed spending of the PECVG resources outlined in the GV budgets for the different financial years covered in this study. Then, we compare the experts' and professionals' views with the GV's decisions. We close the article with brief final considerations.

2. Methodology

The methodology used in this study was inspired by GB, whose main goal is to analyse all expenditure policies and all sources of income that have an impact on the living conditions of the women and men in a society from the gender perspective.

These studies tend to first emphasise policies that explicitly seek to work towards equal rights between women and men, and then they analyse the pertinence and relevance of other public policies. The analysis of policies that directly deal with the multiple forms of violence that women suffer from because they live in a sexist society tends to be considered one of the first steps in GB processes, given that they are specific policies aimed at equality which tend to have clear objectives and seek measurable results. However, this is not so easy in practice, primarily

because of the structural and multidimensional nature of violence, its cross-cutting relationship with other policies and the many obstacles to gaining access to the institutional and budgetary information needed.

One of the first tools defined for analysing public budgets from this approach was Diane Elson's suggestion that the beneficiaries assess the policies. This "aims to ascertain the viewpoints of current and potential beneficiaries, while also providing a picture of the extent to which the services provided reflect the perception of their needs" (Jubeto, 2008: 17). We have adopted this tool as the lodestar of this study applied to the experience in Valencia.

The main research techniques we used in this article are semi-structured interviews and document analysis. The former enabled us to access the narratives of professionals in the field of attending to women who have suffered or are suffering from violence against women, thus providing us with information that cannot be found in the institutional documentation. These spaces of dialogue enabled us to gather the assessments and identify the shortcomings and needs of the system that attends to women who suffer from gender-based violence. We held four totally anonymous interviews with professionals with extensive experience: two professionals from third-sector organisations (INT_3RS_1 and 2), one equality officer at a local organisation (INT_EL_1) and one professional linked to a specialised public reference facility (INT_SE_1).

The document analysis enabled us to decode electronic documents, understand their meaning and draw from the data they provide. The main target of the analysis was the GV budgets, as well as the contents and documents on the institutional websites. The budgets analysed were from the period spanning from 2018 to 2023, both included.

In the process, we found different junctures or times when it was particularly difficult to follow the money trail. The main obstacle was the lack of clarity in the identification of PECVG resources in the GV budget, given that no explicit references were included. Therefore, we had to dig into the GV's income budget to identify which state transfer might be the PECVG. Among the transfers from the Ministry of Labour, Migrations and Social Security, we found one whose various purposes included "the promotion and implementation of actions to foster prevention and attend to women victims of gender violence". We have assumed that the part of the resources in this transfer earmarked specifically to fight violence against women were from the PECVG.

Having identified the income code of the PECVG resources, we then traced the line or connection with the expenditures that were earmarked to be funded with these resources each year. The programme where these resources went was called the Programme to Fight Gender-Based Violence, and it is included in the "Gender equality" budgetary programme. Based on this identification, we located the three budgetary expenditure lines into which the Programme to Fight Gender-Based Violence was broken down. By looking into the budget documentation, we got information on the beneficiary population, the description and purpose of some of these lines, as well as the way it was allocated and the existence of co-financing. However, in other lines the budget did not include any further information than a numerical or alphabetical code, based on

which it is impossible to follow the money trail and analyse how it was allocated beyond knowing in which budgetary chapter it is included.

The second difficulty we encountered was the impossibility of interviewing staff in the Valencian public administration, despite having requested it several times in different ways. We specifically wanted to talk to staff at the organisation with powers on gender-based violence matters, who could have provided us with information on the decision-making process on the way these funds are allocated.

3. Assessment of the system that attends to women who suffer from gender-based violence

In this part, we report on the interviewed professionals' assessments of the main resources and services in the Valencian system that attends to women suffering from gender-based violence, specifically outpatient centres, residential centres and monetary benefits.

3.1. Outpatient centres: Xarxa de Centres Dona (Women's Centres Network) and Alba Programme

Women's Centres Network

This network provides comprehensive care for women who have suffered from gender-based violence, sexual violence or sexual harassment, as well as any other manifestation of violence against women. It also offers their children psychological care. It is comprised of centres with different features: the ones in the provincial capitals are open 24/7 (that is, 24 hours a day, 7 days a week) and provide social, psychological and legal support in situations of crisis, as well as subsequent follow-up. Since 2018, there have been two centres in two coastal cities in Alicante with the same mission, but they are open 14 hours a day, every day, instead of 24/7. Since March 2019, between five and seven Centres Dona Rural i d'Interior (CDRI) (Rural and Inland Women's Centres) have opened in inland towns; their teams travel from town to town and their facilities are open 12 hours a day, 6 days a week.

From 2018 to 2023, the Women's Centres Network belonged to what was then called the Direcció General de l'Institut Valencià de les Dones (Directorate General of the Valencian Women's Institute).³ This institution is now outsourced, and nobody submitted a bid in its last tender,

---

3. In the first term of the "Botànic" coalition government (2015-2019), it was called the Direcció General de l'Institut Valencià de les Dones i per la Igualtat de Gènere (Directorate General of the Valencian Institute for Women and Gender Equality), but its name was changed in that government's second term (2019-2023). In this study, we use this last official name until the May 2023 elections, Direcció General de l'Institut Valencià de les Dones (Directorate General of the Valencian Women's Institute).

which was announced in 2023. The professionals working there criticised the precariousness of their working conditions. According to the interviewees, these circumstances end up having negative repercussions on the care that the women receive.

This is a core facility in the care system, and perhaps for that reason the professionals interviewed paid particular attention to assessing it. They roundly criticised the difficulty that women in inland regions face in accessing these resources. They believe that despite the opening of the CDRI, the problem still persists because few resources have been allocated to it, and it has low staffing levels and limited timetables (Monday to Saturday from 9 am to 9 pm). All of this means that the care is very spaced out over time, which has negative repercussions on the quality of the service and the women's recovery process.

The second issue that arose repeatedly and forcefully in the interviewees' discourses had to do with the power to validate a woman's status as a victim of gender-based violence. This validation is important for the women, because it allows or facilitates their access to different public resources (grants, loan renewals, etc.), but it is not a blanket validation because it has to be requested each time or for each case.

In the Valencian Community, the regional government has conferred this validation power exclusively on the Centres Dona 24 Hores (CD24H) (24-Hour Women's Centres). This means that the service receives many requests for appointments from women who are only interested in securing that validation, since they may be receiving multidisciplinary, continuous care at another facility (private, third sector, etc.). This results in two negative effects: delays and revictimisation. The facility becomes overloaded, which delays processing and thus postpones the women's receipt of the validation, with all the consequences this may entail for the processes in which they are involved. Likewise, it also causes revictimisation, given that the women have to explain their entire experience yet again to the CD24H professional.

Alba Programme

This programme is targeted at women experiencing sexual exploitation in contexts of prostitution and/or human trafficking. The assessments of the programme by the experts and professionals is particularly emphatic: "It's all smoke and mirrors, because it's not real" (INT_3RS_2). They primarily question the allocation of material resources for the programme to deal with the needs of this group, which is large yet scattered throughout the territory. They state that the programme has a single mobile unit – in addition to the headquarters – in each of the three provinces to attend to all the women. They say that this care ends up being reduced to validating their status as victims of sexual exploitation, which allows the women to register their residence and apply for assistance, although they question whether this can be considered comprehensive intervention, as the programme's description and objectives claim.

3.2. Residential centres or shelters specialised in attending to women victims of gender-based violence

These facilities provide temporary housing with the goal of offering a residential space along with comprehensive care to promote personal autonomy, as per the Social Services Law (2019). The system that attends to women who have suffered from gender-based violence includes shelter places in private residential centres with agreements with the Government and places in public residences, most of which are privately managed. They all report to the Directorate General of the Valencian Women's Institute, and their numbers increased between 2015 and 2023. Moreover, in the 2019 agreement, the types of shelter facilities were diversified in an effort to specialise the care according to the women's needs.

The professionals interviewed levelled serious overall criticisms of the nature of these facilities because they believe that they have an important class bias, which translates into the women's institutionalisation in rigid processes of social exclusion that last varying lengths of time.

In connection to this overall critique, they pointed out two specific aspects: the number and profile of shelter places and the intervention methodology. Regarding the former, they believe that there is a shortage of places available compared to the existing needs. They also stated that the administration's attempt to tailor the places according to specific situations of violence and social exclusion processes has failed. In this regard, they highlight three issues: admissions depend on the free places available when the shelter need arises, the women who enter the centres due to violence are in situations of social exclusion, and these women are very unlikely not to have experienced violence. The women who enter these facilities are struggling with serious problems, as well as addictions and undiagnosed mental health problems. Given all this, women with different profiles and their children end up living together at these facilities, which makes peaceful cohabitation difficult. Not having facilities tailored to the women's needs or profiles has negative repercussions on the intervention processes.

Regarding the treatment methodology or model, some professionals question what is being done at certain shelter facilities. First, they point out the dynamics of obligation and control entrenched in these facilities, which make it difficult to encourage autonomy. These women are stripped of fundamental rights like freedom of movement and privacy; in fact, at some centres, they still have to share a room with other women and their children.

The interviewees believe that most of the women leave the centres in the same condition which led them to enter them because the residential facilities are unable to meet the needs that brought them there, such as the lack of housing, income and paid work. Bearing in mind that these women are raising their children on their own, they have to combine productive and reproductive work, and they often have very low educational levels. Given all these circumstances, the professionals believe that these residential facilities have to be questioned.

3.3. Economic assistance

Women who have suffered from gender-based violence and meet certain social and economic requirements have the right to obtain different kinds of economic assistance. The main ones are the Renda Activa d'Inserció (RAI) (non-contributory job-seekers' allowance); emergency assistance; single-payment assistance based on Article 27 of the Organic Law on Comprehensive Protective Measures against Gender-Based Violence; and indemnification for death, major incapacity and permanent complete incapacity due to gender-based violence.

The professionals interviewed revealed that not having economic and residential autonomy makes it more difficult for some women who suffer from gender-based violence to break away from their aggressors. In this sense, they state that the economic assistance provided by the social services system is insufficient. They say that the RAI is inadequate to cover the needs of women with family responsibilities. The RAI is a kind of economic assistance targeted at people who meet the following conditions: they are unemployed, they are registered with the LABORA office and they have a given income level. According to its name, the RAI comes with a programme and sequences of actions aimed at improving its recipients' chances of joining the job market.

Likewise, the professionals interviewed state that access to the single-payment assistance stipulated in Article 27 is heavily restricted, given that the majority of women are of an employable age. This is a specific form of assistance for women who have suffered from gender-based violence, who can validate this status and who primarily meet two criteria: their income level is no more than 75% of the minimum interprofessional wage, and they have justification from the public employment service that they face particular difficulties securing a job.

4. Budgetary distribution of the resources transferred by the Spanish Government to fight gender-based violence

The amount included in the GV budgets as transfers from the Spanish Government to the 2018-2023 Programme to Fight Gender-Based Violence is 48,722,690 euros, all included in the expenditure budget of section 16, "Vice Presidency and Ministry of Equality and Inclusive Policies".

In view of the budgetary programmes, these resources are distributed very unevenly among three programmes. Specifically, 89.75% is funnelled through expenditure programme 323.10, "Gender equality", whose second objective is "to promote and implement actions to favour attention to women who suffer from gender-based violence". Another 6.15% of the resources are included in the budget of programme 313.30, "Children and adolescents" (2019), which contains two lines of action that refer to gender-based violence. Finally, 4.1% of the remaining resources are allocated to budgetary programme 311.20, "System management and organisation" (2021),

which is associated with organising and coordinating the local social services system, which includes local equality units.

Regarding the budgetary chapters, as shown in Table 1, the almost 49 million euros are mostly allocated to two chapters: chapter 2, which includes current expenditures on goods and services, and chapter 4, which corresponds to current transfers. However, a small part is also allocated to chapter 7 (capital transfers).

TABLE 1

Economic classification of the resources (2018-2023)

Use of financing	Amount (euros)	Chapter
Programme to Fight Gender-Based Violence	20,416,060.00	4
	28,006,630.00	2
	300,000.00	7

SOURCE: Authors, based on GV budgets.

It is important to stress that all we know of the 28,006,630 euros allocated to chapter 2 is that it is used to finance current expenditures on goods and services, which also includes hiring professionals for certain tasks. The way the GV budget is presented makes it impossible to more specifically identify how these resources are invested.

In contrast, for the resources allocated to chapters 4 and 7 (which account for 42.5% of the total transfer from the PECVG), it is possible to more specifically ascertain the description and purposes of the different proposed expenditures to which they are assigned. These resources are allocated to thirteen expenditure lines, the first four of which are earmarked 74% of the resources. Table 2 shows the different lines and the corresponding budgetary allocation for the period as a whole.

TABLE 2

Budgetary expenditure lines financed (2018-2023)

Name of the line	Budgetary allocation of expenditure 2018-2023 (euros)
Assistance for women victims of gender-based violence	5,700,000.00
Valencian Equality Network	3,990,000.00
Concerted action social exclusion and gender-based violence centres (2020) / Concerted action residential centres for gender-based violence and specialised prevention and care service for women victims of human trafficking and prostitution ⁴	3,061,060.00
Emergency fund to combat violence against women	2,600,000.00
Basic primary care	1,995,000.00
Programme to foster equality and job placement	1,025,000.00
Indemnification fund for death, major incapacity and permanent complete incapacity due to gender-based violence	1,000,000.00
Promotion of women's equality and associationism	100,000.00
Public University Agreement on Gender Perspective / Public Universities on Gender Perspective (2023)	500,000.00
Women's housing investment	300,000.00
Programmes to attend to women in situations of social exclusion	265,000.00
Women's housing maintenance	100,000.00
UV Chair agreement / Innovation Chair to Combat Violence against Women (2023)	80,000.00
Total	20,716,060.00

SOURCE: Authors, based on GV budget.

4. The name of this line in 2020 was "Concerted action social exclusion and gender-based violence centres", and later it was called "Concerted action residential centres for gender-based violence and specialised prevention and care service for women victims of human trafficking and prostitution". This change may reflect the Government's announcement that these centres would become specialised, which created new jobs to attend to women victims of human trafficking.

5. Analysis of budgetary allocations of PECVG resources based on professionals' assessments and document analysis

The professionals interviewed unanimously stated that there is no transparency in the way the GV uses the PECVG funds: “None whatsoever. We do not know what the GV spends the money on” (INT_3RS_1). Even staff associated with the GV resources stated the following:

The fact is that as professionals, we do not receive this information [...]. I don't know what part of the State Pact goes to the Women's Centre and what part goes to the Alba Programme. I don't even know about the residential housing. I don't know if money from the State Pact goes there, to those facilities. I really don't even know that (INT_SE_1).

Based on the analysis conducted in the above sections, we find that some of the PECVG resources are allocated to two of the facilities and/or services which the professionals identified as having shortcomings (residential centres and economic benefits), but another part of the resources is earmarked for other purposes that do not appear in the professionals' narratives. Below is a brief analysis of each budgetary line financed for the period 2018-2023.

5.1. Three main forms of economic assistance

Economic assistance for women victims of gender-based violence

The amount assigned for this kind of assistance in the GV budgets is 5,700,000 euros, which accounts for 11.7% of the total. The budgets state that this is for “economic assistance for women victims of gender-based violence without sufficient resources and with special difficulties securing a job, with the goal of facilitating their social integration”. Given this definition, we understand that this is the single-payment assistance mentioned in article 27 of the LOMPIVG.

In addition to the professionals' warning that access to this assistance is highly restricted, it is important to note that it is charged to the general state budgets, even though the autonomous community awards and pays it. That is, this assistance was funded by the Spanish Government before the PECVG existed.

Emergency fund to combat violence against women

This budgetary line contains 2,600,000 euros from the PECVG (5.3% of the total resources transferred). Given the description of this line included in the budgets, we believe that this emergency fund contains the assistance included in article 55 of GV Law 7/2012, dated 23 November 2012, namely the Comprehensive Law to Combat Violence against Women in the Valencian Community (Llei 7/2012). This single-payment assistance is targeted at covering basic needs (food and hygiene), housing (rentals or temporary housing), transport or commutes, or any other need that aims to ensure the victims' safety and/or protection. It also covers the expenses of transport or repatriation in case of death (Article 55 bis).

It should be noted that according to the Valencian Law to Combat Violence against Women, this fund should be charged to the GV budgets (article 55.2). This means that the GV had pledged to cover these expenses with resources from its own coffers prior to the existence of the PECVG.

Indemnification fund for death, major incapacity and permanent complete incapacity due to gender-based violence

The amount assigned to this budgetary line is 1,000,000 euros, which is equivalent to 2% of the total. The purpose of this fund is to cover or finance the right to indemnification due to death, major incapacity or permanent complete incapacity resulting from gender-based violence (Article 16 of the Valencian Law to Combat Violence against Women).

Just as with the other forms of economic assistance discussed above, in this case the Valencian Government had also previously pledged to pay these expenses with its regional budget. Therefore, in all three kinds of economic assistance, the Pact's contribution does not necessarily increase the number of resources earmarked to the fight against gender-based violence; instead, the source of financing has merely been shifted.

5.2. Concerted action residential centres for gender violence and specialised prevention and care service for women victims of human trafficking and prostitution

This line has a budgetary allocation of 3,061,060 euros (6.3% of the total). The description of its purpose is:

To finance agreements to care for women in residential centres specialising in attending to women at risk of or in situations of social exclusion, as well as residential centres to shelter victims of gender-based violence, including in both cases their minor children and minors under their stewardship, guardianship or custody who are the victims of this violence, as well as a specialised prevention and care service for women victims of human trafficking and sexual exploitation in areas of prostitution.

We found a direct relationship between this and two other lines of expenditure included in Table 2: "Women's housing maintenance" (100,000 euros) and "Women's housing investment" (300,000 euros). Therefore, we can conclude that the resources earmarked for residential places have a total budgetary allocation from the PECVG of 3,461,060 euros during the entire period studied.

These resources are allocated to reinforce the existing shelter system and keep up a line of work that has nothing to do with the need for the paradigm shift claimed by the professionals interviewed. They say that interventions with women in situations of social exclusion should consist of supporting processes leading from dependency to autonomy, intervening from the community and providing them with the resources they need to achieve this, instead of dictating what

these processes should look like. Women should only be sheltered under extraordinarily urgent conditions, and their stay should last as briefly as possible until they are provided the normalised economic conditions and housing they need to live independently of both their aggressors and the social services.

5.3. Valencian Equality Network

The budgetary line called “Valencian Equality Network” was allocated 3,990,000 euros during the period studied (8.2% of the total). Its purpose is to “hire quality agents and promoters for local organisations in the Valencian Community to promote and integrate equality in municipal policies”.

We found another budgetary line that we believe is meant for the same purpose: “Basic primary care” (1,995,000 euros), which is part of programme 311.20 “System management and organisation”, given that after the approval of the Law on Inclusive Social Services of the Valencian Community (2019), equality agents and promoters are located in the basic social services’ equality units.

According to the institutional report, the Valencian Equality Network is comprised of four programmes, the third of which is called “Detecting gender-based violence and other kinds of violence against women”. This report states that this area, which encompasses both prevention and actions to attend to women, ranks second in the number of actions undertaken in the different financial years, although far behind the number of actions in the “Personalised information, guidance and advice for women” programme.

5.4. Competitive grants

A total of 1,390,000 euros is earmarked to three budgetary expenditure lines associated with competitive grants (2.9% of the total), all co-financed with the Valencian Government’s resources. Two of these grants are targeted at civil society organisations: Fostering Equality and Associationism Among Women, and Programme to Attend to Women in Situations of Social Exclusion. The third one includes grants targeted at local organisations under what is known as the Programme to Foster Equality and Job Placement.

When we asked the professionals about these grants, they were critical. Specifically, they questioned different issues regarding the grants targeted at the third sector. First, they mentioned the grants’ small amount of funding, which directly conditions the activities they can perform, while also pointing out that the justification of the grants awarded had to include the entire cost of the project submitted, regardless of the amount ultimately funded. Secondly, they questioned the fact that there is no requirement for the organisations applying for this grant to specialise in equality or violence issues. Thirdly, they stressed that they are not specific grants to deal with violence, so determining how much of the resources invested are actually allocated to fighting violence against women is tricky. Finally, they mentioned the lack of real time

available to implement the projects that are awarded funding in all three grants. The GV takes a long time to process and decide on the grants, so there is virtually no real implementation time. In the case of the grants targeted at local organisations, the recent decisions have been published in the month of December, while the end of the implementation period is set at 31 December of that same year.

Finally, in the budgetary analysis performed, we found incoherence in the grant targeted at local organisations in that the GV transfers part of the PECVG resources meant for the region to the local level, given that there are direct transfers from the PECVG to the municipalities.

5.5. Direct awards to public universities

These awards take shape in two budgetary lines: the UV Chair Agreement (Innovation Chair to Combat Violence against Women in 2023), with 80,000 euros, and the Public University Agreement on the Gender Perspective, with 500,000 euros. What drew our attention in the former is the fact that this chair does not appear in the open directory of chairs at the Universitat de València. The second line, according to the budgets, seeks “the cross-cutting inclusion of the gender perspective”.

6. Final considerations

In this article, we have used the gender budgeting approach to delve into the budgets of the Government of Valencia to inquire into the resources transferred from the Spanish Government within the PECVG. Specifically, we have analysed these resources based on the assessment of the current care system by professionals in the sector that attends to violence against women. Thus, we sought to ascertain to what extent the facilities and services funded with these resources meet the needs detected by the professionals in the sector, with the understanding that they have first-hand familiarity with the needs, shortcomings and strengths of the system.

In the course of this study, we have found shortcomings in the regional management of the PECVG resources in terms of transparency. These resources are not visible in the budget *per se*, and the organisation that holds powers on gender-based violence matters would not meet with us, which would have helped us to understand the decision-making process on how these resources are used. The discourses of the professionals interviewed corroborated the lack of transparency in the use of the PECVG resources.

The professionals’ assessment of the facilities and services to attend to violence against women in the Valencian community is particularly critical. They believe that they are insufficient because – they claim – they do not guarantee rights; that is, women and their rights are not the crux of the system. Along with this overall assessment, they highlight the following aspects:

a) a major lack of coordination among the different facilities and in the delimitation of their respective powers; b) the lack of an intersectional perspective in the interventions; c) insufficient outpatient care facilities and excessive concentration in the provincial capitals; d) the need to rethink the intervention methodology and even the paradigm of residential facilities; and e) the lack of quality, which is directly associated with the outsourcing of services and facilities, which affects both the professionals' working conditions and the services provided. The interviewees' discourses revealed the importance of the CD24H and residential facilities within the framework of the care system.

Regarding the budgetary analysis, it is important to note that given the way the Valencian budget is presented, we were only able to identify how 42.5% of the resources were used. Of the remainder, we only know that they were earmarked to chapter 2, which includes current expenditures on goods and services. The resources whose use we were able to identify were distributed into thirteen budgetary expenditure lines, all associated with the budgetary section of the Ministry of Equality and Inclusive Policies and most of them allocated to the chapter on current expenditures (except 300,000 euros allocated to chapter 7, capital transfers).

When we crossed the professionals' assessments with the budgetary analysis, we found major discrepancies between them. The only points where they both matched is in shelters and economic assistance. Regarding shelters, the budgetary allocation in no way reflects the professionals' claims nor their calls to rethink the intervention model. With regard to economic assistance, the analysis of the budget and the corresponding laws shows that prior to the PECVG, the Spanish and Valencian governments had already pledged to cover the cost of this economic assistance. Therefore, the PECVG investment does not necessarily increase the amount of resources earmarked to fight violence against women but instead only shifts their source of financing.

In contrast, the Women's Centres Network, a core facility in attending to women who have suffered from gender-based violence, and the Alba Programme are not earmarked resources from the PECVG. In contrast to the lack of financing for these services and facilities, we find that PECVG resources finance other budgetary lines like the Network of Equality Agents, competitive grant programmes targeted at the third sector and local organisations, and universities. Based on the analysis of this last set of budgetary lines, it can be stated that they have little to do with the priorities detected by the professionals interviewed.

There is, thus, a major gap between the needs detected by the professionals and the Valencian Government's proposed investment of the funds, so we conclude that the Valencian Government's plans on how to spend the PECVG resources are not based on the needs and priorities identified by the professionals interviewed. In this sense, it is important for the Valencian Government, just like for any government, to include professionals in the sector and organisations working to fight violence against women when defining the expenditure lines to be funded with the PECVG resources. Managing the PECVG funds using this logic could become input to push

for a paradigm shift in the system attending to violence against women so it focuses on women's needs and realities. Budgets and public policies have to include women and their organisations not only as the targets of intervention but also as active agents in planning, monitoring and accountability, since increasing the transparency and participatory processes with the groups affected can make it possible to more effectively grapple with this dire, structural social problem.

References

- CORONEL-RODRÍGUEZ, Erika M.; NARVÁEZ-ZURITA, Cecilia I.; ERAZO-ÁLVAREZ, Juan C. (2020). "Evaluación del proceso de planificación y del ciclo presupuestario para los Gobiernos Autónomos Descentralizados". *Revista Arbitrada Interdisciplinaria KOINONIA* [online], 5 (10), pp. 63-91. <<http://dx.doi.org/10.35381/r.k.v5i10.688>> [Retrieved: 5 March 2024].
- GENERALITAT VALENCIANA – VICEPRESIDÈNCIA I CONSELLERIA D'IGUALTAT I POLÍTiques INCLUSIVES (2022). *Informe anual Red de Centros Mujer 24 Horas* [online]. <<https://links.uv.es/9M0H0os>> [Retrieved: 1 March 2024].
- (n. d.). *Acciones en políticas de igualdad 2015-2021* [online]. <<https://links.uv.es/WJg7bh7>> [Retrieved: 1 March 2024].
- (n. d.). *Resumen Informe anual 2022 Red Valenciana de Igualdad* [online]. <<https://links.uv.es/KJGb6Dy>> [Retrieved: 1 March 2024].
- GOBIERNO DE ESPAÑA – MINISTERIO DE LA PRESIDENCIA, RELACIONES CON LAS CORTES E IGUALDAD (n. d.). *Documento refundido de medidas del Pacto de Estado en materia de Violencia de Género. Congreso + Senado* [online]. <https://violenciagenero.igualdad.gob.es/pactoEstado/Documento_refundido_PECVG.pdf> [Retrieved: 15 February 2024].
- JUBETO RUIZ, Yolanda (2008). "Los presupuestos con enfoque de género: Una apuesta feminista a favor de la equidad en las políticas públicas". *Cuadernos de Hegoa*, 43, pp. 5-33.
- JUBETO RUIZ, Yolanda; GIL JUNQUERO, Monica (2022). "Una mirada feminista a los presupuestos públicos municipales". In JUBETO RUIZ, Yolanda; GIL JUNQUERO, Monica (coords.) *Economía feminista, políticas públicas y acción comunitaria: Brújulas y herramientas para la transformación local*. Valencia: Tirant lo Blanch, pp. 31-49.
- MORIANA MATEO, Gabriela (2022). "Disciplinamiento en roles sexuales tradicionales. La institucionalización de las mujeres en centros residenciales". *Asparkia: Investigació Feminista* [online], 40, pp. 237-259. <<http://dx.doi.org/10.6035/asparkia.6176>> [Retrieved: 15 April 2024].
- SIERRA, Jeammy J.; GARZÓN, Yenny Y. (2023). "Evaluación del diseño para adaptar políticas públicas en territorios". *Administración y Desarrollo* [online], 53 (2), pp. 1-34. <<https://doi.org/10.22431/25005227.vol53n2.9>> [Retrieved: 1 March 2024].

Websites

- GENERALITAT VALENCIANA. *Pressupostos anuals GVA. Exercicis 2018-2023* [online]. <<https://hisenda.gva.es/va/web/presupostos/hacienda-presupuestosanteriores>> [Retrieved: 15 May 2024].
- *Rendició de comptes X Legislatura 2019-2023* [online]. <<https://rendiciocomptes.gva.es/es>> [Retrieved: 3 May 2024].

Legislation and legal documents

- COUNCIL OF EUROPE (2011). *Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence* [online]. <<https://www.coe.int/en/web/gender-matters/council-of-europe-convention-on-preventing-and-combating-violence-against-women-and-domestic-violence>> [Retrieved: 25 February 2024].

- “Decret 20/2018, de 9 de març, del Consell, de modificació del Decret 63/2014, de 25 d’abril, pel qual s’aprova el Reglament per al reconeixement de les indemnitzacions i els ajuts econòmics a les víctimes de violència sobre la dona, a la Comunitat Valenciana”. *Diari Oficial de la Generalitat Valenciana*, No. 8260 (23 May 2018).
- “Decret 170/2020, de 30 d’octubre, del Consell, d’aprovació del Reglament orgànic i funcional de la Vicepresidència i la Conselleria d’Igualtat i Polítiques Inclusives. *Diari Oficial de la Generalitat Valenciana*, No. 8959 (24 November 2020).
- “Decret 188/2021, de 26 de novembre, del Consell, de modificació del Decret 181/2017, de 17 de novembre, del Consell, pel qual es desplega l’acció concertada per a la prestació de serveis socials a l’àmbit de la Comunitat Valenciana per entitats d’iniciativa social; del Decret 59/2019, de 12 d’abril, del Consell, d’ordenació del sistema públic valencià de serveis socials; del Decret 38/2020, de 20 de març, del Consell, de coordinació i finançament de l’atenció primària de serveis socials; i del Decret 34/2021, de 26 de febrer, del Consell, de regulació del mapa de serveis socials de la Comunitat Valenciana”. *Diari Oficial de la Generalitat Valenciana*, No. 9238 (20 December 2021).
- “Ley orgánica 1/2004, de 28 de diciembre, de medidas de protección integral contra la violencia de género”. *Boletín Oficial del Estado* [online], No. 313 (29 December 2004). <<https://www.boe.es/eli/es/lo/2004/12/28/1/con>> [Retrieved: 5 March 2024].
- “Ley orgánica 10/2022, de 6 de septiembre, de garantía integral de la libertad sexual”. *Boletín Oficial del Estado* [online], No. 215 (7 September 2022). <<https://www.boe.es/eli/es/lo/2022/09/06/10/con>> [Retrieved: 5 March 2024].
- “Llei 7/2012, de 23 de novembre, de la Generalitat, integral contra la violència sobre la dona en l’àmbit de la Comunitat Valenciana”. *Diari Oficial de la Generalitat Valenciana*, No. 6912 (28 November 2012). [*Boletín Oficial del Estado* (online), No. 297 (11 December 2012)]. <<https://www.boe.es/eli/es-vc/l/2012/11/23/7/con>>. Retrieved: 5 March 2024].
- “Llei 3/2019, de 18 de febrer, de la Generalitat, de Serveis Socials Inclusius de la Comunitat Valenciana”. *Diari Oficial de la Generalitat Valenciana*, No. 8491 (21 February 2019). [*Boletín Oficial del Estado* (online), No. 61 (12 March 2019)]. <<https://www.boe.es/eli/es-vc/l/2019/02/18/3/con>>. Retrieved: 10 March 2024].
- “Ordre 6/2016, de 21 de març, de la Vicepresidència i Conselleria d’Igualtat i Polítiques Inclusives, per la qual s’estableixen les bases reguladores de les ajudes per a programes de serveis socials especialitzats en l’atenció a dones en situació o en risc d’exclusió social”. *Diari Oficial de la Generalitat Valenciana*, No. 7751 (1 April).
- “Ordre 10/2019, de 31 d’octubre, de la Vicepresidència i Conselleria d’Igualtat i Polítiques Inclusives, per la qual s’estableixen les bases reguladores que regiran el procediment de concessió d’ajudes econòmiques destinades a entitats locals per al desenvolupament de programes que fomentin la igualtat entre dones i homes i/o la inserció laboral de les dones, i la convocatòria per a l’exercici 2019”. *Diari Oficial de la Generalitat Valenciana*, No. 8673 (8 November).
- UN (1993). *Declaration on the Elimination of Violence against Women* [online]. <<https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-elimination-violence-against-women>> [Retrieved: 10 March 2024].

Private jets and blingy sandals: An analysis of the figure of the “rich woman” in contemporary audiovisual culture

---

MERCÈ OLIVA

Universitat Pompeu Fabra

merce.oliva@upf.edu

ABSTRACT

The goal of this article is to analyse the media representation of a figure at the heart of contemporary popular culture: the “rich woman”. Taking a cultural studies approach, this article uses thematic analysis to study a sample of reality TV formats which have spotlighted this figure, including *Bling Empire*, *Soy Georgina*, *La marquesa*, *First Class*, *Selling Sunset*, *Sálvese quien pueda*, *Young, Famous and African* and *Dubai Bling*. The study identifies how this figure personifies tensions and ambiguities associated with the idea of inequality. Thus, these programmes encourage the audience to feel both aspiration and disdain for this figure, foregrounding social debates on legitimate and illegitimate ways of climbing the social ladder. The article also explores the connection between these representations and a classist, colonial mindset which maintains the stereotypes through which oppressions survive under the guise of critiquing inequalities.

KEYWORDS

Gender, celebrity, reality TV, class, cultural capital.

Introduction

In recent years, media representations of the “super-rich” have proliferated in everything from films and series like *Triangle of Sadness* (Ruben Östlund, 2022), *The White Lotus* (HBO, 2021-22) and *Succession* (HBO, 2018-23) to docu-reality¹ shows like *Bling Empire* (Netflix, 2019-). Indeed, Netflix is where we find a plethora of reality TV formats, overwhelmingly featuring women, that showcase the lives of privileged individuals. These formats tend to mix people whose wealth comes from different sources and who come from different social backgrounds, creating an array of gender and class identities which encourages viewers to identify with them while simultaneously disdaining them.

The goal of this article is to analyse media representations of the figure of the “rich woman” on contemporary reality TV shows in order to ascertain how this figure is connected to gender and class stereotypes, in what positions these programmes ask viewers to situate themselves and how these representations are related to contemporary anti-elite discourses, given that these figures are blatant proof that we are living in a profoundly unequal society.

Theoretical framework

The media offer representations and discourses in which certain identities are constructed as “normal” and others as “deviant”. We draw from these repertoires to construct our own identity (Lawler, 2008: 2-8) and that of others through classification and naming processes (Tyler, 2015). Gender and class are crucial in these processes.

Even though the idea of class seems to have lost its centrality as a concept that explains social relations in recent years because of individualisation and reflexivity processes (Giddens, 1995), authors like Imogen Tyler (2008, 2013), Beverly Skeggs (2004; Skeggs & Wood, 2012) and Stephanie Lawler (2004, 2005, 2008) have upheld the importance of this concept in understanding how inequalities are articulated and maintained. The notion of capital (Bourdieu, 2012) is crucial within this context to understand how these identities are constructed and how the idea of value is unequally distributed. Pierre Bourdieu distinguishes between four kinds of capital: economic capital (wealth); cultural capital, which includes academic degrees, cultural assets, knowledge and tastes (1997: 47); social capital, that is, “possession of a durable network of more or less institutionalized relationships of mutual acquaintance or recognition” (1997: 51); and symbolic capital, meaning prestige, authority and having a “a known, recognized name” (1993: 75). Thus, different social positions are associated with different capital configurations, and

---

1. Docu-reality series are reality TV formats organised into series that blend elements of documentaries and fiction. The events are partly scripted, and the actions staged are often rigged by the programme (Oliva, 2013).

notions of legitimacy and status are built around cultural capital. For example, the figure of the “nouveau riche”, which is at the core of this article, is characterised by the accumulation of economic capital without the cultural and symbolic capital expected of that position. As a result, these figures are often viewed as laughable and ridiculous.

Media figures personify certain gender and class identities which are assigned a value (Tyler & Bennett, 2010) and become “social types” that represent “typical ways of being, feeling and thinking” (Dyer, 2001). That is, they are discursive constructions that end up working as stereotypes and “diagnostic figures” that enable us to understand our own era. These labels and figures also tend to be projected onto certain social groups (Ege & Springer, 2023a) and thus act as a form of classification and symbolic violence.

During the recession which came in the wake of the 2008 economic crisis, two figures who personified the era’s tensions appeared in the popular imaginary: the “chavette” (known in Spanish as the *choni*), a stereotype representing working-class women; and the “rich woman” (*The Real Housewives of Beverly Hills* [Bravo, 2010-], *Mujeres ricas* [LaSexta, 2011] or Carmen Lomana as a celebrity). But the “chavette” soon became the figure that turned into the centre of the popular imaginary.

It is no coincidence that the “chavette” came to the fore during the time of economic crisis, austerity policies and cutbacks in the welfare state. It is a figure that fits the neoliberal ideology, in which inequalities can be explained in individual terms through a discourse that blames citizens for their social status and ignores the structural causes of inequality. As Negra and Tasker state, “popular culture helps to mobilize emotion and to allocate blame, frequently redirecting resentment and anger at structural problems away from elites and toward class peer groups” (2014). Thus, the “chavette” became a figure that helped to build a consensus against the welfare state, which was “reimagined as fostering toxic forms of ‘welfare dependency’ amongst citizens, itself considered to have a stagnating effect on economic growth and national prosperity” (Jensen & Tyler, 2015: 472) and helped to identify poverty and inequality as the outcome of “about ‘bad’ cultural choices (‘lifestyle’), worklessness and social reproduction” (Jensen, 2012).

Thus, this stereotype depicted working-class women as vulgar, tasteless and uneducated figures marked by an aesthetic associated with excess and artificiality (hair extensions; tight-fitting, tacky clothing; too much makeup and jewellery; and a sexualised appearance), who are characterised by eating and drinking in excess, by lacking self-discipline and self-control, and by being bad mothers (Lawler, 2004, 2005; Skeggs, 2004; Tyler, 2008, 2013; Oliva, 2014). All these arguments have to do with simultaneous perceptions of excess and yet lacks (Skeggs, 2004: 99-105) and an “inability to perform femininity correctly” (Tyler & Bennett, 2010: 381).

Skeggs, Lawler and Tyler claim that using taste, knowledge and behaviour to disdain a group is a way of concealing the real argument against them: class. In contrast to this figure, middle-class identity is construed as “normal”, “universal” and “invisible”. Disgust plays a key role here as a

way of maintaining distances. Through expressions of disgust, social distinctions are personalised and naturalised and a shared identity is created: a consensus is generated that maintains the social order and invokes public recognition, given that we are not alone in feeling disgust (Lawler, 2005).

However, in recent years the figure of the “chavette” has lost its centrality, partly because it has been reappropriated and defended in different spheres. Instead, the figure of the “rich woman” is currently front and centre, reemerging after the above-cited examples from the early 2010s. This figure can be associated with the emergence of anti-elite discourses which harness discomfort with inequalities. As Ege and Springer (2023b: 8) state, contemporary anti-elitism is a complex discourse that connects with opposing political ideas in a contradictory fashion: from movements agitating against the “one percent” and “caste” during the recession (from Occupy Wall Street to 15M and the emergence of Podemos in Spain) to alt-right² discourses, in which the elite are personified by the middle classes with university degrees and progressive ideologies. In recent years, different representations have focused on what are called the “super-rich”.

If we look at media research, media representations of the super-rich are often contradictory and ambivalent, poised between celebration and disdain (Jaworski & Thurlow, 2017). The “nouveau riche” with working-class roots are most often the target of this type of scornful discourse. In fact, this figure connects with the “celebrity chavette”, that is, figures like Kerry Katona (Tyler & Bennett, 2010) and Belén Esteban in Spain (Oliva, 2014), who may have reached a position of economic privilege and media visibility but are nonetheless depicted as embodying the stereotype of the working-class woman, highlighting the misalignment between their economic and cultural capital. The middle class’s taste is reaffirmed through these figures, who also serve as the targets of the disgruntlement caused by an unequal, unfair society. Another articulation of this figure is found in what Lee and Moscovitz (2013) call “the rich bitch”, referring to the main characters in the docuseries franchise *The Real Housewives*. The stars of these reality TV programmes are represented as women who are “undeserving” of their fortune, stressing the idea that what they do has nothing to do with legitimate notions of “work”. They are represented as bad or absent mothers who leave their children’s upbringing in hands of domestic servants, as women with poor taste who adore ostentation and transgress gender roles by showing “emotional excess” and engaging in vicious fights and arguments, thus failing to fulfil class expectations. Once again, cultural capital is at the core of this type of representation.

Finally, other authors have identified how these class discourses are joined with colonial discourses. For example, Smith Maguire (2019) shows how there has been a proliferation of news items in the press focused on the “nouveau riche” in non-Western countries, especially China and Russia, which show a concern with a “new world order” in which Western countries and

---

2. The term *alt-right* refers to the “alternative” right wing, which draws from libertarian, conservative ideas combined with an anti-establishment discourse. Donald Trump is a good example of the alt-right.

their middle classes may lose their primacy. Thus, these news stories once again focus on their lack of cultural capital and stress their vulgarity, poor taste, predilection for ostentation, greed and lack of scruples. These stories connect cultural capital, the middle class, the West and civilisation, maintaining and reinforcing existing inequalities and oppressions.

Methodology

The goal of this article is to analyse media representations of the figure of the “rich woman” in contemporary reality TV shows. Our research questions are: What are the characteristics of this figure, and how are they associated with gender and class stereotypes? From the standpoint of which social class is the discourse constructed in these programmes? How do these representations relate to contemporary anti-elite discourses?

This research is situated within the context of cultural studies, a discipline which is interested in the role of culture in social “production” and “reproduction” (Fiske 1992, 284-85), and particularly in maintaining or questioning social relations of domination and subordination. Within this context, culture is understood as “a particular way of life, whether of a people, a period, [or] a group”, including significant practices (Williams, 2010). That is, cultural studies are interested in the generation and circulation of meanings in industrial and post-industrial societies and the relationships between these meanings (harnessed via representations and stories) and the social structure. Thus, cultural studies believe that the existing social conflicts and tensions arise not only around material and economic issues (distribution of wealth) but also around cultural matters. Thus, media representations are one of the core arenas where this battle over social control is played out.

To perform this analysis, a sample of eight docu-realities broadcast on the streaming platform Netflix between 2019 and 2024 were chosen: *Selling Sunset* (2019-), *Bling Empire* (2021-), *Young, Famous and African* (2022-), *Dubai Bling* (2022), *Soy Georgina* (2022-), *La marquesa* (2022), *First Class* (2022) and *Sálvese quien pueda* (2023).

This sample was studied through thematic analysis (Braun & Clarke, 2012; Gibbs, 2007), a qualitative method that enables us to identify and organise patterns of meaning. To code the sample, we performed an inductive-deductive analysis. In the first phase, we analysed the sample to identify recurring topics. These codes were compared with the key concepts from the literature review, and the main topics were established. We subsequently identified subtopics for each of the categories in successive rounds of analysis. Finally, the topics and subtopics were grouped into four clusters of meaning, based on which we present the results of the analysis (see Table 1).

TABLE 1 Topics identified

Clusters	Topics	Subtopics
Luxury	Display of what economic capital enables one to accumulate: mansions, private jets, luxury cars and yachts, clothing	Excess and ostentation Desire and aspiration Cultural capital and lack of taste Global elite
Deserving the privileged position or not	Forms of socioeconomic ascent Practices	Work and hustle culture Competition Marriage Old money / new money Production / consumption
Social relations	Friendships Motherhood	Conflict and competition Moral judgement Emotional excess Absent mothers Good mothers Mothers who fight for their children
Colonial gaze	Racialisation Elites from the Global South	Excess and ostentation Somewhat dishonest ways of earning money Lack of morality

SOURCE: Author.

Results

In this section, we will present the main results of our analysis, organised into four sections which correspond to the four clusters of meaning or macro-topics identified (see Table 1): the representation of luxury and cultural capital; the idea of deserving or not deserving privilege; social relations; and the colonial gaze.

Luxury, taste and ostentation

One of the main themes of the programmes analysed is the representation of luxury, primarily by showing spaces, vehicles and clothing. Regarding spaces, mansions are the central visual motif of these programmes: huge, lavishly decorated homes which are shown with sweeping camera shots that highlight their spaciousness, leading audiences to grasp that they cannot be captured with just a single shot. In this sense, as Thurlow and Jaworski (2012) state in their study of the semiotics of luxury, plentiful space is one of the markers of wealth.

Spaces are clearly front and centre in *Selling Sunset*, a docuseries featuring the real-estate agents from the Oppenheim Group, which specialises in luxury homes in Los Angeles. One scene that is repeated in each episode and serves as a backbone for the series is a tour of each home for sale, which the main characters show to buyers and other real-estate agents. They are multi-storey homes with large living rooms, windows with panoramic views of the city, swimming pools, gyms, private screening rooms and terraces. These images always come with figures showing the home's square footage, the sale price and the real-estate agent's commission. Thus, the series encourages viewers to situate themselves in the buyer's position, creating a desire to aspire to these unaffordable homes.

Private transport also plays a core role in these series: luxury cars, yachts and private jets are presented as class markers, especially in the initial sequences of the series when the characters are being introduced (*Soy Georgina*, *Selling Sunset*, *Young, Famous and African* and *Dubai Bling*). Following the same device identified above, a camera movement shows us the vehicle and connects it with the main character. The stress on transport is used to represent the main characters in these series as members of a global elite that travels from one country to another.

Finally, clothing is another element that serves as a marker of class and luxury. Sequences are often introduced with a sweeping view that scans the main characters from head to toe to show their body and clothing, following the same visual treatment applied to mansions, cars and private jets. Thus, they are presented as a visual spectacle, stressing the traditional association between femininity and "to-be-looked-at-ness", common to visual culture (Mulvey, 1975). At the same time, the main characters embody a hyper-femininity characteristic of the post-feminist sensibility, in which attractiveness and youth are the markers of privilege and power (Gill, 2007, 2017). The importance of clothing is not only found in the sequences where the plot is developed but also particularly in the "confessionals", where the characters speak directly to the camera about their experiences and verbalise their thoughts and feelings. Even though this is a device associated with the ideas of honesty and authenticity (Balló & Oliva, 2024), in these sequences we see a high degree of performativity underscored by the fact that the interviewees are often wearing exaggerated, theatrical attire: ballgowns with plunging necklines, spectacular hairdos, obvious makeup and jewellery.

The representation of luxury in the programmes analysed is profoundly ambivalent. On the one hand, through high-contrast, saturated photography, camera shots and upbeat music, these markers of luxury are presented as worthy of admiration and aspiration. Thus, the audience is

encouraged to put themselves in the position of “desiring privilege”. Yet at the same time, if we look at the markers of cultural capital and the aesthetic shown (the diamonds, the sexualisation of the clothing, the artificiality of the hairdos and wigs), they challenge the middle class’s criteria of good taste and do not fit the ideal of naturalness that is a part of its *habitus*. This emphasis on ostentation and excess pinpoints the main characters as “nouveau riche” (that is, figures whose cultural and economic capital are misaligned) and places the spectator in a position that facilitates distance and disdain.

Deserving or not deserving privilege

One of the key aspects of the programmes in the sample is how the articulation of the main characters’ different kinds of capital is represented, that is, what type of capital they have and whether they are shown as “deserving” or “undeserving” of their privilege. As seen in the previous section, the main characters are represented as figures who accumulate economic capital, as well as social capital and visibility, thus highlighting the fact that we live in an unequal society. However, do these programmes legitimise or question this inequality?

One fundamental aspect of the programmes is the balance (or imbalance) between the representation of work and leisure, where the main characters display their economic capital (holidays, restaurants and especially parties and celebrations). However, we find significant differences among programmes. On the one hand, the stars of *Selling Sunset*, real-estate agents for luxury homes, are depicted explicitly connected to the notion of *work*. The programme highlights the fact that they earn salaries and work on commission, and in their discourses they present themselves as personifications of “hustle culture”, that is, the culture of tireless work and ambition. Thus, they are represented as entrepreneurs who not only sell homes but also develop their own businesses, thus embodying and naturalising the “desire for privilege”. Therefore, they are figures to aspire to, yet also figures that aspire to ascend economically. On the other hand, in other shows (*Young, Famous and African*, *Soy Georgina* and *First Class*), the main characters work in the creative industries (singers, actresses, influencers, stylists, designers, artists), so the discourse about work is more complex. However, they are primarily shown involved in free time activities and consumerism, not working.

Alongside the people represented as connected to the idea of work in the public sphere, in programmes like *Bling Empire*, *Dubai Bling* and *Young, Famous and African* the origin of some of the main characters’ fortune is explicitly associated with marriage, a type of story that is quite clearly gendered and lies outside legitimised discourses of meritocratic social ascent. In this case, the programme’s discourse dissociates the characters from the realm of work and openly associates them with consumption, thus delegitimising their worthiness of possessing their financial assets. In fact, in many of these programmes, people with different social backgrounds are brought together so the story creates a conflict between “self-made” women and those who reached a position of privilege through marriage.

A good example of the complexity of the articulation of these discourses is *Soy Georgina*, a documentary series featuring Georgina Rodríguez, a model and the partner of the footballer Cristiano Ronaldo. In the first few minutes of the series, Georgina presents herself as follows:

Thanks to love, my life is a dream now. I've gone from selling luxury to showing it off on red carpets. I have millions of followers [on Instagram], and I'm the wife of the man with the most followers in the world [...] I know what it is to have nothing, and I know what it is to have it all.

As we hear these words being spoken in voiceover, we see images of Georgina on a yacht, stepping out of a private jet, on different red carpets wearing luxury gowns and defiantly looking at the camera, shot from below. Thus, we can see how different discourses associated with the idea of climbing the socioeconomic ladder are staged: first she tells a rags-to-riches story, which is common in celebrity culture (Gamson, 1994), and secondly, her marriage is identified as the way she was able to climb socially (Lawler, 1999), but her work as an influencer is also foregrounded, presented here as a way of defending the fact that she deserves the space of privilege where she currently dwells.

Throughout the series, we see Georgina repeating and recounting her humble background and performing the figure of the celebrity “who never forgets where she comes from” (Littler 2003) through her verbal story, and more importantly through visual contrasts: Georgina eating sausage on her private plane or walking through Jaca, her home town, and entering a butcher shop. She is also presented as a good mother, in contrast to the figure of the absent mother common in this type of series (Lee & Moscovitz, 2013). Therefore, *Soy Georgina* is situated in an ambiguous space: on the one hand, there is an attempt to legitimise the figure of the main character (Georgina is the executive producer of the series), yet the comical tone of the confessionals and the excessive performativity of the way she is represented simultaneously delegitimise her. Thus, Georgina is situated in a liminal space, somewhere between the “celebrity chavette” and the deserving celebrity.

A comic tone is common in these programmes, in some cases ridiculing the main characters and spotlighting their lack of cultural capital, in other cases mocking their inability to realise their own privilege. The articulation of an anti-elitist sentiment which seeks to ridicule these figures who personify extreme privilege is clearer in the latter. This connects with the idea of *Schadenfreude*, that is, happiness at another person's misfortune, a core feeling in contemporary fame culture which harnesses a sense of grievance and anxiousness about inequality but does so via personal attacks (often targeted at women) instead of questioning the structural causes behind this inequality (Cross & Littler, 2010; Oliva & Pérez-Latorre, 2019).

Another of these delegitimation mechanisms is contrast, whereby wealthy people are put in situations where they do not fit. For example, in one episode of *First Class*, we see the main characters in fancy clothing walking amidst farm animals as they visit the estate that one of them owns. Another example is the representation of the main figures in *Sálvese quien pueda*

looking for work in Miami. This format falls much more clearly within the sphere of *Schadenfreude*. In this reality TV programme, the former hosts of *Sálvame*, a Telecinco programme often held up as a paradigmatic example of trash TV, went to Miami to “look for work” after the programme was cancelled. Thus, the main characters are put in embarrassing situations that serve as a kind of humiliation for having accumulated economic capital which they apparently do not “deserve”.

La marquesa, in turn, which features the daughter of Isabel Preysler and the Marquise of Griñón, is different from the other formats analysed. Because she is a member of Spain’s aristocracy, Tamara Falcó personifies old money; she is therefore anything but “nouveau riche” because she also has both cultural and symbolic capital. However, she is represented in a slightly ironic tone in the programme by underscoring her accent, which is clearly upper-class, and her lack of knowledge about basic everyday life, with a point of view that situates her as pretentious and not “having her feet on the ground”. However, the plot of the docuseries also follows her as she works on a project to open a pop-up restaurant in her mansion in order to put her cooking knowledge into practice, after she studied in France and participated in *Masterchef Celebrity* (TVE1, 2016-). This, then, is a story that legitimises her position of privilege by connecting her with the sphere of work and entrepreneurship, which is positively viewed from the middle-class vantage point.

The debate over deserving or not deserving privilege leads us fully into the realm of discourses that negotiate the existence and maintenance of inequalities. The discourse of the meritocracy (Littler, 2013) has traditionally been used to legitimise inequality: by upholding equal opportunities and unequal results according to talent and effort, this discourse has presented inequality as fair. Thus, figures who have accumulated several different types of capital without apparently “deserving it” cast doubt on this discourse and consequently sow unease and are symbolically attacked for it. However, here we have to ask how we define work, effort and talent, and what identities and social groups have access to these different configurations of capital.

Social relations and emotional excess

In addition to showing the main characters’ material goods, the programmes also show a (stylised and controlled) representation of their private lives. In many cases (*Bling Empire*, *Dubai Bling*, *Selling Sunset*, *First Class* and *Young, Famous and African*), the chapters relate different encounters among the main characters, many of them characterised by conflict. Following the model set by *The Real Housewives of Beverly Hills* and the other series in that franchise (Lee & Moscovitz, 2013), we see how the figure of the “rich bitch” is also crucial in these new formats that are part of the sample. In fact, one of these programmes’ favourite narrative devices is bringing together people who did not previously know each other, often with different kinds of capital (as we saw in the previous section), invariably leading to open conflict. The narrative structure is based on the use of the omniscient viewpoint common in soap operas, in which first a conflict is recounted (usually an argument or malicious comment) and then dialogue is used

to show how this conflict has impacted the main characters and is morally assessed by their companions in sequences in which the same event is retold several times.

The main social relations represented in these formats are friendships, more than family members or lovers, which is an interesting feature because it has the potential to show structures of sisterhood. However, these relationships end up being framed within dynamics of competition more than cooperation or sisterhood, connecting and furthering the gender stereotypes of contemporary heteropatriarchal society. The participants are often shown arguing fiercely, displaying an “emotional excess” which contrasts with their privileged position and what would be expected of the *habitus* of the class to which they belong. Thus, the programmes situate these figures in a contradictory space that is far from the notion of “civility” and politeness (with the sole exception of *La marquesa* and *Soy Georgina*), creating a distance with the viewer, who can then take the position of “I’m not like that”.

The colonial gaze

Finally, the fourth theme that stands out in the sample analysed is the colonial gaze, in which the gender and class representations we find in the programmes intersect with race. The programmes where this happens the most are *Bling Empire*, *Dubai Bling* and *Young, Famous and African*, whose main characters are racialised people.

Bling Empire stars Asian-Americans, bringing together people from different geographic regions (China, Japan, South Korea and Indonesia) without bearing cultural or linguistic differences in mind. *Dubai Bling* and *Young, Famous and African* are two reality TV programmes set in Dubai and South Africa, respectively, which also bring together participants from different geographic regions. The beginning of *Young, Famous and African* is revealing. The first chapter begins with a party organised by the South African actress and model Khanyi Mbau to introduce the main characters in the series and put them in touch with each other. The participants come from different African countries (Ghana, Tanzania and Nigeria). Looking at the camera, the main character claims that in the party (held in a sumptuous building) “we’re celebrating the continent [Africa] because it is our time and we want the world to know that we’re also a First World, even though they call us the Third World”. It is interesting to see how the programme’s gaze is constructed; even though it is produced in South Africa, it is clearly addressed at a Global North gaze to challenge the stereotypical ways the African continent is usually represented by a display of the characters’ economic capital. Yet at the same time, the programme’s depiction of its main characters is also associated with several negative stereotypes, not only through a *mise-en-scène* that clearly connects with the idea of excess, outside normative aesthetics and taste, but also by portraying the source of the main character’s money outside the realm of work (by presenting her as a “gold digger”) and associating her with unscrupulous figures (“I may be a girl who likes gangsters”).

Therefore, these programmes reveal a concern with establishing a “new global order” in which the Western countries may lose their predominance, as Smith Maguire (2019) had identified,

demonstrating the illegitimacy of the main characters by representing them as ostentatious, excessive and vulgar.

Conclusions

If we go back to our analysis questions regarding the gender and class characteristics of the representations of the “rich women” in the programmes analysed, we can see how the emphasis is usually on showing economic capital via luxury markers associated with the idea of excess and ostentation. In this sense, we should bear in mind that excess is constructed in opposition to an identity defined as “normal” or “unmarked”, and therefore invisible. This emphasis on excess and ostentation thus shows us in which class-based vantage point these programmes situate us as viewers: the middle-class, an identity that has become invisible and universal (Lawler, 2004).

The middle class, as “the dominated part of the dominant class”, is situated in an ambiguous position in relation to the axes of oppression, and the representations in the programmes analysed reflect this ambiguity: on the one hand, they appeal to an idea of aspiration and social mobility, but on the other hand they invite viewers to distance themselves from and disdain the main characters because either they are shown to be lacking sufficient cultural capital or they did not achieve their position through legitimised forms of work and talent.

Thus, the proliferation of this type of programmes may connect with a kind of irritation at viewing the profound social inequalities that characterise contemporary societies in the years since the age of austerity. Yet at the same time, it is a type of representation that is profoundly classed and gendered. What makes the characters laughable is the fact that they are constructed as stereotypically feminine (geared at the private sphere and consumption, hyperfeminine figures that work really hard on their looks, emotions represented as unrestrained) and the fact that they are presented as people who “do not deserve” their status, as they are often associated with the stereotype of the “nouveau riche”. In fact, excess connects the representations of the “chavettes” in the recession years with those of rich women today, as they are both constructed as the “constitutive outside to middle-class existence” (Lawler, 2005: 431).

Therefore, we should ask to what extent this critique of the upper classes is based on an egalitarian spirit or whether they are representations that actually do not question the idea of inequality since they determine who “deserves” to be privileged on the basis of traditional definitions of cultural capital, merit and work.

Acknowledgements

The author is a Serra Húnter fellow.

References

- BALLÓ, Jordi; OLIVA, Mercè (2024). *La imatge incessant: Anatomia dels formats audiovisuals*. Barcelona: Anagrama.
- BOURDIEU, Pierre (1993). *The Field of Cultural Production: Essays on Art and Literature*. Cambridge: Polity Press.
- (1997). “The Forms of Capital”. In HALSEY Albert H.; LAUDER, Hugh; BROWN, Phillip (eds.). *Education: Culture, Economy, and Society*. Oxford: Oxford University Press, pp. 46-58.
- (2012). *La distinción: Criterio y bases sociales del gusto*. Barcelona: Taurus.
- BRAUN, Virginia; CLARKE, Victoria (2012). “Thematic Analysis”. In COOPER, Harris; CAMIC, Paul M.; LONG, Debra L.; PANTER, Abigail T.; RINDSKOPF, David; SHER, Kenneth J. (eds.). *APA Handbook of Research Methods in Psychology*. American Psychological Association, pp. 57-71.
- CROSS, Steve; LITTLER, Jo (2010). “Celebrity and Schadenfreude”. *Cultural Studies* [online], 24 (3), pp. 395-417. <<https://doi.org/10.1080/09502381003750344>> [Retrieved: 7 October 2024].
- DYER, Richard (2001). *Las estrellas cinematográficas: Historia, ideología, estética*. Barcelona: Paidós.
- EGE, Moritz; SPRINGER, Johannes (2023a). “Against Hipsters, Left and Right: A Figure of Cultural Elitism and Social Anxiety”. In EGE, Moritz; SPRINGER, Johannes (eds.). *The Cultural Politics of Anti-Elitism*. London: Routledge, pp. 294-316.
- (2023b). “The Cultural Politics of Anti-Elitism between Populism, Pop Culture and Everyday Life: An Introduction”. In EGE, Moritz; SPRINGER, Johannes (eds.). *The Cultural Politics of Anti-Elitism*. London: Routledge, pp. 3-45.
- FISKE, John (1992). “British Cultural Studies and Television”. In ALLEN, Robert C. (ed.). *Channels of Discourse, Reassembled: Television and Contemporary Criticism*. London: Routledge, pp. 284-326.
- GAMSON, Joshua (1994). *Claims to Fame: Celebrity in Contemporary America*. Berkeley: University of California Press.
- GIBBS, Graham (2007). “Thematic Coding and Categorizing”. In GIBBS, Graham (ed.). *Analyzing Qualitative Data*. London: SAGE, pp. 38-55.
- GIDDENS, Anthony (1995). *Modernidad y la identidad del yo: El yo y la sociedad en la época contemporánea*. Barcelona: Península.
- GILL, Rosalind (2007). “Postfeminist Media Culture: Elements of a Sensibility”. *European Journal of Cultural Studies* [online], 10 (2), pp. 147-166. <<https://doi.org/10.1177/1367549407075898>> [Retrieved: 2 December 2024].
- (2017). “The Affective, Cultural and Psychic Life of Postfeminism: A Postfeminist Sensibility 10 Years On”. *European Journal of Cultural Studies* [online], 20 (6), pp. 606-626. <<https://doi.org/10.1177/1367549417733003>> [Retrieved: 2 December 2024].
- JAWORSKI, Adam; THURLOW, Crispin (2017). “Mediatizing the ‘Superrich,’ Normalizing Privilege”. *Social Semiotics* [online], 27 (3), pp. 276-287. <<https://doi.org/10.1080/10350330.2017.1301792>> [Retrieved: 2 December 2024].
- JENSEN, Tracey (2012). “Tough Love in Tough Times”. *Studies in the Maternal* [online], 4(2), pp. 1-26. <<https://doi.org/10.16995/sim.35>> [Retrieved: 2 December 2024].
- JENSEN, Tracey; TYLER, Imogen (2015). “‘Benefits Broods’: The Cultural and Political Crafting of Anti-Welfare Commonsense”. *Critical Social Policy* [online], 35 (4), pp. 470-491. <<https://doi.org/10.1177/0261018315600835>> [Retrieved: 2 December 2024].

- LAWLER, Steph (1999). "Getting Out and Getting Away". *Feminist Review*, 63, pp. 3-24.
- (2004). "Rules of Engagement: Habitus, Power and Resistance". *Sociological Review*, 52 (s2), pp. 110-128.
- LAWLER, Steph (2005). "Disgusted Subjects: The Making of Middle-Class Identities". *Sociological Review*, 53 (3), pp. 429-446.
- (2008). *Identity: Sociological Perspectives*. Malden, MA: Polity Press.
- LEE, Michael J.; MOSCOWITZ, Leigh (2013). "The Rich Bitch: Class and Gender on the Real Housewives of New York City". *Feminist Media Studies* [online], 13 (1), pp. 64-82. <<https://doi.org/10.1080/14680777.2011.647971>> [Retrieved: 2 December 2024].
- LITTLER, Jo (2003). "Making Fame Ordinary: Intimacy, Reflexivity, and 'Keeping It Real'". *Mediactive*, 2, pp. 8-25.
- (2013). "Meritocracy as Plutocracy: The Marketising of 'Equality' Under Neoliberalism". *New Formations* [online], 80 (1), pp. 52-72. <<https://doi.org/10.3898/NewF.80/81.03.2013>> [Retrieved: 2 December 2024].
- MULVEY, Laura (1975). "Visual Pleasure and Narrative Cinema". *Screen* [online], 16 (3), pp. 6-18. <<https://doi.org/10.1093/screen/16.3.6>> [Retrieved: 2 December 2024].
- NEGRA, Diane; TASKER, Yvonne (2014). *Gendering the Recession: Media and Culture in an Age of Austerity*. Durham: Duke University Press.
- OLIVA, Mercè (2013). *Telerrealidad, disciplina e identidad: Los "makeover shows" en España*. Barcelona: Editorial UOC.
- (2014). "Celebrity, Class and Gender in Spain: An Analysis of Belén Esteban's Image". *Celebrity Studies* [online], 5 (4), pp. 438-454. <<https://doi.org/10.1080/19392397.2014.920238>> [Retrieved: 2 December 2024].
- OLIVA, Mercè; PÉREZ-LATORRE, Óliver (2019). "Celebrities Also Suffer from the Economic Crisis": Broke Celebrities and Neoliberal Narratives from Spain's Great Recession". *Celebrity Studies* [online], 11 (2), pp. 237-256. <<https://doi.org/10.1080/19392397.2018.1557533>> [Retrieved: 2 December 2024].
- SKEGGS, Beverley (2004). *Class, Self, Culture*. London: Routledge.
- SKEGGS, Beverley; WOOD, Helen (2012). *Reacting to Reality Television: Performance, Audience and Value*. London: Routledge.
- SMITH MAGUIRE, Jennifer (2019). "Media Representations of the Nouveaux Riches and the Cultural Constitution of the Global Middle Class". *Cultural Politics* [online], 15 (1), pp. 29-47. <<https://doi.org/10.1215/17432197-7289472>> [Retrieved: 2 December 2024].
- THURLOW, Crispin; JAWORSKI, Adam (2012). "Elite Mobilities: The Semiotic Landscapes of Luxury and Privilege". *Social Semiotics* [online], 22 (4), pp. 487-516. <<https://doi.org/10.1080/10350330.2012.721592>> [Retrieved: 2 December 2024].
- TYLER, Imogen (2008). "Chav Mum Chav Scum". *Feminist Media Studies* [online], 8 (1), pp. 17-34. <<https://doi.org/10.1080/14680770701824779>> [Retrieved: 2 December 2024].
- (2013). *Revolting Subjects: Social Abjection and Resistance in Neoliberal Britain*. London: Zed Books.
- (2015). "Classificatory Struggles: Class, Culture and Inequality in Neoliberal Times". *The Sociological Review*, 63, pp. 493-511. <<https://doi.org/10.1111/1467-954X.12296>> [Retrieved: 2 December 2024].
- TYLER, Imogen; BENNETT, Bruce (2010). "'Celebrity Chav': Fame, Femininity and Social Class". *European Journal of Cultural Studies* [online], 13 (3), pp. 375-393. <<https://doi.org/10.1177/1367549410363203>> [Retrieved: 2 December 2024].
- WILLIAMS, Raymond (2010). "Culture Is Ordinary". In SZEMAN, Imre; KAPOSY, Timothy (eds.). *Cultural Theory: An Anthology*. Hoboken, New Jersey: Wiley-Blackwell, pp. 53-59.

Interventions

What is artificial intelligence and what can it do?

JOSEP DOMINGO-FERRER

Institut d'Estudis Catalans
Universitat Rovira i Virgili
josep.domingo@urv.cat

Introduction

According to Boden (2018), “artificial intelligence seeks to make computers do the sorts of things that minds can do”. This definition has two problems. First, it does not explore the nature of intelligence. Secondly, it seems to cover two things that are not necessarily related to intelligence. So, the question is what kind of intelligence does artificial intelligence (AI) have? According to Bonnay (2022), intelligence is associated with successfully doing certain types of things, that is, doing them in a certain way, and something in us enables us to do them in that way.

Back in the seventeenth century, there were disputes as to whether or not intelligence was exclusive to humans. Descartes (1637) claimed that an automaton could not do what an intelligent being knows how to do. However, Hobbes (1651) said that reasoning is nothing other than calculating, which could open the door to an artificial kind of reasoning.

The history of AI

The term *artificial intelligence* was coined at a scientific gathering held at Dartmouth College (USA) in the summer of 1956, whose participants included Shannon, Minsky and other fathers of computing. Its underpinnings include Charles Babbage and Ada Lovelace’s analytical machine (1834), McCulloch and Pitts’s artificial neuron model (1943) and Turing’s machine and the Turing test (1950).

From the very start, there have been two distinct views of AI. Symbolists believe information is represented by symbols and their relations. In their view, AI consists of manipulating symbols

to solve problems. In contrast, connectionists do not believe information is represented explicitly but instead seek to imitate natural biological systems through artificial neural networks.

After the initial enthusiasm about AI's possibilities waned, there were few practical advances in the 1960s (called *the first AI winter*). During the 1970s and 1980s, symbolism yielded tangible results such as the languages Lisp and Prolog, as well as expert systems (such as the celebrated MYCIN, which reproduced doctors' reasoning to make diagnoses). The 1990s were another period of stagnation (*the second AI winter*). Since 2000, however, connectionism has clearly predominated thanks to the training of artificial deep neural networks with massive data and graphic processors.

Does AI think?

Turing (1950) proposed a test to determine whether a machine behaved intelligently. Basically, if person A cannot distinguish between the written responses given by computer B and person C, computer B could be said to be *functionally* intelligent.

Searle (1980) presented the argument of the Chinese room to refute the fact that computers can think. The idea is that a person who doesn't know Chinese is put inside a locked room. Messages written in Chinese are given to them through a hole in the wall. The person has a rulebook that enables them to use the incoming Chinese messages to produce outgoing messages in Chinese that make sense. The messages they produce are then sent out through another hole in the wall. Even though functionally the person inside the room seems to know Chinese, the reality is that they do not but instead are merely manipulating symbols. The Chinese room is a metaphor for a computer programme, which also manipulates symbols. The conclusion is that *functioning* as intelligent can be done with no understanding. Therefore, Turing's functional definition of intelligence has problems.

What do machines know how to do?

Machines, meaning computers equipped with artificial intelligence, can do a variety of tasks.

- Prediction. This category includes classification (character recognition, giving credit, etc.) and medical diagnosis (both the kind done by expert systems like MYCIN and automatic image diagnostics).
- Translation and transcription. These capacities are now available to the public at large (Google Translate, Word transcription and others).

- Strategy games. In 1997, the computer Deep Blue beat Kasparov as the world chess champion. In 2011, the computer Watson won the Jeopardy championship. In 2017, the computer Alpha Zero learned autonomously until it became the chess, shogi and go champion. However, these computers have limitations in their reasoning. For example, Watson would say that a crocodile cannot jump over obstacles because it has not seen one do that on the Internet, while a person would reason that it cannot because it has short legs and is clumsy (Levesque, 2014).
- Content creation. Here we can distinguish between the creation of artistic contents made with generative models (generative artificial networks, GAN) and the generation of discourse made with the main language models (ChatGPT and others). There is a philosophical debate on whether or not machines can be creative. Kant (1790) said that “fine art is only possible as the product of genius [...] It is a talent for producing that for which no definite rule can be given”. Kraus (1986), however, viewed creativity as derivation and recomposition, meaning that it could be automated.

The main language models

BERT (Google AI, November 2018) is a pre-trained language model that provides numerical representations for phrases and words which can be refined for specific tasks. Embeddings (or numerical representations) are vectors based on the fact that words that have similar meanings occur in similar contexts. Thus, they represent meaning as co-occurrence: the more co-occurrence there is between two words or phrases, the less distance there is between the vectors that represent them. This procedure is based on the work of linguists; more than 60 years ago, Firth (1957) claimed that “you shall know a word by the company it keeps”.

ChatGPT or Chat Generative Pre-trained Transformer (Open AI, 2022) is a conversational robot based on a massive language model. It has been trained with all the content on the Internet, especially Wikipedia. It can explain concepts using simple words, give ideas for birthday gifts or make computer programmes. In a conversation, it remembers what the user said before and introduces any corrections that the user tells it to correct. However, sometimes it can provide inaccurate, harmful or biased information. Researchers at Microsoft claim that ChatGPT shows “sparks” of general artificial intelligence (Bubeck *et al.*, 2023). Indeed, ChatGPT can do a wide range of tasks competently, including generating images, programming computers, applying mathematical skills, interacting with the world and interacting with humans.

Conclusions

AI has a history full of ups and downs. The current plethora of data and graphic processors has made it possible to train deep neural networks, so the discipline is currently in a sweet spot. Conversational robots have made AI visible to the public at large, although for years now it has been used for many other purposes (translating, choosing contents, etc.). Nonetheless, we do not seem to be close to general artificial intelligence, which would resemble human intelligence.

References

- BODEN, Margaret A. (2018). *Artificial Intelligence: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- BONNAY, Denis (2022). "Que peuvent les machines ? Petite philosophie de l'IA par exemple". In *Philosophie du langage ou de la logique* [online]. Description of the course at Université de Paris-Nanterre. <https://formations.parisnanterre.fr/plugins/odf-web/odf/_content/course-philosophie-du-langage-ou-de-la-logique-fr/Philosophie%20du%20langage%20ou%20de%20la%20logique%20.pdf> [Retrieved: 1 October 2024].
- BUBECK, Sébastien [et al.] (2023). *Sparks of Artificial General Intelligence: Early Experiments with GPT-4* [online]. <<https://arxiv.org/pdf/2303.12712.pdf>> [Retrieved: 22 November 2024].
- DESCARTES, René (2000 [1637]). *Discours de la méthode*. Paris: Flammarion.
- FIRTH, John R. (1957). "A Synopsis of Linguistic Theory, 1930-1955". In *Studies in Linguistic Analysis*. Oxford: Blackwell, pp. 10-32.
- HOBBS, Thomas (2017 [1651]). *Leviathan*. London: Penguin Classics.
- KANT, Immanuel (2015 [1790]). *Kritik der Urteilskraft*. Cologne: Anaconda Verlag.
- KRAUS, Rosalind E. (1986). *The Originality of the Avant-Garde and Other Modernist Myths*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- LEVESQUE, Hector J. (2014). "On our Best Behavior". *Artificial Intelligence* [online], 212, pp. 27-35. <<https://doi.org/10.1016/j.artint.2014.03.007>> [Retrieved: 22 November 2024].
- MCCULLOCH, Warren S.; PITTS, Walter (1943). "A Logical Calculus of the Ideas Immanent in Nervous Activity". *The Bulletin of Mathematical Biophysics* [online], 5, pp. 115-133. <<https://doi.org/10.1007/BF02478259>> [Retrieved: 22 November 2024].
- SEARLE, John (1980). "Minds, Brains, and Programs". *Behavioral and Brain Sciences* [online], 3 (3), pp. 417-457. <<https://doi.org/10.1017/S0140525X00005756>> [Retrieved: 22 November 2024].
- TURING, Alan (1950). "Computing Machinery and Intelligence". *Mind* [online], 59 (236), pp. 433-460. <<https://doi.org/10.1093/mind/LIX.236.433>> [Retrieved: 22 November 2024].

The challenges of artificial intelligence from a sociotechnical, critical perspective

---

ROSER PUJADAS

University College London
r.pujadas@ucl.ac.uk

1. From the reification of artificial intelligence to the challenges of so-called *artificial intelligence technologies*

The term *artificial intelligence* (AI) represents an ambition which goes as far back as Ancient Greece, involving the development of a technology that could imitate or surpass human cognition. This seems a misguided tenet, given that human intelligences are multiple and social, but it has encouraged a range of innovations over the years. However, public debate around so-called *AI technologies* has only recently started, particularly since the launch in 2022 of OpenAI's ChatGPT with open access. This was followed by a range of alarmist discourses about the dangers posed by AI, expressed by AI experts and technology leaders, including Elon Musk, one of the founders of OpenAI. They even requested a moratorium to be able to prepare for the coming risks associated with AI. Ironically, those responsible for the development of AI were referring to existential risks in a future in which the ubiquity of AI is seen as unquestionable.

AI technologies present opportunities and challenges, but as suggested by critical studies of AI (Crawford, 2021; Suchman, 2023), it is worth considering the work that certain conceptions and discourses of AI do, who produces them and with what effects, and what questions are not addressed. AI seems to give coherence and stability to a phenomenon which is vague and distributed. It is not a monolithic technology but rather one that requires other diverse technologies and social practices, one that manifests itself in different ways. Technologies under the umbrella term *AI* have been used for a while in many contexts, and, knowingly or not, we interact with them regularly. For instance, AI is used for disease detection, weather forecasting, facial recognition, selection of candidates in recruitment processes, the production and detection of fake news, or the personalization and classification of content and offers in web portals. These technologies are diverse, and the contexts of use are varied; therefore, any generalisations about

the effects of AI, good or bad, hide more than they help answer, and tend to naturalise dominant conceptions of AI.

This reification tends to reduce AI and its potentials and risks to technological matters, and to imbue AI with intrinsic agency (Suchman, 2023). In addition, both utopian and dystopian visions of AI, expressed by leaders of the technological sector (mostly men, white, wealthy, and situated in Silicon Valley), may distract us from the real problems AI is already causing. Journalists, activists, and academics have provided empirical evidence, among others, of AI's role in the erosion of privacy, the perpetuation of inequalities, racial and gender bias and discrimination, disinformation and the production of fake news and fake images, behavioural and ideological manipulation, power concentration, and environmental harm (Broussard, 2023; Crawford, 2021; Eubanks, 2018). These are not only technical issues: they are structural and environmental, and disproportionately affect certain groups which are underrepresented in the technological sector.

2. The ethico-onto-epistemology of AI: When technology and knowledge configure realities and values

Science and technology studies (STS) evidence that technology does not have an inherent agency or intrinsic force that makes its evolution unavoidable. There are many possible versions of technologies and their implementations, as their design and use is situated in specific social contexts. Technological development results from negotiations and power relations, and from specific material conditions. They are not the outcome of single geniuses and they are reliant on tasks that are frequently invisibilised. At the same time, technology is an important social and political agent that embeds and can help reproduce certain values, significantly influencing social structures and practices. Therefore, it is important that researchers and society scrutinise its development and applications.

In the case of AI this is particularly true, given the significant performativity of these technologies. That is, their capacity to (re)configure reality is considerable. On the one hand, AI can be deployed to assist complex human task, but it is frequently used to automate decisions and actions. Particularly in this latter case, there is a delegation of agency towards a technology which is becoming increasingly opaque. On the other hand, even though AI tends to be presented as an objective technique, it involves a specific vision of "intelligence" and of how to predict accurately. As STS and feminism have revealed, knowledge is situated and partial. Furthermore, knowledge practices constitute sociotechnical assemblages (Latour, 2005) and are constitutive of certain configurations of reality and value systems, with political and ethical implications. Therefore, we need to consider what the ethico-onto-epistemologies (Barad, 2007) of AI actually are. That is, what are the epistemologies and knowledge practices associated with

AI and what realities and values do they help configure? And with what ethical and material consequences?

3. AI models based on big data and extractivism

Nowadays the term AI tends to refer to technologies incorporating machine learning (ML) techniques. In a nutshell, the development of an ML system involves using training datasets to produce algorithms and statistical models to represent an aspect of reality. The use of ML consists in applying this model to analyse automatically new data and make predictions. The assumption that a higher quantity of training data results in more accurate models, in addition to the ambition to produce AI technologies for general use (such as ChatGPT), has led to the massive and indiscriminate use of data. This is problematic for several reasons.

Despite the presumed objectivity and universal application of these models, the idea that a bigger volume of data guarantees a more accurate representation of reality is a fallacy. Like any kind of knowledge production, any model of AI is partial and has limitations, but it can be useful in specific contexts of use. For instance, the large language model ChatGPT makes statistical predictions of the likelihood of a certain string of words to answer a query. It might be useful to improve the style of a text, although when asked to answer a question, it will be able to provide a text that is grammatically correct but not necessarily factual.

In addition, it raises ethical issues and social justice concerns. On the one hand, certain practices of data extraction or acquisition, for instance from web portals, violate basic rights such as privacy or copyrights, while appropriating intellectual work and data. On the other, this massive collection of data is not necessarily representative, the data are decontextualized, and the quality of the data might not be good. Furthermore, datasets may contain the social biases that exist in the context of extraction. If so, these biases or incorrections will be embedded in the ML models and reproduced in its predictions or recommendations. If such technology is used in decision-making, those decisions will be unfair and may increase inequalities. There is plenty of evidence of AI technologies in use that reproduce biases, with damaging implications for vulnerable groups (Eubanks, 2018). This is aggravated when ML models require the labelling of training data (Crawford, 2021), such as those that identify images or videos. Labelling involves the imposition of categories, which are never neutral, and the subjective classification by workers, who are frequently low-paid and in some cases exposed to disturbing material, such as violent images (Gray & Suri, 2019).

Not only does such a paradigm of AI reproduce class differences, but it also amplifies structures of discrimination and unequal distribution of capital at a global level. The capacity to accumulate and process big data, which is necessary to generate these models of ML, demands considerable resources: natural, technological, economic, and of intellectual capital. These are only

available to a small number of technology companies, with monopolistic tendencies that are mainly located in USA and China, two countries which have adopted protectionist policies with the aim to win the race to lead AI innovation (Rikap & Lundvall, 2021). Finally, the environmental effects are noteworthy. The huge computation power needed to process big data and generate models consumes lots of energy, as well as water to cool data centres. In addition, technological components require a range of minerals which are frequently extracted in the Global South.

AI is politics by other means, but rather undemocratic, particularly in an economic system in which the rule of the strongest prevails. The inertia of an extractive version of AI – extractive of data, labour, and natural resources (Crawford, 2021) – seems difficult to stop. We will need bold public policies and determined social activism to face the complex challenges (economic, epistemic, ethic, social, politic, and environmental) posed by AI and we must rethink which versions of AI we wish to promote.

References

- BARAD, Karen M. (2007). *Meeting the Universe Halfway: Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*. Durham, NC: Duke University Press.
- BROUSSARD, Meredith (2023). *More than a Glitch: Confronting Race, Gender, and Ability Bias in Tech*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- CRAWFORD, Kate (2021). *Atlas of AI: Power, Politics, and the Planetary Costs of Artificial Intelligence*. New Haven: Yale University Press.
- EUBANKS, Virginia (2018). *Automating Inequality*. New York: St Martin's Press.
- GRAY, Mary L.; SURI, Siddharth (2019). *Ghost Work: How to Stop Silicon Valley from Building a New Global Underclass*. Boston: Houghton Mifflin Harcourt.
- LATOUR, Bruno (2005). *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford; New York: Oxford University Press.
- RIKAP, Cecilia; LUNDVALL, Bengt-Åke (2021). *The Digital Innovation Race: Conceptualizing the Emerging New World Order*. Cham: Palgrave Macmillan.
- SUCHMAN, Lucy (2023). "The Uncontroversial 'Thingness' of AI". *Big Data & Society*, 10 (2), pp. 1-5.

If it's artificial, it's not journalism

JOSEP LLUÍS MICÓ

Universitat Ramon Llull

joseplluisms@blanquerna.url.edu

The media crisis has dovetailed in time with the rise of content marketing, that is, the commercialisation of goods and services via the distribution of materials that are useful for the audiences they are trying to attract with these mechanisms. The digital social media – Instagram, YouTube, Snapchat, TikTok and many others – have become the meeting point of journalistic and other companies who are testing out these formulas. This is why brands prefer news professionals to be in charge of these tasks.

Even if they have been educated as journalists, no one could undertake this promotional mission as successfully as news professionals can. Minute-by-minute, firms specialised in content marketing and similar activities show incredible skill at resolving two tensions in the market: how to deal with this kind of production and how to employ a host of journalists who, were it not for this solution, would be jobless.

This job refit seemed like a good remedy for the problem of journalists who until recently had worked in media that had had to let them go or were even forced to shut down. However, this widespread transformation actually began when numerous reporters started to join press offices and communication agencies. That corporate transition, done either by vocation or simply by need, was not free of controversy, nor is the current one, with artificial intelligence and other systems from the so-called *fourth and fifth industrial revolutions*.

Digitalisation has unleashed a sophistication that piles on even more ethical questions (Shilton, 2018: 107-171). The media are starting to integrate artificial intelligence, deep learning and machine learning into the routines of their departments, including marketing, advertising, newsroom, infographics, photography... The media industry, which is still suffering from the dire consequences of the latest economic upheaval – from the collapse of the real-estate bubble

in 2008 to the coronavirus pandemic – is aiming to ensure its future through the automation of the collection, analysis and processing of commercial and journalistic information (Guzman, 2019: 83-96).

Many of the heads of these organisations have figured that if the tech giants – Google, Meta, Apple, Amazon, Microsoft, IBM and others – have committed to this trend with conviction and heavy investments, they should try it, too (Moran & Shaikh, 2022: 1756-1774). Within the framework of industry 5.0, generative artificial intelligence, which consists of collecting information on different topics which later will be used to generate new ideas, is so fashionable that even the audiovisual industry is relying on it to ensure the best possible future.

This is one of the prognoses that can be gleaned from a recent study by experts from Dentsu, who claim that this technology will be fundamental in revitalising creative formulas, especially the media: television, computers, tactile tablets, smartphones, consoles and other Internet of Things devices.

The analysts claim that generative artificial intelligence will transform the way users access contents on both platforms and search engines (Pavlik, 2023: 84-93). Furthermore, advertisers, scriptwriters, content producers and influencers will have a kind of assistance never before seen in the history of communication that is capable of determining the effect their material will have with a minimal margin of error. In fact, they are already aware that generative artificial intelligence will enable them to fabricate images, sounds and other resources that would never exist without it. At the same time, consultants are convinced that the competition among corporations, the media, channels and streaming operators is going to be heightened in the forthcoming seasons due to the onset of this mainstay of the fifth industrial revolution, among other factors.

The explanation of this phenomenon is actually quite simple: if the competitors use identical machines, the results will tend to resemble each other, perhaps too much... Therefore, from Hollywood to Barcelona, from Bollywood to Stockholm, efforts to individualise commercial propositions will multiply, and advertisers are looking for new formats with the goal of capturing the attention of a public besieged by a growing number of stimuli (O'Neil, 2017).

Regardless, the most expert voices (human ones, that is) warn that audiences will soon tire of inhabiting an ecosystem with virtually omnipresent promotions. So what can help brands to prevent spectators, listeners, readers and browsers from losing interest? The experts have a clear answer: authenticity and a commitment to social and ecological values, factors which – incidentally – will one day cease being beyond the reach of generative artificial intelligence.

Indeed, this technology is arousing the interest of companies and institutions, monopolising headlines and even prompting mistrust among the public at large. More critical scholars view it as the main threat to being able to continue seeing the economy, society and culture as they have been understood thus far. In any case, the overall assessment of this innovation is highly

positive (Stray, 2019: 1076-1097), even if we run the risk that the enthusiasm sparked by the embrace of this technology reveals an acritical, snobby attitude.

For the time being, there are few rigorous studies that enable us to shift from the intuition and clamour of talks and colloquia to cool-headed, science-based analysis. One of the few exceptions in this regard is the use of artificial intelligence by audiovisual producers. And the conclusions of the heads of the Yahoo Entertainment and YouGov survey from which these ideas are drawn are as striking as they are disconcerting.

They found that audiences in the leading world power, the United States, do not enjoy watching films or TV programmes generated by artificial intelligence, especially if they feature characters who are not flesh-and-blood people. In short, audiences and professionals agree on the essentials. When preparing a report, interviewing the main actors in the news, crafting an on-the-ground chronicle, designing an expert analysis or improvising live in the wake of an unexpected event, there is no debate whatsoever: the reporters have to be there. And there they will remain, because if it's artificial, it's not journalism.

References

- GUZMAN, Andrea L. (2019). "Beyond Extraordinary: Theorizing Artificial Intelligence and the Self in Daily Life". In PAPACHARISSI, Zizi (ed.). *A Networked Self: Human Augmentics, Artificial Intelligence, Sentience*. New York: Routledge, pp. 83-96.
- MORAN, Rachel E.; SHAIKH, Sonia J. (2022). "Robots in the News and Newsrooms: Unpacking Meta-journalistic Discourse on the Use of Artificial intelligence in Journalism". *Digital Journalism* [online], 10 (10), pp. 1756-1774. <<https://doi.org/10.1080/21670811.2022.2085129>> [Retrieved: 28 May 2022].
- O'NEIL, Cathy (2017). *Weapons of Math Destruction: How Big Data Increases Inequality and Threatens Democracy*. New York: Broadway Books.
- PAVLIK, John V. (2023). "Collaborating with ChatGPT: Considering the Implications of Generative Artificial Intelligence for Journalism and Media Education". *Journalism & Mass Communication Educator* [online], 78 (1), pp. 84-93. <<https://doi.org/10.1177/10776958221149577>> [Retrieved: 28 May 2022].
- SHILTON, Katie (2018). "Values and Ethics in Human-Computer Interaction". *Foundations and Trends in Human-Computer Interaction* [online], 12, pp. 107-171. <<https://doi.org/10.1561/11000000073>> [Retrieved: 28 May 2022].
- STRAY, Jonathan (2019). "Making Artificial Intelligence Work for Investigative Journalism". *Digital Journalism* [online], 7 (8), pp. 1076-1097. <<https://doi.org/10.1080/21670811.2019.1630289>> [Retrieved: 28 May 2022].

Law and generative artificial intelligence. Dilemmas on authorship, originality and assignment of intellectual property rights

---

ANTONI RUBÍ PUIG

Universitat Pompeu Fabra
antoni.rubi-puig@upf.edu

In recent years, the advances in generative artificial intelligence (AI) and the spread of models and applications like ChatGTP, Stable Diffusion and Midjourney have spurred academic research on their consequences for intellectual property rights, and they have been used to undertake legislative initiatives in different jurisdictions and have also given rise to numerous lawsuits, most of which are still awaiting a ruling.

Based on information entered by a user or a prompt, generative AI systems generate new contents, such as images, texts, videos or computer programme source code. These results or AI products are very similar to the type of content that is recognised by copyright; that is, they have the usual features of literary and artistic works like poems, drawings, photographs or software, which are the primary target of intellectual property protection. For this reason, generative AI systems are raising different questions related to this branch of law. In this article, I am concerned with the question of whether the results of generative AI can be protected by copyright, but there are other topics of practical and theoretical interest, like the possibilities of training the underlying models with copyright-protected works and the risks of violating the law if the AI products are too similar to existing works (Lee *et al.*, 2024).

In European law, original works can be protected by copyright. According to a consolidated body of jurisprudence from the Court of Justice of the European Union (EU), to be considered original, a work has to be the intellectual creation of an author; in other words, it has to reflect the personality of that author based on their free, creative decisions (Rubí Puig, 2024). It is not at all clear that an AI product reflects the personality of the AI user or anyone else, such as an engineer who developed the model or the compiler of the database used to train it. What is more, one can also claim that these AI products are not original, given that they are determined

by technical considerations or the rules by which the model functions. In other words, they contain no personal expression *per se* but are instead a result based on a statistical or probabilistic optimisation model.

Right now, there are no rulings or resolutions on this legal issue in any EU member state. However, we do find resolutions in other influential countries, especially the USA. The most prominent case is the Kashtanova affair, whose ruling was handed down by the US Copyright Office on 21 February 2023. Ms Kristina Kashtanova had used Midjourney to create different images, and afterwards she arranged them to make a comic entitled *Zarya of the Dawn*. She went to register the comic as a protected work in the US Copyright Office registry, but the Office denied that protection when it discovered that the images had been generated automatically. More accurately, it limited the safeguard to the aspects that the applicant had contributed – the text of the comic and the arrangement of the different images to tell a story – but not the individual images in every frame. The ruling cites a series of arguments to deny protection of the AI-generated contents, which very clearly illustrate the dilemmas around their originality, authorship and attribution.

First, it states that legal copyright systems embody an anthropocentric model in which only creations made by humans can be protected (Błaszczuk, 2023). In this sense, it cites *Naruto vs Slater*, a case in which a San Francisco district court determined that this anthropocentric model prevented rights from being assigned to works generated by nonhuman animals. In that case, it was a photograph taken by a crested macaque on an island in Indonesia. An NGO that defends animal rights, People for the Ethical Treatment of Animals, filed a lawsuit on behalf of the monkey and against David Slater, the photographer who had set up the photo and later sold it. The court denied that the macaque could be considered its author but did not determine whether the rights were held by the defendant.

Secondly, the decision states that AI products cannot be sufficiently predicted by the generative AI user. In other words, when users write a prompt, they cannot anticipate the final expression that the system will produce. In this sense, the decision also refers to another ruling, this one from the *Sarony* case, an affair about a portrait of Oscar Wilde that the US Supreme Court ruled on 140 years ago. In that case, the Court deemed that a photograph could be protected by copyright. The technical procedure used was not relevant, according to the Court, but what did matter was the conception of the work and the fact that that conception was reflected in the end result. There, the Court developed the doctrine called the *master mind of the work*: if a subject can envision and anticipate all the expressive aspects of a work, they should be considered its author regardless of the final execution or the technical process used. Applying this doctrine to the Kashtanova case, the decision denies that a generative AI user is indeed a master mind since they cannot predict the final expressive aspects based on their instructions.

Thirdly, the decision notes that the prompts entered by a user are not actually instructions but instead merely suggestions resembling those given by someone who commissions an artist to

make a painting. Therefore, the originality lies in the artist's subsequent actions, not their client's suggestions, even if that information was quite detailed. However, some authors have claimed that if the instructions are very extensive, if the user can be attributed true control over the end result and if the unpredictability of the process is minimal, there are reasons for regarding AI products as works that could be protected and to assign their authorship to the user (Hugenholtz & Quintais, 2021).

The last argument used in the *Kashtanova* decision emphasises that the generative AI user did not make significant changes to the AI products and therefore did not add new creative contributions. If she had used the system as yet another tool in her creative process, it would be easier to assign her copyright. This was, in fact, the solution recently taken by a Chinese court, which determined that an image generated by AI could be protected, given that the system's user had changed the instructions around 150 times, gradually transforming the image until he got a result that reflected his aesthetic preferences.

More arguments against assigning copyright to AI products could be mentioned. One of them claims that society asks to be able to distinguish between works made directly by humans and those produced by machines, and to prioritise the former (Friedmann, 2024). Ultimately, there is a clear preference for the idea of authenticity: protecting only works produced by humans with copyright could be used as a certification tool in the market (Burk, 2023). In fact, this concern can be found in the EU's recently approved Artificial Intelligence Act, which establishes two obligations targeted at guaranteeing this authenticity. First, AI systems have to include technical mechanisms that enable metadata to be used to identify whether a given content has been automatically generated. Secondly, if the content may include deep fakes – that is, if it may reflect voices, images or other features of an individual, may be manipulated or contribute to disinformation – it must be openly revealed that it is the product of an AI system.

There are also arguments that advocate protecting AI products with intellectual property rights. They tend to resort to a pragmatic logic and highlight the fact that since AI products may have an artistic and commercial value, it makes sense to grant exclusivity rights to the subject that generated them (Samuelson, 2020), namely the person who is best poised to control and nurture this value. Likewise, suppliers of generative AI services already acknowledge in their general conditions that users are the holders of the rights to the AI products they produce. This is creating a custom in the market that could one day influence the law. Some authors have also proposed creating new exclusive rights other than copyrights to protect AI products, a similar right that would protect AI products for a much more limited time and on a much smaller scale.

The forthcoming years will prove decisive in establishing the legal criteria and jurisprudence that will clarify the status of contents produced by generative AI tools and how they affect the creativity that copyright seeks to encourage.

References

- BLASZCZYK, Matt (2023). "Impossibility of Emergent Works' Protection in U.S. and EU Copyright Law". *North Carolina Journal of Law & Technology*, 25 (1), pp. 1-55.
- BURK, Dan L. (2023). "Cheap Creativity and What It Will Do". *Georgia Law Review* [online], 57 (4), pp. 1669-1712. <<https://doi.org/10.2139/ssrn.4397423>> [Retrieved: 10 April 2024].
- FRIEDMANN, Danny (2024). "Copyright as Affirmative Action for Human Authors Until the Singularity". *GRUR International* [online], 73 (1), pp. 1-2. <<https://doi.org/10.1093/grurint/ikad133>> [Retrieved: 10 April 2024].
- HUGENHOLTZ, P. Bernt; QUINTAIS, João Pedro (2021). "Copyright and Artificial Creation. Does EU Copyright Law Protect AI-Assisted Output?". *IIC* [online], 52, pp. 1190-1216. <<https://doi.org/10.1007/s40319-021-01115-0>> [Retrieved: 10 April 2024].
- LEE, Katherine; COOPER, Feder; GRIMMELMANN, James (2024). "Talkin' 'Bout AI Generation: Copyright and the Generative-AI Supply Chain". *Journal of the Copyright Society* [online], pp. 1-128 (forthcoming). <<http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4523551>> [Retrieved: 10 April 2024].
- RUBÍ PUIG, Antoni (2024). "Originality in Spanish Copyright Law". In GUPTA, Indranath; DEVAIAH, Vishwas H.; SINGH, Manveen (eds.). *Handbook on Originality in Copyright: Cases and Materials* [online]. Singapore: Springer Nature, pp. 1-15. <https://doi.org/10.1007/978-981-19-1144-6_22-1> [Retrieved: 10 April 2024].
- SAMUELSON, Pamela (2020). "Legally Speaking AI Authorship?". *Communications of the ACM* [online], 63 (7), pp. 20-22. <<https://doi.org/10.1145/3401718>> [Retrieved: 10 April 2024].

Transition, violence and anti-Catalanism in the Valencian Community (1975-1982): A synthesis

---

BORJA RIBERA

Universitat de València
borjariberac@gmail.com

This text is a summary of my research on political violence in the Valencian Community during the years of the Democratic Transition, which materialised in the doctoral thesis supervised by Ferran Archilés and Anacleto Pons entitled *La violencia política en la Transición valenciana (1975-1982)* (Universitat de València, 2021).¹

Focusing on the conspicuousness of the violence from the far right, the Transition in Valencia can be divided into four distinct stages. The first one, spanning from late 1975 until mid-1977, is rather unspecific in nature given that the anti-Catalanist movement had not yet emerged. This first stage encompasses many of the 30 attacks against bookshops on record. However, those attacks on culture were not limited to bookshops but also included cinemas. In early 1976, there was also a bomb attack against a school where a lecture by Felipe González was scheduled, only three days after the worker Teófilo del Valle, in Elda, became the first demonstrator killed by the police in the Spanish Transition.

Likewise, there were frequent attacks by the far right on bars where members of the opposition gathered, as well as street aggressions. It goes without saying that all of this was happening with utter impunity. Furthermore, the months immediately after Franco's death witnessed intense mobilisations in both the Valencian Community and the rest of Spain, which had a decisive influence on the overthrow of the pseudo-reformist government of Arias Navarro. However, the change in government did not stanch the repression; for example, a demonstration

---

1. An adaptation has been published: Borja RIBERA (2023), *Una historia de violencia: La Transición valenciana (1975-1982)*, Valencia, Tirant lo Blanch.

commemorating October Ninth (Valencian Community Day) was banned and harshly repressed. The referendum campaign on the draft law on political reform in late 1976 was also the backdrop of several episodes of repression and violence.

This first stage concluded just after the June 1977 elections, which led to an overwhelming win for the leftist forces in the Valencian Community. The opposition to the dictatorship won almost 60% of the votes in the province of Valencia, 55% in Alicante and a little over 45% in Castellón. Thus, the leftist forces had 25 parliamentarians, compared to just 16 for the right-wingers. Tellingly, the Valencian Community was the place where the PSOE (Spanish Socialist Worker's Party) earned the highest percentage of votes (36.4%), two-tenths more than in Andalusia, while the Aliança Popular (Popular Alliance), which was supported by many of the authorities left over from the regime, garnered its second worst results there (5.9%), just after its lowest showing in Catalonia (3.6%).

Thus was the second stage ushered in. Its most salient feature was the articulation of the anti-Catalanist movement, or the *blavers*. Only three days after the elections, on 18 June, the Consell Valencià (Valencian Council) was founded, which was later known as the Coordinadora d'Entitats Culturals del Regne de València (Coordinating Committee of Cultural Organisations of the Kingdom of Valencia) and was the true epicentre of anti-Catalanist associations. Towards the end of the summer, the Grup d'Acció Valencianista (Valencianist Action Group, GAV) was launched, a radical organisation geared at activism – sometimes violent – which was closely associated with the aforementioned Council. Soon thereafter, the Unió Regional Valencianista (Valencianist Regional Union) was created, a political party that was initially called to lead the movement but was later replaced by the Unión de Centro Democrático (Union of the Democratic Centre, UCD).

It was not until 1978 that *blaverisme* began to spread significantly, which occurred thanks to the coverage of the UCD and the newspaper *Las Provincias*. Between late February and early March, the newspaper and the centrist party, a curious pair, adopted the tricolour flag, that is, the flag with the blue stripe claimed by the anti-Catalanists (hence *blavers*, or “blues”). Until then, it was not unusual to find the phrase “senyera valenciana” (Valencian flag) in the pages of *Las Provincias*, referring to the four-barred flag without the stripe, while the centrists held an ambiguous position on this matter. In turn, the approval of the pre-autonomous regime in mid-March unleashed a series of destabilising actions on the part of the *blaver* movement, which was almost always identified with the far right. Even though similar episodes had occurred earlier, that was when this type of action targeted primarily against the leftist democratic authorities and intellectuals turned into a regular phenomenon.

At that point, when the anti-Catalanist movement was consolidated, the third stage got underway, which spanned from mid-1978 until early 1980; we could define this stage as the *blaver offensive*. In the last few months of 1978, there were bomb attacks against two key figures in nationalism, namely the writer Joan Fuster and the university professor Manuel Sanchis

Guarner, attacks which probably came from the circle of the far-right party *Fuerza Nueva* (New Force). This persecution of intellectuals is one of the unique features of the Transition in Valencia, and the scant reports about it in the media motivated this acerbic comment by the writer Manuel Vázquez Montalbán: “If they set off a bomb against an intellectual from the PCE or PSOE, we’d still be constantly hearing about bombs and the powers-that-be would be talking about bombs all the time in the Parliament. In contrast, Fuster’s bomb just remained a bothersome anecdote.”²

The final phase of this third stage got underway after the general and municipal elections in 1979 and concluded in December 1979, when the centrists secured the presidency of the Pre-Autonomous Council. In the second half of 1979, the upheaval prompted by anti-Catalanism and the far right reached unheard-of virulence; the most paradigmatic example is the October Ninth celebrations, when different authorities, including the mayor of Valencia, were repeatedly attacked as the police looked on passively. Today we know that Rafael Orellano, councillor from the UCD and leader of the GAV, was one of the intellectual masterminds behind those incidents. Weeks later, in a climate of harsh clashes, the PSOE abandoned the Council and left the Pre-Autonomous Council in the hands of a UCD which – it is important to note – had lost all the elections.

The fourth and final stage, which got underway in early 1980, was defined by the retreat of the left and a contraction in the violence. The attempted coup d’état on 23 February of that year only accentuated a dynamic of retreat in the two main leftist parties – socialists and communists – which had started months earlier. Despite this supposed contraction in violence, it was briefly reactivated in the last months of 1981 with, on the one hand, bomb attacks against the *Universitat de València* and – again – the writer Joan Fuster and, on the other hand, a series of minor attacks against official buildings perpetrated by *Terra Lliure*. But while the presumptive members of the pro-independence organisation were arrested, the far-right terrorism carried on unpunished. In March 1982, given the suspicions aroused by the actions of the police and the civil governor, Rodolfo Martín Villa arrived in Valencia to show support for the governor: “He is the best governor Valencia has had and he’s not going anywhere.” The vice-president of the Spanish Government also took advantage of the occasion to announce his alignment with anti-Catalanism: “It’s clear that the term *Valencian Country* conceals a political debate that leads to the Catalan Countries.”³

Finally, the Statute of Autonomy of the Valencian Community was approved by the Congress of Deputies on 28 April 1982. This date marks the end of Valencia’s Transition *per se*, although it would still be a few months before the socialists won back the presidency of the Government of Valencia and one year before the first regional elections were held. With a few exceptions, it

---

2. *La Calle*, No. 37 (5-11 December 1978), p. 10.

3. *Diario de Valencia* (28 March 1982), pp. 1-3.

is difficult to see the outcome of the process of drawing up the statute as anything other than a victory for the right and for anti-Catalanism. In this regard, this political commentary published in *Las Provincias* the day after the agreement on the Statute was reached is worth reproducing: “The road travelled up to yesterday’s agreement has been long and hard. On this long journey, the Valencian people have left behind the four-striped flag, the Valencian Country, the Catalan language... and there have been many conquests. The name is the only aspect in which a total triumph has not been achieved.”⁴ Indeed, they had not managed to impose the name *Kingdom of Valencia* and this was the only major concession which dimmed the right’s “total triumph”. However, they had managed to outlaw the name that had been official until then: *Valencian Country*.

---

4. *Las Provincias* (22 April 1982), p. 5.

Reviews

La coartada demográfica y el discurso de la involución en España

Andreu Domingo (ed.)

Barcelona: Icaria, 2023. 290 pp. (Akademeia; 193)

ISBN 978-84-19778-41-3

CARLES XAVIER SIMÓ-NOGUERA

Universitat de València

carles.simo@uv.es

When crafting its discourses, the far right's involutionist agenda has drawn from demography as a source of facts and ideas. The way they use it is not solidly grounded in scientific debate and methods, nor do its ideologues mean for it to be, yet this does not seem to pose an obstacle to the spread of their ideas. The book *La coartada demográfica y el discurso de la involución en España* (The Demographic Excuse and the Discourse of Involution in Spain) unmasks these falsehoods and rhetorical simplifications, and reconstructs the origin of the reactionary agenda's allegories and metaphors through the use of demographics. It is an important book for demography, a multiple-author book by researchers in the fields of demography, sociology, geography and even journalism, some of them belonging to or affiliated with the Centre d'Estudis Demogràfics; others with the Universidad Pablo Olavide, the Universidade da Coruña or the Universidad de Sevilla, and still others with the Centro Superior de Investigaciones Científicas (CSIC).

The prologue is built upon the idea of the core role of demographics in the political organisation of human societies, especially in issues like population size, composition, dynamics and reproduction. In essay style, Andreu Domingo draws from population theory to point out that the genesis of these views on populational issues can be found both in the revolution of ideas, specifically political liberalism, and in the extraordinary mutations that populations experience in their shift from the old to the new demographic regime. The author traces the production of the involutionist discourse, whose retrotopical and demo-dystopian fabrications use demographics as an excuse, behind the backs of professionals who cultivate this field of study. Due to the key place that it occupies in this discursive production around demographics, the current convergence of neoliberal and neoconservative ideas deserves special attention, even in the prologue.

The body of the book is divided into three parts. The first one brings together three studies on political discourse. Julio Pérez Díaz opens this part with a study on the origins and European

underpinnings of the natalist idea in Spain. The author skilfully relates the evolution of the population dynamic with the arc of natalist notions, with particular attention to Francoist natalism and its failure, the baby boom and the onset of the decline of birth rates in the second half of the 1970s. Particularly important is the research on the stakeholders in the most recent natalist propaganda and their relationship with conservative parties and media, yet whose ranks do not include competent demography professionals. The information this chapter provides on the creators of the natalist mindset and its connection with neoliberal and neoconservative groups is decisive in understanding the current drift of the far right.

Andreu Domingo is the author of a core chapter in the book, the second one. It serves as the backbone upholding the thematic structure of this multi-author volume. It is a substantive chapter for anyone who cultivates population theory with a keen interest in demography's epistemological considerations. It is organised around three demo-dystopian metaphors. According to the supporters of the metaphor of the *demographic suicide*, persistent very low fertility rates will lead us to extinction. The second metaphor, the *demographic winter*, combines considerations on the low birth rate and the ageing of the population. The third metaphor is obsessed with migratory flows as the main causes of the *population replacement* we are condemned to experience, according to its defenders. Most of the chapter tries to get at the origins of these metaphors in order to ascertain the reasons they have become so popular, along with the scant or non-existent role played by demography professionals in crafting these stories and their potential purposes. It claims that the convergence of neoconservatism and neoliberalism lies behind the current involuntarist discourse in their aim to defend capital and combat distributive policies.

The third chapter of the first part, co-written by María Aragón-Morales and Antonia María Ruiz-Jiménez, is an empirical study that uses qualitative analysis of the parliamentary speeches by Vox MPs to study their dystopian stories about the extinction of the Spanish nation, or Spain's *demographic suicide*. The authors show special interest in how Vox MPs integrate this concept into their speeches, what causes and consequences they cite, what policies they propose and how their stories are aligned with those told by other European radical far-right parties.

The second part of the book is entitled "Medios de comunicación y opinión pública" (Media and public opinion). It also contains three chapters, the first one written by Cora Cuenca Navarrete and Juan Manuel García-González. It is an analysis of the demographic discourses that appeared in the news items in four newspapers (*ABC*, *El Mundo*, *El País* and *ElDiario.es*) between January 2017 and June 2021. The analysis is organised according to the demographic changes on which the news items are based, the expressions and metaphors that appear in them, the participating experts and the main topics and concepts used. A crucial observation in this chapter is that the editorial lines of the newspapers studied determine and define the language, stories and types of experts consulted.

The second chapter of the second part, written by Antía Domínguez-Rodríguez and Antía Pérez-Camarés, discusses demographic fables and fears. Their objective is to ascertain the

features of those who claim population catastrophism and to determine the role played by demographic apprehensions in social concerns with the goal of revealing whether there is an alarmist profile. The raw material is the data obtained via an online questionnaire to which 394 students pursuing a Bachelor's Degree in Sociology at the Universidade da Coruña responded between May and June 2021. In addition to questions drawn up by the authors, others from the barometer of the Centro de Investigaciones Sociológicas (CIS) from March 2019 and from the CIS's *Encuesta Social General* for Spain were included. The results obtained notably include the large growth of demographic pessimism among the interviewed university population.

In the third chapter in the second part, Jordi Bayona-i-Carrasco makes a generational study of the importance of demographic issues in public opinion in Spain. The author compiles microdata from different CIS barometers, ten editions of the *European Social Survey* conducted since 2001 and five editions of the *European Social Values Survey* conducted from 1981 to 2017. He uses these data to reconstruct ten-year generational groups where men and women are analysed separately. The opinions on depopulation and ageing; the limits of youth and the initial thresholds of old age; values and attitudes about the family, marriage and divorce; the ideal number of children per family; in-vitro fertilisation; homosexual parents; and the acceptance of immigrants are studied. The results show a deep divide between the opinions of the most distant generations.

The last part of the book is entitled "Piedra de toque" (Touchstone) and it contains two chapters. It focuses on identifying two falsehoods and providing the evidence that debunks them. In the first chapter of this third part, Pau Miret Gamundi aims to prove that what has threatened intergenerational solidarity is not the age structure, particularly ageing and the low birth rate, on which the pension system is grounded, but the evolution of job dependency (the relationship between unemployed and employed persons) in the 16-70 age group. The evidence he provides is enough to redirect the debate towards the dysfunctions of the job market.

In the last chapter, Joaquín Recaño sets out to debunk myths and stereotypes around rural depopulation. He mobilises an extensive set of microdata from censuses, town registers, nomenclature data and secondary sources from other authors. He proves in no uncertain terms that depopulation was detected back in the first twenty years of the twentieth century and is therefore not a recent phenomenon. Caused by cyclical internal and external migratory flows in Spain, this depopulation has been uneven in its intensity, temporality and location. The evidence showing that rurality is not synonymous with agricultural space is also important, and an invaluable part of this chapter is his classification of rural spaces depending on their capacity for resilience, which he determines via multivariate techniques.

In short, this multi-author work is strongly recommended because it broadly represents many fields, not just demography, it accurately identifies epistemological problems and debates that are (mis)guided by clearly unscientific positions, and it provides weighty evidence that contradicts the catastrophic leanings. The annexes mentioned in the text are missing, and some

rather divergent considerations on ageing are detected, which is expected in a collectively-authored book. A few pages are not wholly necessary, and occasionally a few references and sources would help to reconstruct the scientific process. However, these critiques in no way detract from this book's success in both its conception and its results.

Angoli salienti, angoli rientranti e linee rette. La descrizione geo-cartografica del Parco Naturale Regionale di Porto Conte nei Processi verbali e nel Sommarione dei beni rurali del Comune di Alghero

Marina Sechi Nuvole

L'Alguer/Alghero: Edicions de l'Alguer: Azienda Speciale Parco di Porto Conte, 2022. 215 pp. (Biblioteca del Parco)

ISBN 978-88-99504-49-6

JOSEP M. PANAREDA CLOPÉS

Institut d'Estudis Catalans

jmpanareda@gmail.com

The analysis of old cartographic documents affords new perspectives on territorial transformations from different approaches, such as changes in land uses and occupation, relations between natural systems and human activities, social crises, the development of communications and toponymy, and changes in the natural landscape, especially the terrain, the river networks and plant cover.

The book *Angoli salienti, angoli rientranti e linee rette*, by Marina Sechi Nuvole, is a good example of this. On the basis of the presentation and contextualisation of various texts and large-scale cartographic documents, it provides a highly detailed description of the territorial organisation and land uses from the mid-nineteenth century in the current grounds of the Porto Conte Regional Natural Park (L'Alguer/Alghero, Sardinia).

Marina Sechi is a geographer, a professor of Geography at the Università di Sassari (Sardinia), a scientific coordinator of educational projects and seminars on local culture and toponyms prior to the unification of Italy in different subregions in northern Sardinia, a member of the Toponymy Commission of the Municipality of Sassari and the coordinator of the Toponomastic Working Group of the City and Territory of L'Alguer/Alghero. She has published various books and articles on the landscape, cartography and the land register. In reality, the book reviewed is a compendium of her most important archivist and interpretative works about the area of L'Alguer/Alghero.

The book begins with a preface by Mariano Mariani, director of the Porto Conte Regional Natural Park, and an introduction by Raimondo Tilloca, president of the Porto Conte Regional

Natural Park and the Capo Caccia Isola Piana Protected Marine Area, two highly suitable people who effortlessly introduce the reader to the topic of the book. They discuss the essential features of its content while citing the name of the main documents that Marina Sechi uses. With this preface, readers learn what the book is about, beyond their praise of Sechi's work and the book's usefulness to scholars and society.

The main body of the book contains five parts: an outline of the documents with the basic bibliography (pp. 9-80), notes (pp. 81-122), annexes (pp. 123-140), maps (pp. 141-189) and indexes (pp. 195-215).

The first part has the same title as the book itself, including the subtitle, and begins by justifying the book. Sechi claims that the cartography and documents consulted (*processi verbali di delimitazione dei territori* and *sommarioni dei beni rurali*) are geo-archival instruments that enable us to investigate and learn about the environmental and territorial transformations resulting from past actions and to critically evaluate the territory's developmental dynamic. She upholds the importance of archival studies in understanding the economy, culture and landscape of our ancestors, especially on a local scale. She highlights topographic aspects, whose origins people today seldom know.

The first documents she comments on are the *Carta Real* from 26 February 1839 and the *Regolamento per la ripartizione dei terreni* from 15 March 1839, both of which sought to improve agriculture. They contain guidelines for drawing up the land register. The priority was to delimit the plots of land, their type of ownership and their value or category. The triangulation works enable fairly precise topographies to be made at different scales, and the symbols used to depict the terrain make the visual representation easier to understand. In such a rugged coastal territory, highly precise position measurements and the depth of the seafloor near the coast are needed. The description of the reference points, accessibility, constructions and uses are extraordinarily valuable baseline information for understanding the changes that took place in the mid-nineteenth century.

Marina Sechi comments on the difficulties of obtaining all this information and the changes proposed to improve the resulting information. Land surveyors and their assistants are the ones who collected the information that was compiled in the *processi verbali di delimitazione*, and the book reproduces the results for the territory of L'Alguer/Alghero. It follows a route which establishes numbered points used to obtain the corresponding information (next points, distances, presence and condition of constructions, type of ownership and uses, etc.).

The author includes three tables with data on the municipality of L'Alguer/Alghero during the 1847 campaign. The first one contains information on the names of the different sectors established, their area and the type of terrain in terms of its use. The second and third tables present tentative and definitive calculations, respectively, with more detailed data according to the observation points on the routes.

The second part of the book includes the texts of the 121 notes from the first part. They are relatively extensive annotations and text references that complement the main text and are essential information in understanding Marina Sechi's contribution to geocartography.

The third part contains two extensive annexes with detailed data per plot, such as the owner's name, the place where it is located, the agricultural quality of the soil, the area, its value in the land register and any further observations.

The fourth part is a presentation of the maps (clearly reproduced in colour) corresponding to the territory of L'Alguer/Alghero at different scales. Figures 4a and 4b show cartographic fragments at a scale of 1:10,000. Figures 5 and 6 are sheets from the *Portolano dell'Isola di Sardegna*. Figure 7 is the *Foglio d'Unione del Comune di Alghero* at a scale of 1:50,000 with a diagram showing the division of 47 cartographic sheets. The next nine figures (8 to 16) are sheets of cartographic surveys at a scale of 1:5,000. Figures 17 and 18 include cartographic sheets at a scale of 1:20,000. There are similar sheets in figures 19 to 22, but with no indication of the scale. Figures 23 and 24 show the oldest maps, the former from 1742 and the latter from 1360. Finally, figures 25 to 27 are reproductions of a document in which the king grants privileges to the village of L'Alguer/Alghero.

The fifth and last part of the book includes features that can assist readers to peruse or understand the book, such as the abbreviations used, an index of the civil and religious organisations referenced, an onomastic index, a toponomastic index and finally the book's table of contents.

Marina Sechi's book is interesting in two ways. First, it provides a highly detailed geocartographic description of L'Alguer/Alghero, especially the Porto Conte Regional Natural Park, while it also provides a plethora of information which can serve as a foundation for future research.

Escriure en català. Un estudi del coneixement ortogràfic a tercer de primària

Joaquim Arnau i Querol

Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2022. 104 pp. (Treballs de la Secció de Filosofia i Ciències Socials; 54)
ISBN 978-84-9965-690-8

JOSEP GONZÁLEZ-AGÀPITO

Institut d'Estudis Catalans
correujga@gmail.com

Spelling has been one of the most problematic aspects of language learning for years. As Joaquim Arnau notes, orthography is a complex instrument created to represent speech, and students have to be guided in order to progress in their mastery of spelling conventions and also need to be helped so that they can understand the nature of this instrument.

On the one hand, spelling is an important part of the standard rules that any language needs to ensure its purpose as a tool of communication and culture. On the other, the current forms of exchange and information via mobile phones and computers have ousted the letter as a traditional form of communication. Yet they have not diminished written communication; to the contrary, it has become even more prevalent in everyday life and the professional world. Given this, it is important to bear in mind that spelling is not only about writing a word correctly but also includes the rules and customs for transcribing the words of a spoken language.

In any case, mastery of spelling still has as much value as a social marker as Alexandre Galí noted almost one century ago. But despite that the acquisition of spelling has declined in society in a worrisome way. Proof of this is the disturbing fact that Spain's Ministry of the Interior removed the spelling test from the selection of candidates to join the police force in 2022, given that 75% of them failed it.

In view of facts like this, we can deduce that the candidates, and much of the rest of the population, were not properly and efficiently taught how to write. Nor we cannot ignore the fact that in the majority of our primary and secondary schools, practice shows that the traditional approaches of penalising spelling mistakes and memorising spelling rules still survive, perhaps with the addition of phono-technical exercises.

In academia, too, some people are advocating measures to simplify spelling, which is not free of social and media controversy, like the one that emerged around the Catalan spelling reforms approved by the Institut d'Estudis Catalans in 2017. Yet at the same time, this controversy shows society's interest in the language and its spelling.

Given this backdrop, *Escriure en català. Un estudi del coneixement ortogràfic a tercer de primària* (Writing in Catalan: A Study of Orthographic Knowledge in Third Grade) proposes an in-depth reconsideration of how to teach spelling. This research is of keen interest, since there are so few studies on how spelling is learned, and most of those that exist have questionable theoretical and methodological foundations. In this work, Joaquim Arnau studies the orthographic knowledge of Catalan of 60 Catalan-speaking and Spanish-speaking students in three third-grade classrooms based on the analysis of six texts that each student wrote.

Thus, for the first time in Catalonia, he has performed an assessment by analysing these texts phoneme-by-phoneme and coming up with categories of mistakes. This approach affords a unique new perspective that shows the factors explaining the knowledge of spelling: learning processes, exposure to written texts and phonological and morphological factors, as well as the nature of the mistakes, which is extremely important in order for teachers to provide the necessary feedback.

Joaquim Arnau shows how conventional mistakes, both phonological and purely orthographic, comprise a little over 80% of total mistakes. The remainder reflect three types of processes: phonic discrimination, and sublexical and lexical processes.

The author also notes that the way learners store words' orthographic structures is neither rote memory nor purely associative. Likewise, he outlines the most prominent factors that explain students' right and wrong spellings and spotlights the areas where they have the most difficulties.

Just as Alexandre Galí had done, the research highlights the fact that the number of mistakes drops if the learners have constant, sustained contact with reading and writing activities, a factor that is as important as knowledge of the rules and school learning.

Professor Arnau Querol clarifies the fact that learning spelling is not a visual process. It is not about memorising the sequence of letters in a word, as we would do when memorising an arbitrary list. What learners do is establish increasingly precise relationships between phonemes and graphemes. This is joined by the fact that from a developmental perspective, the learning process involves turning weak connections between phonemes and graphemes into ever stronger ones.

Likewise, the work also assesses the place of spelling in the teaching of the curricular contents, as well as when students should begin to learn spelling. It outlines mistaken conceptions about learning spelling, in which the learning process, the nature of learners' mistakes and the factors explaining how spelling is learned are seldom taken into account. The author notes the

difficulties of training teachers in this field and avoiding passive, boring situations for both students and teachers. And conversely, he encourages training to be provided in the diagnosis of spelling competence and lists general principles which could form the foundation of teaching strategies for the meaningful learning of spelling.

A second way that this study is quite useful is that it helps readers to view the issue of spelling from the standpoint of children, so that teachers can perceive the explanations behind their right or wrong spelling based on each student's logic. This helps us to reflect on orthography's conventional nature and the reasons justifying the rules, while also taking a comparative look at spelling systems and solutions adopted by the other languages that the children are studying at school.

Therefore, Joaquim Arnau's research encourages teachers to break with the old approaches and prejudices about how we learn spelling. It is an invitation to do away with the customary punishment for spelling mistakes and instead build teaching strategies that are more efficient in practice, based on an understanding of the basis of each student's right and wrong spelling. Thus, students are given clues to improve their own learning in a more individual or group way, working from Rosa Sensat i Vilà's premise that, in education, sometimes you need to learn how to apparently waste time in order to ultimately gain it.

References

GALÍ, Alexandre (1926). *L'ensenyament de l'ortografia als infants*. Barcelona: Mentora.

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2017). *Ortografia catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

Città e reti solidali. Il mutuo sostegno in tempo di Covid

Oriol Nello, Ismael Blanco and Ricard Gomà (eds.)

Naples: Cooperativa Libreria Editrice Architettura Napoli, 2023. 235 pp.

ISBN 978-987-813-190-0

ANDREA VISIOLI

Universitat Autònoma de Barcelona

andrea.visioli@uab.cat

Cartographies of togetherness in crises. Notes based on experiences of mutual support in times of COVID-19

Jean-Luc Nancy (2005) reminds us that reading is an asymptotic way of generating coherence between what a book proposes and the cosmography of its time. Thus, the times of a book are both those that the book explains and the time it is written, translated, disseminated and read. Therefore, when reading *Città e reti solidali. Il mutuo sostegno in tempo di Covid* published by Cooperativa Libreria Editrice Architettura Napoli (CLEAN) in 2023, its trajectory is particularly interesting.

The book is the Italian edition of the text *El apoyo mutuo en tiempos de crisis. La solidaridad ciudadana durante la pandemia COVID-19* published by Clacso and edited by Oriol Nello, Ismael Blanco and Ricard Gomà in 2022. The volume contains reflections and takes stock of the SOLIVID project launched in March 2020, given the evidence of the seriousness of the pandemic which was spreading around the world and the many solidarity initiatives that were cropping up in response to it.

The purpose of the SOLIVID project, which was spearheaded by the editors of the book, was twofold. It first sought to build a collaborative cartography of the solidarity initiatives that were spreading around the territories affected by the virus in an effort to help disseminate and reinforce them. It secondly aimed to collect information on the nature, goals and *modus operandi* of these practices in order to delineate both the needs that were emerging in different territories and the communities' activation and response capacities.

Therefore, the starting point of the project was understanding the *krisis* in the terms suggested by its etymology, that is, as the decisive point or the best time to understand how the initial

conditions should change. As Edgar Morin (1976) suggests, a crisis entails first a hardening and jamming of an organisation's devices, which is evidenced in this case by the limitations on public action during the early stages of the pandemic, and next the unleashing of potentialities that had been inhibited until then, which can be capitalised on if properly observed and analysed in a necessary evolutionary transformation of the system in crisis.

The backbone of the project was the volunteer work of 34 research groups in Europe and South America, which used a digital platform to build collaborative cartographies of community actions and share both announcements of the different solidarity initiatives and the most important news and articles that were useful to the debate.

Getting back to the "times" of books suggested by Nancy, we note that in its slightly over 230 pages, this volume aims to capture almost three years of activities, maps, articles, analyses and reflections and more than 3,000 solidarity actions produced in more than 30 countries around the world, information that has been made public and open-access via the aforementioned platform.

Specifically, the volume analyses the distribution, operations and potential of the solidarity initiatives that emerged in response to the COVID-19 pandemic based on the experiences of seven countries: Argentina, Bolivia, Brazil, Colombia, Spain, Italy and Portugal. The text is divided into two main parts. The first analyses the crisis and the response modalities that existed in different states, providing further information and comparing dynamics in locations in different countries. The book also outlines the type of solidarity actors activated during the pandemic, the number of participants in each project, their propensity to collaborate with public institutions, the areas and themes of the initiatives' actions, their innovative nature, the geographic scale of the actions and their degree of concentration in the territory. Depending on the context, this information has been crossed with the virus's spread pattern, an analysis of the sociodemographic and economic status of the people and their degree of vulnerability in access to housing and public facilities.

The second part of the book examines case studies which are of particular interest because of the groups, topics or territories analysed. Examples include the analysis of the conditions of women during the pandemic in the city of Porto Alegre, food safety in the city of Madrid and the complex relationship between socioeconomic vulnerability, demographic density and the propagation of the virus in Naples.

Therefore, it is a book that contains many times and many reading pathways, one that is worthwhile whether you are looking for a report on the immune capacity (Esposito, 2005) of solidarity actions or wanting to learn about and further explore the studies conducted in specific places and the numerous collaborative cartographies of community activation. Finally, the volume embodies the originality of the approach that the SOLIVID project has proposed, a similar approach to what the authors proposed when analysing the solidarity actions that occurred in the wake of the economic and financial crisis in 2008, as reported in the volume

Barrios y crisis (Blanco & Nel-lo, 2018) and in numerous articles. Indeed, this book also draws from the results of the study on the 2008 crisis by showing similarities and differences in the response to the pandemic.

As gleaned from the essential final chapter, many new groups cropped up and were reinforced in response to the need created by the spread of the virus and the restrictions instituted by the different state administrations. In their actions, the importance of everyday life and the specificity of the place/habitat (Magnaghi, 2020) seems to definitively outweigh the overarching value and ideology systems on which the capital-labour struggle was based in the Fordist system. They are initiatives that once again place socioeconomic issues at the heart of the action (Fraser & Honnet, 2006), issues which again became the main challenge during both the economic crisis and the pandemic crisis. Forms of organisation that are often rhizomatic emerge, along with a repertoire of actions defined by the authors as “creative dissent”, aimed at foreshadowing tangible alternatives that are directly viable in everyday life.

The Italian version of the book contains a prologue written by Michelangelo Russo, in which he reflects on the relationships between pandemics and urban planning, or even earlier between the city and contagion. If the immunisation of the community, with its twofold potential of co-existence and contagion, has historically been treated by the field of urban planning with hygiene, and often with the separation and isolation of the individuals in it, during the COVID-19 pandemic, Roberto Esposito (2022) claimed the need to seek immunity in inclusive, communal terms. The originality of the book we are reviewing consists of seeking *immunitas* no longer in the institution in the Hobbesian tradition but in the very vitality and capacity for performative action of the *communitas* itself.

Congruent with this epistemic turn, the project of the post-pandemic city proposed in the epilogue written by Marina Albanese, Emanuela Coppola and Angelino Mazza leaves behind any reference to the gutting and demolition typical of the hygienist approach and instead focuses on the value of community. The authors recognise this *being-in-common* as a fundamental factor in the habitability and preparedness (Lakoff, 2017) of urban systems and question the way to value social and social-environmental relations in a city that can be considered first and foremost the infrastructure of the common.

References

- BLANCO, Ismael; NEL-LO, Oriol (2018). *Barrios y crisis: Crisis económica, segregación urbana e innovación social en Cataluña*. Valencia: Tirant lo Blanch.
- ESPOSITO, Roberto (2005). *Immunitas: Protección y negación de la vida*. Buenos Aires: Madrid: Amorrortu.
- (2022). *Immunità comune*. Turin: Giulio Einaudi.
- FRASER, Nancy; HONNET, Axel (2006). *¿Redistribución o reconocimiento? Un debate político-filosófico*. Madrid: Morata.

- LAKOFF, Andrew (2017). *Unprepared: Global Health in a Time of Emergency*. Oakland: University of California Press.
- MAGNAGHI, Alberto (2020). *Il principio territoriale*. Turin: Bollati Boringhieri.
- MORIN, Edgar (1976). "Pour une crisologie". *Communications* [online], 91, pp. 135-152. <<https://doi.org/10.3917/commu.091.0135>> [Retrieved: 5 June 2024].
- NANCY, Jean-Luc (2000). *La comunidad inoperante*. Santiago de Chile: LOM Ediciones: Universidad ARCIS.
- (2005). *Sur le commerce des pensées: Du livre et de la librairie*. Paris: Galilée.
- NEL-LO, Oriol; BLANCO, Ismael; GOMÀ, Ricard (2022). *El apoyo mutuo en tiempo de crisis*. Buenos Aires: Clacso.

Provincianes

Blaise Pascal

Translated and edited by Pere Lluís Font

Martorell: Adesiara, 2023. 451 pp.

ISBN 978-84-19908-00-1

JOSEP OLESTI

Institut d'Estudis Catalans

Universitat de Girona

josep.olesti@udg.edu

With the publication of *Provincianes* (*The Provincial Letters*), Pere Lluís Font has completed the herculean task of translating almost all of Blaise Pascal's non-scientific texts into Catalan. After an initial sample in the guise of a selection of texts within his *Introducció a la lectura de Pascal* (Barcelona: Cruïlla, 1996) and the epistemological compilation of *Escrips de filosofia de la ciència* (Girona: Edicions de la Ela Geminada, 2017), two new masterpieces have been issued: *Pensaments* (*Thoughts*) (*Pensaments i opuscles*, Martorell: Adesiara, 2021) and *Provincianes* (*The Provincial Letters*), the latter the subject of this review. As a whole, Pere Lluís makes the bulk of Pascal's corpus available to Catalan readers in exquisite translations and painstaking editions, the outcome of an entire life spent studying and reflecting on him. He displays particular linguistic savviness when navigating the labyrinth of originals (which are especially hard to disentangle in *Thoughts*) and a sense of language that enables him to recreate the elegance, vigour and irony of Pascal's prose without doing violence to it. This is a monumental milestone for Catalan culture.

The translation of *The Provincial Letters* comes with an introduction (on the genesis, context and main content of the text), a timeline, a bibliography, name and analytical indexes (the latter invaluable: a *morceaux choisis*-like summary of the 18 letters comprising Pascal's work) and more than 500 notes: the footnotes contain the textual variations in the different editions issued during Pascal's lifetime. At the end of the book we find informative indexes to introduce contemporary readers to the people either cited or alluded to, and to guide them in the debate (the opposite would have been more convenient: informational references in the footnotes and the others at the end). In short, it is a wonderful publication, not only because of its contents but as a physical object as well: it is sewn, not glued, and practically free of errata (I was only able to identify two insignificant ones which are easy to identify and rectify by context without the need to refer to the original: on p. 115, l. 9: a "no" is missing; and on p. 263, l. -9: a "que" is missing).

This is a unique book. Actually, *The Provincial Letters* is not a book (nor is *Thoughts*, albeit in a different way) but a series of letters which Pascal wrote and published anonymously over two consecutive years between January 1656 and March 1657, until they were ultimately published in book form in that latter year. Even though it was included in the Church's *Index Librorum Prohibitorum* (or perhaps for that very reason?), two more editions were published during Pascal's lifetime, or three if we count a Latin translation.

The success can be explained by the quality of the writing, as well as the context that nurtured it and the calibre of the adversaries who stood in opposition to it. Indeed, *The Provincial Letters* is a combative work in the sense of theoretical combat, that is, against the perversion of submitting to truth by force (such as when deciding whether certain supposedly heretical propositions are actually found in the work where they were said to be found, the *Augustinus* by the Flemish theologian Jansen), the distortion of the moral conscience through the subtleties of reason lost in its own convoluted delirium (such as the justification of lying through mental reservation), the denaturalisation of the evangelical spirit resulting from the devices of casuistry (such as the authorisation of theft or homicide through different clauses or by virtue of the central doctrine of probabilism).

But the theoretical combat was also a battle against the historical representatives of such vices, and especially those who made a rallying cry of everything Pascal denounced: the Jesuits. Indeed, Pascal's letters, which were initially addressed to a friend (an imaginary one) in the provinces, started being addressed directly to the Jesuit priests in the eleventh letter (the two last ones were directed specifically to a particular Jesuit, Father Annat). This is because the Jesuits were at the forefront of the condemnation, harassment and ultimate destruction of those whom Pascal decided to defend, due to not only personal proximity but more importantly ideological affinity: the Jansenists. The contrast between the Jansenist spirit (which is difficult to precisely define, although Pere Lluís successfully strives to describe it in the introduction) and the Jesuits' theological and political machinations is, in fact, the backbone of *The Provincial Letters*. The speculative discussions on sufficient grace and efficacious grace, on whether or not Jansen or Arnauld conformed to Catholic orthodoxy, are moments in that counterpoint (which is the bulk of the book) which culminate with the rebuke of the Jesuits' moral laxness, which Pascal unveils with merciless detail in order to clearly expose what he interpreted as sacrificing the gospel truth for the sake of worldly success.

The adversary was fearsome because the Jesuits were powerful. At the request of a large contingent of French bishops, in 1653 the papal bull *Cum occasione* issued by Innocent X condemned five propositions which were supposedly found in the *Augustinus* as heresy, and in 1657 the Pope Alexander VII withdrew that condemnation in the papal bull *Ad sacrum*. Practically speaking, the battle was lost by the Jansenists. The nail in the coffin came from Pope Clement XI with the papal bull *Unigenitus* (1713), which became state law in France in 1730, followed by a purging of the clergy. By 1710, the spiritual centre of Jansenism, the Cistercian abbey in Port-Royal des Champs, where one of Pascal's sisters professed her faith, and which he had often visited, had

been destroyed down to the foundations on the orders of the King's Council, with not a single stone left in place.

However, if the battle was unequal in deeds, it was also unequal in the opposite way: ideas. Pascal revealed to his readers all the feebleness of the position he condemned. His strategy consisted of presenting the Jesuits' positions, often cited literally with precise reference to the works where they were laid out, and showing how ridiculous they were. One example should suffice: there is no subtlety that should conceal to a healthy spirit the fact that a lie does not cease being a lie just because the part of the phrase that would make it true is uttered under the breath, so that the listener cannot hear it. What he condemned would be risible were it not so outrageous. Pascal was aware that this type of Jesuit procedure, which pretended to respect the letter of the gospel while betraying its spirit in order to make the religious and moral demands of Christianity less severe and cumbersome and more compatible with worldly passions, will spark in readers hilarity here, indignation there, depending on their threshold of religious sensibility. Pascal himself realised the risk of laughing ("I do not choose to be the vehicle of such reading to those who would make it the subject of diversion", p. 193), yet at the same time he acknowledged the power of humour and jest as weapons of denunciation, which he explicitly upheld in the eleventh letter. Regardless, the Jesuits' bungling of morality, and even the most elementary common sense through subtleties, equivocations, misunderstandings, references to authorities taken out of context and manipulated or outright invented citations is starkly exposed. It is clear that Pascal was incensed, but one gets the impression as well that he also had a quite a bit of fun writing his letters. 350 years later, even though the context is entirely different and the theological debate is a thing of the distant past, we can continue to chuckle thanks to the finesse of his irony.

Guia de flora urbana de Barcelona

Pere Barnola Echenique and Josep Maria Panareda Clopés

Barcelona: Cossetània: Ajuntament de Barcelona, 2023. 132 pp.

ISBN 978-84-9156-537-6 (Ajuntament de Barcelona)

ISBN 978-84-1356-301-5 (Cossetània)

JOSEP GESTI PERICH

Botanist and independent researcher

josepgesti@tutamail.com

Regardless of their subject matter, guides are a gateway to a world to which we would otherwise have no access. They provide us an easy starting point from which to immerse ourselves in new fields of knowledge and are – as their names indicate – guides for discovering their most important features, for learning about which aspects are worth our attention and for the self-taught person to shed their fear of discovering what is around them.

It is not at all surprising that a city like Barcelona has a host of guides aimed at explaining and showcasing its heritage, in the broadest sense of the term (architectural, artistic, historical, intangible, etc.). And the natural heritage cannot be an exception, especially today, when the role of biodiversity as a part of the local wealth – even of cities – is becoming clearer, as it supplies ecosystem services, wellbeing and quality of life and shapes the environment, the urban landscape.

The *Guia de flora urbana de Barcelona* (Guide to Barcelona's Urban Flora), published by Ajuntament de Barcelona (Barcelona City Council) and Cossetània as part of the “Barcelona Ecologia i Natura” collection, focuses precisely on an extraordinary yet little-known part of this natural heritage: flora. More specifically, it hones in on the plants that grow spontaneously in the city, that is, the ones that have not been intentionally planted or sown. Therefore, it discusses the flora that occupies the less urbanised areas in the city, as well as the plants growing in empty lots, parks, spaces between the shrubbery in gardens, tree pits, old walls or even tiny cracks in the pavement. It encompasses a much more diverse set of plants than what one might initially imagine, a total of more than 1,000 different species that includes trees, shrubs and especially grasses from very different families. Because these are anthropised environments, this flora includes both local plants and a considerable contingent of allochthonous species from all over the world. Throughout history, these exotic plants have been brought to Barcelona as ornamental plants, or they have accidentally arrived here as stowaways on transports conveying goods

or people. They have gradually naturalised and come to be part of the urban flora, and what they all share is that they are well adapted to environments influenced by anthropic action, so they live well in altered, stirred up, busy, trodden spots.

The book dovetails perfectly with many citizens' interest in reconnecting with nature after decades of gradually distancing ourselves from it, which has led to a dire lack of information on the living organisms around us, their interactions and the role they play both locally and globally. It also fully fits within the "citizen science" movement, which makes citizens prominent actors in the construction of scientific knowledge and is spreading quickly thanks to digital technologies. Thus, this guide can be the perfect travel companion for anyone who is curious about all those plants that stubbornly occupy the city's nooks and crannies, as well as for those who already regularly observe them and want to learn more about Barcelona's flora.

The authors, Pere Barnola and Josep Maria Panareda, are the best pair to write a guide like this one. They are united by a passion for and extraordinary knowledge of Barcelona's local plants, which has resulted in many scientific, informative, educational and social contributions and initiatives in connection with the knowledge of flora. Yet they also represent two very different approaches to botany, as one of them is self-taught and the other an academic, which means that they perfectly complement one another and are able to strike the perfect balance in a guide targeted at all audiences.

The collaboration between these two authors has yielded an extremely comprehensive book with a painstaking selection of species. Especially noteworthy is their use of plain, understandable yet precise, rigorous language. Thanks to this felicitous balance, the guide is perfect for both novices just learning how to recognise plants and people who want to further their knowledge of Barcelona's flora.

The bulk of the *Guia de flora urbana de Barcelona* is made up of fact sheets on more than 125 species of all kinds which can be found in the city. For each one, they offer a set of brief information points including the name (Catalan, Spanish and scientific), family, type of plant, flowering season and curious tidbits like their uses, healing properties or historical and cultural facts. Likewise, each fact sheet contains a detailed description of the plant's morphology (height, leaves, flowers, fruit, etc.), its geographic origin and the environments where it can be found. Each fact sheet comes with one or more photographs that will help readers to identify the species.

Therefore, the book can be read at different levels depending on the reader's interests: first, it is an illustrated guide to help readers identify the most common species; secondly, it provides a series of "quick facts" on each plant; and finally, it also offers a detailed description for more extensive information on the characteristics of each species.

In keeping with its purpose of helping readers to learn about plants, the guide also contains different sections that describe the environments, general features and values of urban flora. It

also provides a glossary of the most common terms in the descriptions, recommendations for learning about plants and indexes of the Catalan, Spanish and scientific names of the species described.

So, having this *Guia de flora urbana de Barcelona* handy on any stroll through the city is totally worthwhile, as it will help users to discover this plant world that is hidden in plain sight until we start paying attention to it. And it's also worth carrying it in your pocket, perusing it, looking at its photos, trying to identify the species you find or randomly opening it up to any page to discover exciting details of this living heritage that Barcelona harbours.

La recepció de l'obra d'Arnau de Vilanova. Actes de la IV Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova

Jaume Mensa, Sebastià Giralt, Jon Arrizabalaga and Jaume de Puig (eds.)

Barcelona: Institut d'Estudis Catalans: Universitat Autònoma de Barcelona: Ateneu Universitari Sant Pacià, 2023. 368 pp. (Treballs de la Secció de Filosofia i Ciències Socials; LV)
ISBN 978-84-996569-3-9

AGUSTÍ BOADAS LLAVAT

Ateneu Universitari Antoni Gaudí
aboadasllavat@gmail.com

While strolling through Lleida, if someone asks who Arnau de Vilanova is, the majority of answers would be “the name of the General Hospital”. But if you keep digging and ask why it was given this name, someone might be able to tell you that he was an important doctor. Both are honoured: the hospital and the doctor, and both are part of Master Arnau’s reception today. But, of course, one does not exhaust the other.

After all, the mediaeval master was also an erudite man, and as such, in 1303 he read his work *Confessio Ilerdensis* before the bishops gathered at the Tarragona Provincial Council in that same city on the Segrià region. Incidentally, in 2023 the Universitat de Lleida and Jaume Mensa offered an outstanding edition and translation of this work within the “Polyeideia” collection (thus, it was issued after the Fourth Conference). In his introduction, Mensa reports on the mutual relationship and shows how Arnau, the doctor of popes and kings, was invited by Boniface VIII to devote his life to healing instead of theology. We would all have given him the same advice if we were ill and had to judge his thinking, which often clashed with professional theologians, specifically the Dominicans. Judging your Galen is nettlesome, but being left without him would be even worse.

An example of this is the work with a medical title but theological content entitled *Antidotum contra venenum effusum per fratrem Martinum de Atheca, praedicatorum*. Fortunately, in 2023 Jaume Mensa’s painstaking hand and expertise were at work on volume XII of the “Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia” collection, a publication made for the Corpus Scriptorum Cataloniae under the aegis of the Institut d'Estudis Catalans, the Universitat Autònoma de Barcelona and the Ateneu Universitari Sant Pacià. These are the three institutions that have also given us the written version of the *Actes* (Proceedings) on the reception of Master Arnau’s works.

This is the fourth conference of its kind and shows the maturity that studies of Arnau de Vilanova have achieved. Both Jaume Guillamet, president of the Philosophy and Social Sciences Section of the Institut d'Estudis Catalans, and Armand Puig, rector of the Ateneu Sant Pacià, start by reminding us that the driving force and soul behind these gatherings is Dr Josep Perarnau: "Dr Perarnau has contributed to summoning and gathering experts on the figure of this great thinker and doctor. Without his tenaciousness, competence and effort, these conferences would likely have never been held" (pp. 11-12). And he has left good disciples, so good that they have set up the new Centre de Filosofia i Teologia Medievals Catalanes, as reported by its leaders, Jordi Gayà, Jaume Mensa and Alexander Fidora (pp. 17-20).

This first section also takes stock of the medical, theological and digital publications of Arnau's works and then presents a brief report on this Fourth Conference.

A series of intriguing studies form the bulk of the volume we are presenting. It begins with Francesco Santi's stimulating contribution on Arnau and his time. If we say that he behaved like a prophet, the shadow of a quirky individual in his time and in ours immediately looms. However, if we situate him within the tradition of the Church as a prophetic community like Santi does, things change. Today we would say that the connotations of his stance are strangely modern: the pre-eminence of secularism in view of the crisis in religious life, a reform of corrupt institutions and even the prevalence of subjectivities 300 years before rationalist modernity.

The volume continues with a series of contributions on Arnau's writings, both published and unpublished. For example, Sebastià Giralt studies and edits the aphorisms in the work *Medicationis parabole*. Sergi Grau and Celia López Alcalde study *Libellus de conformitate visus*, which is attributed to Arnau. Fernando Salmón addresses the authorship of *De morbo ert accidenti*. Jordi Bossoms examines *Abbreuiacio Regiminis Acutorum*. And finally, Josep Alanyà surveys Arnau's documents from Valencia and Morella, with a particular focus on his last will and testament. Yet further on, Maria Cabré presents *De mysterio cymbalorum*.

Next, the volume contains a series of wide-ranging studies. The article by Theo H. M. Falke examines a crucial event in the life of the illustrious physician: the censure of Paris in August 1300 and his sojourn with the king of France, Philip IV, as an envoy of his relative James II of Aragon. Rafael Ramis continues by compiling 32 references to Arnau from authors between 1518 and 1737, including alchemy and religious polemics. Next, Jaume Mensa picks up the story in 1300 and the eschatological controversy, which focused on the Duns Scotus follower Henry of Harclay, who was horrified by Arnau's theses on the coming of the antichrist. Revisiting the title of the conference, the reception of Arnau de Vilanova, Antoine Calvet analyses a fifteenth-century manuscript that contains pseudo-Arnaldian works of alchemy and thus gives us a glimpse into the fascinating world of attributions. The last two articles, by Jaume de Puig and María Cristina Pascerini, focus on the nineteenth century. The first delves into the French mediaevalists, with Barthélemy Haréau standing out as a prominent figure. The other focuses

precisely on a crucial representative of Spanish mediaeval historiography, Marcelino Menéndez Pelayo. The volume closes with a noteworthy article by Michael McVaugh on Master Arnau's legacy, which he calls *Nachgässe*, based on information collected in Valencia, Montpellier and Naples.

It should come as no surprise that the proceedings of the Fourth Conference end with detailed tables: biblical references, manuscripts, incipits, anthroponyms and works by ancient and mediaeval authors, along with anonymous ones. This serves as proof of the quality and effort that lie behind this volume as an endeavour to better grasp and understand this *medicus theologizans*, one of the most outstanding names in mediaeval Catalan culture.

Dr Perarnau would surely feel proud that dwarfs standing on the shoulders of giants like himself are also growing. And so are we, to further extol Master Arnau. The conference, like Lleida, has not exhausted Arnau, but instead they are mutually honoured if we carefully examine this volume while we eagerly and gratefully await the Fifth Conference.

Antidotum contra venenum effusum per fratrem Martinum de Athecca, praedicatorem; Praesentatio facta Burdegaliae

Jaume Mensa i Valls (cur.)

Barcelona: Institut d'Estudis Catalans: Universitat Autònoma de Barcelona: Ateneu Universitari Sant Pacià, 2023. 242 pp. (Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia [AVOThO]; XII)

ISBN 978-84-9965-657-1 (Institut d'Estudis Catalans)

ISBN 978-84-19333-33-9 (Universitat Autònoma de Barcelona)

ISBN 978-84-124990-9-4 (Ateneu Universitari Sant Pacià)

MARIA CABRÉ DURAN

Universitat Autònoma de Barcelona

maria.cabre@uab.cat

We are celebrating the issuance of a new volume from the “Arnaldi de Villanova Opera Theologica Omnia” (AVOThO) collection, which has been publishing the theological works by the Catalan physician and theologian Arnau de Vilanova since 2002. This collection, which contains the research results of the Arnau de Vilanova Section of the Centre de Filosofia i Teologia Medievals Catalanes, is endorsed by financing and recognition from the prestigious Union Académique Internationale, which has included it in the Corpus Philosophorum Medii Aevi.

This time, professor Jaume Mensa i Valls (Institut d'Estudis Catalans and Universitat Autònoma de Barcelona), who is currently in charge of the collection, has edited the work *Antidotum contra venenum effusum per fratrem Martinum de Athecca, praedicatorem*, along with the *Praesentatio facta Burdegaliae*. This is volume XII of the AVOThO, even though it is actually the sixth volume in the collection, given that its plan respects the historical chronology of Arnau de Vilanova's works.

The *Antidotum*, only some excerpts of which had been published to date, has been conserved in two manuscripts: the *Vat. lat.* 3824 at the Vatican Apostolic Library, and the *Canon Misc.* 370 at Oxford's Bodleian Library. This is the text that concludes the polemic around Arnau's eschatological theses with the professors of Paris and the Dominican theologians between 1300 and 1305. As the title indicates, it is a theological antidote against the statements of the Dominican friar Martín de Ateca in his *Tractatus contra denuntiationes Gerundenses*, a work which has unfortunately been lost. The Aragon-born Martín de Ateca, who Arnau claimed had been his friend – and who, in fact, actually called Arnau “*confessor meus*” (pp. 78, 499) – had sought to attack the eschatological doctrine that Arnau had upheld in works like *De tempore adventus Antichristi*

(AVOThO; V, 2014) and *De mysterio cymbalorum* (AVOThO; VI, currently in the process of publication). Even though Arnau claimed that the objective of the *Antidotum* was not to respond to the objections, in it he does comment on and refute the Dominican's *Tractatus* chapter-by-chapter, pointing out its incoherences and poorly reasoned arguments. Counter to what we may expect, given that it is the last doctrinal and confrontational work that Arnau wrote, the outcome is a fragmented text without a well thought-out expository order. More than presenting Martín's arguments as counter to reason, Arnau actually states that the possible cause of his delusion might be a mental disorder ("egritudo sue mentis", pp. 109, 1067-1068).

As in the collection's other volumes, this publication has an extensive introductory study (pp. 9-45) in which Jaume Mensa presents the historical context of the work, the date and circumstances in which it was composed and a summary and analysis of its content. This study features a part that aims to reconstruct the doctrinal polemic around the eschatology of Augustine of Hippo, given that Arnau's interpretation of some of this author's excerpts is one of the cruxes or underpinnings of his own eschatological proposal. In fact, the doctrinal debate between Arnau and his detractors around the possibility and value of knowing and calculating the coming of the Antichrist and the end times in advance revolves around the interpretation of some of Augustine's texts. Augustine, and his interpretation of certain biblical passages, was therefore the authority that each author interpreted in such a way as to reinforce his own thesis, even though this often led to contrasting positions. In his *Antidotum*, Arnau's last polemical writing, he offers his most elaborate, solid and definitive interpretation, which is why the text had received previous attention from the curator of this new work (cf. *SVMMA. Revista de Cultures Medievales*, 18 [2021], pp. 39-59).

The text of the *Antidotum* occupies the central pages of the volume (pp. 49-111), where in addition to the text, the editor adds a set of variants (from the different manuscripts and editions), a series of sources and an extensive section with comments. After that, the volume includes a word table (pp. 113-139), another noteworthy hallmark of AVOThO publications.

The second part of the publication is taken up by the study (pp. 145-167) and text (pp. 171-189) of the *Praesentatio facta Burdegaliae*, with its own word table (pp. 191-203). This is the affidavit and text that Arnau de Vilanova read to Pope Clement V on 24 August 1305 – shortly after he had written the *Antidotum* – in the archiepiscopal palace in Bordeaux. Arnau presented all his theological works to the Holy See at this event, which prestigious bishops, abbots and priors attended. In the text, Arnau reiterates his protest and plea; that is, he explains the background leading to the conflict thus far; he cites and attacks some of the professional theologians' theses, the most interesting contribution in terms of doctrine; and he essentially offers and describes the content of his theological works, which had been attacked and persecuted for five years. The Pope then responded: after praising Arnau's science, he claimed that he reserved the judgement and examination of his theological works for himself and the Holy See (pp. 188, 373-374). This decision was extremely important in Arnau de Vilanova's life because it called a halt to the conflict between him and the professional theologians, whose arguments and personal

upheaval had escalated since the publication of *De tempore*, as attested to in the *Antidotum*. After that response, the campaign that the Parisian theologians had waged against Arnau to strip him of his legitimacy and paint him as unfit came to an abrupt end. In fact, if the *Antidotum* is the last doctrinal text engaged in the theological polemic, the *Praesentatio* is the official document that signals the end, at least for a while.

The volume closes with a bibliography citing the references in both editions (pp. 213-232), the final tables – which contain biblical citations, anthroponyms and anonymous works and manuscripts – and the contents or general index. The volume thus fills two gaps in studies of Arnau: neither of the two works have previously been the subject of critical editions or complete monographic studies. We would like to congratulate the curator of this work for his efforts, and everyone who has made this collection possible. We are looking forward to being surprised soon by a new volume which will help to define and reconstruct Arnau's theological thinking and the historical circumstances in which it was composed and disseminated.

Arnau de Vilanova a Lleida. La 'Confessio Ilerdensis'. Estudi, edició i traducció

Jaume Mensa i Valls

Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida, 2023. 91 pp.

ISBN 978-84-9144-445-9

SERGI GRAU

Universitat Autònoma de Barcelona

sergi.grau@uab.cat

Arnau de Vilanova (Arnaldus de Villa Nova) was one of the most important physicians in the Middle Ages, with an exceptional body of medical literature in Latin that encompassed the vast majority of literary medical genres of his time. Yet he also promoted a reform of Christianity which led him into heated theological arguments with some Dominicans. His *Confessio Ilerdensis de spurcitiis pseudoreligiosorum* falls within this religious polemic. It is a text that Arnau read in Lleida in 1303 to outline his theses on “false preachers” and to list their vices so they could be identified.

In this book, one of the leading experts on Arnau de Vilanova, the professor of the Universitat Autònoma de Barcelona Jaume Mensa, presents a study of the *Confessio Ilerdensis*, an edition of the Latin text and its translation into Catalan. The literary genre of the confession encompasses texts that are based on a public reading before a religious or civil authority in order to attest to something. This confession was read by Arnau de Vilanova in Lleida in 1303 (probably on Saturday 6 October) before the archbishop of Tarragona and the bishops who had gathered in a provincial council – which we are only aware of by the reference in the text, given that council sources left no record of it. In it, he discusses the evils, vices and perversities of false preachers with the goal of confessing his thoughts to ensure that no one could misrepresent them.

Having outlined the motives and background, the content of the work is divided into two parts. The first one shares the 22 evils that identify false apostles or preachers and reveal their perversity. These vices include such varied acts as wandering through the streets and in the courts of the powerful, fleecing and stripping the poor and onlookers of their goods, boasting about their earnings, striving for great honours and dignities, tricking widows with deceits, visiting the ill out of self-interest instead of charity and lying by saying that they can absolve the deceased from purgatory. He then notes a more doctrinal set of perversions that can be identified in the theological discussion.

After this section dedicated to false preachers, a second part begins in which Arnau confesses or outlines a series of theses focused on the pastor or bishop of a diocese. Arnau had previously claimed that the pastor or bishop was responsible for evangelical preaching in any diocese, and that it was their job to ensure that preachers only suggest to people what serves for edification in Christ. He also stressed that all Catholics who confess their faith in Christ but do not actually imitate him show that they have false faith. This is why Arnau so forcefully stressed deeds, not just words. The work concludes with a plea to the archbishop to record his confession in his curia and to the notary so that an official affidavit could be made of it.

When Arnau read his *Confessio*, he had been engaged in the theological polemic with some Dominicans for a few years. As the editor notes, the importance of this treatise lies in the fact that it signals a turning point in Arnau's defence strategy in his polemic against the theologians, because here he was raising his grievances to the highest Church echelons. Mensa highlights the fact that the body of this work has to do with either the theses upheld by Bernat de Puigcercós or the actions of the bishop of Girona, Bernat de Vilamarí, even though Arnau avoided getting personal or mentioning them directly.

The conflict was nothing new and had been simmering for a while. This *Confessio* is preceded by a text he wrote shortly before, the *Denuntiationes Gerundenses*, targeted at the bishop of Girona. In this text, Arnau exhorted the bishop to report the complaint that Arnau himself had submitted against the Dominican Bernat de Puigcercós over the polemic that pitted them against each other, and he asked the bishop to summon him to an audience in the Holy See in Rome. He had also threatened that if the bishop did not act properly (as Arnau thought he should), he would be forced to turn to the archbishop of Tarragona. And so he did. Shortly thereafter, Arnau read the *Confessio* when the archbishop of Tarragona was in Lleida, which explains why he read it in this city, as well as the tone he used not only when listing the vices of the false preachers but also when attributing responsibility to the bishop for evangelical preaching.

The edition includes a biographical introduction of Arnau de Vilanova which discusses his controversial place of origin, his project to reform Christianity and his relationship with Lleida. It also includes a painstaking study of the work that provides a synthesis of all the materials previously published in articles, an essential study that clarifies the context, the likely date of the reading, the ideas expressed in it, the biblical citations and the manuscripts that convey the work. Next, it provides a critical edition based on the oldest Latin text that is faithful to the original (the *Vat. lat.* 3824 codex, which contains all the works on religious topics written by Arnau before the summer of 1305) and provides translations of them into Catalan so that they can reach a larger audience. It should also be noted that Arnau de Vilanova translated part of the text of his *Confessio* into Catalan and included it in another work written in Catalan, the *Confessió de Barcelona*. This Catalan text is also included in the notes of the Catalan translation of this volume.

This work is unquestionably an essential contribution to understanding a religious polemic against the Dominicans in which Arnau de Vilanova was enmeshed, and indeed the work becomes fully meaningful within this context. Moreover, Catalan translations of Arnau de Vilanova's works are extremely essential to spread his thinking, given that much of the research on Arnau is often limited to scholarly spheres, which is why certain myths about him that have little to do with reality still circulate today. The publication of treatises like this one is an important way to share his thinking and contextualise his work for the public at large without sacrificing academic rigour.

